

Читайте, гугайте, і гуготу наукайтесь, і свого не цурайтесь. / Т. Шевченко /

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ПЕДАГОГІЧНА ГАЗЕТА

№ 21-32 (797-808)

Червень-серпень 2016 року

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ПЕДАГОГІЧНА ГАЗЕТА

Видається з грудня 1993 року

Про проведення 1 вересня 2016 року Першого уроку

На виконання Указу Президента України «Про відзначення 25-ї річниці Незалежності України» від 3 грудня 2015 року № 675 Міністерство освіти і науки України пропонує провести в загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах України Перший урок у 2016-2017 навчальному році, присвячений відзначенню цієї знаменної дати.

Пропонується така тема **Першого уроку для учнів 1-4-х класів: «Це – наше і це – твоє»**. Матеріали до уроку, а саме – мультфільми, розробив анімаційний розважально-пізнавальний телеканал для сімей з дітьми дошкільного та шкільного віку ПЛЮСПЛЮС. (<http://plus-plus.tv/dyvys/programy/multiserial/ce-nashe-i-ce-tvoeye-ochimaditey-651302.html>)

Тема **Першого уроку для учнів 5-11-х класів: «Від проголошення Незалежності до нової України»**.

Під час проведення уроку загальноосвітні навчальні заклади, за бажанням, можуть взяти участь у Всеукраїнському учнівському конкурсі «Зміни до Конституції – нове обличчя місця, де ти живеш!» (положення про Конкурс затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 13 квітня 2016 року № 432).

При цьому інформуємо, що вчитель може провести Перший урок за власним сценарієм.

Просимо проведені заходи активно висвітлювати на веб-сайтах навчальних закладів та органів управління освітою.

Павло ХОБЗЕЙ, заступник Міністра освіти і науки України

До уваги!

Спільний проєкт Міністерства освіти і науки та телеканалу ПЛЮСПЛЮС «Це – наше і це – твоє», започаткований у вересні минулого року, – це яскраві та зрозумілі розповіді про геніальні винаходи, природні багатства, блискучі ідеї, що прославляють нашу країну на весь світ. Учні 2-4-х класів протягом вересня-листопада 2015 року в своїх малюнках розповідали, чим вони можуть пишатися у своїй рідній країні, своїй Україні. За підсумками цього конкурсу із шести сотень дитячих робіт обрано сто сімдесят одну. Розповіді учнів об'єднали в 25 загальних тем, що стали основою нового сезону мультфільму «Це – наше і це – твоє!».

Всеукраїнський учнівський конкурс «Зміни до Конституції – нове обличчя місця, де ти живеш!» проводиться серед учнів 5-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів у три тури: I тур – шкільний; II тур – районний (міський); III тур – онлайн-голосування, де визначиться переможець на всеукраїнському рівні. Конкурс проводиться під патронатом Президента України за участю Національної ради реформ, Міністерства освіти і науки України та за підтримки Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Ради Європи, Швейцарсько-українського проєкту «Підтримка децентралізації в Україні» (DESPRO).

Методичні рекомендації Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти для роботи над обласним науково-методичним проєктом

«ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»

II етап (організаційно-моделюючий)

У ЦЬОМУ ВИПУСКУ

Стор. 2. Сценарій до 25-річчя Незалежності України. «Над нами дує крила України!» Жанна КРИЖАНОВСЬКА, методист НМЛ виховних технологій кафедри виховання та культури здоров'я

3. Управління інноваційним розвитком освіти: методологічні проблеми. Михайло РОМАНЕНКО, ректор КВНЗ «ДОІППО», доктор філософських наук, професор

I. ФАКУЛЬТЕТ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

4-6. Стан та перспективні напрями освітньої діяльності комунального вищого навчального закладу «Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти». Марія ГРИГОРОВА, декан факультету підвищення кваліфікації педагогічних працівників, кандидат біологічних наук, доцент

7-8. Делегування повноважень у сфері державної освітньої політики органам виконавчої влади і місцевого самоврядування. Галина МЕГЕГА, доцент ДОІППО, кандидат філософських наук

Кафедра дошкільної та початкової освіти
8. Фундамент для успішного навчання. Володимир ДОЛГОПОЛІЙ, перший проректор ДОІППО, заслужений вчитель України

9. Актуальні питання дошкільної освіти. Любов ТАРАБАСОВА, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти, кандидат філософських наук, доцент; Валентина КУПРИСНКО, завідувач навчально-методичної лабораторії дошкільної освіти

9-10. Формуємо у дошкільників соціально-комунікативну компетенцію. Любов ТАРАБАСОВА

10-11. Виховуємо соціально компетентного дошкільника. Любов ТАРАБАСОВА

11. Інклюзивна освіта в умовах ДНЗ. Наталія ОЛЕФІР, старший викладач кафедри

12. Гра – засіб соціалізації дошкільника. Людмила КЛИМОВА, методист навчально-методичної лабораторії дошкільної освіти

12. Формування патріотичних почуттів дошкільників. Наталія МІХІНА, методист навчально-методичної лабораторії дошкільної освіти

13-14. Впровадження нового державного стандарту початкової освіти. Результати ДПА за новим стандартом. Ольга ВІНОГРАДОВА, Людмила ПИСАРСВА, Катерина ШАХОВА, старші викладачі кафедри

Кафедра гуманітарної освіти

15. Освітній потенціал уроків історичного та суспільствознавчого компонентів в умовах модернізації навчального середовища. Людмила БАЗИЛЕВСЬКА, завідувач навчально-методичної лабораторії гуманітарних дисциплін кафедри гуманітарної освіти

16. Підручники Internet-покоління на уроках української мови і літератури. Лідія ПІСКОРСЬКА, завідувач навчально-методичної лабораторії гуманітарних дисциплін КВНЗ «ДОІППО»; Світлана РАТЄСВА, директор КЗ «Інноваційно-методичний центр» Кривого Рогу

16. Особливості викладання зарубіжної літератури, мов і літератур національних меншин. Марина ЧУБАРОВА, методист російської мови і зарубіжної літератури навчально-методичної лабораторії гуманітарних дисциплін

17. Формування комунікативної компетентності – основна мета навчання іноземним мовам. Марія АЛУСВА, методист з іноземних мов навчально-методичної лабораторії гуманітарних дисциплін

17. Вивчення англійської мови. Алла ВАСИЛЬЧЕНКО, методист навчально-методичної лабораторії гуманітарних дисциплін

18-19. Іван Франко і сучасність. Наталя ДЕВ'ЯТКО, доцент кафедри гуманітарної освіти, кандидат філософських наук

Кафедра природничо-математичної освіти
20-21. Формування соціальної компетентності особистості в контексті виконання навчальних програм та державних освітніх стандартів. Людмила ЗЛАМАНЮК, завідувач кафедри природничо-математичної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент, член Міжнародної асоціації з хімічної освіти

22. Викладання шкільного курсу математики. Тетяна БУКАРЕВА, завідувач навчально-методичної лабораторії природничих дисциплін

22. Юні математики – перші лауреати премії В.П. Моторного. Вадим КІРМАН, заступник голови оргкомітету та журі обласної математичної олімпіади 2016 р.

23. Математичні олімпіади: мета, структура, підготовка. Вадим КІРМАН, доцент кафедри природничо-математичної освіти, кандидат педагогічних наук

24-27. Фізика – це завжди постійно мислити (фізика та астрономія). Тетяна ПОТАПОВА, старший викладач кафедри природничо-математичної освіти

27. Географія та економіка. Андрій СКОРОБОГАТОВ, старший викладач кафедри природничо-математичної освіти

28. Викладання біології, екології та природознавства за новими програмами. Альберт ГРИГОРОВ, методист біології навчально-методичної лабораторії природничих дисциплін

29. Методичні особливості організації педагогічного процесу в сучасній технологічній освіті учнів. Ірина КОВАЛЬЧУК, старший викладач кафедри природничо-математичної освіти

II. ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Кафедра корекційної педагогіки
30-31. Сучасні проблеми успішної розбудови інклюзивного середовища. Тетяна КРИЖАНОВСЬКА, доктор медичних наук, професор кафедри корекційної педагогіки

31. На шляху до інклюзії. Людмила ФЕДОРЧЕНКО, завідувач навчально-методичної лабораторії спеціальної освіти; Яна БАРАНЕЦЬ, Яна ПОЛУПАНОВА, методисти

Кафедра освітнього менеджменту
32. Теоретичні засади запровадження маркетингової стратегії управління освітою. Катерина РОМАНЕНКО, завідувач кафедри освітнього менеджменту, доктор наук з державного управління, доцент

33. Модель розвитку методологічної культури вчителя в системі сучасної шкільної освіти. Лідія ВОЗНЮК, науковий керівник Проєкту, доцент кафедри освітнього менеджменту, кандидат педагогічних наук, доцент

34-35. Сучасний підхід до організації методичної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах. Світлана МАЙДАНЕНКО, доцент кафедри освітнього менеджменту, кандидат педагогічних наук

35. Януш Корчак та його «виховання серцем». Іван БЕЗЕНА, старший викладач кафедри освітнього менеджменту

36. Сучасні орієнтири змісту управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу. Майя НЕХОРОША, методист навчально-методичної лабораторії технології освітнього менеджменту

Кафедра педагогіки та практичної психології (див. – «Джерело», № 14-16, квітень 2016)

37. Роль класного керівника у створенні умов для успішної соціалізації учнів. Олена ХОМИЧ, старший викладач кафедри педагогіки та практичної психології; Тетяна РИГА, методист НМЛ виховних технологій кафедри виховання та культури здоров'я

III. ФАКУЛЬТЕТ ВІДКРИТОЇ ОСВИТИ ТА СТАЖУВАННЯ

Кафедра філософії освіти
38-39. Одухотворення освіти: міф чи реальність? Володимир ДОЛГОПОЛІЙ, перший проректор ДОІППО, заслужений учитель України; Олена РОГОВА, завідувач кафедри філософії освіти, кандидат філософських наук, доцент

39. Українська філософська традиція розуміння критеріїв розвитку духовності особистості. Олена РОГОВА

40. Родина і школа: перспективи взаємодії у реформованій освіті. Валентина САГУЙЧЕНКО, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії освіти

41. Громадсько-активна школа. Любов ПЛАХОТІНА, керівник проєкту, заступник директора з виховної роботи Перещепинської СЗШ № 1, Новомосковський район

Кафедра виховання та культури здоров'я
42-43. Актуальні проблеми упровадження системи виховання, здоров'язбереження, безпечної життєдіяльності та інноваційної фізичної культури у навчальних закладах Дніпропетровщини. Лариса ЛАВРОВА, завідувач кафедри виховання та культури здоров'я; Наталія МІКУЛАК, доцент; Вікторія САВЧЕНКО, доцент кафедри; Світлана СВІТИЧ, доцент кафедри; Євгенія ВЕЛИКОДІНА, доцент кафедри; Світлана КУШНІКОВА, старший викладач кафедри

44-45. Виховна робота в навчальних закладах області. Світлана ГАВРИЛЮК, завідувач навчально-методичної лабораторії виховних технологій кафедри виховання та культури здоров'я; Людмила ШАБАСВА; Олена ЯШИНА, старші викладачі

45. Актуальні напрями роботи вчителів «музичного мистецтва» та «мистецтва». Галина ЗІГМОНТ, методист навчально-методичної лабораторії виховних технологій

46. Методичні рекомендації щодо викладання українознавства, народознавства, краєзнавства. Жанна КРИЖАНОВСЬКА, методист НМЛ виховних технологій кафедри виховання та культури здоров'я

47. Інноваційний пошук творчої майстерні шкільних бібліотекарів «IT-бібліотека майбутнього». Тамара ТКАЧЕНКО, методист навчально-методичної лабораторії виховних технологій кафедри виховання та культури здоров'я

48. Системний підхід до організації та проведення моніторингових досліджень в освітніх закладах. Людмила ШВИДУН, завідувач навчально-методичного відділу моніторингу якості освіти; Інна СОТНІЧУК, методист відділу

48-50. Міжнародні порівняльні моніторингові дослідження як інструмент удосконалення освітніх систем. Людмила ШВИДУН, завідувач навчально-методичного відділу моніторингу якості освіти; Любов СИТНИК, методист відділу

51. Профтехосвіта Дніпропетровщини. Віктор ВАСИЛИНЕНКО, директор навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області

Сценарій до 25-річчя Незалежності України «НАД НАМИ ДУЖІ КРИЛА УКРАЇНИ!»

/Сцена святкової зали по центру прикрашена великим плакатом із зображенням матері-України в національному вбранні, яка тримає над головою синьо-жовту стрічку з написом «25-річчя Незалежності України». На сцені встановлено державні символи: Прапор України і Герб України. На стінах естетично оформлені плакати зі словами: «Можна все на світі вибрати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину» (В. Симоненко), «Живи, Україно, живи для краси, для сили, для правди, для волі!» (Олександр Олесь), «Всім серцем любіть Україну свою, і вічні ми будемо з нею» (В. Сосюра), «Народ мій є! Народ мій завжди буде!» (В. Симоненко) та ін.

На свято запрошені батьки, учасники визвольних змагань українського народу, письменники, представники громадськості.

Лунає Гімн України, який присутні виконують стоячи/.

I учень.

Святковий день – 24 серпня!
Так хочеться усмішок і пісень.
Чверть віку Україна незалежна,
Запам'ятайте, люди, світлий день.
Здійснилась давня заповітна мрія,
Жагуче устремління поколінь,
Це почуття свободи серце гріє
І дух підносить ген у височинь.
Гуртуйтесь, діти славного народу,
Щоб нашу Україну відродить,
Щоб мирно жити у любові й згоді,
Адже усі ми – сестри і брати.

I ведуча /у вишиванці тримає стиглі колоски, перев'язані синьо-жовтою стрічкою/.

Слава, слава Україні,
Вільному народу!
Колос спілий, небо синє –
В прапорі свободи.

II ведучий.

Богом дана нам святая
Україна наша.
У промінні тризуб сяє –
Символ влади княжий!

III ведучий.

Ми – спадкоємці сивого Трипілля,
наші пращури, яких називали антами і венетами, скіфами і русичами, пильно дивляться на нас із глибин тисячоліть і ніби запитують: чи збережемо ми свою духовну сутність, ту незримую духовно-генетичну нитку, яка міцно з'єднує етнос, народ, націю?

IV ведуча.

Ще за часів Київської Русі народилася її друга крилато-пісенна назва – Україна, щоб означити, окреслити найрідніше місце твого буття – край, землю, де ти народився, де живуть твої батьки, де зростатимуть твої щасливі діти.

II ведучий.

Ми підіймались у світила,
самі, як соняхи, росли,
і землю, котра нас родила,
ім'ям пісенним нарекли.

I ведуча.

Країна. Край наш. Україна.
Слова ці – голубом з руки.
Ми від стосотого коліна
і орачі, й січовики.

II ведучий.

З коліски доля кароока
у вічність кличе нас іти.
Ми є, ми будемо, допоки
земля летітиме в світи.

III ведучий.

Найродючіші у світі чорноземи, прекрасне підсоння нашої землі, роботящий, талановитий люд завжди викликали заздрість у чужинців, тому такими корот-

МЕТА. Виховання гордості за свій народ, Батьківщину, що стала на шлях розбудови самодостатньої європейської держави з високими демократичними і духовними цінностями; формування активної громадянської позиції та усвідомлення своєї причетності до державотворчих процесів.

кчасними були злеті нашої державності і такими болючими та довготривалими віки неволі.

IV ведуча.

У нас забирали не лише землю, – непокірних виморювали голодом, засилали у сибіри, нищили в чужих імперських війнах, а справжніх героїв плямували ганьбою чи піддавали забуттю, молоді прищеплювали вірус безбаченків, витравлюючи з душі одвічне і святе – любов до Батьківщини.

V учениця.

Були царі, цариці, царенята,
Валуєви, денікіни були.
Хотіли Україну розіп'яти.
І розпинали. Тільки не змогли.

VI учень.

Був Сталін, Гітлер. Мечоносні орди
Випалювали землю цю дотла.
Та стихли дикі бравурні акорди,
І знову Україна ожила.

III ведучий.

25 років тому 24 серпня Верховна Рада України проголосила Незалежність нашої держави. Історична справедливість була підтверджена виключним волевиявленням українського народу на референдумі 1 грудня 1991 року.

IV ведуча.

Чверть століття відроджується Україна як молода європейська держава, а світ пізнає нас за милозвучною назвою – Україна-Русь. Диво-цвітом, злото-синіми барвами розквітла вона у серці Європи.

Учениця /одночасно під тиху мелодію пісні «Чом, чом, чом, земле моя» (мелодія може бути іншою) 8-10 учениць в українському вбранні виконують плавний танок, тримаючи в руках синьо-жовті квіти/.

Чар-квітку ніколи й ніхто не зламає, –
Тендітна краса, а в середині – міць,
І назву рослини давно кожен знає,
Хто п'є із її животворних криниць.
Поглянь: пелюстки ці яскраві і ніжні,
Вони аж горять в жовто-синіх тонах.
А квіточка ця – наша рідна Вкраїна,
Вона, наче фенікс, – відроджений птах.

Четверо читців почергово по рядку декламують вірш. /На мультимедійному екрані демонструються відеопейзажі мальовничих куточків України/.

Моя Україна – це зорі, омیتі дощами.
Моя Україна – це чистого неба блакить.
Моя Україна співає в саду солов'ями.
Моя Україна ключем журавлиним летить.
Моя Україна – дитинства рожевого мрії.
Моя Україна – веснянки дівочі ясні.
Моя Україна – майбутнього світлі надії.
Моя Україна – чарівні матусі пісні.
Моя Україна – це сонце в рожевім зеніті.
Моя Україна – козацтва майбутні сини.
Моя Україна – дорослі щасливі і діти.
Моя Україна – спокійні і затишні сни.
Моя Україна – веселка, що грає вогнями.
Моя Україна – давайте всі разом дружити.
Моя Україно, хай будеш ти слава віками!
Моя Україна, і мова, й народ будуть жити.

III ведучий.

На благословенній родючій землі протягом тисячоліть наші пращури виплекали невмирущу самоцвітну мову, яка увібрала розмаїття звуків і барв, переплетених в безлічі ніжних, чарівних пісень, якими захоплюється увесь світ.

IV ведуча.

Здається, сама природа співає устами українців, гармонійно поєднуючи мудрість слів і тонкий ліризм мелодії. Гарна душа народу, який складає такі пісні, талановито розкриваючи свій дивовижний духовний світ.

Учениця-бандуристка виконує українську народну пісню у супроводі бандури. /Будь-яку народну пісню може виконувати учнівський гурт/.

Я на бандурі щиро заграю
І напишу дуже гарні вірші,
Хай на весь світ стоголосо лунають
Наші чудові українські пісні.

III ведучий.

Тільки той народ гідний щасливого майбуття, де панує братерська любов і приязнь, де світла ідея розбудови справедливої, могутньої, заможної держави єднає людей і підносить їх духом над буденщиною і байдужістю.

IV ведуча.

Сучасна українська молодь – ровесниця юної Української Держави, і кожен

із нас має стати гідним її будівничим, тоді ми можемо поважати себе і пишатися своєю Батьківщиною.

I ведуча.

І що б не робили, і де б не були,
Повинні країну свою шанувати.
Їй допоможемо вийти з імлі,
Всі наші землі до купи з'єднати.

II ведучий.

Бо ми – українці, бо ми – її діти,
Ми – молодь, ми – світле її майбуття,
Нарешті повинні усі зрозуміти,
Що разом збудуєм щасливе життя.

Учень /вірш декламується під тихі звуки пісні «Зернівка України» у виконанні Дарини Романюк. Можна використати будь-яку іншу пісню про Україну/.

Гуртуйтесь, браття, в нас одна країна
І прадідів могили в нас одні.

Сьогодні нелегкі для України
Настали хмури і тривожні дні.

Хай квітне край, немов ота калина,
Що батьківську оселю прикраша,

Нехай радіє слава Україна
І щастям наповняється душа.

Нехай над нами буде синє небо,
Нехай тужавіє пшеничний колосок.

Нам, українцям, тільки миру треба
Йї дітей щасливих чути голосок.

II ведучий.

Наш миролюбний працьовитий народ ніколи не прагнув захопити чужі землі, але завжди захищав свої родючі ниви і рідні домівки, могили своїх предків, відстоював Богом дане право жити і трудитись на просторах своєї прекрасної Батьківщини.

I ведуча.

Тому сьогодні, коли ми потерпаємо від підступності і віроломства, над нашою Україною могутнім щитом підноситься молитва за єдність, мир і злагоду в нашому суспільстві. Вона лине до небес з люблячих сердець наших співвітчизників.

/Дві учениці із запаленими свічками в руках декламують вірш-молитву/.

I учениця.

Молюсь за тебе я, свята моя земля,
Соборна й працьовита Україно!
Молюся, щоб у мирі ти жила
І процвітала мова солов'їна.

Свічу поставлю Господові я,
В молитві щирій стану на коліна.

Щоб ми жили, немов одна сім'я,
В твоїх садах, матусю-Україно!

II учениця.

Моя кохана, рідна Україно,
Всім серцем щиро я тебе люблю,
Мої молитви аж до неба лунуть –
За тебе Бога повсякчас молю.

Люблю тебе я, неню-Україно,
І не забуду, де б не слався шлях,
Для мене в світі ти одна-єдина
Квітуєш в пісні на моїх вустах.

/Звучить пісня у виконанні Оксани Білозір «Молитва», до виконання якої приєднуються присутні. Запис використаних пісень можна переглядати та мультимедійному екрані/.

У сценарії використано поезії дніпропетровських поетів Володимира Сіренка і Володимира Міщенка; вчителів та учнів Дніпропетровщини: Інни Петрівни Боровик, Олеси Віталіївни Кулик, Інни Петрівни Левковець, Євгенії Миколаївни Антонової; Карини Коденчук, Олександри Ларікової, Катерини Хоменко, Світлани Черевко.

Жанна КРИЖАНОВСЬКА,
методист НМЛ виховних технологій
кафедри виховання та культури здоров'я

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ОСВІТИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Поняття «інновація» з'явилося у наукових дослідженнях у ХХ ст. і спочатку означало проникнення деяких елементів однієї культури в іншу (звичай, способів організації життєдіяльності, зокрема виробництва).

Інновації є наслідком діяльності з оновлення, перетворення попередньої діяльності, що призводить до заміни одних елементів іншими або доповнення тих, що вже є новими. Така діяльність має загальні закономірності: визначаються цілі змін, новація розробляється, випробовується, освоюється, поширюється і, нарешті, «відмирає», вичерпуючись фізично і морально.

У процесі здійснення інновацій при подоланні інерції ладу, що склався, майже завжди виникає проблема наслідків – очікуваних, бажаних і шкідливих. Перехід будь-якого процесу чи феномена у новий стан або нову якість завжди відбувається як нововведення. Саме тому можна вважати, що інновації є невід'ємною складовою будь-яких змін незалежно від їх характеру (розвиток чи деградація). Проте, в сучасній науці інновації інтерпретують не лише як певні зміни, а як процесуальну цілісність, що характеризується комплексом якісних та кількісних ознак, які виокремлюють її з-поміж інших явищ та процесів.

Більш поширене загальне розуміння інновації – як використання у тій або іншій сфері соціального життя результатів інтелектуальної діяльності, спрямованих на вдосконалення різноманітних процесів або їхніх результатів.

У сучасних умовах поняття інновації використовується, зазвичай, для характеристики позитивних процесів у суспільстві. При цьому інноваційна діяльність, заснована на раціональності і корисності, прямо протиставляється авторитаризму, примусу, адмініструванню, оскільки ґрунтується на стимулюванні ініціативних індивідуальних зусиль, розумовій енергії та винахідливості. З цього погляду інноваційна діяльність є ефективним поєднанням технології, організації та людської творчості, тобто найоптимальнішим способом використання наявних соціальних ресурсів.

Інноваційне перетворення життя людей є найдоцільнішою формою організації суспільного життя.

Загальнонаукове, а не конкретнотехнологічне значення поняття «інновація» набуло в процесі розширення свого змісту за межі простих технологічних

Поняття «інновація» походить від англійського «*innovation*», що перекладається як «введення новацій», і найкраще відповідає змісту слова «нововведення».

Інновації чи нововведення поширюються на весь спектр соціальних явищ та процесів – новий порядок, новий звичай, новий метод, нова форма управління тощо. Інновація в буквальному розумінні означає процес використання нового у будь-якій сфері діяльності.

процесів, коли його стали застосовувати для характеристики соціальних феноменів.

Соціальна інновація як сфера наукового дослідження та практичного застосування виникла з перших спроб систематизації даних про упровадження нового і подолання організаційного та особистісно-психологічного опору цьому процесу.

Поширення новий термін набув з часу формування у 1960-х роках теорій постіндустріального (інформаційного) суспільства як відбиття його найголовнішої сутнісної риси.

У межах сучасної науки соціальна інновація стала об'єднуючим поняттям для змін у будь-яких сферах діяльності, включаючи освітню, і конкретне значення терміну «інновація» залежить від мети дослідження, вимірювання або аналізу об'єкта.

Таким чином, **управлінські інновації в освіті є самостійним класом інноваційних явищ та процесів зі своєю специфікою та сферою функціонування**. Водночас, для управлінських інновацій в освіті як окремі елементи характерні й риси інновацій усіх інших типів (формування нових послуг, ринку управлінських послуг, упровадження нових управлінських технологій тощо).

Управлінські інновації в освіті охоплюють широкий спектр явищ та процесів. У контексті особистісного виміру вони передбачають не лише зміни у методологіях і технологіях галузевої управлінської діяльності, а й певні аспекти духовної творчості суб'єктів освітньої діяльності загалом, їхню мотивацію та способи поведінки, що якісно відрізняються від тих, що існували раніше; нові ціннісні елементи тощо.

Структурно-функціональний вимір управлінських інновацій в освіті допомагає аналізувати організаційні зміни та трансформування функціонального імперативу управлінської діяльності.

У межах системного підходу управлінську інновацію в освіті доцільно визначити як активну або пасивну зміну галузевої управлінської системи щодо зовнішнього середовища. Це поняття має широкі межі застосування і відповідно величезний методологічно-евристичний потенціал. Розкриття тих чи інших його аспектів є важливою методологічною основою дослідження проблем реформування вітчизняної освіти.

Специфіка управлінських інновацій в освіті як методологічної основи аналізу управлінських явищ у тому, що:

- 1) наперед виходять ті зміни, які мають суттєве значення для розвитку явища, що досліджується;
- 2) у центрі уваги перебувають не так процеси продукування нового, як процеси його впровадження.

Перша методологічна особливість дає змогу відрізнити власне інновації від неістотних змін у системі освіти. Відповідно, у центрі уваги перебувають найсуттєвіші для розвитку управлінських систем феномени, які на загальному рівні об'єднуються у інноваційні управлінські моделі або парадигми.

Друга методологічна особливість орієнтує будь-яке дослідження інновацій на підсумковий результат діяльності.

В сучасному розумінні інновація – це не лише поява нового, а й поширення нового у освітній практиці. Відповідно на парадигмальному рівні інноваційні зміни в управлінні освітою є засобом досягнення нового стану як системи управління галузі, так і її об'єкта – самої освітньої сфери.

Управлінські інновації в освіті як цілісність є наслідком системних змін і отриманого завдяки цьому суттєвого соціального ефекту. Слід наголосити, що управлінські інновації у системі освіти орієнтовані саме на соціальний ефект внаслідок специфіки цієї галузі управлінської діяльності.

Інновації в управлінні освітою мають процесуальний характер,

виявляються у вигляді інноваційного процесу. Категорія інноваційного процесу має важливе методологічне значення, оскільки відбиває динамічний аспект інновацій.

Інноваційний процес щодо управління в освіті – це послідовна низка подій, завдяки яким управлінська інновація здійснює свій шлях від ідеї до конкретної управлінської освітньої практики і системно поширюється в діяльності органів управління освітою.

Дослідження інноваційного процесу орієнтує на постійний характер змін та систему перманентних реформ в освітній галузі. Загалом розкриття змісту цієї категорії є методологічною основою аналізу сукупності інноваційних феноменів у контексті реформування управління освітньою галуззю.

Важливе методологічне значення має думка про те, що у процесі управління інноваційною діяльністю слід не лише виявляти взаємозв'язки різних новацій, але і підтримувати безперервну еволюцію інноваційних складових в межах системи управління освітою. Це пов'язано з розширенням меж саморозвитку і самоорганізації самої освітньої системи і демонструє збільшені можливості вдосконалення як управлінської діяльності загалом, так і структурних перетворень стохастичного характеру, зокрема. У цьому контексті можна вважати, що зі зростанням ваги інноваційних процесів у системі управління освітою, сама освітня система стає комплексним об'єктом інноваційного управління із застосуванням інноваційних управлінських парадигм.

Оскільки інноваційний процес відбувається передусім завдяки діяльності його суб'єкта, вагоме методологічне навантаження має термін «*інноваційна діяльність*». Через інноваційну діяльність виявляється закладений у кожній системі, зокрема і в системі управління освітою, потенціал

до саморозвитку. Реалізація цього потенціалу в системі управління здійснюється через цілеспрямовану інноваційну діяльність освітніх суб'єктів.

Інноваційна діяльність в управлінні освітою відбиває передусім процес визначення цілей трансформаційних змін, формування їхньої ідеальної моделі у вигляді мети, змісту самої діяльності та її засобів. Саме цю функцію, зокрема, має виконувати інноваційна управлінська парадигма.

Велике значення з погляду теоретико-методологічної об'єктованості має застосування до інновацій в управлінні освітою терміна «*інноваційна сфера*». Зміст поняття пов'язаний зі становленням постсучасних соціальних практик у процесі формування інформаційного суспільства, де інновації становлять особливу фазу суспільного виробництва – «інноваційну сферу». Відповідно інноваційна сфера щодо об'єкта дослідження – це особлива підсистема відтворення соціально-управлінських функцій, особливова інституційна єдність в межах освітньої системи та освітнього управління, що включає сукупність суб'єктів, які продукують інноваційні зміни у системі освіти, а також структуротворчі елементи зазначених змін.

Найбільше методологічне значення для дослідження управлінських інновацій в освіті має змістовне наповнення поняття «інноваційна сфера» через виокремлення нових пріоритетів освітньої діяльності в умовах соціальних трансформацій (формування постсучасних освітніх та управлінських практик). Методологічне значення цього поняття у контексті парадигмального підходу посилюється також тим, що саме в межах інноваційної сфери розрізняються управлінські феномени об'єднуються в єдиний інноваційний процес, який забезпечує цілеспрямований характер змін в освітній системі.

Михайло РОМАНЕНКО, ректор КВНЗ «ДОППО», доктор філософських наук, професор

ФАКУЛЬТЕТ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

КОМУНАЛЬНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ «ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ»

Освіта має стати ефективним засобом інтелектуальної, моральної і політичної єдності суспільства. Виклики, які постали перед освітньою галуззю у XXI сторіччі, – рівний доступ до якісної освіти, навчання протягом життя, рух до суспільства знань – ставлять нас в умови спільної відповідальності влади, громади і кожного громадянина.

Оновлення завдань післядипломної педагогічної освіти, напрямків діяльності закладів, що здійснюють цю освіту, створює орієнтири для механізмів удосконалення навчальної діяльності та реалізації заходів для досягнення визначеної мети. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року визначено, що відповідно до аналізу сучасного стану національної системи освіти «потребують якісного поліпшення освіта дорослих, діяльність закладів післядипломної педагогічної освіти, структурних підрозділів вищих навчальних закладів, на базі яких здійснюється перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників».

Концептуальними для післядипломної освіти є ідеї стійкого руху до європейського освітнього простору, забезпечення нової якості професійного розвитку, перетворення навчання протягом життя на реальність, створення системи методичного супроводу управління на основі інноваційних стратегій тощо.

Ґрунтуючись на сукупності орієнтирів, визначених для післядипломної освіти Національною стратегією розвитку освіти на 2012-2021 роки, ДОІППО спрямовує свою діяльність на багатовекторну неперервність формування освітніх потреб людини та створення умов для їх реалізації протягом життя, ефективне функціонування системи післядипломної освіти відповідно до викликів сьогодення та спираючись на вітчизняний та зарубіжний досвід професійного розвитку.

КВНЗ «Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» відіграє роль структуротворчого елементу системи післядипломної педагогічної освіти в області, що забезпечує державні стандарти підготовки працівників галузі відповідно до фаху, рівнів кваліфікації та вимог суспільно-економічного і науково-технічного розвитку; здійснює перепідготовку педагогічних працівників на основі програм другої вищої освіти та спеціалізованих тематичних курсів, забезпечуючи оперативне реагування на зміни у кадрових потребах освіти області; забезпечує науково-методичний супровід та організаційну

Потенціал будь-якої демократичної країни визначають освічені й всебічно розвинуті особистості. Саме вони мають найкращі шанси збудувати демократичне і стабільне суспільство, де кожен може розвинути свої здібності, зробити свій внесок у суспільний розвиток і водночас відчувати себе частиною спільноти.

цілісність інноваційних процесів у регіональній системі освіти у вигляді єдиної системи експериментальної роботи освітніх закладів; забезпечує організаційні та інформаційні передумови функціонування єдиного регіонального освітнього Інтернет-простору для закладів початкової, позашкільної та загальної середньої освіти. ДОІППО є основним координаційним та організаційним центром регіональної системи післядипломної педагогічної освіти, що діє на засадах самоорганізації та самодіяльності її структурних компонентів. Місія ДОІППО – привнесення організації у процес налагодження саморегулюючих механізмів функціонування регіональної системи післядипломної педагогічної освіти та координація діяльності її структурних компонентів. Інститут є основним інституційно-структурним компонентом цієї системи, його діяльність спрямована на створення у ній взаємодії оптимізації та мережних форм взаємовпливу. Стратегією діяльності КВНЗ «ДОІППО» є забезпечення потреб усіх категорій педагогічних працівників та освітянських управлінців у якісному підвищенні професійного рівня, а освітніх закладів – у можливостях удосконалення своєї діяльності для задоволення потреб усіх споживачів освітніх послуг у якісній та доступній освіті. Основною планувальною діяльністю КВНЗ «ДОІППО» є Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» та галузеве освітнє законодавство.

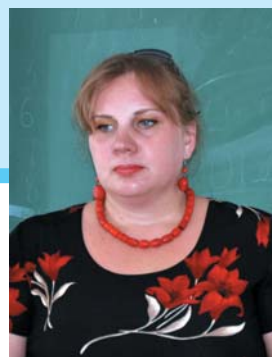
У зв'язку із наданням комунальному закладу освіти «Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» статусу комунального вищого навчального закладу (відповідно до рішення сесії обласної ради від 27 травня 2015 р.), затвердженням статуту у новій редакції, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та на виконання наказу МОН України від 11.01.2014 № 26 «Про затвердження Типових штатних нормативів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації» внесено зміни до структури та штатного розпису КВНЗ «ДОІППО». До складу інституту входять три факультети і дев'ять кафедр. Основними організаційними і навчально-науковими структурними підрозділами ДОІППО є: **факультет підвищення кваліфікації** (включає кафедру гуманітарної освіти, кафедру

природничо-математичної освіти, кафедру дошкільної та початкової освіти); **факультет підготовки та перепідготовки педагогічних працівників** (включає кафедру корекційної педагогіки, кафедру освітнього менеджменту та кафедру педагогіки і практичної психології); **факультет відкритої освіти та стажування** (включає кафедру філософії освіти, кафедру управління інформаційно-освітніми проектами та кафедру виховної роботи та культури здоров'я).

У ДОІППО створено необхідну матеріально-технічну базу для проведення освітньої діяльності. Тут є 17 аудиторій, зокрема 6 комп'ютерних класів та 5 аудиторій для проведення тренінгових занять, оснащених сучасною оргтехнікою, актові та конференц-зали, понад 30 кабінетів для роботи працівників кафедр, науково-методичних центрів, відділів, ректорату. Окремі приміщення мають науково-дослідний відділ інформаційних технологій та дистанційного навчання, навчально-методичний відділ організації неперервного навчання керівних кадрів, бібліотека, читальна зала та книгосховище.

Для розгляду найважливіших питань діяльності Інституту, його перспективного розвитку, а також стану та напрямків розвитку навчальної, навчально-методичної, наукової та науково-дослідницької роботи, питань щодо підготовки педагогічних кадрів області, **створено Вчену раду та науково-методичну раду.**

Невід'ємною складовою діяльності усіх структурних підрозділів інституту є розробка та втілення освітніх програм і проектів як механізмів здійснення державної політики у галузі післядипломної педагогічної освіти в області. Основним аспектом цього процесу є визначення мети розвитку післядипломної освіти області на основі визначення її стратегічних пріоритетів та наявних ресурсів. Процеси глобалізації, швидке впровадження нових технологій на основі інформатизації й автоматизації, динаміки розвитку суспільства ставлять перед післядипломною педагогічною освітою якісно нові завдання. Пріоритетами роботи ДОІППО є: забезпечення потреб педагогічних працівників області, керівних кадрів шкільної та позашкільної освіти у професійному зростанні; удосконалення інноваційної діяльності у системі післядипломної педагогічної освіти; за-

безпечення науково-методичного супроводу та координації дослідно-експериментальної діяльності загальноосвітніх та позашкільних освітніх закладів; створення регіональної школи новаторства.

Навчання педагогічних працівників здійснюється в очній, очно-заочній, очно-дистанційній формах та за індивідуальними планами. До кінця 2016 року згідно з Планом підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів області, затвердженим Наказом Департаменту освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації від 21.12.2015 № 858/0212-15, чергове підвищення кваліфікації пройдуть понад 6 тисяч слухачів в рамках 61 курсів для різних категорій викладачів у складі 224 груп, з яких: 39 груп – це трьохтижневі курси, 115 груп – двохтижневі курси, 4 групи очно-заочної форми навчання та 66 груп очно-дистанційної форми навчання.

Тематика курсів формується відповідно до потреб працівників освіти області та узгоджується з вимогами сучасних концепцій і стратегій післядипломної освіти.

Підвищення кваліфікації викладачів предметів гуманітарного та природничо-математичного напрямку, вчителів початкових класів та вихователів дошкільних навчальних закладів відбувається на факультеті підвищення кваліфікації педагогічних працівників за координації відповідних кафедр. Кожна кафедра має спеціалістів в галузі надання освітніх послуг для певної фахової категорії слухачів, які готують, впроваджують і при потребі корегують навчальні програми курсів, які розглядає і затверджує Вчена рада інституту.

Програма та навчально-тематичний план курсів підвищення кваліфікації учителів **української мови і літератури** спрямовані на підвищення рівня освіченості та професійної компетентності філологів, ознайомлення з останніми досягненнями філологічних наук, практичне опанування сучасними освітніми методиками і технологіями. Особлива увага під час лекційних та практичних занять надається змістовому наповненню нових підручників, запропоно-

ваному авторами методичному інструментарію, спрямованості практичних завдань на розвиток предметних компетенцій, формування необхідних життєвих компетентностей.

Основним завданням курсів підвищення кваліфікації вчителів **російської мови**, літератури, світової літератури є вдосконалення фахової майстерності вчителів та допомога у модернізації системи викладання цих дисциплін. План курсів передбачає теоретичну підготовку із соціально-методологічних питань, гуманітарних дисциплін, психології, дидактики, методики викладання російської мови, літератури, світової літератури. Сучасна філологічна освіта змінює вектор зі знаннєвого на розвитковий та компетентнісний. Для впровадження цих ідей змінюються форми і методи навчально-виховного процесу. Тому курси підвищення кваліфікації включають заняття за новими напрямками розвитку педагогічних та методичних форм роботи. Обов'язковими є практичні заняття, педагогічна практика, майстер-класи, конференція з обміну досвідом роботи, робота з мультимедійними технологіями, діагностування. Вчителям пропонуються спеціальні курси та лекції за вибором, передбачаються години для самостійної та індивідуальної роботи.

Процеси гуманізації, демократизації, глобалізації, необхідність у спілкуванні та співпраці між країнами та людьми з різними мовами і культурними традиціями спонукають до оновлення змісту **навчання іноземним мовам.** Питання підготовки кваліфікованого вчителя іноземних мов XXI століття, який здатний працювати в нових міжнародних політичних та економічних умовах, дуже багатогранне і складне. Ця проблема є однією із центральних, якими опікується Рада Європи. Європейський Союз запропонував ефективний засіб удосконалення якості загальноєвропейської системи підготовки кадрів з урахуванням специфіки національних традицій у галузі освіти.

Курси підвищення кваліфікації вчителів іноземних мов сплановано відповідно до вимог системи освіти та комунікативного підходу до навчання іноземній мові; містять матеріал, присвячений проблемам формування навичок і вмінь учнів у чотирьох видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо); розглядають питання організації та забезпечення процесу навчання іноземній мові в середніх навчальних закладах.

Підвищення кваліфікації вчителів **історії, правознавства та**

інших суспільних дисциплін з цієї проблеми спрямовано на необхідність за короткий проміжок часу допомогти вчителю у вирішенні завдання поєднання традиційних методів навчання та сучасних інноваційних освітніх технологій (інформаційно-комунікативних і, зокрема, комп'ютерних).

Курси дають змогу обговорити можливість застосування інноваційно-педагогічних технологій, відшукати ефективні шляхи впровадження інформаційних технологій в навчальний процес. Для систематизації знань та вироблення вмінь щодо науково-теоретичного обґрунтування положень психолого-педагогічної науки, осмислення досвіду роботи вчителя історії, правознавства та інших суспільних дисциплін загалом освітніх навчальних закладів пропонується конференція з обміну досвідом роботи.

Після закінчення курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників вчителі історії, правознавства та інших суспільних дисциплін, враховуючи умови регіонального освітнього простору, специфіку та навчально-виховний потенціал свого навчального закладу, вибирають тему післякурсуючої творчої роботи.

Для всіх країн у сучасному світі набуває особливої актуальності проблема якості **природничо-математичної освіти**. Суспільство усвідомлює важливість якісної природничо-математичної освіти для розвитку людства. Оновленню підлягають: пріоритети, мета, завдання, структура, зміст, організація і технології як педагогічної освіти, так і професійно-педагогічної перепідготовки.

Школа має реагувати на зміни. З одного боку, вона має залишатися базовим етапом освіченості й адаптації кожної людини, а з іншого – прогностично відповідати на виклики часу. Необхідність поєднання актуальних і перспективних потреб учнів у навчальному процесі об'єктивно потребує об'єднання в змісті, організації та методиках адаптивних і випереджальних функцій шкільної освіти.

Програми курсів підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних дисциплін спрямовані на підвищення якісного рівня їхньої освіченості та професійної компетентності відповідно до вимог сучасності. Особливістю реалізації змісту є використання концептуальних ідей, провідних методологічних принципів сучасної освіти, що ізоморфно відбиває тотальну якість постмодерністського інформаційного суспільства. Змістове наповнення курсів побудоване з дотриманням принципу концентризму, що відповідає концептуальним засадам національної програми навчання і визначається цінностями та ставленням особи до себе і людей, суспільства і держави, природи і здоров'я, праці та мистецтва.

Курси підвищення кваліфікації вчителів **хімії** спрямовані на вдосконалення майстерності вчителів шкіл різного типу і викладачів професійно-технічних закладів відповідно до окремих категорій слухачів.

Пріоритетним напрямом реалізації змісту післядипломної освіти вчителів хімії є здійснення багатоконпонентного, варіативного змісту освіти, застосування особистісно орієнтованих педагогічних

систем, вибору перспективних освітніх технологій, комп'ютерної підтримки навчання, діагностичних і стимульних форм контролю й оцінювання досягнень, піклування про здоров'я дітей. У програмі курсів оптимально поєднуються теоретичні та прикладні питання хімії, передбачається вивчення проблем людини в сучасному суспільстві, шляхи перебудови виховної роботи в умовах соціальної адаптації особи, вивчення актуальних питань психології та дидактики, спрямованих на вирішення проблем професійного становлення вчителів. Основну увагу звернено на підвищення науково-теоретичної та методичної підготовки вчителів хімії.

Здійснення процесу підвищення кваліфікації вчителів **біології та природознавства** загальноосвітніх шкіл ґрунтується на використанні цілісного комплексу дидактично обґрунтованих методів і прийомів, а саме: інтерактивного, проблемного, активного, ситуативного, спеціального навчання та тренінгових технологій. Зміст та методи навчання реалізуються у різних формах організації навчання, таких як: тренінг, лекція-діалог, лекція-презентація, лекція-консультація, практичні заняття, конференція, «круглий стіл», педагогічна практика, конференція з обміну досвідом роботи, самопідготовка, виконання індивідуальних завдань, створення та захист проєктів тощо.

Програма підвищення кваліфікації вчителів **фізики, астрономії** загальноосвітніх навчальних закладів, професійно-технічних училищ, вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації розроблена з урахуванням принципів цілісності, системності, технологічності та варіативності, подана у взаємозв'язку цільового, змістового, технологічного та контрольно-аналітичного компонентів, розроблених на основі компетентного підходу. Навчальний план вчителів I та вищої кваліфікаційних категорій передбачає більшу кількість годин для проведення практичних і семінарських занять, тематичних дискусій, «круглих столів» тощо. Для слухачів, які здобувають або вже мають звання «Старший вчитель», «Вчитель-методист», у варіативній частині професійного модуля збільшено кількість годин для отримання знань щодо основних правил написання та порядку затвердження методичних розробок, авторських програм. Ці знання можна одержати під час виконання індивідуальних та колективних проєктів. Таким чином реалізується диференціація навчального плану за рівнем професійної кваліфікації та досвіду працівників.

Мета сучасного освітнього процесу – не лише сформувати необхідні компетенції, надати ґрунтовні знання з різних предметів, а й формувати громадянина, патріота; інтелектуально розвинути, духовно і морально зрілу людину, яка здатна протистояти викликам глобалізації життя.

Географія є не лише джерелом нових відомостей про Землю, а й основою для формування гуманістичного світогляду, виховання дбайливих господарів, любові до рідного краю, набуття умінь і навичок адаптації до довкілля, адекватної поведінки в ньому.

Зміст курсів підвищення кваліфікації вчителів географії зумов-

лений необхідністю підвищення рівня знань з цієї науки в обсязі шкільної програми. Методична підготовка спрямована на удосконалення фахової майстерності педагогів, знань основних типів уроків і методики їх проведення, шляхів формування екологічних знань, умінь використовувати у своїй роботі перспективний педагогічний досвід, диференційований підхід до навчання, забезпечувати практичну спрямованість при викладанні географії. Варіативність навчального процесу забезпечує вибір слухачами різних спецкурсів, факультативів та спецсеминарів.

Нові тенденції в освіті й соціокультурній політиці потребують від викладача, насамперед, «вироснування» в тих, хто навчається, здатності до самостійної роботи, самопізнання, самовдосконалення. Відбувається переосмислення позицій педагога, що стає більше «координатором» або «наставником», ніж безпосереднім джерелом знань та інформації.

У процесі професійно-технологічної підготовки вчителів та учнів чільне місце має орієнтація на особистість і компетентність, що допомагає істотно полегшити процес адаптації до професійного середовища, підвищити її конкурентоспроможність та готовність протистояти викликам глобалізації життя.

Курси підвищення кваліфікації вчителів **технічної та обслуговуючої праці** загальноосвітньої школи спрямовані на забезпечення безперервного динамічного особистісно-професійного зростання, адекватного сучасному стану та перспективним напрямкам розвитку педагогічної теорії та практики.

Змістове наповнення підвищення кваліфікації вчителів **трудоного навчання** включає орієнтовну основу педагогічної діяльності, багатовимірність якої забезпечують наукові, соціальні, психолого-педагогічні та спеціальні предметні напрями у розвитку професійної компетентності. Велика увага зосереджена на посиленні ролі самоосвітньої діяльності, актуалізації мотиваційної сфери особистості. Усі зазначені компоненти входять до навчальних модулів навчально-тематичного плану і створюють розвитковий потенціал курсів підвищення кваліфікації вчителів.

Швидкі темпи реформування освіти в Україні потребують від педагогічних працівників навчальних закладів різного рівня здатності миттєво реагувати на зміни, що відбуваються, бути готовими реорганізувати свою професійну діяльність відповідно до принципів існуючих освітніх стратегій та концепцій.

Особливої уваги в цьому контексті заслуговує процес оновлення і розвитку системи **навчання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку**.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462, Типових навчальних планів початкової школи (наказ МОНмолодьспорт України від 10.06.2011 № 572) та навчальних програм (наказ МОНмолодьспорт України від 12.09.2011 № 1050) у зміст початкової освіти з 2 класу введений навчальний предмет «Сходінки до інформатики», що

входить до освітньої галузі «Технології».

Викладання цього предмета потребує від вчителя початкових класів спеціальних додаткових знань та умінь. У зв'язку з цим у навчальний план підвищення кваліфікації вчителів цієї категорії введено блок «Методика викладання курсу «Сходінки до інформатики».

Після закінчення курсів підвищення кваліфікації вчителі на достатньому та високому рівні опановують методикою викладання інформатики у початковій школі та практичними навичками роботи з комп'ютером.

Модернізація змісту дошкільної освіти – важливий чинник розвитку системи національної освіти загалом. Реалізує її нові цінності, забезпечує гуманістичну спрямованість, створює передумови для розгортання творчих можливостей педагогів, надає процес оновлення комплексного, поступального і системного характеру. Осучаснення змісту першої ланки освіти передбачає відповідність освітньо-виховного процесу сучасним досягненням науки і культури з потребами, можливостями людини, суспільства і держави. Педагогічний процес має ґрунтуватися на психологізації навчально-виховного процесу, а точкою відліку в оновленому змісті форм і методів виховання та навчання має стати ідея проциністичності та сенсу її буття. Саме на цих принципах побудовано процес підвищення кваліфікації працівників дошкільних навчальних закладів у ДОППО.

Певною допомогою у вирішенні питань підвищення кваліфікації є курс **«Інклюзивна освіта»**. Актуальними стали курси вчителів інклюзивних класів, а також вихователів (асистентів вчителів інклюзивних класів) загальноосвітніх навчальних закладів. Програми курсу є ефективними та висвітлюють всі основні аспекти інклюзивної освіти, що необхідні для впровадження в практику роботи педагогів, які працюють із дітьми з особливостями у розвитку. Слухачі курсів опановують вміннями: практичної роботи з учнями з особливими освітніми потребами, розвитку шкільної культури та інклюзивної навчальної практики, сприянню професійному взаємному навчанню серед учителів школи.

Новий зміст навчальних програм, розширення та поглиблення традиційних дисциплін, право навчальних закладів на самостійний вибір програм, методів, методик, форм навчання потребують нового рівня використання різноманітних джерел інформації. Збільшується престиж необхідної для освіти інформації, збільшується потреба в інформації.

Бібліотека в сучасній школі – багатогранне явище. Мета її діяльності – бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів у забезпеченні всіх напрямів навчально-виховного процесу конкретного закладу, у самоосвіті, в розширенні асортименту інформаційних послуг на основі удосконалення традиційних і засвоєння нових бібліотечних форм і методів роботи. Бібліотека в школі має бути її інформаційно-методичним центром. Процес реформування освіти, пріоритетність інформаційної, культурологічної

та виховної функції бібліотеки ставить нові вимоги до рівня професійної компетентності методиста з бібліотечних фондів та бібліотекаря школи, яка інтегрує знання й уміння в галузі педагогіки й освіти, культури і нових інформаційних технологій; уособлює в своїй діяльності керівника, дослідника, інформаційного спеціаліста, педагога, менеджера.

У XXI ст. освіта постала перед низкою історичних викликів, наприклад, забезпечення високої функціональності людини в умовах, коли ідеї, знання і технології змінюються набагато швидше, ніж покоління людей. Також слід знайти раціональні схеми співвідношення між інтенсивним розвитком знань, високих технологій і людською здатністю їх творчо засвоїти, виробити в людині здатність до свідомого й ефективного функціонування в умовах небувалої ускладненості відносин у глобалізованому, інформаційному суспільстві.

Незмінною є проблема взаємозв'язку навчання, виховання та практичного досвіду роботи з джерелами інформації. Щодо викладання навчальних предметів в сучасній школі вона передбачає набуття знань, умінь і навичок за допомогою формування інформаційної культури, формування пізнавальних здібностей та інтересів дітей.

Сучасний стан інформатизації українського суспільства потребує посиленої уваги до формування інформаційної культури педагогічних та бібліотечних працівників загальноосвітніх навчальних закладів як складової загальної культури людини.

Основи інформаційної культури – один із найважливіших спецкурсів у системі соціалізації кваліфікованих фахівців.

У програмі розвитку освіти України важливе значення має проблема формування у молодого покоління інформаційної культури, пізнавальної самостійності. Прагнення до знань, пізнання світу має стати однією з важливих потреб людини.

Щоб бути професіоналом високої духовної культури, розвивати творчі здібності дітей, потрібні не лише знання, а й уміння адаптуватися в умовах нових технологій інформаційного простору.

Курси підвищення кваліфікації за програмами інформаційно-комунікаційної та медіа-освітньої спрямованості розроблені й впроваджуються для професійного розвитку вчителя, формування його медіа-інформаційної компетентності. Курси дають змогу вчителеві опанувати сучасні підходи і методи в навчанні, спрямовані на глибоке вивчення методу проєктів, його застосування в освітньому процесі; підвищення мотивації учнів до навчання. Крім того, курси формують у слухачів уявлення про соціальні сервіси як один з найефективніших засобів інформаційно-комунікаційних технологій, що надає змогу не лише розмішувати і зберігати інформаційно-освітній матеріал, а й створювати сучасне ефективне інформаційно-освітнє середовище.

У рамках проведення курсів суттєво підвищується медіа-інформаційна компетентність слухачів, формуються практичні навички ефективного використання освітніх медіапродуктів і ресурсів

Далі на стор. 6

для вирішення освітніх, виховних та дослідницьких завдань.

Особливого значення у зв'язку з загальними змінами у структурі сучасної освіти набуває сьогодні дистанційне навчання. **Очно-дистанційне навчання** – це форма отримання освіти, коли в освітньому процесі використовуються кращі традиційні й інноваційні методи, засоби й і форми навчання, засновані на комп'ютерних і телекомунікаційних технологіях.

З одного боку, воно поєднане із залученням новітніх технологій в діяльність школи, що є перспективним напрямком для розвитку міських навчальних закладів та інтенсифікації процесу отримання знань. З іншого боку, «наближення» інститутів до слухачів, що мешкають у віддалених сільських районах, спрощує і полегшує комунікативні зв'язки та обмін інформацією.

Головні характеристики дистанційної освіти: надання навчального матеріалу в доступній для кожного, хто навчається, формі; вибір та використання нетрадиційних засобів інформації; інтерактивність, індивідуалізація, розвитковий та самостійний характер навчання.

Курси підвищення кваліфікації вчителів за очно-дистанційною формою навчання є інтерактивним засобом навчання як варіативної, спрямованої та контрольованої самоосвіти, заснованої на єдності самостійної праці слухачів та оцінки їхнього рівня підготовки на заліковій сесії.

Цією формою навчання охоплюються спеціалісти першої та вищої категорій, вчителі, які мають вчене звання.

Модель очно-дистанційного навчання – це інтеграція очних і дистанційних форм організації освіти. Дистанційне навчання не є автономно, ізольовано від інших форм навчання і будується відповідно тим цілям, що й очне навчання. В його основі – завдання та принципи Національної доктрини та Закону про освіту.

Засобом навчання є електронний підручник або конспект лекцій. У структурі конспекту: тема лекції; тези лекції; питання для самоконтролю; рекомендована література.

Система підвищення кваліфікації за очно-дистанційною формою є динамічною й відкритою, розвивається з урахуванням розвитку освіти в державі, забезпечує врахування індивідуальних потреб і запитів освітян.

На основі організованої системи очно-дистанційного навчання керівників загальноосвітніх навчальних закладів, учителів з базових дисциплін встановлюються телекомунікаційні зв'язки між професорсько-викладацьким складом інституту, слухачами курсів підвищення кваліфікації, науково-методичними структурами управління, відділів освіти.

Систематично проводяться **курси для новопризначених директорів та заступників директорів загальноосвітніх навчальних закладів**, пріоритетними напрямками яких є питання фінансово-економічної, управлінської діяльності, школознавства.

Як свідчать результати опитування слухачів курсів підвищення кваліфікації, проведеного, переважно, на кафедрі управління за-

гальноосвітніми навчальними закладами, помітним є зростання уваги освітян до курсів, достатній рівень скерованості процесом самоосвіти педагогів, які свідомо планують і організують процес самонавчання, а також є активними його учасниками. Існує також позитивна динаміка рефлексії педагогічного мислення і професійної діяльності освітян, які навчалися на курсах підвищення кваліфікації.

Курс «Керівник школи випереджувачої освіти для сталого розвитку» призначений для керівників установ і закладів освіти, методистів. Цей навчальний курс у системі післядипломної педагогічної освіти є самостійним, він забезпечує додаткові компетенції для слухачів курсів. Метою курсу є ознайомлення директорів з основними напрямками сучасної освітньої політики в системі вищої освіти та формування відповідного рівня їхньої управлінської компетентності, необхідного для реалізації державної освітньої політики на рівні ЗНЗ. Курс оптимально поєднує теоретичні та прикладні знання, має технологічну спрямованість, семінари, тренінги та інші активні форми навчання переважають над лекціями. Практичний акцент курсу допомагає наблизити навчання до життя, сформувати самостійне мислення, потребу в постійному оновленні своїх знань і вмінь.

Навчальний процес інституту здійснюється за двома напрямками. Один із них визначається ліцензійним обсягом, що затверджується, зважаючи на необхідність підвищення кваліфікації педагогів кожні 5 років і складає 6 тисяч осіб щороку. Інший, передбачає не підвищення кваліфікації педагогічних працівників, а отримання ними актуальної інформації в контексті постійної модернізації освітньої галузі та підвищення професійних компетенцій учителів, здійснюється відповідно до наказів, листів Міністерства освіти і науки України, Постанов Кабінету Міністрів України, розпоряджень та листів Дніпропетровської обласної ради, наказів, листів департаменту освіти і науки Дніпропетровської ОДА, складаючи понад 8 тисяч осіб щороку.

Певні тематичні курси і тренінги є актуальними і затребуваними серед педагогічних працівників області протягом кількох років. Слухачі визнають їхню об'рунтованість і доцільність.

Зокрема, **курси за темами: «Проектна діяльність в інформаційно-освітньому середовищі XXI століття»; «Соціальні сервіси Веб-2.0 у навчально-виховному процесі»; «Медіа-освіта у навчально-виховному процесі»; «Електронна школа»** допомагають слухачам ефективно використовувати у навчальному процесі інформаційно-комунікаційні технології на основі спеціально розробленого навчально-методичного комплексу, отримувати методичні рекомендації щодо ефективного використання у навчальному процесі інноваційних освітніх технологій, брати активну участь у роботі освітніх веб-спільнот, інтерактивних тренінгах, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференцій, форумах, майстер-класах, що спрямовані на удосконалення та підвищення

рівня майстерності вчителів, розширити знання про соціальні сервіси як один із найефективніших засобів інформаційно-комунікаційних технологій, що надає змогу не лише розміщувати і зберігати інформаційно-освітній матеріал, а й створювати сучасне ефективне інформаційно-освітнє середовище.

Під час **тематичних курсів-тренінгів «Рівний – рівному» та «Дорослішай на здоров'я», «Захисти себе від ВІЛ»** педагоги опановують високотехнологічною інтерактивною педагогічною методикою ООЖН (освіта на основі розвитку життєвих навичок), яка визнана у світі найефективнішою щодо виховання безпечного та здорового способу життя у дітей та молоді (підтверджена експериментально на базі нашої області у 2003 році). Упровадження гуманістичної технології ООЖН сприяє також створенню у навчальних закладах безпечного, здоров'язбережувального освітнього середовища. Протягом усього часу впровадження цих превентивних проектів намітилися стійкі позитивні тенденції щодо змін у поведінці дітей та учнів.

Спеціалізовані курси «Фінансова грамотність» сприяють розвитку в учителів навичок забезпечення кращого розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань, зокрема заощаджування, інвестування, запозичення, а також розрахунків вартості надання індивідуальних фінансових послуг (таким, як страхування, кредитування) для здійснення важливих купівель та електронних карток. Курси також навчають учителів розвивати у майбутніх випускників уміння користуватися власними фінансами, мати відповідальну поведінку споживача фінансових послуг (сплата податків, повернення кредиту).

Курси наближають школу до європейського рівня, оскільки практично спрямовані, передбачають викладання тих базових фінансових засад, які необхідні людині в щоденному житті.

Відгуки вчителів і педагогічна практика свідчать про необхідність і високу ефективність тематичних курсів, що здійснюються за другим напрямом, оскільки саме вони є основним механізмом науково-методичного супроводу освітянських реформ та ініціювання й упровадження інновацій у навчально-виховний процес. Без таких курсів система освіти області не зможе вчасно реагувати на оперативні зміни у потребах споживачів освітніх послуг та нові вимоги до навчально-виховного процесу, які висуває Міністерство освіти і науки України у своїх директивних документах.

Тому, у переліку тем, які інститут пропонує **на наступний 2017 рік**, передбачено як традиційні курси згідно з ліцензованим обсягом для вчителів-предметників, директорів та заступників директорів загальноосвітніх та позашкільних закладів освіти, методистів управління та відділів освіти, педагогів-організаторів та соціальних педагогів, практичних психологів дошкільних та загальноосвітніх закладів освіти, вчителів-логопедів та дефектологів, вчителів та асистентів класів з інклюзивним навчанням, вихователів загально-

освітніх та санаторних навчальних закладів інтернатного типу тощо, так і багато різноманітних одноденних тренінгів, спецкурсів та тематичних курсів.

Науково-педагогічні та педагогічні працівники інституту запропонували низку нових тематичних курсів та одноденних тренінгів, які, сподіваємося, позитивно сприймуть майбутні слухачі.

Зокрема, **пропонуються такі теми:** «Створення електронних навчальних ресурсів і онлайнове навчання з використанням Adobe Captivate та Adobe Connect», «Використання хмарних середовищ MS Office-365 та нові можливості для навчання», «Децентралізація управління: основний напрямок реформування освіти», «Внутрішньошкільний контроль у навчальному закладі об'єднаної територіальної громади», «Інспектування освітньої діяльності навчального закладу в умовах об'єднаної територіальної громади», «Фінансово-економічні та господарські проблеми діяльності загальноосвітніх навчальних закладів об'єднаних територіальних громад», «Особливості створення наукових публікацій та інформаційно-комунікаційний супровід їх», «Школа як життєвий світ молодшої генерації», «Фінансово-економічні проблеми діяльності ЗНЗ в умовах децентралізації», «Трансформація освітніх організаційних інституцій і практик в умовах реформування», «Нормативно-правове забезпечення навчально-виховного процесу у ЗНЗ», «Коучинг як новий метод співпраці керівника з підлеглими», «Створення інтерактивних вправ у рамках міжнародного проекту «Miksike»», «Створення позитивного іміджу навчального закладу в мережі Інтернет та його використання для просування на ринку освітніх послуг (сайти, блоги, веб-сторінки школи, директора, заступників та інших педагогічних працівників закладу)», «Методика та технології проведення вебінарів на платформі Adobe Connect», «Сімейні цінності. Сім'я починається з Я» тощо.

Зміни, що відбуваються у освітній галузі, об'рунтовують необхідність подальшого використання апробованих та упровадження нових типів підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Для діяльності КВНЗ «ДОППО» характерні інноваційний зміст освіти та нові підходи до неперервної педагогічної освіти. Науково-експериментальна робота інституту спрямована на забезпечення наукового рівня педагогічного процесу через творче самовиявлення особистості учнів та вчителів на основі упровадження активних інноваційних технологій, гуманізації навчально-виховного процесу в умовах переходу загальноосвітньої середньої школи на нову структуру і зміст навчання. КВНЗ «ДОППО» – генератор та координатор інноваційної діяльності в освітніх закладах області. Цілеспрямовано здійснюється керівництво науково-дослідною роботою понад 150 експериментальних навчальних закладів. П'ятдесят навчальних закладів проводять наукові дослідження на всеукраїнському рівні як базові заклади Міністерства освіти і науки та Академії педагогічних наук України. Навчальна, наукова

та організаційно-методична діяльність підрозділів КВНЗ «ДОППО» спрямована на поглиблення, розширення й оновлення професійних знань учителя, його умінь і навичок.

Із вересня 2015 року педагогічний колектив інституту розпочав роботу над втіленням нового обласного науково-методичного проекту: **«Освітні стратегії соціалізації особистості громадянського суспільства».**

Зважаючи на основні завдання розвитку та модернізації національної системи освіти, інститут визначив на 2016-2017 роки такі **пріоритетні напрямки діяльності:**

– Оновлення змісту і форм підвищення кваліфікації педагогічних працівників області, забезпечення їхніх освітніх потреб у професійному зростанні.

– Удосконалення дистанційної форми підвищення кваліфікації освітян.

– Розширення напрямів підготовки педагогічних працівників, а саме – відкриття магістратури зі спеціальності: «Управління навчальним закладом» та «Психологія».

– Забезпечення формування медіа-інформаційної компетентності сучасного вчителя.

– Розвиток єдиного освітньо-інформаційного простору області, застосування хмарних технологій у діяльності установ і закладів освіти, вдосконалення форм мережевої взаємодії в організації освітньої комунікації.

– Забезпечення науково-методичного супроводу та координації інноваційної та дослідно-експериментальної роботи в установах і закладах освіти області.

– Науково-методичне забезпечення організації виховної роботи, національного та військово-патріотичного виховання. Науково-методичний супровід та координація регіональної програми освіти для демократичного громадянства в Україні «Демократична школа».

– Створення оптимальних умов для виявлення одарованої молоді та надання їй підтримки в розвитку творчого потенціалу, самореалізації та постійному духовному самовдосконаленню.

– Філософсько-освітні проблеми модернізації сучасної освіти, медіа-грамотності та медіакультури.

– Подальший розвиток соціального партнерства як напрямку державно-громадського управління освітньою сферою – відповідь на виклики сучасних соціокультурних контекстів.

– Розвиток духовності особистості засобами культурознавства та курсів духовно-морального спрямування.

– Підвищення рівня викладання предметів суспільно-гуманітарного циклу шляхом популяризації сучасних освітніх технологій.

– Сприяння якісному вивченню іноземних мов – засобу підвищення конкурентоздатності особи, активізації міжкультурного спілкування та співробітництва.

– Підвищення якості іншомовної освіти у контексті інтеграції до європейського освітнього простору.

Марія ГРИГОРОВА,
декан факультету підвищення кваліфікації педагогічних працівників, кандидат біологічних наук, доцент

ДЕЛЕГУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Окремі аспекти запропонованої теми представлені в роботах М. Гербста, Я. Герчинського, А. Другова, І. Даченкова, І. Сторожука, В. Пекельної, інших вітчизняних і зарубіжних дослідників. З наукового та теоретичного погляду визначено загальну тенденцію практичної переорієнтації державного управління України на засади державного управління Європейської спільноти.

Сьогодні є слушною концепція використання досягнень наших міжнародних партнерів у теорії та практиці державного управління, адаптації його до сучасних змін та умов реформування на теренах України, проте послідовний аналіз накопичених проблем є поверховим та безсистемним.

Метою коментарів з цього питання є обґрунтування проблемного кола теорії та практики державного управління, вдосконалення підходів до практичного впровадження принципу державно-громадської моделі управління в умовах реформування вітчизняної освіти та децентралізації місцевого самоврядування.

Важливим аргументом щодо необхідності висвітлення цієї теми є замовлення керівників установ і закладів освіти, що постійно формується під час курсів підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів області. Це – виконання замовлення на випередження, яке покликане не накопичувати проблеми, а часно на них реагувати.

Наш інститут завжди надає аналітичні коментарі щодо відповідних нормативно-правових документів. Характеризуються основні тенденції в науці, напрямки діяльності Міністерства освіти і науки України.

В цей складний, наповнений важливими подіями і ґрунтовною роботою щодо реформування освіти, час, ми водночас залучені до процесу сучасного державного перезавантаження та політичної реформи. За малий час, на рівні Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, в комісіях, на Парламентських слуханнях, у відкритому діалозі із суспільством обговорюються глобальні, принципово важливі для громадськості та освітньої галузі нормативно-правові документи: Закон України про освіту, Закон України про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади).

Відбувається усвідомлення основних підходів до втілення Концепції розвитку освіти України на 2015-2025 роки. Розроблена Дорожня карта освітніх реформ. Відповідно до Бюджетного кодексу змінюється порядок фінансування установ і закладів освіти. Обговорюються шляхи втілення Концепції реформування початкової освіти, Положення про опорні школи, відповідні завдання щодо децентралізації.

Ухвалено відповідні Постанови Кабінету Міністрів України,

Загальний контекст проблемного поля змістовної складової делегованих державою повноважень органам місцевої виконавчої влади в умовах реформування освіти та децентралізації самоврядування визначається на перетині теорії державного управління та реалій практики у сфері використання місцевими органами самоврядування і територіальними громадами як власних, так і делегованих повноважень на сучасному етапі.

що розставили деякі крапки над «і» щодо утворення та функціонування територіальних громад у Дніпропетровській області.

Всі ці процеси діють одночасно і вже мають неоднозначні відгуки. І це природно, адже нове завжди пов'язане зі складнощами. Приклад Польщі, де освітні завдання органам місцевого самоврядування передавали поступово – протягом 1990-1999 років, свідчить, що цей процес «де-факто» ще не завершився. Процес розширення відповідальності самоврядування за передані йому об'єкти комунальної власності та повноваження в галузі освіти, був довготривалим і досі, на думку деяких експертів, триває.

М. Гербст, Я. Герчинський підкреслюють, що особливості процесу децентралізації освіти у Польщі пов'язані зі ставленням до реформ у сфері децентралізації як до кроків до демократизації держави, зокрема демократизації освіти. Такий підхід був втіленням волі авторів реформ, які прагнули, щоб самоврядні одиниці відповідали за управління школами і фінансували їх від свого імені і за «власні» кошти, а не від імені центрального уряду, користуючись грошами, отриманими як трансфери або субвенції. Проте, система освітніх субвенцій у Польщі існує досі. І це не єдиний пункт протиріччя і неузгодженостей на шляху понад 25 років реформ.

Порядок передачі об'єктів комунальної власності з бюджетів міст, районів та сільських і селищних рад на бюджети територіальних громад у Польщі починався з передачі дошкільних закладів, а потім поступово всіх інших.

Фінансування закладів освіти в Україні відбувається за формульним розрахунком: на одну дитину (за даними органів статистики) відповідно постановою Кабінету Міністрів України визначається середня математична сума коштів на рік по Україні. Вона в середньому дорівнює 7-9 тис. грн. А реальні потреби для утримання установ і закладів освіти в різних регіонах різні. Навіть в одній області на одну дитину припадає неоднакова сума. Так, в містах вона значно менша, ніж у сільських регіонах. У Дніпропетровській області є такі заклади, де одна дитина «коштує» приблизно 50 тис. грн на рік.

В умовах децентралізації громади не завжди можуть повноцінно фінансувати об'єкти своєї власності без субвенції з дер-

жавного бюджету. Часто коштів вистачає лише на виплати соціально захищених видатків: заробітної платні, нарахувань на неї, комунальних платежів. Формульний принцип часто не залишає коштів на повноцінне утримання установ і закладів.

Суттєвою проблемою завжди був і є так званий «людський фактор», що заважає застосовувати досконалі та структуровані підходи. Зокрема, є тенденція, коли філософія децентралізації уникає обов'язковості державних принципів до виконання освітніх завдань. Завжди було й буде державне замовлення на зміст і якість освітніх послуг. Це обов'язкова парадигма.

Під час обговорення проекту нового Закону України про освіту, на всіх рівнях дискусій обрали формат «державно-громадської» моделі управління, а не «громадсько-державної».

По-перше, це відповідає законодавчо визначеному принципам формування вимог до місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення конституційного права на освіту та соціальний захист дитинства в умовах децентралізації.

По-друге, при формуванні управлінських структур в умовах територіальних громад, потрібно одразу розставити всі необхідні акценти щодо делегованих повноважень усім структурам влади, що опікуються вирішенням долі дитини. Наше завдання: законодавчо визначені обов'язки граматно розділити з тими структурами, які зобов'язані це робити.

Останнім часом освітню галузь справедливо критикують за низький рівень освіченості суспільства. І цей стан справ буде постійно погіршуватися, якщо ми, відповідно до чинного законодавства, не розділимо проблеми громадянського суспільства зі службою у справах дітей, кримінальною поліцією, підрозділами соціального захисту, сім'ї, молоді і спорту, охорони здоров'я, а підніматимемо їх.

Освіта не повинна уникати проблем вирішення долі дитини. Школа – перша зацікавлена установа, що має бути разом з тими, кого держава зобов'язала опікуватись нею, але не брати на себе чужі повноваження. Інакше свої прями об'язки ми будемо виконувати неякісно. Такі прецеденти вже зафіксувала незалежна міжнародна експертна група PERSON, що займається визначенням рейтингів ефективності національних систем освіти.

Сьогодні, на жаль, змістовна складова поступається місцем організаційній, що суттєво впли-

ває на якість підсумків роботи. На нашу думку, це об'єктивний процес, що пов'язаний із сучасними політичними процесами. Оновлені, на вимогу політичної доцільності, управлінські кадри, на жаль, не завжди відповідають професійним вимогам. Організаційні навички діяти в нормативно-правовому полі і забезпечувати дотримання вимог чинного Законодавства – справа відповідальна і потребує якісних знань і умінь. Професійна некомпетентність кадрів сьогодні – явище поширене, особливо у місцевих органах виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Повільний процес омолодження кадрів у системі освіти теж має негативні наслідки. Неспроможність управлінських кадрів відповідно відповідати на виклики часу гальмує розвиток освіти на шляху реформ.

Проблему якісної підготовки управлінських кадрів у системі державного управління успішно вирішує Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України. Питаннями поєднання теорії, нормативно-правового забезпечення та практики децентралізації в області ґрунтовно займається Офіс реформ.

Сучасні керівні кадри мають усвідомити принципи та зміст змін, за якими держава делегує органам виконавчої влади та їхнім підрозділам відповідні повноваження щодо вирішення питань надання освітніх послуг та соціального захисту дитинства. Професійні дії у нормативно-правовому полі забезпечення Конституційного права на освіту в умовах децентралізації – головне завдання місцевих органів влади та місцевого самоврядування щодо впровадження державної політики у галузі освіти.

Головні принципи цього процесу визначають: Конституція України, Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про охорону дитинства», Типове положення про службу у справах дітей, Постанова Кабінету Міністрів «Про створення кримінальної поліції у справах неповнолітніх».

Розбіжності у державних вимогах до системи виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо освітньої політики та практики породжують такі **проблеми**:

1. Установи і заклади освіти інколи дублюють повноваження інших структурних підрозділів виконавчої влади та місцевого самоврядування при вирішенні проблемних питань дитинства.

2. Недостатня координуюча роль керівників місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в питаннях охорони дитинства.

3. Низький рівень нормативно-правової культури керівників різних структурних підрозділів виконавчої влади, місцевого самоврядування та управління освітою в питаннях делегування повноважень.

4. Необґрунтоване відривання закладів освіти від виконання прямих обов'язків впливає на якість надання освітніх послуг.

На нашу думку, для забезпечення гармонійного і послідовного впровадження реформ **головним напрямом необхідно визнати роботу з кадрами і зосередити її на:**

- фаховому відборі новопризначених керівників структурних підрозділів як новостворених територіальних громад, так і органів управління освітою;

- організації навчання керівних кадрів усіх управлінських структур за сучасними програмами;

- залученні громадськості до контролю над впровадженням державної політики в галузі освіти у діяльність територіальних громад.

Для ефективного впровадження організаційних, нормативно-правових і змістовних змін у системі освіти, сучасні **управлінські кадри мають свідомо налаштувати школу на:**

1. Розвиток індивідуальності учня.

2. Навчити спілкуватися та співпрацювати.

3. Бути гуманістичною та технологічною.

4. Надавати вибір.

5. Забезпечити орієнтованість на сучасність.

6. Налаштувати на конкурентоздатність з однолітками з країн ЄС.

7. Навчити комплексно та на різних рівнях вирішувати проблеми.

8. Стимулювати критичність мислення та гнучкість розуму.

9. Навчити взаємодіяти з людьми.

10. Сформувати емоційний інтелект та мислення.

Завдання не нові. Вони вже давно перейшли з теоретичного рівня до практики творчих педагогічних колективів, що свідомо забезпечують впровадження принципу безперервності та послідовності системи освіти в Україні, готують адаптовану дитину як для самостійного життя в нових економічних умовах, так і до вступу і навчання в системі вищого навчального закладу.

Загальні принципи державної політики в освітній галузі гармонійно доповнюють сучасний формат змісту реформ. Досвід автономності та самостійності ВНЗ протягом тривалого часу, наприклад, додав до державних принципів принцип самостійності публічної діяльності.

Тема принципів державної політики в різних галузях суспільного життя України розроблена досить ґрунтовно. На думку

Далі на стор. 8

КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ФУНДАМЕНТ ДЛЯ УСПІШНОГО НАВЧАННЯ

І. Сторожука, висловлену у статті «Принципи делегування повноважень у місцевому управлінні», перш ніж перейти до практичних дій, потрібно усвідомити принципи державної політики у справі, яку ми розпочинаємо, а потім з'ясувати систему делегування повноважень.

Принципи державної політики у галузі освіти – доступність; рівність; безоплатність; мавовість; публічність; відповідальність; наступність; інтегрованість до Європейського простору; державна підтримка; самостійність публічної діяльності; незалежність, оптимальна доповнюваність і рівновага повноважень центральних і місцевих органів влади та місцевого самоврядування – мають урівноважувати систему управління делегуванням повноважень.

Повноваження є власні, тобто прямо визначені відповідним нормативно-правовим документом, а є делеговані. Делегування відбувається по вертикалі: вищі органи – нижчі, керівник – підлеглим. Складнішою є схема визначення виконавця, при наявності вертикалі законодавчих документів. Наприклад: Закон «Про державну статистику», законодавство щодо захисту прав споживачів або законів про регулювання містобудівної діяльності.

Неприпустимо, щоб територіальні громади делегували чужі повноваження структурам, яким регламентовано вони не належать. Громади можуть утворювати структури з відповідними повноваженнями, якщо такі повноваження ніхто не виконує, або вводити додаткові штатні одиниці в нейтральні підрозділи і контролювати їх діяльність. Все інше – профанація.

Для вивчення цієї проблематики доречно звернутися до Указу Президента України «Про делегування повноважень державної виконавчої влади головам та очолюваним ними виконавчим комітетам сільських, селищних і міських рад», Закону «Про порядок делегування повноважень органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування», де повноваження визначаються як повноваження органу; повноваження надані Законом; власні повноваження; надані повноваження; передані повноваження; делеговані повноваження тощо.

Підсумовуючі вищезазначене, слід зробити висновок, що коло проблем зазначеної теми має два рівні. Перший – нормативно-правовий. На ньому виокремлюються комплексні проблеми реформування підходів до децентралізації влади і реформування освіти на засадах Європейської спільноти. Другий – практичний. Його основою є суб'єктивні чинники: проблеми державної кадрової політики, інформаційного забезпечення та впорядкування системи управлінського інструментарію.

Найперспективнішим напрямом вдосконалення процесів реформування є підвищення рівня освіченості керівних кадрів як органів місцевої виконавчої влади, місцевого самоврядування, новостворених територіальних громад, так і системи управління освітою.

Галина МЕГЕГА, доцент ДОППО, кандидат філософських наук

Завдання кафедри дошкільної та початкової освіти:

- виконання навчальних планів з розширення профілю, підготовки, спеціалізації, стажування та додаткової освіти;

- організація та здійснення на високому науковому і методичному рівнях освітнього процесу шляхом формування наукового змісту та практичного спрямування кожної навчальної дисципліни;

- організація дистанційної роботи слухачів;

- розробка та систематичне оновлення науково-методичного забезпечення навчальних дисциплін, які викладають працівники кафедри, їх ІКТ-супроводу, електронних навчальних посібників;

- розробка і впровадження нових форм підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних працівників;

- організація контролю за виконанням рішень щодо забезпечення навчального процесу, методичної та наукової роботи;

- науково-методичний супровід навчально-дослідної та науково-дослідної роботи педагогічних працівників та закладів освіти;

- організація і проведення науково-практичних конференцій, конкурсів педагогічної майстерності за профілем діяльності кафедри;

- організація педагогічного контролю науково-педагогічної діяльності працівників у формі відкритих занять з подальшим обговоренням на засіданні кафедри;

- вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду для підвищення наукового рівня, професійної культури та педагогічної майстерності працівників кафедри;

- виконання планів щодо підвищення кваліфікації викладачів, їхнього стажування за напрямком спеціальності;

- керівництво кандидатськими дисертаційними дослідженнями, консультуванням, рецензуванням, обговоренням підсумків досліджень на засіданнях кафедри, семінарах, конференціях;

- підготовка відгуків, рецензій на дисертації та автореферати дисертацій за профілем кафедри, що надійшли до Інституту;

- організація взаємодії з іншими навчальними закладами, проведення спільних засідань кафедр, «круглих столів», підготовка і видання наукової та навчально-методичної літератури;

- висунення пропозицій щодо надання вчених звань професора і доцента працівникам кафедр;

- експертна діяльність щодо підготовки документів, які надходять з Міністерства освіти і науки України, інших державних органів та організацій, від громадян і громадських організацій;

- розробка відповідних документів щодо науково-методичного забезпечення освітньої та наукової діяльності Інституту;

- організація, участь у міжнародних конференціях, семінарах, конкурсах, виставках;

Для суттєвого оновлення змісту підвищення кваліфікації педагогічних працівників дошкільної та початкової освіти, що має відповідати сучасним вимогам освіти, створено кафедру дошкільної та початкової освіти.

Викладачі кафедри мають достатній науково-методичний та професійний рівень для вирішення актуальних питань і проблем дошкільної та початкової освіти.

- підготовка, рецензування і видання навчальної, наукової, методичної літератури (підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, задач, словників, довідників, дослідницьких завдань, методичних розробок тощо);

- вивчення міжнародного досвіду перепідготовки фахівців за профілем кафедри та його використання в навчальному процесі;

Завдання кафедри виконуються шляхом інтеграції навчання і практики, повного та ефективного застосування всіх елементів навчально-виховного процесу із використанням можливостей сучасних інформаційних технологій.

Педагогічні та науково-педагогічні працівники кафедри свою діяльність спрямовують на вирішення актуальних питань, проблем, що обговорюються в МОН України, на Всеукраїнських та Міжнародних форумах. У своїй доповіді «Освіта, особистість і соціальний поступ» на українсько-польському науковому форумі «Освіта для сучасності: європейські стандарти» Василь Кремень причиною низького рівня життя українців назвав методологічні проблеми сучасної освіти.

Визначальні для української освіти принципи: дитиноцентризм, компетентнісний підхід, надання реальної автономії кожному навчальному закладу і свободи педагогу.

Дошкільне та початкове навчання має бути якісним. І, насамперед, якісною має бути діагностика готовності дітей до навчання. Де б не були створені підготовчі класи, важливо передбачити у них пропедевтичну роботу, що здійснюється на основі діяльності, притаманної дітям дошкільного віку. Серед проблем освіти – нехтування особливостями дошкільного віку і намагання методами, що доступні тільки школярам, прищеплювати дошкільнятам шкільні навички замість забезпечення загального психічного розвитку, який визначається соціальною зрілістю. Саме вона, виявляючись у довільності й опосередкованості поведінки, обумовлює готовність дитини до школи, а не технічні вміння читати, лічити, які у психологічно готової до навчання дитини в належний час сформулюються легко.

Говорячи про готовність до шкільного навчання, важливо насамперед діагностувати рівень дошкільної психологічної зрілості, а не шкільної. Лише психологічно зрілий дошкільник здатний до соціальної адаптації й адекватного входження у навчальну діяльність школяра.

Згідно з листом МОН України від 20.05.2015 р. № 1/9-249 організація освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах у 2016-2017 н. р. здійснюється відповідно до Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базового компонента дошкільної освіти, Концепції Національно-патріотичного виховання дітей та молоді, інших нормативно-правових актів.

У 2016-2017 н. р. чинними є комплексні та парціальні (окремі) освітні програми. Педагогічний колектив дошкільного закладу, з урахуванням специфіки його діяльності (типу закладу), має право самостійно визначати, які з чинних освітніх програм обрати для повнішої реалізації базового інваріантного та варіативного змісту дошкільної освіти.

Допускається здійснення освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах за кількома програмами. Завдяки цьому можна краще врахувати інтереси, бажання, потреби, нахили вихованців, потенційні можливості педагогів, запити батьків задля своєчасного цілісного розвитку особистості дошкільника.

У 2016-2017 н. р. пропонуються такі змістові напрями:

- патріотичне виховання;
- екологічне виховання;
- формування основ здорового способу життя;
- комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників.

Початкова ланка освіти – фундамент для успішного подальшого навчання. Від результативності й ефективності початкової освіти суттєво залежить якість функціонування середньої та старшої школи, що мають бути пов'язані між собою принципом наступності. Сприятливе навчальне середовище створює систему впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні. На думку О.Я. Савченко, психологічне середовище має бути гуманним, комфортним для всіх дітей, стимулювати їх ставати кращими в усіх своїх справах.

Сьогодні українська школа на шляху 'рунтовних перетворень'. Постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462 затверджено нову редакцію Державного стандарту початкової загальної освіти. Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10 червня 2011 року № 572 затверджено Типові навчальні плани початкової школи, передбачено поетапне їх впровадження.

Сім'я – один з основних агентів соціалізації дошкільника, молодшого школяра. В процесі соціалізації батьки сприяють:

- передаванню соціального досвіду від старшого покоління до молодшого;

- засвоєнню дитиною моральних норм, духовних цінностей, зразків поведінки;

- формуванню суб'єктивних регуляторів поведінки;

- становленню особистості дитини.

Від того, наскільки успішно вирішує сім'я це складне завдання, залежить психічне здоров'я дитини, успішне виконання нею різних соціальних ролей, характер її адаптації до різних соціальних інститутів, людей, життєвих обставин.

Важливим є питання релігії та освіти. Що треба робити та зводити? Неухильно дотримуватися вимог Конституції, законів про освіту, а також працювати в декількох взаємопов'язаних напрямках.

Перший із них – діалог із церквою щодо проблем етичного змісту. Тут потрібні зусилля академічних інститутів, залучення науковців, викладачів вищих навчальних закладів, журналістів тощо. Треба підняти планку етичного просвітництва на гідний науково-педагогічний рівень; підводити освітян до розуміння, що християнство – це одна з фундаментальних підвалів європейської та вітчизняної культури, моральність – це не тиражування раз і назавжди встановлених аксіом поведінки, а творчість і бажання конкретної людини, що продиктовані голосом совісті, обов'язку, гідності та честі.

Включення дітей з особливостями психофізичного розвитку в освітній простір дошкільних навчальних закладів та початкової школи є одним з актуальних питань сьогодення. «Державоцентристську» освітню систему, де головною метою було формування особистості за певними еталонами із жорсткою регламентацією навчального процесу, має змінити «дитиноцентристська» система освіти, де домінує орієнтація на інтереси дитини, на задоволення її потреб.

Окрім названих питань, є ще чимале коло актуальних проблем реформування дошкільної та початкової освіти, що будуть у центрі діяльності кафедри.

Володимир ДОЛГОПОЛІЙ, перший проректор ДОППО, заслужений вчитель України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Втілення обласного науково-методичного проекту «Освітні стратегії соціалізації особистості громадянського суспільства» на організаційно-модельючому етапі передбачає наукове обґрунтування стратегій соціалізації дітей різного віку, розробку відповідних проектів, моделей на рівні конкретних освітніх установ, координацію діяльності методичних служб різних рівнів у забезпеченні умов для підвищення творчої активності педагогічних кадрів.

Синтез теоретичних здобутків вітчизняної та світової психолого-педагогічної практики дає змогу створити в умовах дошкільного закладу оптимальну модель соціалізації особистості дошкільника через засвоєння соціальних норм, моделей поведінки. Модель взаємодії дорослого з дитиною стане запорукою гуманних проявів у взаєминах дошкільнят.

Прогресивна філософська думка в різні історичні епохи пов'язувала формування у дітей соціальних норм, правил із вихованням їх у спільній діяльності, колективі, через стосунки в групі.

У працях В. Котирло, С. Кулачківської, С. Ладивір, О. Кононко, Ю. Приходько та інших науковців наголошується: ціннісне ставлення дитини до себе і тих, хто її оточує, та її суспільна поведінка формуються на основі емпатії, гуманних почуттів, позитивного сприйняття світу. Відповідні переживання виникають під час взаємодії з однолітками та під впливом думки дорослих.

Зважаючи на багатоаспектність теми обласної проблеми пропонується визначити коло питань для вирішення їх на різних

Робота на II етапі (організаційно-модельючому) обласної проблеми «Освітні стратегії соціалізації особистості громадянського суспільства»

рівнях: обласному, об'єднаних територіальних громад, районному (міському) та у дошкільних навчальних закладах.

Навчально-методична лабораторія дошкільної освіти кафедр:

– визначає дошкільні навчальні заклади для проведення експериментальної роботи з проблеми соціалізації;

– проводить навчальні семінари, курси з питань формування у дітей соціальних компетентностей;

– визначає напрямки експериментальної науково-дослідницької діяльності дошкільних навчальних закладів;

– вивчає можливий вплив результатів експериментальної науково-дослідницької діяльності на стан соціалізації особистості дитини;

– розробляє методичні рекомендації щодо впровадження в навчально-виховний процес новітніх технологій, що сприяють вихованню соціально компетентного дошкільника;

– надає консультативну допомогу з питань менеджменту освіти щодо розробки структури (моделі) освітнього простору соціалізації.

Методичні кабінети при районних (міських), територіальних об'єднаних громадах:

– організують проведення для педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів навчально-методичних семінарів, тренінгових занять для практичного засвоєння інноваційних методів, прийомів роботи;

– проводять «Дні педагогічної ідеї», «круглі столи», під час яких керівники ДНЗ можуть презентувати та захистити ідею оригінальної структури (моделі) освітнього простору соціалізації та корегувати її, доповнювати відповідно до наданих рекомендацій.

Дошкільні навчальні заклади:

– спрямовують роботу творчої групи педагогічних працівників та інших спеціалістів за темою дослідження на розробку оригінальної структури (моделі) освітнього простору соціалізації;

– укладають угоди про спільну діяльність з усіма соціальними партнерами, що погодилися бути суб'єктами освітнього простору соціалізації;

– активізують роботу з батьками дітей з урахуванням вікових особливостей соці-

лізації шляхом проведення спільних свят, екскурсій, дискусійних студій;

– залучають батьків до гурткової роботи на громадських засадах;

– організують роботу клубу «Людина професії», на засіданнях якого відбувається не лише зустрічі з представниками різних професій, але й творчі змагання, виступи, екскурсії на виробництво;

– встановлюють партнерство з усіма навчальними закладами, що діють у межах районної (міської) ради, територіальної об'єднаної громади;

– розглядають на засіданні педагогічної ради питання активної участі та відповідальності кожного педагогічного працівника за успіх розбудови оригінальної структури (моделі) освітнього простору соціалізації.

Створюючи модель дошкільного закладу з втілення обласного проекту «Освітні стратегії соціалізації особистості громадянського суспільства» слід визначити мету, завдання, принципи, засоби, форми та методи організації педагогічної взаємодії, результат. Дієвим засобом може стати технологія психолого-педагогічного проектування взаємодії дорослого і дитини «Радість розвитку» (автор Т.О. Піроженко).

Любов ТАРАБАСОВА, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти, кандидат філософських наук, доцент; Валентина КУПРІЄНКО, завідувач навчально-методичної лабораторії дошкільної освіти

ФОРМУЄМО У ДОШКІЛЬНИКІВ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНУ КОМПЕТЕНЦІЮ

Багатий науковий матеріал з питань соціалізації дошкільника дає змогу обґрунтувати такі **компоненти соціальної компетентності**, як:

1) компетенція «розвиток комунікативних здібностей», що є передумовою формування комунікативного компоненту соціальної компетентності за О.Л. Кононко (уміння знайомитися, просити однолітка чи дорослого про допомогу або пропонувати допомогу; вміння вербально виявляти потреби та інтереси, розуміти вербальні інструкції, чути, ставити запитання);

2) компетенція «розвиток емоційного інтелекту», що є передумовою формування емоційного компоненту соціальної компетентності за структурою О.Л. Кононко та Т.І. Поніманської (уміння відтворювати почуття, розуміти почуття інших, співчувати, розуміти свої почуття, регулювати свій емоційний стан);

3) компетенція «готовність адекватно реагувати у ситуації стресу та конфлікту», що є передумовою формування поведінкового компоненту соціальної компетентності за структурою Т.І. Поніманської (уміння вибрати адекватний стиль вирішення конфлікту, говорити «ні» та адекватно реагувати на відмову; уміння долати збентеження, програвати в іграх, долати стрес за допомогою рухової активності);

4) компетенція «готовність бути частиною колективу», що є передумовою формування поведінкового соціально-когнітивного компоненту компетентності.

Далі – детальніше про компетенцію «розвиток комунікативних здібностей».

Комунікативність – здатність до спілкування, контактів; зв'язок, спілкування, контакти між ким, чим-небудь; комунікабельність (Великий тлумачний словник сучасної української мови. Гол. ред. – В.Г. Бусел, 2003).

Комунікабельність – риса особистості, що проявляється у товариському ставленні до інших; готовність і вміння ініціювати, налагоджувати, підтримувати спілкування з ними (О. Кононко).

Від моменту народження дитина розвивається як соціальна істота. Спілкуючись з іншими людьми, вона набуває суспільного досвіду, що нагромаджений попередніми поколіннями. Без цього неможливе формування психічних процесів і рис її особистості.

Важливе виховне завдання, окреслене Базовим компонентом, – розвиток у юної особистості комунікативних здібностей – способів організації, підтримки та розвитку спілкування. Одним із центральних видів діяльності, завдяки якому дитина освоює правила співжиття з людьми (рідними, близькими, чужими, чоловіками та жінками; молодшими, однолітками, старшими за себе, дорос-

лими, літніми людьми, приємними, байдужими їй, неприємними) є спілкування. Воно має привертати до себе не меншу увагу педагогів, ніж, наприклад, навчальний процес. Адже завдяки спілкуванню дитина сприймає і розуміє інших людей, формуються її лідерські та організаційні вміння, згуртованість, товариські почуття. Особливістю цієї діяльності, що відрізняє її від усіх інших, у спрямованості на підтримку самого процесу спілкування. Дитина спілкується з іншими заради того, щоб спілкуватися, а не для того, щоб мати від цього якусь користь, вигоду, зиск. У певному сенсі спілкування є самомотиваційним процесом.

Як зазначає О. Кононко, потреба у спілкуванні є базовою у юної особистості, адже маляти необхідно поділитися своїми переживаннями, розповісти про нові враження, відчути себе часткою людського колективу. Отже, спілкування – не лише засіб досягнення дошкільниками мети спільної діяльності, а й самостійна цінність. Блокування, обмеження спілкування робить дитину самотньою і є дуже потужним стресогенним чинни-

ком, що негативно впливає на особистісне зростання.

Одним із важливих завдань близьких дорослих – педагогів і батьків – є **формування в дитини навичок взаємодії з дорослими, зокрема таких, як:**

- готовність відгукнутися на звернення;
- уміння уважно вислухати;
- уміння відповідати на запитання за потреби;
- навички ввічливого закінчення розмови.

Такі навички закладають фундамент ділових і довірливих взаємин дитини з оточенням. Їх відсутність може стати серйозною перешкодою на шляху до успішного входження дитини в шкільне життя.

Зважаючи на специфіку проявів комунікативної активності дітей, вихователь має здійснювати **індивідуальний підхід** під час організації різних видів і форм їхньої діяльності, зокрема:

- дітей із низьким і середнім рівнем комунікативної активності варто систематично залучати до такої діяльності, де ініціатива належить дорослому, тому що малоконтактні та замкнуті діти

потребують керування, спеціального спонукання з боку вихователя;

- невпевнені та сором'язливі під час спілкування з дорослими й однолітками діти також потребують уважного ставлення вихователя.

Активність, як із боку дитини, так із боку вихователя, сприяє ліпшому порозумінню під час спілкування. Якщо комунікативна активність дитини слаборозвинена, це ускладнює її спілкування з оточенням, зазначає О. Писарєва.

Організуючи та підтримуючи взаємодію дошкільників, педагог має знати такі **основні правила позитивного спілкування** (за О. Кононко):

- розмовляти мовою партнера (дорослий з дитиною та діти між собою мають спілкуватися знайомою, доступною, зрозумілою всім учасникам колективу мовою);

- поважати партнера, підкреслювати його вагомість (базовими потребами кожної дитини є потреби визнання, прийняття та поваги); виявляти повагу до однолітка слід щиро та різним чином: увагою до його пропозицій, умінням зважати на його знання й можливості, наданням права вибору, схваленням його успіхів тощо;

- підкреслювати спільність – «ми з тобою схожі» (єдність інтересів, мети, завдань, планів, думок, поглядів партнерів у спілкуванні); краще підкреслювати спільність позитивних, ніж негативних рис чи нахилів;

- виявляти інтерес до проблем партнера (зневага до товариша гальмує конструктивне спілкування), що має бути явним – за допомогою слів, дій, вчинків.

Далі на стор. 10

ВИХОВУЄМО СОЦІАЛЬНО КОМПЕТЕНТНОГО ДОШКІЛЬНИКА

Сучасне демократичне суспільство вимагає від людини готовності та здатності до активної участі у справах суспільства і держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав і обов'язків, себе як повноправного члена соціальної спільноти, громадянина своєї країни.

Ці пріоритети передбачають орієнтацію на відродження національної гідності, патріотизму й громадянської зрілості особистості; освіченість на рівні кращих світових зразків, гуманізм, духовність, діловитість; активну позицію кожної людини, зокрема, її самореалізацію у матеріальній і духовній сферах суспільного життя, дотримання конституційних норм тощо.

«Метою освіти, – зазначено у Законі України «Про освіту», – є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору...»

Ці глобальні завдання вирішуються у процесі соціалізації шляхом засвоєння людиною особистісних цінностей, соціальних норм та моделей поведінки.

Найважливішим періодом соціалізації є дошкільний та шкільний вік, коли дитина не лише набуває знання, формує світогляд, але й отримує навички самоконтролю, взаємодії з колективом, уміння вирішувати складні життєві ситуації. Саме у навчально-виховному процесі відбувається розвиток усіх складових самовдосконалення особистості, перш за все потреби у самоствердженні та самореалізації, що є невід'ємною складовою соціального становлення сучасної людини.

Складовими процесу соціалізації є:

1. **Підготовка до суспільного життя:** формування та засвоєння демократичної культури, навичок виконання громадянських обов'язків, усвідомлення відповідальності за себе, родину, суспільство.

2. **Опанування загальнолюдською і національною культурою:** формування цілісного світогляду, опанування таких соціальних навичок, як моральне ставлення до людей, терпимість до соціальних, національних, етнічних, релігійних, статевих відмінностей, шанування прав та свобод людини, навичок співпраці, позитивного вирішення конфліктів, підтримки загальної безпеки.

3. **Соціально-політична адаптація:** розвиток навичок спілкування, культури комунікацій, самопізнання, самооцінки, самовизначення; адекватної оцінки світу, політичної ситуації, своєї позиції тощо.

4. **Соціально-професійна орієнтація:** усвідомлений вибір життєвих стратегій, реалізація прав і можливостей шляхом самовиховання, самовизначення, самооцінки інтересів, здібностей, нахилів, мотивації майбутнього соціального та професійного розвитку.

Етапи роботи над проблемою (проектом)

Підготовчий. Конкретизація проблеми на рівні міст, районів, громад та педагогічних колективів, планування роботи творчих груп, створення «банку інформації» з питань соціалізації, розвитку соціальних компетенцій учнів, визначення основних показників для системного вивчення, діагностика рівня готовності педагогічних колективів до роботи над проблемою, організація роботи психолого-педагогічних семінарів з проблеми соціалізації учнівської молоді.

Організаційно-модельючий. Наукове обґрунтування стратегій соціалізації дітей різного віку, розробка відповідних проектів на рівні освітніх установ, координація діяльності методичних служб різних рівнів у створенні умов для підвищення творчої активності педагогічних кадрів.

Практичний. Розробка та апробація системи діяльності навчального закладу або вчителя, вихователя, що спрямована на розвиток соціальних компетенцій особистості, масове використання новітніх педагогічних стратегій та конкретних технологій соціалізації, накопичення досвіду управління інноваційними процесами в освітній діяльності.

Коригуючий. Аналіз та корекція накопиченого педагогічного досвіду, визначення його основних ідей для широкого використання, аналіз матеріалів попередніх звітів діагностики рівня розвитку соціальних компетенцій учнів та їхніх навчальних досягнень. Вивчення та експертна оцінка накопиче-

наше прагнення краще зрозуміти співбесідника, а не випитувати);

- допомагаємо дитині визначити свій статус у колективі (для дитини важливо знати рівень своєї «авторитетності», порівняти себе з однолітками). Завдяки цьому формується бажання вдосконалитися, звільнитися від недоліків, щоб посісти вище місце в ієрархії групових ролей.

В Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що внаслідок освітньої роботи у дошкільника має бути сформована **соціально-комунікативна компетенція**, що включає обізнаність із різними соціальними ролями людей (знайомі, незнайомі, свої, чужі, діти, дорослі, жінки, чоловіки, дівчатка, хлопчики, молоді, літні тощо); з елементарними соціальними та морально-етичними нормами взаємин; уміння дотримуватись їх під час спілкування. Здатність взаємодіяти з людьми, які її оточують: узгоджувати свої дії, поведінку з іншими; усвідомлювати своє місце в соціальному середовищі; позитивно сприймати себе. Вміння співчувати, допомагати іншим, обирати відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях; та **комунікативна компетенція**, що означає комплексне застосування мовних і немовних засобів для комунікації, спілкування в різних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування, стриманість у спілкуванні; культура мовленнєвої комунікації. **Комунікативна компетенція передбачає сформованість усіх видів мовленнєвої компетенції.**

ДОДАТКИ

Поради щодо стимулювання комунікативної активності дітей (за Карлом Роджерсом):

- намагатися уникати безапеляційних вимог, прагнути делікатно їх аргументувати;
- яскравіше виявляти доброзичливість до всіх дітей;
- використовувати максимальну кількість позитивних оцінок (забагато не буває);
- заохочувати успіхи в пізнанні і доброзичливе ставлення дітей одне до іншого, вважати їх рівноцінними, важливими;
- індивідуалізувати спілкування – знаходити можливість персонального звернення до дитини;
- не чіпляти ярлики.

Рекомендації для педагогів щодо розвитку комунікативної активності дитини старшого дошкільного віку:

- надавайте дитині можливість вільно вибирати діяльність. Це забезпечить важливість для дитини того, що вона робить;
- створюйте позитивну мотивацію дитини до певної діяльності. Для формування такої мотивації дитині необхідне постійне підтвердження, що вона діє правильно, що їй ще вдається. Цьому сприятиме і створення ситуацій бодай маленького успіху, під час яких у дитини формуватиметься впевненість у своїх силах і бажання діяти далі;
- пильнуйте, щоб ігри та вправи, які використовуєте на заняттях, відповідали віковим інтересам дитини;
- пам'ятайте, що матеріал, який пропонуєте дітям для усвідомлення й засвоєння, має бути емоційно забарвленим, «зручним» для сприймання (виділення кольором, графічно тощо);
- зважайте на двоплановість діяльності: її зовнішній (предметні дії, маніпуляції) і внутрішній (процеси, що відбуваються у свідомості) аспекти;
- пам'ятайте, що під час спілкування мають домінувати дії і думки дитини, а не дорослого;
- заохочуйте дитину до перенесення засвоєних під час заняття навичок у повсякдення, використання їх у різних ситуаціях. Це свідчить про успішне засвоєння дитиною матеріалу.

Теми бесід зі старшими дошкільниками (за О. Кононко)

«Твоє місце у товаристві», «Моя і чужа ролі», «Твої улюблені ролі», «Про перші та другі ролі», «Ти – командир», «Ти – підлеглий», «Ти – лідер», «Ти – виконавець», «Чи авторитетна ти людина?», «Чим ти подобаєшся (не подобаєшся) друзям?», «Що означає «бути визнаним» іншими?», «Чи можна силою домогтися визнання?», «Чи важко бути лідером?», «Правила товаришування», «Кого і чому ти обираєш?», «Хто і чому обирає тебе?», «Що означає поважати друзів?», «Про колективні та особисті інтереси» тощо.

Любов Тарабасова, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти, кандидат філософських наук, доцент

ного педагогічного досвіду (при визначенні ефективності досвіду доцільно використовувати науково обґрунтовані критерії: актуальність, оригінальність, новизна, стабільність, збалансованість і комплексність результатів, раціональність витрат часу, зусиль, засобів, відповідність реальним можливостям більшості педагогів і матеріальної бази).

Підсумковий. Узагальнення перспективного педагогічного досвіду, підсумків роботи педагогічних колективів з проблеми соціалізації дітей, підготовка матеріалів для публікації, науковий аналіз матеріалів моніторингу, підготовка підсумкових наукових конференцій, обмін досвідом між регіонами області.

Соціалізувати дошкільника – це збагатити його індивідуальний досвід позитивними враженнями від спільної з іншими життєдіяльності, розвинути у нього соціальні потреби, виховати «відчуття іншого», сформувати соціальні вміння та навички, готовність і здатність зважати на думки та бажання іншої людини, працювати в команді, домовлятися, узгоджувати свою позицію, поступатися, в разі потреби, своїми інтересами на користь соціальної групи, отримувати задоволення від допомоги іншій людині в складній ситуації, тобто жити обличчям до людей, зі щирим серцем; уміння гармонійно «вливатися» в дитяче товариство, знаходити в ньому своє місце, визначити свій статус серед однолітків відповідно до своїх можливостей та прагнень, товаришувати.

Дошкільника з розвиненою соціальністю можна кваліфікувати як соціально компетентну особистість. Він здатний:

- приймати соціальні правила та норми, знаходити правильні орієнтири для своєї соціальної поведінки;
- гнучко сприймати нові враження та їх оцінювати, пристосовуватися до вимог соціальної групи та водночас бути собою;
- знати свої права та обов'язки;
- поводитися з партнерами по спілкуванню гнучко; реагувати на їхні слова та дії адекватно; вміти вислуховувати, погоджуватися, обстоювати свою думку, домовлятися;
- виявляти толерантність, емпатію, вміння співчувати і спільно радіти;
- оптимістично ставитися до труднощів, вміти мобілізуватися для їх подолання; мати витримку у стресових ситуаціях;
- покладатися на себе, рідних, близьких, знайомих, товаришів;
- звертатися, у разі потреби, за допомогою, вміти нею скористатися тощо.

Отже, соціально компетентний дошкільник має, з одного боку, розвинену самосвідомість, індивідуальне обличчя, позитивну «Я-концепцію», з іншого – відкритість до соціуму, готовність до комунікації, вміння налагоджувати конструктивну взаємодію, спільну з іншими діяльність, інтерес і повагу до людей.

Холодна, байдужа людина важко адаптується, контактує, входить у близькі, довірчі взаємини. Їй чужа соціальна чуйність, вона не переймається долею інших, не виявляє до них симпатії, не співчуває тим, хто у біді.

Про те, що дитина несоціальна (асоціальна), соціально некомпетентна, свідчить її відчуження від інших, небажання та невміння спілкуватися, прагнення усамітнитися, уникати будь-яких контактів, брак інтересу до інших людей. У кожній групі дитячого садка є діти, яким важко адаптуватися до життя в колі однолітків і мати дружні стосунки з ними. Вони майже весь час самотні.

Спокійну діяльність на самоті, активну гру дошкільника наодинці педагоги іноді сприймають як

Далі на стор. 11

відхилення від норми, свідчення нездоров'я, як сигнал про необхідність змінити ситуацію. Чи підставні такі побоювання? Чи варто переривати тривале перебування дитини наодинці? Яким чином залучати таких дітей до спільних занять, ігор, розваг? Спокійна гра або перебування дитини на самоті ще не дає достатніх підстав для занепокоєння, хоча й потребує уваги дорослого. **Заявляння на самоті може свідчити:**

– дошкільник-інтроверт, тобто в нього розвинений внутрішній світ і своє його цікавить більше, ніж чуже;

– дитина втомилася від перебування серед однолітків, хоче відпочити;

– вихованець захопився діяльністю, забувши про все інше, зосередився на ній;

– немає улюбленого друга, за яким дитина сумує, без якого їй не цікаво грати.

Проте, стабільне небажання дошкільника грати з іншими може бути і тривожним сигналом – свідчити про схильність до аутизму.

За умови збереження вольової поведінки бажання дитини усамітнитися може не викликати особливих побоювань. Педагогові не варто залучати таку дитину до групової діяльності примусово, своєю владою. Якщо дитина хоче побути на самоті, дорослий має зважати на це і надавати їй таку можливість. Слід знайти способи привернути увагу дитини до однолітків, щоб вона сама захотіла спілкуватися з ними – з усіма разом або із кимсь конкретним.

Типи соціальної компетентності дошкільника (за О.Л. Кононко)

Гармонійний тип. Прояви поведінки і діяльності цих дошкільників збалансовані й узгоджені. Вони мають елементарні знання про соціальне життя, особливості людей, про себе, соціально схвальну поведінку. Мають яскраву соціальну активність, прагнуть заявити про себе, охоче і змістовно перебувають на самоті. Приємні у спілкуванні та спільній діяльності, конструктивні у діях, досягають високих результатів і схвалення вважливих для них людей. Чуйні, намагаються підтримати партнера, чинять опір несприятливим впливам. Швидко орієнтуються в нових умовах, гнучкі у поведінці, опікуються інтересами товаришів і своїми. Спрямовують енергію на позитивні цілі, не марнують її. Оптимістичні, товариські, впевнені у собі, схильні до розумного ризику, орієнтовані на успіх, пов'язують його з об'єктивними якісно-кількісними результатами. Уміють командувати і підкорятися. У вирішенні конфлікту орієнтуються на істину. Мають певне, визначене коло друзів, цінують спілкування з ними. Таких дітей, зазвичай, приблизно п'ята частина групи.

Гіперсоціальний тип. У дошкільників цієї групи соціальна активність розвинена більше за індивідуальність. Їм потрібні широкі та систематичні контакти. Надають перевагу спілкуванню з дорослими, а не з однолітками. Діють здебільшого заради схвалення іншими, чекають підтвердження правильності своїх дій від авторитетних людей, потребують унормованого буття. Переважає прагнення зробити «як слід», «як вимагають». Успіх діяльності по-

в'язують із високими оцінками дорослих, охоче виконують соціально важливі завдання. Турботливі, опікуються переважно інтересами інших. Легко поступаються своїми інтересами, охоче допомагають, часто забувають про своє «Я». Недостатньо довіряють своїм можливостям, охоче перекладають відповідальність на інших, здебільшого підкоряються. Самооцінка занижена, нереалістична або невизначена. Коло товаришів широке, нестабільне. У вирішенні конфліктів покладаються на думку більшості. Дуже розвинені соціальні почуття. Почуття власного «Я» у зародковому стані. Таких дітей у групі більш як третина.

Демонстративний тип.

Активність таких дітей егоїстична. Вони індивідуалісти за своїми ролями, позицією, вибором. Соціальні почуття розвинені дуже слабо, здебільшого байдужі до переживань інших людей. Використовують соціальні стосунки на свою користь. Самовпевнені, наполегливі у досягненні успіху. Мета для них завжди виправдовує засоби, вдаються до будь-яких прийомів заради досягнення бажаного. Командують, ніколи не підкоряються. Часто конфліктують, наполягають на своєму, поводяться виключно, вважають свою думку єдино правильною. Несправедливі у розподілі ролей, іграшок; нетовариські. Часто залишаються на самоті, не мають авторитету в однолітків. Знання широкі, проте негнучкі, поверхові. Настрій нестійкий, швидкоплинний. Соціальні уміння більш потенційні, ніж актуальні. Самооцінка завищена, нереалістична. Дуже критичні щодо інших і водночас несамокритичні. Часто скаржаться на однолітків. Контакти з ними нестійкі, ситуативні, переважно ділові, а не особисті. Часто зовсім не мають друзів. Вони становлять приблизно чверть групи.

Деструктивний тип. Активність таких дітей більш-менш збалансована за векторами: вони соціально спрямовані, але водночас не забувають про свої інтереси. Такі діти войовничі, деструктивні за характером соціальної поведінки. Мають досить широкі знання про соціальне життя, обмеженіші – про себе. Претензії вищі за реальні досягнення та соціальні успіхи. Неслухняні, агресивні, заздрісні, недоброчливі. Мають сильну волю, лідерські риси, бунтарську вдачу. Важко витримують унормованість соціального життя; порушують дисципліну, часто не виконують моральні настанови. Чутливі до соціальних оцінок важливих для них людей. Товаришують лише з тими, хто їм підкоряється. Можуть бути

ватажками групи асоціальної спрямованості. Часто шкодять іншим, крадуть речі, ображають, зловтішаються, демонструють свою силу. Самооцінка неадекватна, суперечлива. Підозріливі, недовірливі, часто похмурі, поводяться зухвало. Наміри приховані, очікування скептичні. Звичні до покарань. Хоча такі діти становлять меншість, проте той факт, що їх може бути в групі до 10-15 %, є підставою для занепокоєння.

Організуючи виховну роботу, слід зважати, що специфічні для кожного типу соціальної позиції відхилення створюють різні чинники (особливості сімейного виховання, сформовані звички, тип особистості та вищої нервової діяльності тощо), а отже, потребують різної за змістом і формою виховної та корекційної роботи.

Асоціальність – свідчення моральної неповноцінності, відсутності вищих соціальних почуттів виявляється в ігнорванні етичних норм.

Ознаки асоціальності:

– нехтування своїми обов'язками, невиконання обіцянок;

– потяг до насолоди і гострих емоцій (бажають мати все і негайно);

– неприйняття критики, ворожість до людей, які прагнуть тримати дитину в соціально допустимих межах;

– нестійкість бажань – від бурхливих афектів до нудьги; роздратування, злість;

– крайній егоїзм, себелюбство, нескромність;

– застосування силових методів вирішення конфліктів;

– корислюбство.

Широкій спектр недоліків виховання, що виявляється у неформованості поведінки, яка відповідає нормам, внаслідок незнання чи нерозуміння етичних норм, дефектів самооцінки (завищена), відсутності вольової регуляції емоційної сфери (імпульсивність, брак самоконтролю), призводить до появи асоціальних проявів. **Причинами асоціальності можуть бути:**

– асоціальна поведінка батьків (пияцтво, бійки, наркоманія, шахрайство тощо);

– байдужість до дитини або надмірний контроль за нею з боку дорослих;

– нестійкість нервових процесів при наявності додаткових умов, що сприяють появі асоціальності;

– під'юджування дитини до негативізму з боку дорослих під виглядом захисту власного «Я» від маніпуляторських зазіхань оточення та інші ілюзії батьків;

– вияв кризових явищ у розвитку дитини, «бунт» проти обмеження самостійності.

Любовь ТАРАБАСОВА,
завідувач кафедри

Анкета для визначення асоціальності

(за ЗС. Карпенко)

1. Дитина часто порушує правила поведінки, настанови вихователя.
2. Полюбляє кепкувати з інших.
3. Кривдить своїх товаришів: б'є, штовхає, дражнить.
4. Часто говорить одне, а робить інше.
5. Розповідає непристойні історії, вживає нецензурні слова.
6. Переконана, що її пустоці нікому не шкодять.
7. Для своєї користі часто обдурює інших.
8. Інші діти скаржаться, не хочуть гратися з нею.
9. Набридає людям, розповідаючи жадливі історії, про які дізналася з кінофільмів та розмов дорослих.
10. Виявляє жорстокість до тварин, нищить без потреби рослини.

Шкала оцінювання

Високий рівень асоціальності – 8-10 балів, середній рівень – 4-7 балів, низький – 1-3 бали.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В УМОВАХ ДНЗ

На початку XXI століття педагогічна діяльність на інклюзивній основі набуває певного розвитку, оскільки, на думку багатьох учених, найвищим щаблем інтеграційних процесів в освітньому просторі є інклюзивна освіта – найпопулярніший і найважливіший інноваційний освітній рух сучасності. Зважаючи на завдання реформування освітньої галузі, ця проблема набуває особливого значення та актуальності.

Аналіз закордонної практики свідчить, що інклюзивна освіта передусім надає можливість адаптації дітям із неважкими вадами психофізичного розвитку. Це, зокрема, деякі форми затримки психічного розвитку, певні мовленнєві відхилення, зниження слуху чи зору, нескладні опорно-рухові вади, порушення емоційно-вольової сфери. Якщо такі діти мають збережений інтелект, самостійно себе обслуговують, адекватно контактують з однолітками, мають сімейну підтримку, то, за умов фахового психолого-педагогічного супроводу, вони можуть засвоювати культурний досвід у середовищі здорових однолітків.

На думку С.Ю. Плетнєвої, для навчання та виховання дітей з особливими потребами мають бути створені такі умови:

– фінансове та юридичне забезпечення навчально-виховного процесу, регламентоване нормативно-правовими документами;

– спеціально підготовлені для роботи з «особливими» дітьми кадри інклюзивного навчального закладу;

– матеріально-технічна база для створення безбар'єрного середовища (пандуси, підйомники, спеціально обладнані туалети, кабінети лікувальної фізкультури, психомоторної корекції, кімнати для логопедичних і корекційних занять, спортивна зала тощо);

– адаптовані навчальні плани й програми занять;

– роздатковий і дидактичний матеріал, необхідний для занять з дітьми.

Перший етап введення дітей з особливостями психофізичного розвитку до загальноосвітнього простору відбувається в дошкільному закладі. Дошкільня має важливе значення для становлення особистості дитини і є сенситивним для формування її первинного світогляду, самосвідомості, розвитку соціальних рис. Саме тоді закладаються передумови майбутньої навчальної діяльності дитини, відбувається активний розвиток її пізнавальних можливостей.

Поради й рекомендації вихователю, у групі якого навчається дитина з особливими потребами:

1. Толерантно ставитися до особливих дітей, але в жодному разі не акцентувати увагу на такій дитині.

2. Сприяти тому, щоб кожна дитина відчула себе прийнятою.

3. Сприяти створенню у дитячому колективі настрою доброзичливості, справедливості та терпимості.

4. Надавати індивідуальну підтримку, але не відокремлювати дітей з особливими потребами від інших дітей.

5. Намагатися наблизити навчальні завдання до потреб і можливостей такої дитини.

6. Співпрацювати з іншими педагогами (логопедом, дефектологом, психологом, лікарями) та батьками в одній мультидисциплінарній команді.

Вихователі мають бути компетентними у таких питаннях:

• підходи держави та суспільства до організації освіти дітей, які мають вади психофізичного розвитку;

• основні поняття корекційної педагогіки та спеціальної психології;

• особливості та закономірності розвитку різних категорій осіб із психофізичними вадами;

• комплексне психолого-педагогічне вивчення дітей;

• диференційовані та індивідуальні механізми і прийоми дошкільного корекційного навчання та виховання кожної категорії дітей;

• зміст і методи роботи з родинами вихованців.

Що дає інклюзивна освіта дитині з особливими потребами?

• Перебування в групі зі здоровими однолітками дає дитині змогу набувати комунікативних і соціальних навичок відповідно до її віку.

• Спільні заняття сприяють концентрації її уваги, посиленню мотивації до навчання.

• Досвід перебування в інклюзивній групі – добре підґрунтя для подальшої освіти та набуття вмінь, що потрібні для успішного самостійного життя в суспільстві.

Результативність навчально-виховної, корекційно-реабілітаційної та лікувально-профілактичної роботи в інклюзивній групі суттєво залежить від координованості впливів усіх членів команди (керівника закладу, педагогів, лікарів, психолога, дефектолога, реабілітолога, батьків) на дітей з особливостями психофізичного розвитку, комплексного підходу до планування і проведення корекційно-розвиткових заходів. Батьки мають активно долучатися до процесу навчання та виховання дитини, що потребує відповідних зусиль вихователів, спеціалістів ДНЗ, адміністрації та батьків. Ці зусилля дають користь для дітей, родин і навчального закладу та виходять за межі закладу, поширюючись на життя в суспільстві.

Правильно спланована та систематично проведена навчально-виховна робота забезпечить захист права кожної дитини (особливо дитини з обмеженими можливостями) на отримання якісної освіти.

Наталія ОЛЕФІР,
старший викладач кафедри

ГРА – ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКА

Розвиток особистості дитини нерозривно пов'язаний із виникненням і становленням її свідомості у найважливіших видах діяльності. Залучення дитини до різних видів діяльності є головною умовою її розвитку як соціальної істоти.

Гра – найдоступніший для дітей вид діяльності, спосіб переробки отриманих з навколишнього середовища вражень. У грі яскраво проявляються особливості мислення і уяви дитини, здатність її до фантазування, емоційної активності. Гра є соціальною практикою дитини, за допомогою якої дошкільник виявляє свої інтереси, проявляє набутий досвід, творчо самовиявляється.

Соціальна якість гри має велике значення для становлення особистості дитини і виявляється через:

- різноманітність предметного змісту ігор, що представляє широкий спектр знань про навколишній світ;
- емоційну привабливість, що є мотивацією до позитивної взаємодії з соціумом;
- практичну спрямованість на творчість, що надає мотивацію до позитивної взаємодії з соціумом;
- практичну спрямованість на творчість, що дає можливість самореалізації;
- досвід індивідуального проживання унікальних соціальних ролей;
- навички соціально-адекватної поведінки.

Під час ігрової діяльності у дитини виникають різноманітні почуття, мрії, що спонукають її до творчості, креативного мислення, а також уміння відтворювати події суспільного життя, передавати та індивідуалізувати діяльність людей, переходити від зображення зовнішнього боку життєвих явищ до передачі їхньої суті.

Саме гра вводить дітей до нового небуденного світу – світу соціальних взаємин людей, їхніх спільних сенсів. У процесі проживання ігрових ролей дошкільник засвоює знання про себе та навколишній світ. Ігрові засоби втілюють прагнення дитини брати активну участь у діяльності дорослих та визначати своє місце у системі реальних взаємин з однолітками. У процесі розігрування ролей та відтворення сюжету гри дитина вчиться самостійно **підпорядковувати свою поведінку ігровим вимогам; а саме:**

- взаємодіяти з однолітками;
- радіти успіху: своєму і товариша;
- підтримувати, захищати партнера по грі;
- скеровувати свою та спільну діяльність;
- збагачувати сюжет;
- співчувати;
- діяти відповідно до моральних норм і загальнолюдських цінностей.

Формуючи соціальну компетентність дошкільника у грі, педагог стимулює його творчу активність, формує навички соціальної поведінки дитини. Завдяки ігровому наслідуванню і рольовому перевтіленню дитина знайомиться з нормами і моделями поведінки, необхідними для встановлення контакту і розвитку взаємодії з навколишнім світом.

Необхідним компонентом соціальної інтеграції дошкільника є соціокультурне оточення та його предметно-розвиткове середовище. З погляду психології, середовище – це умова, процес та наслідок саморозвитку особистості людини.

Сучасна педагогіка вважає, що середовище – це умова життєдіяльності дитини, формування ставлення до базових цінностей, засвоєння соціального досвіду, розвитку життєво необхідних рис особистості, засіб трансформації зовнішніх стосунків у внутрішню структуру особистості, задоволення потреб суб'єкта.

Філософське розуміння поняття «середовище» передбачає умови, процес і наслідок саморозвитку особистості. Ключовою умовою життєдіяльності дитини є формування її ставлення до базових цінностей, засвоєння соціального досвіду.

Всі види середовищ – сім'я, дошкільний навчальний заклад, місто, село, природні, паркові ландшафти – є джерелом збагачення досвіду дитячої діяльності, психіки особистості. Організація предметно-розвиткового середовища є обов'язковим елементом педагогічного процесу розвитку в дошкільному навчальному закладі та в організації ігрової діяльності, що має ознаки соціального інституту і є для дошкільника середовищем, через яке він пізнає світ навколо себе.

Людмила КЛІМОВА,
методист навчально-методичної лабораторії дошкільної освіти

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ДОШКІЛЬНИКІВ

Патріотичне виховання – це суспільна категорія, що формує ставлення людини до себе, свого народу, своєї Батьківщини. Сензитивним періодом для формування патріотичних почуттів є дошкільне дитинство. Знання та вміння, накопичені дитиною у цьому віці, стають основою для формування моральних звичок і переконань, високих життєвих ідеалів.

Базовий компонент дошкільної освіти орієнтує на засвоєння дітьми дошкільного віку знань про державні символи, обереги, природу Батьківщини. Тому патріотичне виховання дошкільників має вирішувати широке коло завдань: не лише виховання любові до рідного краю, дому, сім'ї, але й шанобливого ставлення до людини-трудяра, захисників Вітчизни, державної символіки, загальнонародних свят.

Базовим етапом формування у дітей любові до Батьківщини є накопичення ними соціального досвіду життя в своєму оточенні.

Важливо правильно визначити віковий етап, на якому стане можливим активне формування у дітей патріотичних почуттів. Цілеспрямоване патріотичне виховання має поєднувати любов до найближчих людей, формування такого ставлення до суспільного життя. Для цього факти життя країни, з якими ознайомлюються дошкільнята, ілюструють прикладами з діяльності близьких їм дорослих; залучають батьків до оцінки суспільних явищ, спільної участі з дітьми у громадських справах. Старші дошкільники мають знати прапор, гімн, герб України, назву її столиці, великі міста, головні географічні назви (Карпатські гори, річка Дніпро), пам'ятні місця (Тарасова гора у Каневі, Хортиця), знати, люди яких національностей живуть поряд, хто прославив рідну країну, увесь світ.

Щодо найменших, у віці 2-3 років, то необхідно через спостереження явищ природи знайомити їх з рослинами рідного краю, народними забавлянками і закличками про сонечко, дощик, веселку, завдяки чому формуємо уявлення не лише про природу краю, але й виховуємо почуття малої Батьківщини.

Завдання патріотичного виховання дошкільників:

- формування любові до рідного краю;
- формування духовно-моральних взаємин;
- формування любові до культурного спадку свого народу;
- виховання любові, поваги до своїх національних особливостей;
- почуття власної гідності як представника свого народу;
- толерантне ставлення до представників інших національностей, до однолітків, батьків, сусідів, інших людей.

Методи і форми патріотичного виховання:

- екскурсії вулицями рідного міста, села до історичних пам'яток, визначних місць;
- розглядання ілюстративних матеріалів;

- спільні з родинами виховні заходи;

- свята, розваги;
- слухання народної, класичної, сучасної музики;

- розглядання творів образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва;
- ознайомлення дітей з історією і сучасністю рідної країни.

Основні напрямки патріотичного виховання:

- формування знань про сім'ю, родину, рід, родовід;
- краєзнавство;
- ознайомлення з явищами суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- ознайомлення з національною культурою;
- формування знань про людство;
- ознайомлення з традиціями, культурою свого народу;
- ознайомлення з лідерами та героями народу, нації, держави;
- формування знань про рідне місто (село);
- розвиток національних рис (щирість, гостинність, доброта, мудрість).

Методичні рекомендації щодо оформлення етнографічного (національного) куточка

Виставляються по 1-2 предмети кожного виду виробів, які протягом року змінюються на інші. Альбоми, папки виставляються за потребою.

1. У групі дітей четвертого року життя:

- ляльки – дівчинка і хлопчик – у національному вбранні;
- вироби народних промислів України;

- посуд (миска, полумисок, горщик, макітра, глечик, куманець).

Посуд можна ставити на рушник-стирок, на святковий рушник у дні свят;

- іграшки;
- музичні дитячі інструменти – сопілка, дзи'а, свищики (різної форми);

- писанки (виставляють напередодні Великодніх свят);

- альбом «Українські казки»;
- тематичні книжки-саморобки;
- макет подвір'я з українською хатою, спорудами для свійських тварин та фігурками тварин;

- тематичні дидактичні ігри, що відповідають віку дітей;

- тематичні предметні та сюжетні картини.

2. У групі дітей п'ятого року життя:

- ляльки – дівчинка і хлопчик – у національному вбранні;
- вироби народних промислів України;

- посуд (миска, полумисок, горщик, макітра, глечик, куманець, горнятко). Посуд можна ставити на рушник-стирок, на святковий рушник;

- іграшки;
- музичні дитячі народні інструменти – сопілка, дзи'а, свищики;

- писанки (напередодні Великодніх свят);

- альбоми «Українські казки», «Знайди за назвою український посуд»;

- дидактичний фотоальбом «Наше місто – Дніпро»;

- «Легенди рідного краю»;

- «Українські художники-класики»;

- картини сучасних митців;

- портрети Лесі Українки, Тараса Шевченка, Івана Франка (ввіштуються у дні народження та у дні вшанування пам'яті);

- «Українські страви».

3. У групі дітей шостого року життя:

- мапа України або її макет, глобус;

- ляльки – дівчинка і хлопчик – у національному вбранні;

- вироби, що представляють різні види мистецтв краю;

- вироби народних промислів України;

- посуд;

- іграшки;

- писанки (напередодні Великодніх свят);

- різьба, таріль, таця;

- лозоплетіння: бриль, кошук тощо.

- скульптури малих форм;

- портрети Івана Франка, Лесі Українки, Тараса Шевченка (у дні народження та у дні вшанування пам'яті);

- музичні народні інструменти (скрипка, сопілка тощо), аудіозаписи українських народних пісень;

- альбом «Українські казки»;

- «Легенди рідного краю»;

- «Державні символи України»;

- «Сімейні свята»;

- «Птахи-символи»;

- «Дерева-символи»;

- «Рослини-символи»;

- «Українські витинанки»;

- дидактичний фотоальбом «Наше місто – Дніпро», «Київ – столиця України», «Митці України», «Визначні дати України».

Наталія МІХІНА,
методист навчально-методичної лабораторії дошкільної освіти

ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ. РЕЗУЛЬТАТИ ДПА ЗА НОВИМ СТАНДАРТОМ

Навчальна діяльність стає радістю і для учня, і для педагога, якщо навчання організовано так, що дитина є активним учасником процесу засвоєння знань. Тоді пізнавальний інтерес і задоволення від процесу та результату навчання створює моральний, психологічний комфорт, розуміння особистого успіху. Щоб досягти цієї мети, триває модернізація змісту початкової освіти, складовою якої є **новий Державний стандарт початкової загальної освіти**, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462.

Особливості нового стандарту початкової освіти

- забезпечення **наступності змісту дошкільної та початкової загальної освіти**;

- **особистісно орієнтований підхід** у навчально-виховному процесі початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів;
- формування **ключових компетенцій** учнів початкових класів, зокрема:

- ▶ **уміння вчитися, загальнокультурної, громадянської, здоров'язбережної, інформаційно-комунікаційної;**
- розроблення **єдиного змісту**

стандарту для **усіх мов** навчання;

- використання **здоров'язбережувальних технологій**;

- **соціалізація молодшого школяра**;

- вивчення **ІКТ з другого класу**;
- **вивчення іноземної мови з 1 класу** в усіх загальноосвітніх навчальних закладах.

Відділ початкових класів для **якісного впровадження нового стандарту** розробив систему роботи, що спрямована на виконання пріоритетних завдань:

- інформаційне та методичне забезпечення впровадження нового Державного стандарту початкової загальної освіти в роботу вчителів;
- систематизація діяльності усіх ланок методичної служби щодо впровадження нових навчальних програм у 1-4-х класах;

- втілення нових підходів до цільової орієнтації процесу навчання, змісту і методики викладання;
- вирішення проблеми наступності між дошкільною, початковою та старшою школою;

- підвищення професійного рівня вчителів початкових класів, вдосконалення методики роботи в початкових класах за новими навчальними програмами.

- Консультативні центри, створені в ДОІППО та на місцях, — одна із форм надання допомоги сім'ї у вихованні та розвитку дітей. Вони консультують батьків або осіб, які їх замінюють, з питань:

- соціалізації дітей дошкільного віку;
- вікових, психофізіологічних особливостей дітей;
- психологічної готовності до навчання у школі;

- профілактики відхилень у фізичному, психічному і соціальному розвитку дітей;
- організації ігрової діяльності;
- створення умов для загартування і оздоровлення;

- соціального захисту дітей із різних категорій сімей;
- організації режиму дня першокласників.

Глибинний сенс самої назви «початкова школа», «школа першого ступеня» зумовлює особливу роль цієї ланки і особливу відповідальність педагогів за якість її результатів.

О.Я. Савченко

- Проведення спільних батьківських зборів із вихователями дитячих садків для батьків майбутніх першокласників;

- організація та проведення в закладах області Днів відкритих дверей та створення консультативних пунктів для батьків майбутніх першокласників;

- оформлення інформаційних стендів «Куточок першокласника»;

- підготовка пам'яток «10 заповідей батькам майбутніх першокласників», «Поради батькам щодо зняття психологічного напруження у дітей молодшого шкільного віку»;

- залучення батьків до підготовки класних кімнат та ігрової кімнати для першокласників;

- проведення заходів щодо оновлення матеріально-технічної бази класних кімнат.

За 4 роки в області суттєво оновлено матеріально-технічну базу початкової школи:

- відремонтовані класні кімнати;
- придбано нові сучасні шкільні дошки;

- придбано комп'ютери для класних кімнат початкових класів;

- облаштовано ігрові кімнати, де створено тематичні зони, середовище розвитку;
- побудовані спортивні майданчики.

Науково-методичне забезпечення навчально-виховного процесу початкової школи:

- науково-методичний супровід впровадження нового стандарту;
- опрацювання нормативно-правової бази щодо впровадження нового змісту освіти;

- втілення нових підходів до цільової орієнтації процесу навчання, змісту та методики викладання;

- створення сприятливого освітнього середовища для повноцінного розвитку особистості дитини, умов для її соціалізації;

- система роботи з проблеми наступності між дошкільними закладами, початковою та старшою школою;

- творчі зустрічі та майстер-класи з авторами нових підручників для початкової школи;

- підвищення професійної майстерності вчителів завдяки розвитку їхнього творчого потенціалу, формуванню навичок науково-дослідної роботи;

- методичний супровід викладання предметів у 1-4-х класах за новими програмами;

- впровадження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів, затверджених наказом Міністерства освіти, науки, молоді і спорту України від 21.08.2013 № 1222 та листом Міністерства освіти і науки України від 28 січня 2014 № 1/9-74 «Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів»;

- система роботи закладів освіти з впровадження інноваційних педагогічних технологій;

- створення умов для підвищення професійного рівня педагогів і рівня інформаційної компетенції через курсову підготовку та шляхом самоосвіти.

У закладах освіти області створено:

- електронні підручники для 1-4-х класів з математики, української мови, літературного читання, англійської мови, природознавства, «Я у світі», трудового навчання, образотворчого мистецтва, музичного мистецтва, інформатики, основ здоров'я;

- прикладні програми для роботи на уроках математики, української мови, літературного читання, англійської мови, природознавства;

- електронні таблиці для 1-4-х класів з математики, української мови, літературного читання, англійської мови, природознавства, «Я у світі», трудового навчання, образотворчого мистецтва, музичного мистецтва, інформатики, основ здоров'я;

- набір електронних посібників для уроків математики, української мови, літературного читання, англійської мови, природознавства, «Я у світі», трудового навчання, образотворчого мистецтва, музичного мистецтва, інформатики, основ здоров'я;

- фонові (музичний супровід для уроків та позаурочних заходів);
- сценарії позаурочних заходів на електронних носіях;

- презентації до уроків, проєкти, позаурочних заходів;
- розробки годин спілкування, уроків із використанням елементів тренінгу, групових форм роботи тощо.

Науково-методична робота в закладах освіти області:

- ▶ **предметно-методичні комісії;**
- ▶ **постійні семінари;**
- ▶ **школа педагогічної майстерності;**
- ▶ **творчі, проблемні, динамічні групи;**
- ▶ **школа молодого вчителя;**
- ▶ **семінари-практикуми;**
- ▶ **проблемні семінари;**
- ▶ **творчі майстерні;**
- ▶ **консультаційні пункти;**
- ▶ **виставки, конкурси;**
- ▶ **педагогічне читання;**
- ▶ **методичні тижні;**
- ▶ **конференції;**
- ▶ **«Кружі столи»;**
- ▶ **творчі звіти;**
- ▶ **стажування та наставництво;**
- ▶ **докурсова та післякурсова робота;**
- ▶ **самоосвіта.**

За останні 4 роки в області проведено приблизно 250 семінарів, занять, тренінгів, майстер-класів, консультацій тощо для вчителів, вихователів ГПД, заступників директорів шкіл.

Теми заходів, пов'язані з виконанням вимог Державного стандарту до початкової ланки освіти:

- «Сучасні педагогічні технології в роботі з молодшими школяра-

ми – ефективний інструмент виконання вимог Державного стандарту»;

- «Організація роботи з обдарованими дітьми в навчально-виховному процесі початкової школи у світлі вимог нового Державного стандарту»;

- «Роль шкільного методичного об'єднання у формуванні та розвитку творчого потенціалу вчителя в умовах виконання вимог Державного стандарту»;

- «Психолого-педагогічні умови розвитку дитячої творчості в навчально-виховному процесі початкової школи»;

- «Впровадження особистісно орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходів у зміст початкового навчання – визначальна особливість сучасної освіти»;

- «Посилення емоційно-ціннісного компонента в методах навчальної діяльності – один із важливих пріоритетів навчання»;

- «Мотивація навчальної діяльності учнів початкових класів – невід'ємний і обов'язковий елемент кожного уроку»;

- Майстер-клас «Розвиток цілісного мислення молодших школярів у навчально-виховному процесі з використанням ідей Гуманної Педагогіки» тощо.

Інноваційні технології, активні форми роботи впроваджуються не лише в роботі з учнями, а й для всіх форм методичного навчання вчителів та вихователів ГПД.

Для подальшого впровадження положень Державного стандарту, опанування процесом впровадження та використання сучасних педагогічних технологій, що сприяють зростанню творчої особистості дитини, вже багато років в Україні проводяться інтелектуальні Всеукраїнські та Міжнародні конкурси, в яких активну участь беруть учні початкових класів:

Міжнародний конкурс з української мови ім. Петра Яцика, «Патріот», «Соняшник», «Геліантус», «Кришталева сова», «Бобер», «Собори наших душ», Всеукраїнський конкурс дитячого малюнка «Зоологічна галерея», експрес-виставка «Знай і люби свій рідний край» та ін. (до них долучилися **47 %** учнів початкової школи). Кращі результати показали учні Межівського, Софіївського, Дніпропетровського, Царичанського, Солонянського, Павлоградського районів, Дніпра, Кривого Рогу, Жовтих Вод, Павлограда, Марганця, Першотравенська.

Державна підсумкова атестація в 4-х класах

Українська мова та література

Державна підсумкова атестація в 2015/2016 н. р. проводилася відповідно до Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (затверджено наказом Міністерства освіти і науки від 30 грудня 2014 року № 1547, зареєстро-

вано в Міністерстві юстиції України 14 лютого 2015 року за № 157/26602) та наказів МОН від 16.09.2015 № 940 «Про проведення державної підсумкової атестації учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти у 2015/2016 навчальному році», від 08.10.2015 № 1050 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 16 вересня 2015 року № 940», від 08.02.2016 № 94 «Про затвердження орієнтовних вимог до проведення державної підсумкової атестації учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти у 2015-2016 навчальному році».

Завдання для підсумкової контрольної роботи з української мови та літературного читання розробляли вчителі початкових класів, погоджували педагогічні ради та затверджували керівники навчальних закладів.

Школи підійшли творчо до складання завдань контрольних робіт. Робота для атестації з української мови (мови навчання) складалася з тексту для *диктанту або списування* (з пропущеними орфограмами) для виявлення правописних умінь і *завдань до тексту*; *творчого* – на побудову зв'язного висловлювання для перевірки мовленнєвих умінь; *тестів*, що включали завдання на всі мовні теми.

У державній підсумковій атестації з української мови брали участь **22877** учнів. На високому рівні виконали роботу **7268** учнів (**32 %**), достатньому – **10301** учень (**45 %**), середньому – **5152** учні (**22 %**), початковому – **156** учнів (**1 %**).

В тексті для списування (диктант) не зробили жодної помилки **33 %** учнів, **3 %** учнів зробили понад **6** помилок. Помилки на правопис: числівників, прислівників, подовжених приголосних, ненаголошених голосних е, и; правопис префіксів роз-, без-, пропуск та заміна букв.

Завдання закритого характеру виконали без жодної помилки **64 %** учнів; **36 %** учнів, які зробили помилки у завданнях, не мають знань з правопису: імениників в орудному відмінку, числівників, займенників у непрямій формі.

Виконання творчого завдання, як і в минулі роки, засвідчило, що роботи **38 %** учнів мають недосконалий зміст, мова учнів бідна, що свідчить про невеликий словниковий запас.

Зміст підсумкової контрольної роботи для атестації з читання у **69 %** шкіл формувався за структурою текстів минулих років: тексту для *читання мовчки* для перевірки сформованості навичок читання, *завдань до тексту* для перевірки *розуміння змісту* прочитаного, *уміння працювати з текстом і творчого* – на побудову висловлювання власної думки до змісту прочитаного.

322952 учнів, що писали ДПА з літературного читання, **10251** учень (**45 %**) виконав роботу на високому рівні, **9285** учнів (**40 %**) – на достатньому рівні, **3348** учнів (**14,7 %**) – на середньому рівні, **68** учнів (**0,3 %**) – на початковому рівні.

Аналіз результатів мовчазного читання засвідчив, що **10997** учнів (**51 %**) прочитали **130** і більше слів за хвилину, **4246** учнів (**20 %**) – **120-129** слів за хвилину, **3666** учнів (**17 %**) – **110-119** слів за хвилину, **2404** учні (**12 %**) не вдалися в норму.

Далі на стор. 14

Аналіз помилок свідчить про недостатню роботу вчителів з літературознавчої пропедевтики: учні неправильно визначили головну думку твору, жанр твору, не змогли відновити послідовність пунктів плану відповідно до змісту тексту та з розвитку творчої діяльності учнів на основі прочитаного.

Рекомендації

На підставі результатів державної підсумкової атестації можна зробити висновки про необхідність посилити орієнтацію початкового мовного курсу на мовленнєвий розвиток учнів.

Як зазначається в Державному стандарті початкової загальної освіти, **метою навчання української мови як навчального предмета є формування комунікативної компетентності**, зважаючи на інтереси і можливості учнів початкової школи. Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання таких завдань:

- створення позитивної мотивації до засвоєння знань;
- створення умов, за яких у молодших школярів з'являється бажання та потреба щось сказати, виявити почуття, тобто поставити учнів у «запропоновані обставини»;
- створення сприятливого психологічного клімату на уроках, плекання доброзичливих взаємин;
- формування умінь і навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності;
- використання методів, що стимулюють активну розумову діяльність та спонукають школярів висловлювати думки рідною мовою;
- засвоєння елементарних знань про найважливіші мовні одиниці, необхідні для формування мовленнєвих умінь і навичок;
- оцінювати навчальні досягнення школярів, зважати не лише на продемонстровані знання і вміння, а, передусім, на здатність застосовувати їх у навчальних і життєвих ситуаціях;
- сприяння інтелектуальному, моральному, соціокультурному та естетичному розвитку особистості учнів.

Нова навчальна програма з української мови для початкових класів є розширеною і поглибленою за змістом у порівнянні з попередньою програмою. Вона відповідає новому Державному стандарту початкової загальної освіти, проте, потребує доопрацювання щодо доступності й посильності дидактичного матеріалу для навчання 6-9-річних дітей. Опанування учнями змістом навчання з мови та мовлення, добір учителем різноманітних форм, методів і прийомів роботи з мовним та мовленнєвим матеріалом сприятиме удосконаленню якості навчання молодших школярів.

Одним із найважливіших чинників успішного впровадження компетентнісного підходу в навчання української мови є готовність учителя до досягнення визначеної мети. **Щоб успішно формувати компетентну особистість, у сучасного педагога мають бути відповідні вміння.** Назвемо декілька найактуальніших:

- успішно вирішувати свої життєві проблеми, виявляючи ініціативу, самостійність і відповідальність;
- усвідомлювати мету компетентнісно орієнтованого навчання;
- планувати урок з використанням усього розмаїття форм і методів навчальної діяльності і, насамперед, усіх видів самостійної роботи, діалогічних, евристичних і проблемних методів;

- пов'язувати навчальний матеріал із повсякденним життям та інтересами учнів;

- залучати до обговорення попередній досвід школярів;

- демонструвати учням рольові моделі на прикладі реальних людей, літературних персонажів.

Результати ДПА з математики Державну підсумкову атестацію з математики у 2015-2016 навчальному році виконували **23119** учнів 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів області із 23765. ДПА проводилася за новим державним стандартом та програмами предметної галузі «Математика».

У 2015-2016 н. р. вчителі початкових класів і навчальні заклади мали право самостійно складати тексти підсумкових контрольних робіт, використовуючи рекомендовані зразки. Майже всі школи області обрали перший варіант роботи, що передбачає:

- сюжетну задачу на три дії, що розв'язується з поясненням;
- завдання на знаходження числового виразу на три дії з дужками;
- завдання на знаходження частини, вираженої правильним дробом;
- завдання на нумерацію багатоцифрових чисел, порівняння і перетворення величин;
- геометричне завдання.

У межах високого рівня роботи виконали **9199** учнів (**40 %**), в межах достатнього рівня – **8605** учнів (**37 %**), середнього – **4701** учень (**20 %**), початкового рівня – **229** учнів (**1 %**).

В межах високого та достатнього рівня перевірки роботи виконали **17833** учні, що складає **77 %** від загалу. Варто зазначити, що навчальна програма з математики за початкову школу засвоєна на достатньому рівні. Водночас, **23 % (5286)** учнів лише на середньому та початковому рівні опанували зміст державного стандарту з математики та закінчують початкову школу слабо підготовленими до сприйняття змісту програми з математики п'ятого класу.

Якісний аналіз типових ускладнень свідчить про те, що:

- найбільші ускладнення в учнів 4-х класів викликали завдання на нумерацію багатоцифрових чисел, порівняння та перетворення величин (**78 %** від кількості прикладів);
- у завданні на знаходження частини, вираженої звичайним дробом, **44 %** учнів зробили помилки;
- при розв'язанні прикладу на порядок дій з багатоцифровими числами **8687** учнів зробили помилки, що становить **37,5 %**;
- у геометричному завданні на побудову прямокутника за даною умовою **2975** учнів виконали креслення неправильно і **9609** учнів зробили помилки (**41 %**);
- мають проблеми з розв'язанням елементарної сюжетної задачі **9841** учень, що становить **42 %**, при цьому **5467** учнів (**30 %**) неправильно розв'язали пропоновану задачу або зробили помилки в обчисленнях, у **4374** учнівських роботах розв'язання задачі виконано з порушенням інструкції для учнів.

ВИСНОВКИ

Підсумкові контрольні роботи з математики складалися за вимогами оновленої навчальної програми з математики і відповідно до змісту завдань нових підручників.

У зв'язку з тим, що, відповідно до вимог нової програми з математики, частина завдань має компетентнісний рівень, старі підручники математики таких завдань не

містять, а нові підручники (де такі завдання представлені) більшість класів області не отримали, поелементний аналіз результатів ДПА виявив чимало ускладнень у засвоєнні навчального матеріалу на компетентнісному рівні.

Незважаючи на високий кількісний показник, аналіз типових ускладнень свідчить про те, що якість засвоєння навчального матеріалу з математики за новим змістом початкової математичної освіти має бути предметом аналізу в навчальних закладах області, а питання якісного викладання початкового курсу математики мають розглядатися на засіданнях шкільних та районних методичних об'єднань вчителів початкових класів.

На засіданнях методичних об'єднань рекомендуємо розглянути, зокрема, такі питання:

- система роботи за новим Державним стандартом початкової освіти;
- система роботи вчителя з формування ключових та предметних компетентностей;
- вивчення і реалізація основних положень нормативних і директивних документів про освіту;
- ознайомлення з новою психолого-педагогічною та методичною літературою, фаховою пресою;
- обговорення досягнень психолого-педагогічної науки та перспективного педагогічного досвіду;
- форми організації самостійної роботи на уроках;
- методи роботи щодо усунення прогалин у формуванні предметних компетентностей учнів;
- методика організації та проведення сучасного уроку і виховного заходу;
- методи стимулювання навчальної діяльності учнів;
- оптимальні методи і прийоми здійснення моніторингових досліджень;
- складання й обговорення тестів для визначення рівня навчальних досягнень учнів;
- аналіз результатів Державної підсумкової атестації в 4-х класах;
- аналіз відвіданих уроків і заходів, обмін досвідом та поповнення Банку ефективного досвіду роботи;
- творчі звіти вчителів з проблеми впровадження нового стандарту початкової освіти;
- робота з обдарованими дітьми;
- робота з дітьми, що потребують особливої уваги;
- вивчення й впровадження інноваційно-комунікаційних технологій;
- вимоги до сучасних уроків у початкових класах та шляхи їх виконання;
- сучасні уроки в початкових класах, проблеми їх аналізу та самоаналізу;
- діяльнісний, особистісно зорієнтований і компетентнісний підходи як провідні у світовій практиці навчання;
- компетентнісний підхід в освіті. Компетентності й компетенції;
- інноваційні аспекти особистісно зорієнтованого, розвиткового навчання;
- оцінювання знань і умінь учнів на уроках: критерії, вимоги, педагогічні умови, методика;
- застосування інтерактивних методів навчання як один із шляхів підвищення ефективності уроків;
- методи проблемного навчання та їх застосування на уроках;
- організація творчої діяльності учнів на уроках української мови

і читання: форми, методи, перспективи;

- застосування інформаційних технологій у процесі викладання предметів;

- інтерактивні методики навчальної діяльності як засіб розвитку творчої особистості;

- навчально-дидактичні ігри як засіб розвитку пізнавальної діяльності учнів;

- робота з підручниками: проблеми, пошуки, результати;

- форми, методи та прийоми роботи з обдарованими учнями;

- форми і методи викладання предметів, спрямовані на розвиток творчих здібностей учнів;

- ознайомлення з інноваційними технологіями – передовим досвідом учителів України, області, міста, району;

- системність у роботі вчителя початкових класів;

- система контролю навчальних досягнень учнів: результативність та проблемність;

- навчальні екскурсії для молодших школярів;

- нестандартні уроки в початкових класах;

- розвиток критичного мислення;

- створення ситуації успіху на основі впровадження диференційованого навчання;

- використання педагогічної спадщини Василя Сухомлинського у навчально-виховному процесі;

- роль початкової школи в опануванні прийомами самостійної навчальної діяльності;

- сучасні підходи до формування пізнавального інтересу учнів 6-річного віку;

- моніторинг у навчально-виховному процесі початкової школи;

- ознайомлення педагогів з проектом Концепції розвитку початкової освіти.

У планах роботи методичних об'єднань мають бути відбиті результативність і підсумки методичної роботи за попередній навчальний рік, стан виконання навчальних програм, рівень і якість навчальних досягнень учнів, проблемні питання, над якими треба працювати.

Нормативні документи для використання в школі першого ступеня

1. Наказ МОН України від 08.02.2016 № 94 «Про затвердження орієнтовних вимог до проведення державної підсумкової атестації учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти у 2015/2016 навчальному році».

2. Лист МОН України від 26.06.2015 № 1/9-305 «Про вивчення базових дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах у 2015/2016 навчальному році».

3. Лист МОН України від 22.05.2015 № 1/9-253 «Про структуру 2015/2016 навчального року та навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів».

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти».

5. Державний стандарт початкової загальної освіти.

6. Навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою.

7. Навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою.

8. Наказ МОН України від 20.07.2015 № 777 «Про надання грифа навчальній літературі».

9. Наказ МОН України від 22.07.2015 № 786 «Про затвердження переліку підручників для учнів 4 та 7 класів загальноосвітніх навчальних закладів, що можуть друкуватися за кошти державного бюджету».

10. Наказ МОН України від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах».

11. Лист МОН України від 26.03.2014 № 14.1/10-934 «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів, що працюють за науково-педагогічним проектом «Росток».

12. Лист МОН України від 14.02.2015 № 1/9-71 «Щодо роз'яснення порядку приймання дітей до першого класу».

13. Наказ МОН від 29.05.2015 № 584 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1-3-х класів загальноосвітніх навчальних закладів».

14. Наказ МОН України від 08.04.2015 № 412 «Про затвердження Інструкції щодо заповнення Класного журналу для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів».

15. Наказ МОН України від 22.12.2014 № 1495 «Про затвердження змін до навчальних програм для 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів».

16. Лист МОН України від 10.06.2015 № 1/9-285 «Щодо обов'язкової ділової документації».

17. Лист МОН України від 05.06.2015 № 1/9-280 «Про організацію навчально-виховного процесу для учнів з особливими освітніми потребами загальноосвітніх навчальних закладів у 2015/2016 навчальному році».

18. Лист МОН України від 28.01.2014 № 1/9-72 «Про недопущення перевантаження учнів початкових класів надмірним обсягом домашніх завдань».

19. Лист МОН України від 18.04.2014 № 1/9-209 «Щодо використання робочих зошитів у початковій школі» http://media.ippo.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2015/08/lmon_26062015_1_9_305.zip.

20. Наказ МОН від 22.12.2014 № 149 «Про затвердження змін до навчальних програм для 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» з української мови, літературного читання, математики, природознавства, «Я у світі», інформатики, російської мови для шкіл з російською мовою навчання, української мови для шкіл з навчанням російською мовою.

21. Лист МОН України від 28.01.2014 № 1/9-74 «Щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів».

22. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України Міністерства від 11.06.2014 № 1/9-303 «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів та структуру 2014/2015 навчального року».

23. Лист МОН України від 05.12.2014 № 1/9-630 «Про неухильне дотримання принципів гарантування свободи педагогічної діяльності вчителя».

24. Лист МОН України від 09.06.2016 № 1/9-296 «Про структуру 2016/2017 навчального року та навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів».

**Ольга ВІНОГРАДОВА,
Людмила ПИСАРЄВА,
Катерина ШАХОВА,
старші викладачі кафедри**

КАФЕДРА ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ УРОКІВ ІСТОРИЧНОГО ТА СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧОГО КОМПОНЕНТІВ в умовах модернізації навчального середовища

Потенціал – сукупність усіх наявних засобів, можливостей, запасів, резервів, прихованих здібностей, ресурсів, продуктивних сил, що можуть використовуватися у будь-якій сфері, галузі, діяльності тощо.

Освітній потенціал уроків історичного та суспільствознавчого компонентів в умовах постійного оновлення навчального середовища великий. У новому навчальному році він складатиметься із передових, актуальних та інноваційних питань методики. Вчитель історії має прийняти всі виклики часу та вдосконалитися відповідно до його потреб.

Фахове вдосконалення вчителя історії передбачає не лише навчання на курсах підвищення кваліфікації один раз на 5 років, а й необхідність самостійно завбачити постійний доступ до інформації щодо нових наукових та педагогічних технологій, уміння розширити коло професійної комунікації й свого кругозору. А ще – необхідність знаходити шляхи практичного використання свого творчого потенціалу, втілення нових ідей та планів, що істотно впливають на навчальний процес і процес особистісного та професійного зростання.

Інструментарієм забезпечення викладання історії та суспільних дисциплін за новими освітніми стандартами є новітні активні форми і методи роботи на уроці. Вчитель має знати про них, опанувати ними та навчати дітей. *Проблему вибору методів навчання вирішує, як завжди, вчитель і саме це визначає побудову навчального процесу.* Обрані методи і інструменти будуть сполучною ланкою між навчанням і змістом суспільствознавчих предметів.

Успішній передачі й ефективному сприйняттю навчального змісту можуть допомогти конкретні навчальні методи та способи, на яких ми зосереджуємо увагу і якими вже користуються прогресивні вчителі історії нашої області.

Наявність предметних сайтів чи блогів. Вони містять досвід роботи вчителів історії з *дисципліни навчання*, переважно домашнього, спонукають учнів до пошуку додаткової та довідкової інформації, мають посилання на корисні сайти, залучають учнів до роботи з картами та атласами, подають умовно-графічну наочність, опорні схеми, таблиці, розміщують пам'ятки та алгоритми роботи, подають інструментарій контролю і самоконтролю онлайн-тестів, пазлів, стрічок часу, кросвордів, містять візуальні комплекси навчального характеру.

Wikipedia – (англ. *Wikipedia*) – вільна загальнодоступна багатомовна універсальна енциклопедія. Назва утворена від слів «вікі» (технологія для створення сайтів) і «енциклопедія».

12 мільйонів статей Вікіпедії написали спільно добровольці зі всього світу, і усі ці статті може

Реалізація нових освітніх стандартів у 2016-2017 навчальному році щодалі більше спрямовуватиметься на впровадження *компетентнісних та особистісно орієнтованих підходів* у зміст освіти з особливим наголосом на *застосуванні здобутих знань у практичних ситуаціях*. Ці ключові підходи (*компетентнісні, особистісно орієнтовані й діяльнісні*) втілюватимуться у змісті сучасного уроку, що потребує суттєвої модернізації, оновлення його організаційно-методичних засад, якісного моделювання структури й залучення інноваційної методики.

редагувати будь-хто, за умови доступу до сайту Вікіпедії.

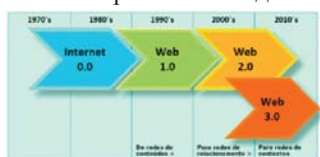
Енциклопедія «Вікіпедія». Вікі-енциклопедія – одне із перспективних мережевих середовищ, що дає змогу спільними зусиллями накопичувати велику кількість освітніх веб-ресурсів. Вікіпедія також є Інтернет-спільнотою і соціальною мережею в Інтернеті.

Подану тут базу даних можна вільно використовувати в навчально-виховному процесі і, маючи до своїх послуг цей мережевий простір, можна досягнути чималих успіхів, наприклад:

- написання рефератів замість на написання статей до Вікіпедії;
- додавати історичну чи юридичну інформацію, перехресні посилання, цитати, витяги із джерел до конкретного уроку тощо;
- користуватися оригінальними текстами програм вікіджерел (<http://uk.wikisource.org>) та формувати в учнів критичне ставлення до інформаційних веб-ресурсів мережі Інтернет;
- використовувати розділ «Інформаційні технології Вікіпедії, мультимедійні дані вікісховища (<http://commons.wikimedia.org>);
- залучати на уроках матеріали із категорії «Історія України», порталу «Історія», порталу «Друга світова війна», порталу «Біографії», проекту «Вікіцитати» (<http://uk.wikiquote.org>) та історичні твори вікіджерел;
- створювати нові можливості для ефективної групової взаємодії учителя та учнів для колективного створення інформаційних ресурсів на сторінках Вікі та соціальних мереж тощо;
- вдосконалювати вміння працювати в команді, аргументовано оцінювати прочитане під час створення статей до Вікіпедії.

Використання на уроках історії статей із Вікіпедії сприятиме підвищенню в учнів мотивації до навчання та залученню їх до самостійної (індивідуальної, групової) дослідницької роботи на базі комплексного використання інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Веб 2.0. Це друге покоління мережевих або соціальних сервісів Інтернету. На відміну від першого покоління сервісів Веб 2.0 дає змогу

діяти спільно: обмінюватися інформацією, зберігати посилання та мультимедійні документи, створювати та редагувати публікації. Завдяки використанню на уроках сервісів Веб 2.0 активізується соціальна взаємодія.

Приклади найпопулярніших сервісів Веб 2.0, які можна використовувати на сучасному уроці історії:

- *пошукові системи та мультисервісні портали* мережі Інтернет «Google», «Rambler», «Yandex», «Yahoo!», «Meta», «UAportal – «Bigmir.net» та інші;
- *соціальні мережі* (Facebook, Instagram, Twitter, Google+, I.U.A, Myspace, Mixi, Netlog, Qzone та інші);
- *платформи для блогів* – це створення та використання живих журналів, блог-платформ для розміщення онлайн-журналів щоденників (блогів) або окремих блогів на цих платформах.

Назви їх шукайте за посиланням <http://www.optimization.com.ua/articles/top-free-online-blogging.html>

Використання цього сервісу уможливило розміщення матеріалів та посилань на веб-ресурси для поширення досвіду, сприяє онлайн-дискусіям; допомагає тренуватися у створенні інтерактивних тестів, організує онлайн-роботу з учнями під час виконання домашніх завдань чи дистанційних консультацій з ними;

- *сервіс відео-хостингу «YouTube».* YouTube (укр. – Ют'юб), – сервіс, що надає послуги хостингу відеоматеріалів. Користувачі можуть додати, переглядати і коментувати ті або інші відеозаписи чи відеофрагменти. Завдяки простоті та зручності використання YouTube став одним із найпопулярніших місць для розміщення відеофайлів.

На цьому ресурсі, як у банку довготривалого збереження інформації, вчителі та учні можуть представляти свої фільми та кліпи до уроків, залишати любительські відеозаписи, долучаючи відеоблоги та створені «скриньки» педагогічних ідей з упродовженої теми.

Майстер-класи, навчальні проекти. Завдяки ним вчителі намагаються поширювати свій педагогічний досвід і вирішувати найактуальніші проблеми методики навчання історії, наприклад, розвиток критичного мислення учнів на уроках історії, організація роботи

з візуальними джерелами, використання інформаційних технологій (комп'ютерні ігри, сервіси Web 2.0), інтерактивні методи і прийоми навчання тощо.

Водночас, майстер-класи – це уміння вчителя ділитися педагогічними знахідками, що демонструють цікаві форми роботи, а в навчальних проектах – уміння показати потрібний підбір інформації на певний урок із медіаресурсів (фото, малюнки, реклама, плакати, радіо, кіно, телебачення, телесюжет, витяги із соціальних мереж, музика тощо) для втілення навчальних проектів.

Також тут вчителі демонструють проведені уроки, свій методичний та навчальний продукт: комп'ютерні презентації із музичним супроводом та елементами медіапромотності, відеосюжети і відеозадачі з правознавства за сценарієм і за участю учнів-акторів, «рухливі чи анімовані карти» у форматі Power Point тощо.

Прикладом прояву творчого потенціалу у педагогічній діяльності вчителів суспільних дисциплін області є майстер-класи вчителів-переможців щорічних фахових Всеукраїнських конкурсів «Учитель року»:

- *Наталії Сергіївни Власової*, вчительки історії вищої категорії, старшого вчителя СЗШ № 15 м. Дніпро, яка отримала II місце у фінальному турі III етапу конкурсу «Учитель року – 2016» у номінації «Історія» (посилання: https://youtu.be/KxdYIs6ZKt0?list=PLIGoA1PEos6ZrV-btaq5sP_NuYmKPGYg);
- *Сергія Олександровича Понурка*, вчителя правознавства першої категорії СЗШ № 42 м. Дніпро, який посів I місце в обласному турі II етапу конкурсу «Учитель року – 2015» у номінації «Правознавство» (посилання: <https://www.youtube.com/watch?v=NODe4a3NLT4>)

Графічні опори. На різних етапах навчання вчителі історії та учні створюють на уроці кластери, асоціативні образи, структурні схеми і таблиці, сенкани або синквейни, «фішбоуни» тощо. При цьому учні не просто детально запам'ятовують навчальний матеріал, а запитують, досліджують, створюють, інтерпретують та дебатовують за змістом конкретного історичного матеріалу.

Кластер – це графічна форма організації інформації, в якій ви-

діляються основні смислові одиниці, що фіксуються у вигляді схеми із позначенням усіх зв'язків між ними. Таке графічне зображення сприяє систематизації та узагальненню навчального матеріалу.

Створення графічних опор на уроці – це творча робота, у якій відбувається втілення бачення учнями проблеми, виявляється власний підхід, варіативність як засіб самореалізації, самоутвердження. Це пробуджує творчий потенціал школярів, адже схема може мати як найпростіший графічний вигляд, так і оригінальну форму представлення через певні предмети, образи (схема «Риб'яча кістка») тощо.

Засоби масової комунікації (медіа). Передовсім, це вміння вчителя використовувати у підготовці до уроку книжки, періодичну пресу, радіо, телебачення, інтернет-медіа, кінематограф. А сьогодні це ще й застосування на уроках мобільних телефонів, айпадів, MP3-плеєрів, відео та комп'ютерних ігор, музичних записів, реклами, постерів і флаєрів.

Хмарні технології в навчанні. Це технології надають вчителю та учням доступ до комп'ютерних ресурсів сервера і використання програмного забезпечення як онлайн-сервіса. Приклади використання хмарних технологій у школі: електронні журнали і щоденники; тестування; бібліотека, медіатека, сховища файлів, електронна пошта з доменом школи.

Хмарні технології в навчанні дають змогу: • зменшувати потребу в спеціалізованих приміщеннях на кожен урок; • виконувати багато видів навчальної роботи, контролю і оцінки online; • економити дисковий простір; • створити безпечне та відкрите освітнє середовище для вчителів і для учнів.

Таким чином, виконання основних завдань шкільних курсів історичного та суспільствознавчого компонентів у новому навчальному році триватиме через реалізацію освітнього потенціалу вчителя шляхом раціонального обраних засобів і методичних прийомів навчання і потребуватиме творчого підходу, особливо у виборі та доцільному використанні новітніх освітніх технологій.

Інасамкінець, покращення якості уроків може відбутися лише за умови готовності вчителя змінюватися самому та втілювати прогресивні зміни у навчальний процес. Адже змінилась сума знань, необхідна сучасній людині, і ще більш зміни відбулися у способах вивчення нового.

Людмила БАЗИЛЕВСЬКА, завідувач навчально-методичної лабораторії гуманітарних дисциплін кафедри гуманітарної освіти

ПІДРУЧНИКИ INTERNET-ПОКОЛІННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Методично правильне використання мультимедійних засобів навчання посилює зовнішню і внутрішню мотивацію навчального процесу, активізує пізнавальну діяльність учнів, а також дає змогу здійснювати індивідуальний підхід до навчання, створювати позитивне навчальне середовище, забезпечувати рефлексію знань.

Учні середніх загальноосвітніх навчальних закладів Кривого Рогу мають вільний доступ до мережі Internet.

У більшості навчальних закладів є навчально-методичні комплекти «Українська мова і література», рекомендовані Міністерством освіти і науки України.

В усіх 149 школах функціонують офіційні сайти, які постійно оновлюються. Власні сайти, блоги мають вчителі української мови і літератури.

Електронні підручники досить ефективно використовуються у Криворізькому Центрально-Міському ліцеї, СЗШ № 85 Центрально-Міського району; Криворізькій гімназії № 95, СЗШ № 103 Держинського району; Криворізькій гімназії № 127, СЗШ № 114 Інгулецького району; СЗШ № 68, Криворізькій гімназії № 91, НВК № 35 «Імпульс» Саксаганського району; Криворізькій гімназії № 49 Жовтневого району.

Інноваційно-методичний центр Кривого Рогу узагальнив досвід використання електронних підручників з української мови і літератури у середніх загальноосвітніх навчальних закладах міста. Високо оцінена робота вчителів-філологів української мови і літератури СЗШ № 125 (директор Валентина Володимирівна Максименко),

Навчально-методична лабораторія української мови і літератури Комунального вищого навчального закладу «Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» спільно з комунальним закладом «Інноваційно-методичний центр» Кривого Рогу вивчали використання підручників Internet-покоління на уроках української мови і літератури у навчальних закладах міста.

які звітували про якість навчання учнів, використання підручників Internet-покоління на квітневій конференції у 2015 році.

Заслугує на увагу досвід створення медіатеки з української мови і літератури у КГ № 95, КЗШ №№ 26, 69 Держинського району; КГТЛ № 129, КНТМЛ № 81, КЗШ №№ 65, 84, 90, 108, 130, КСШ № 9, КПГ Довгинцівського району; КГ № 127, КЗШ № 114 Інгулецького району; КГ № 49, КЗШ №№ 62, 125, 126 Жовтневого району; КГ № 91, КПНЛ, КЗШ № 68, КВНК № 35 «Імпульс» Саксаганського району; КЗШ №№ 42, 79, 116, Тернівській гімназії Тернівського району; КЦМГ, КЦМЛ, КЗШ № 12 Центрально-Міського району.

На базі КЗШ № 103 Держинського, КЗШ № 108 Довгинцівського, КЗШ № 125 Жовтневого, КЗШ № 114 Інгулецького, КЗШ № 68 Саксаганського, КЗШ № 42 Тернівського, КЗШ № 12 Центрально-Міського районів для шкільної молоді та вчителів створені районні ресурсні центри. Тут зібрані необхідні для вчителів української мови і літератури відеоматеріали,

медіаматеріали, презентації до уроків української мови і літератури, позакласних заходів. Вчителі та учні постійно користуються матеріалами ресурсних центрів, поповнюють його власними доробками.

У районному ресурсному центрі КЗШ № 12 Центрально-Міського району популярні такі відеофільми: «Мій Тарас Шевченко», «Дитинство Тараса», «Шлях книжки від давнини до сучасності», «Гуси-лебеді летять», «Невідоме з історії Остапа Вишні», «Зачарована Десна», «Вінницький музей-садиба Михайла Коцюбинського», «Де знімали «Тіні забутих предків», «Обличчя української історії», «Олександр Довженко», «Розсекречені щоденники Довженка», «Ярослав Мудрий» (фільм із циклу «Великі Українці»), «Творчість Михайла Стельмаха», «Intermezzo», «Камінний хрест» та інші.

Мають попит аудіокнижки записів літописів «Про заснування Києва», «Повість минулих літ», «Історія Русів», записи народної творчості, творів давньої літерату-

ри, художніх творів Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Олександра Олеся, Володимира Винниченка, Миколи Вороного, Олександра Довженка, Григора Тютюнника, Василя Симоненка, Степана Руданського та інших українських письменників.

Цікаві презентації з української літератури створили учні та вчителі української мови і літератури за творами Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Стельмаха, Володимира Сосюри, Євгена Гуцала, Ліни Костенко.

Про розвиток творчості у навчально-виховному процесі свідчать презентації ресурсного центру КЗШ № 12 Центрально-Міського району: «Звертання», «Не з діприслівником», «Діприслівниковий зворот», «Діприслівник», «Діприметник», «Називні речення», «Повні і неповні речення», «Безсполучникове складне речення», «Однорідні й неоднорідні означення», «Узагальнюючі слова при однорідних членах речення», «Називні речення», «Твір-опис зовнішності людини», «Твір-опис процесу праці», «Ділові папери».

На шкільному веб-сайті СЗШ № 68 Саксаганського району у розділі «Бібліотека» є підрозділ «Електронна бібліотека». У ньому – необхідна для учнів 1-11-х класів інформація:

електронні підручники для 1-11 класів <http://schoolbooks.org.ua/>;

електронні підручники для 1-11 класів <http://portfel.at.ua/>;

електронні енциклопедії, тлумачний словник української мови, енциклопедія української мови, російсько-український словник, словник он-лайн, словопедія;

Електронний підручник сучасної української мови;

Електронна бібліотека: <http://tvory.net.ua/> – шкільні твори з української літератури;

<http://www.ukrlib.com.ua> –

бібліотека української літератури;

<http://books4studu.name> – електронна бібліотека підручників;

<http://e-kniga.ruonline.htm> –

електронна бібліотека художньої літератури;

<http://studentam.net.ua> – он-

лайн бібліотека підручників;

Вчителі української мови і літератури шкіл Кривого Рогу доклали чимало зусиль для опанування методикою використання електронних підручників і на практиці пересвідчилися – використання мультимедійних технологій сприяє вихованню інноваційної особистості.

Лідія ПІСКОРСЬКА,

завідувач навчально-

методичної лабораторії

гуманітарних дисциплін

КВНЗ «ДОІППО»;

Світлана РАТЄВА, директор

КЗ «Інноваційно-методичний

центр» Кривого Рогу

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ, МОВ І ЛІТЕРАТУР НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН у 2016-2017 навчальному році

Компетентнісний підхід у викладанні мов і літератур не є новою для вчителів, але системи впровадження, використання, оцінювання ще не мають достатньої конкретизації та сталості. О.М. Ніколенко вважає, що наші предмети мають особливий вплив на розвиток інтегральних, загальних (соціально-адаптаційних) та предметних компетенцій. У сучасній методичній літературі, підручниках та учнівських навчальних комплексах вже є спроби системного переходу до викладання за цим принципом.

У наступному році суттєвих змін у програмному забезпеченні при викладанні предметів філологічного циклу не передбачено. Вивчення російської мови, літератури, зарубіжної літератури відбуватиметься за програмами минулих років зі змінами та спрощеннями:

- 5-8 класи працюють за програмами 2012 року (зі змінами);
- 9 класи – за програмами 2005 року;
- 10-11 класи – за програмами 2010 року (зі змінами у рівні «стандарт»).

Чинними є Міністерські рекомендації щодо викладання предметів у минулому навчальному році (дивись сайт МОНУ www.mon.gov.ua).

Всім філологам, які викладають російську мову, пропонуємо звернути увагу на великий обласний

Реформування вітчизняної освіти потребує часу, нових ідей, зусиль професіоналів різних галузей. Комплекс реформ проходить фазу обговорення, узгодження, становлення. Головними пріоритетами педагогіки та методики цього періоду міністр освіти і науки України Лілія Гриневич називає формування «компетентнісного підходу та побудову партнерських стосунків між учнем, учителем і батьками».

проект «Російська мова як шкільний предмет та шлях до соціалізації учня». Керівники, учасники обласних творчих філологічних майстерень, кращі та активні педагоги об'єднали зусилля і створили продукт, що допоможе знайти всі матеріали для викладання предмета в сучасній школі. Проект має полегшити роботу вчителя, допомогти в пошуку та використанні нових методик, технологій; забезпечити вчителів можливістю підвищити свій рівень професійної майстерності в міжкурсовий період, підготуватися до сертифікаційних заходів. Перший випуск проекту буде презентований під час серпневих вебінарів. А до участі у другому ми запрошуємо всіх колег, які

мають праці, розробки та доповнення до розділів. Проект розміщений на сервері ресурсу Google диск у хмарному зберіганні <https://drive.google.com/folderview?id=0Bwsu4mJ6jSIqVjRCbmFaa2dfUHc&usp=sharing>.

Поповнити другий випуск можливо до березня 2017 року, надсилаючи матеріали на електронну пошту Чубаровій М.Є. (тел. 056-732-47-58) або через адреси керівників обласних творчих філологічних майстерень.

Література та інтернет-ресурси, що можуть використовуватися для науково-методичного супроводу викладання мови та літератури

1. www.mon.gov.ua;
2. Журнал «Русская словесность в школе»;
3. Фролова Т.Я. Русский язык. Практикум. – Сімферополь, 2012;
4. <http://zw.ciit.zp.ua/index.php/> / Методический депозитарий учителей русского языка и мировой литературы Запорожской области;

5. Електронна бібліотека класичної літератури – <http://www.klassika.ru/>;

6. «Литературная газета» – <http://www.lgz.ru/>;

7. Мистецтво і Культура: проза, поезія, казки – <http://www.brama.com/ukr.html>;

8. Національна бібліотека України імені Вернадського – <http://www.nbuv.gov.ua/>;

9. Національна парламентська бібліотека України – <http://www.nplu.kiev.ua/>;

10. Енциклопедія Britannica (електронна версія) – www.britannica.com/;

11. Офіційний сайт Спілки письменників України – <http://www.nspu.kiev.ua/>;

12. Інтерв'ювання «Словесник» – www.slovesnik.ru/;

13. Сервер тематичних форумів в Українському Інтернеті – <http://www.flame.com.ua/>;

14. Бібліотека «Весна» – <http://www.vesna.sammit.kiev.ua/>;

15. <http://www.aldebaran.ru/>;
16. <http://www.magazines.russ.ru/>;

17. <http://www.books.ru/>;

18. <http://www.koob.ru/>;

19. <http://www.world-art.ru/>;

20. <http://www.ukrlib.com/>;

21. Методико-літературний Інтернет-сервер (МЛІС) «Урок літератури» – <http://www.mlis.ru/>;

22. Сайт міжнародної асоціації читання («ЧПКМ») – www.reading.org/;

23. Український шекспірівський портал – www.shftspere.zp.ua/;

24. http://iteach.com.ua/resources/full-time-tuition/project_UA/#Garry;

25. Intel® Навчання для майбутнього в Україні (прикладні написання портфоліо);

26. Фестиваль педагогічних ідей. Відкритий урок – <http://festival.1september.ru/>;

27. Веб-сайт журналу «Зарубіжна література в школах України» – <http://zl.kiev.ua/>;

28. <http://baseshtml.bolgovcourses.ru/>;

29. <http://pedsovet.org/>;

30. <http://www.zavuch.info/metodichka/>;

31. <http://www.encyclopedia.ru/>;
32. <http://www.megabook.ru/>.

Марина ЧУБАРОВА, методист російської мови і зарубіжної літератури навчально-методичної лабораторії гуманітарних дисциплін

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ – ОСНОВНА МЕТА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ

Важливе значення в успішній реалізації змісту навчання іноземної мови мають такі **технології**:

- активне використання проектно-методики та інших інтерактивних методів навчання;
- робота з мовним портфелем;
- широке залучення прагматичних матеріалів із різних соціальних сфер;
- активне використання різних видів читання;
- систематична робота з аудіо/відео матеріалами;
- активна пошуково-дослідницька діяльність, зокрема різні види роботи з Інтернет-ресурсами.

Сучасна парадигма шкільної іншомовної освіти зорієнтована на таку організацію навчання, що забезпечує комунікативно-діяльнісний характер процесу опанування іноземною мовою в інтеграції з

Комунікативна компетентність – це уміння і навички спілкуватися в усній і письмовій формах у межах сфер і тематики, що визначені навчальною програмою, дотримуючись традицій і норм, узвичаєних у країні, мова якої вивчається.

міжкультурним спрямуванням його змісту. Цей підхід зумовлений процесами глобалізації міжнародних контактів, де іноземні мови є важливим засобом спілкування. У зв'язку з цим посилюється соціокультурний контекст змісту навчання.

Соціокультурне спрямування змісту комунікації забезпечується:

- готовністю учнів використовувати іноземну мову як засіб міжкультурного спілкування;
- можливістю для учнів створювати власну соціальну та культур-

ну ідентичність шляхом зіставлення й усвідомлення культури носіїв мови, що вивчається, та власної національної культури.

При формуванні комунікативної компетентності необхідно зважати на такі **критерії**:

- **Автентичність.** Це головна вимога Ради Європи до добору навчальних матеріалів: літературних, фольклорних, образотворчих, музичних творів тощо. Використовуються автентичні тексти – зразки реальної комунікації з по-

всякденної комунікативної практики носіїв мови.

- **Інформативність** і пізнавальна цінність. Завдання мають бути особистісно вмотивованими, функціонально-орієнтованими і комунікативними, містити нову інформацію.

- **Проблемність.** Створювати проблемні ситуації, де учні мають знайти рішення й обгру-

тувати його під час виконання творчих завдань.

- **Міжкультурна спрямованість.** Під час навчання учні пізнають життя країни, мова якої вивчається, знайомляться з типовами для народу соціальними зразками комунікативної поведінки.

- **Прагматичність.** Мовні та мовленнєві зразки мають практичне значення і живаються в реальному спілкуванні іноземною мовою.

- **Функціональність.** Цей підхід допомагає працювати з лексичними одиницями, що надалі застосовуватимуться продуктивно або рецептивно під час виконання комунікативних завдань у ситуаціях спілкування.

Марія АЛУЄВА, методист з іноземних мов навчально-методичної лабораторії гуманітарних дисциплін

ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ у 2016-2017 навчальному році

Зважаючи на рекомендації Ради Європи розроблені нові стратегії визначення та організації змісту навчальної діяльності, визначені нові цілі, зміст і методи навчання в галузі викладання іноземних мов.

Згідно з Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664) навчальний заклад має право вибору щодо вивчення другої іноземної мови.

Передбачено розвантаження навчальних програм середньої школи. Вилучено ряд граматичних структур, що не мають основного навантаження; низку граматичних структур перенесено до матеріалу інших класів, де вони логічно пов'язані з тематичним розподілом.

Програми не обмежують самостійність і творчу ініціативу вчителя, передбачаючи гнучкість у відборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та засобів навчання. Програми не встановлюють порядок вивчення предметної тематики у рамках навчального року, а лише визначають зміст. Передбачено тематичний контроль та оцінювання у рамках семестрового та підсумкового контролю.

У загальноосвітніх навчальних закладах може використовуватись лише те навчально-методичне забезпечення, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України (із переліком рекомендованої літератури можна ознайомитися на сайті Міністерства www.mon.gov.ua).

Чітка і послідовна структура підручника відбиває специфіку предмета «Іноземна мова». Провідним компонентом змісту навчання є **способи діяльності**, тобто навчання різних видів мовленнєвої діяльності: **аудіювання, говоріння, читання, письмо**.

Серія підручників для учнів 8 класу основної школи передбачає більшу **соціокультурну спрямованість процесу навчання іноземної мови**, в центрі якого – особистість учня та його потреби.

Концепція формування здатності учнів до міжкультурної комунікації має три взаємопов'язаних компоненти: 1. Комунікативна методика вивчення іноземної мови. 2. Створення особистої траєкторії навчання учня. 3. Формування навичок позитивної взаємодії на міжкультурному рівні.

Концепція чітко виділяє змістові аспекти навчання та інтереси й потреби учнів як суб'єктів навчального процесу. Особливого значення набувають такі аспекти навчання, як соціокультурні чинники, мотивація, розвиток особистості учня засобами вивчення іноземної мови. Під час навчання відбувається зіставлення життєвого досвіду та соціокультурних реалій, у яких живуть українські та іншомовні підлітки. Врахування специфіки іншомовного середовища допомагає українському підлітку адекватно вирішувати завдання спілкування із представниками інших країн; учні дізнаються про культуру інших

Всі стратегічні документи щодо вивчення іноземних мов зорієнтовані на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (видавництво «Ленвіт», 2003).

країн Європи та набувають нових друзів, тренують навички роботи в команді та отримують досвід створення спільних проєктів. Також концепція дає змогу застосувати креативний підхід у навчанні і нагадати учням, що навчатися не лише потрібно, але й цікаво.

Для забезпечення якісного навчання дітей іноземним мовам є нестандартний підхід – створення **літніх мовних таборів**, що мають заохочувати учнів практично застосовувати знання з мов, отримани протягом навчального року.

Головне в мовному таборі – показати дітям інший шлях, відмінний від шкільного стилю навчання. Практичне опанування мовою є випробуванням засобом мотивації дітей. Виконуючи проєктну роботу, діти роблять те, що їм подобається і можуть уникнути того, що їм не подобається. Це допомагає учням поєднати вивчення англійської мови з іншими предметами шкільної програми. Такий зв'язок між предметами потрібен для того, щоб один предмет допомагав школярам опанувати інший. Це поєднання цікаве для учнів і змушує вчителя шукати нові шляхи викладання мови.

Підвищена увага до навчання іноземних мов потребує високого професійного рівня вчителя іноземної мови.

Під час обласного конкурсу «Учитель року – 2016» в номінації англійська мова учасники продемонстрували різний рівень готовності. Не всім вдалося виявити розуміння технології майстер-класу, але в деяких ситуаціях було продемонстровано призначення та ключові характеристики цієї технології. Серед тих, хто це зробив найкраще – вчителі: Євгенія Гора, Нікопольська гімназія № 7 II-III ступенів, Дар'я Арцимеєва, Новопільський НВК Криворізького району, Яна Цикункова, НВК «Ліцей-спеціалізована загальноосвітня школа I-III ступенів № 10» м. Марганця. Деякі учасники занадто третизували проблему, деякі просто демонстрували свої напрацювання. А головна мета цього випробування – продемонструвати свою мовленнєву і методичну компетенцію, педагогічні здібності, творчий потенціал, критичність мислення, навички використання ІКТ, дослідницькі навички, здатність до тренерської роботи та інші здібності. Учаснику важливо

усвідомлювати відмінності між майстер-класом і уроком, знати вимоги до проведення майстер-класу, характеристики, що зумовлюють його успішність та критерії оцінювання.

Готуючи майстер-клас, слід зважати на те, що в технології його проведення головне – не повідомити і засвоїти інформацію, а передати способи діяльності: прийом, метод, методику чи технологію. У майстер-класі сконцентровані такі характеристики, як: • виклик традиційним підходам у методиці викладання іноземних мов; • особистість вчителя з новим мисленням (не повідомлення знань, а самостійна їх побудова за допомогою всіх учасників заняття); • плюралізм думок тощо.

Найважливішими особливостями майстер-класу є: • новий підхід до філософії навчання, що ламає усталені стереотипи; • метод самостійної роботи в малих групах, що допомагає обміну думками; • створення умов для залучення всіх до активної діяльності; • постановка проблемного завдання і вирішення його через програвання різних ситуацій; • прийоми, що розкривають творчий потенціал як Майстра, так і учасників майстер-класу; • форма, методи, технології роботи, які не нав'язуються учасникам, а пропонуються; • надання можливості кожному учаснику мати своє ставлення до запропонованого методичного матеріалу; • створення умов для процесу пізнання, а не передачі готового знання; • форма взаємодії – співпраця, співтворчість, спільний пошук.

Найважливіший елемент технології майстер-класу – групова робота. Групам належить придумати спосіб їх організації. Учасники вільні у виборі методу. Кожен – незалежний у виборі шляху пошуку рішення, має право на помилку і на коригування.

Критерії визначення ефективності підготовки і проведення майстер-класу: 1. Презентативність. Виразність інноваційної ідеї, культура презентації ідеї, популярність ідеї в педагогіці, методиці. 2. Ексклюзивність. Яскрава індивідуальність. 3. Оригінальність вирішення інноваційних ідей. 4. Актуальність і науковість змісту та прийомів навчання. 5. Мотивованість. Наявність прийомів і умов мотивації. 6. Оптимальність. Достатність засобів на занятті, їх поєднання, зв'язок із метою і результатом. 7. Ефективність. Результативність для кожного учасника майстер-класу. 8. Уміння адекватно аналізувати результати своєї діяльності. 9. Технологічність. Чіткий алгоритм заняття. 10. Артистичність. Педагогічна харизма, піднесений стиль, здатність до імпровізації. 11. Загальна культура. Ерудиція.

Аналіз конкурсного випробування «Урок» засвідчив, що рівень методичної підготовки вчителів суттєво підвищився. Вони демонструють уміння створювати сприятливі умови для навчання, атмосферу співпраці, творчості, використовують різні прийоми та засоби навчання.

Але існує низка проблем, які треба вирішувати:

– Вчителіцентризм – домінування вчителя на уроці.

– Цілі уроку формуються у загальних термінах, не конкретно.

– Переважають фронтальні види роботи: вчитель запитує – учні відповідають; вчитель дає завдання – учні виконують. Завдання фокусується на формі, а не на змісті. Недостатня комунікативність.

– Інструкції нечіткі, що призводить до нерозуміння учнями завдання.

– Оцінки аргументуються загальними коментарями.

Сучасний вчитель має розуміти такі ключові поняття і терміни: навички, уміння, результати навчання, комунікація, комунікативне завдання, критичне мислення, креативність тощо.

У своїх презентаціях досвіду, методичних розробках вчителі описують інноваційні підходи до вивчення мови, наголошують, що використовують новітні технології, а в планах уроків переважають застарілі прийоми та види діяльності, що фокусується на формі, а не на змісті.

У спільному проєкті Міністерства освіти і науки України та Британської Ради в Україні «**Післядипломна педагогічна освіта вчителів іноземних мов**» триває робота над розробкою кваліфікаційної рамки показників фахової майстерності вчителів іноземних мов. Ця рамка є орієнтиром для адміністрації шкіл, атестаційних комісій різних рівнів для встановлення відповідності професійної діяльності вчителя певній категорії. Рамковий документ складається із 6-ти розділів: планування уроків; розуміння процесу навчання та учнів; організація класу та навчальної діяльності; оцінювання та аналіз навчальних досягнень; знання предмета; безперервний профільний розвиток.

Рамка сприятиме професійному розвитку вчителів протягом усього життя через рефлексію своєї фахової діяльності; долатиме усталені стереотипи щодо ролі вчителя у навчально-виховному процесі лише як ретранслятора інформації та сприятиме усвідомленню своєї ролі як організатора процесу навчання, що зосереджує особливу увагу на навчальних досягненнях учнів; заохочуватиме використання інформаційних і комунікаційних технологій у класі та поза класом. Рамка показників фахової майстерності вчителів іноземних мов є наступним кроком до покращення якості іншомовної освіти в Україні.

Алла ВАСИЛЬЧЕНКО, методист навчально-методичної лабораторії гуманітарних дисциплін

ІВАН ФРАНКО І СУЧАСНІСТЬ

У 2016 році відзначається 160-річчя від дня народження та 100-річчя від дня смерті видатного письменника, науковця і культурного діяча Івана Франка. Пропонуємо поглянути на його життя і творчість у контексті актуалізації спадщини Івана Франка в інформаційно-культурному просторі. Стрімкі зміни у сучасному світі потребують нового прочитання життя та діяльності важливих історичних постатей. Інформатизація, комп'ютеризація та зміни у свідомості, набуття нових соціальних навичок і вмінь сприяють трансформації освітніх процесів.

У вигляді кількох інформаційних блоків ми пропонуємо сучасний підхід до вивчення та популяризації творчої та наукової спадщини Івана Франка. Непересічне значення її для розвитку української літератури і становлення суспільства найкраще ілюструє сучасна актуалізація творів та ідей І. Франка у нових інтерпретаціях, зокрема, у масовій культурі та молодіжних субкультурах.

Насамперед, треба наголосити на багатогранності життя Івана Франка, який був поетом, прозаїком, драматургом, публіцистом, критиком та істориком літератури, перекладачем, видавцем і науковцем, громадським та політичним діячем. Усебічно обдарований, енциклопедично освічений, надзвичайно працьовитий, І. Франко плідно працював на багатьох теренах української культури.

Сюжети для своїх творів він брав із життя і боротьби рідного народу, з першоджерел людської культури – зі Сходу, Античної доби, Ренесансу. Іван Франко був «золотим мостом» між українською і світовою літературами. У ньому органічно поєдналися національне і космополітичне, що для сьогодення є ще актуальнішим, ніж для попередніх століть.

Перу письменника належить понад 5 тисяч творів, що ввійшли до золотого фонду не лише української, а й світової літератури. Окремо з виховною метою можливо наголосити на працездатності цієї видатної людини. Наприклад, лише за неповний рік до смерті І. Франко створив 232 поетичні переклади й переспіви, обсягом приблизно 7 тисяч поетичних рядків. Найповніше зібрання творів автора становить 50 томів (Київ: Наукова думка, 1976-1986) (із додатковими томами – загалом 56 книг).

Іван Франко – один із найвищих значніших поетів пошевченківської доби. У його поетичній творчості знаходимо сміливу суспільну і революційну лірику, національні твори, щемливу інтимну лірику, філософські поезії, серед яких – рефлексії поета про добро й зло, красу і вірність, обов'язок і сенс людського життя.

Проза І. Франка складає понад 100 оповідань, 10 повістей і романів, відзначається жанровим багатством, реалістичним зображенням життя всіх прошарків тогочасного суспільства.

У драматургії І. Франко виявив себе майстром соціально-психологічної та історичної драми й комедії. У жанрі дитячої літератури письменник збагатив українську літературу творами для дітей.

Наукова спадщина Івана Франка, який мав науковий докторський ступінь, також найрізноманітніша. Це філософсько-соціологічні, суспільно-політичні концепції, праці з теорії й історії літератури, літературної критики, аналізу літературної мови,

фольклору й етнографії, економічні праці, історичні розвідки, а також роботи у галузі психології.

Іван Франко створив чимало перекладів із 14 мов світу.

Серед найвагоміших художньо-біографічних творів про великого Каменяря – романи Петра Колесника «Терен на шляху» та «Поет під час облоги». Особливу популярність мають нариси про І. Франка Романа Горак.

Серед низки наукових досліджень, захищених у новітній Україні на здобуття кандидатських і докторських наукових ступенів, назвемо: В.Т. Боднар «Проблеми рецептивної естетики і поетики у творчій спадщині І.Я. Франка», Р.Б. Голод «Іван Франко та літературні напрями кінця XIX – початку XX століття», О.О. Дорофтей «Концепція польськокомовної та німецькомовної публіцистики і літературної критики Івана Франка: жанрово-стильові особливості», П.П. Летнянчин «Концепція особистості у драмах Б. Шоу, І. Франка, В. Винниченка: компаративний дискурс», Г.П. Сабат «Казки Івана Франка як естетико-поетикальна система», А.І. Швець «Кримінальний сюжет і проблеми художнього психологізму та характеротворення у прозі Івана Франка». Автореферати цих наукових досліджень є у відкритому доступі у мережі Інтернет.

Одним із найвідоміших франкознавців сучасності є Богдан Тихолаз. Разом із Наталею Тихолаз він створив авторський науково-просвітницький проект «ФРАНКО: НАЖИВО / FRANKO:LIVE» – frankolive.wordpress.com

Українські кінорежисери створили кілька біографічних стрічок про Франка – «Іван Франко» (реж. Т. Левчук, 1956), «Іван Франко» (реж. О. Дмитрієва, 1981) та «Іван Франко» (реж. М. Лебедев, 2006), документальний телефільм «Іван Франко» в рамках проекту «Великі українці» телеканалу «Інтер» (2008).

Маємо також низку документальних телевізійних фільмів і програм: «Дім, який збудував Франко» (авт. С. Грицюк); «Гра долі. Та, що поруч» (реж. В. Вітер, 2006) – історія першого приїзду до Києва і одруження з Ольгою Хоружинською; «Іван Франко. Львівські сторінки життя» (сцен. Р. Горак) тощо.

Важливе місце у житті Івана Франка посідали публіцистика і видавнича справа, тісно переплетені з політичною діяльністю. Публіцистиці Франка не бракувало й наукового підходу, тому в його творчості часто розмиваються межі між науковим і публіцистичними есе. Франко бачив Україну як суверенну одиницю «у народів вольних колі». При цьому він багато уваги приділяв здобуттю загальнолюдських прав.

На прикладі цієї сторінки з життя Івана Франка та вивчення публіцистичних матеріалів письмен-

ника можливе модерне усвідомлення складної історичної епохи і подій, що передували українському національному відродженню на початку XX століття.

Важливе значення має творчість Івана Франка у сучасному соціально-політичному контексті державотворення. Зважаючи на бурхливі події, що відбуваються в Україні останніми роками, у масовій свідомості на архетипному рівні актуалізуються постаті, кодові для національного відродження. Наприклад, під час Революції Гідності в одній із найгарячіших точок протистояння – на вул. М. Грушевського на стіні були намальовані графіті: Тарас Шевченко, Леся Українка та Іван Франко – в образах протестантів.

Їхні образи таким чином були підключені до міфологеми сучасної соціально-культурної революції, що спричинило нову хвилю зацікавлення творчістю як цих, так і інших авторів, чий твори можуть сприяти розвитку національної свідомості.

Вірші Івана Франка декламували не лише на Майдані, а й в інших містах нашої країни. Багато творів Івана Франка використовуються як аудіооснова для патріотичних відео.

Наприклад, «Гімн Волі» у виконанні Василя Лютого ілюстровано документальними матеріалами Революції Гідності. Пісню гурту «Крапка» на слова «Вічного революціонера» використано у патріотичному відео про події Революції Гідності у Запоріжжі. Вірш «Каменярі» декламують полісмени Києва і прикордонники Донецького заgonу, вірш «Моя любов» – полісмени Житомира, а вірш «Гімн» – Народні Герої України, ветерани АТО. Цей вірш читають українці різного віку і професій, створюючи своєрідний марафон.

Студенти, викладачі, адміністрація Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки присвятили своє читання вірша «Каменярі» загиблим на Майдані героям України. Пісня «Гей, Січ іде» стала неофіційним гімном ультрас «Динамо» Київ.

Однією з ефективних форм виховання молодого покоління є проведення художніх читань творів, присвячених вшануванню пам'яті історичних осіб. Проте, традиційні художні читання можна осучаснити: перевести у формат конкурсу читців, можливо, з елементами театралізації у сучасній манері. Іншим шляхом є залучення медійних засобів. Таким чином, можна здійснити візуалізацію поезії у вигляді змонтованого відео із закадровим текстом віршів або прозових фрагментів із творів автора, або (що найпростіше) зробити відеозйомку на мобільний пристрій. Далі таке відео можна розмістити у мережі Інтер-

нет у відкритому доступі, що сприятиме популяризації творчості письменника і дасть змогу відчути себе успішними творцями цього освітньо-культурного продукту.

Важливо, що в обох варіантах юні читці мають обирати твори самостійно, відповідно до своїх уподобань для повноцінного творчого самовияву.

Завдяки сучасним мультимедійним технологіям можна створити аудіозаписи читань, що допоможе навчити школярів виразно читати твори. Класичні твори, прочитані дітьми широко та з емоціями, надають текстам сучасного звучання, а самі діти стають посередниками між автором та аудиторією своїх однолітків. Також, за допомогою мережі Інтернет діти, які мають хист до виразного читання, набувають статусу агентів впливу в рамках свого покоління, що також сприятиме моральному вихованню через співтворчість.

Як варіант можливе проведення молодіжного веб-марафону «Читаємо Франка разом».

На уроці у нагоді можуть стати приклади художнього читання вірша «Каменярі» – від Кирила Ольшанського та Уляни Біловус, або театралізоване читання Володимира Гонгалюка; ліричний вірш «Не знаю, що мене до тебе тягне...», який декламує Юрій Черненко, актор Тернопільського академічного обласного українського драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка; вірші Івана Франка, об'єднані у цикл «Якби ти знав», у модерному виконанні акторів Молодіжного театру «Мельпомена» тощо.

Урізноманітнити та осучаснити вивчення творів Івана Франка можна завдяки прослуховуванню фрагментів аудіокнижок (більшість прозових творів письменника є у вільному доступі в мережі Інтернет).

Новою формою роботи з популяризації літературних творів є створення буктрейлерів, коротких відеороликів, присвячених конкретній книжці, циклу книжок або творчості письменника. Для того, щоб зробити якісний і цікавий буктрейлер, дитина має уважно прочитати твори, емоційно їх пережити, проаналізувати і виділити найголовніше, визначити, чим може зацікавити потенційних читачів, після чого виявити свою фантазію і творчі здібності. Дитина таким чином реалізує свою індивідуальність через призму творчості письменника.

Важливою умовою такої творчості є подальше поширення буктрейлера і публічна демонстрація, зокрема у мережі Інтернет.

Різновидом медійної творчості є анімації, створені на основі художніх творів.

Приклади тематичних буктрейлерів – «Тричі мені являлася любов...» (2014) і «Украдене щастя» (2013).

Приклади візуалізації поезії – «Лірична драма. Іван Франко» (Відеостудія ім. Івана Миколайчука, 2013), «Чого являється мені у сні?» (Юлія Ахмедова, 2016), «Ліс Микита» (мультфільм у скрайбінг-технології, 2016).

Проведення конкурсів малюнків може відбуватися як за традиційним сценарієм із вистав-

кою у навчальному закладі, так і з додатковим застосуванням елементів аналітики. Це можливо завдяки порівнянню ілюстрацій до творів Івана Франка, створених у різні історичні періоди, із сучасним прочитанням представниками молодого покоління. У цьому контексті можливо досить повно показати зміни в естетиці і розвиток зображально-виразальних засобів в ілюстрації, а також вплив історичних подій та суспільних змін на інтерпретації відомих творів. Також можна провести тематичну виставку «Іван Франко у творчості художників».

Вже звичне проведення конкурсів власних літературних творів серед школярів задія вшанування письменника – досить непросте справа. Твори, написані на визначену тему, зазвичай не є широкими творчими проявами, особливо в громадянській ліриці, і, навпаки, можуть шкодити патріотичному вихованню. Тож підходити до такого різновиду роботи треба дуже уважно, із урахуванням дитячої та підліткової психології.

Для розвитку аналітичних здібностей учнів ми пропонуємо звернути увагу на формат проведення учнівських дебатів. Багатогранна діяльність Івана Франка дає змогу обирати теми для цієї інтелектуальної гри не лише у царині літератури, але й у психології, соціології, історії, культурології, філософії тощо.

Формат «круглих столів» також може бути осучаснений завдяки переходу від доповідей-монологів до конкурентних доповідей із заздалегідь визначених питань, застосування командного принципу, принципу суддівської аудиторії, що працює за формою оцінки «підтримую – не підтримую», «цікаво – не цікаво», «нове – відоме» із нарахуванням доповідачам додаткових балів тощо.

Як варіант пропонуємо проведення лекцій-диспутів на тему: «Відтворення боротьби українського народу за незалежність у творах Івана Франка» або учнівські соціологічні дослідження «Іван Франко і сьогодення».

Письменник багато зробив для національного самоусвідомлення українців. Саме Іван Франко був ініціатором ширшого вживання в Галичині назви «українці» замість «русини», як так традиційно називали себе корінні галичани.

Велика кількість творів Івана Франка була екранізована: «Борислав сміється» (1927); «Якби каміння говорило» (1957); «Украдене щастя» (фільм-вистава, 1952), телефільм (1984) і чотирисерійний стилізований фільм (2004); альманах «До світла!» (1967), «Захар Беркут» (1929, 1971), «Для домашнього огнища» (1970, 1992), телесеріали Олега Бійми «Пастка»

Далі на стор. 19

ДОІППО. Кафедра гуманітарної освіти

(за «Перехресними стежками», 7 серій, 1993) та «Злочин з багатьма невідомими» (за «Основами суспільності», 5 серій, 1994), «Кишенька» (з телесеріалу «Острів любові» за оповіданням «Батьківщина», 1996).

Перегляд цих стрічок та аналіз їхньої проблематики, образів персонажів також будуть корисними для розвитку критичного мислення та аналітичних здібностей молоді.

Можливе порівняння екранізації різних років. Наприклад, телефільму «Украдене щастя» (1984) і серіалу (2004).

Окрема увага – **театральним постановкам** творів Івана Франка. Це можливо зробити у трьох варіантах: екскурсії з відвідуванням театрів; власні театральні постановки із залученням талановитих дітей; перегляд записів вистав. Завдяки інформаційним технологіям є можливість побачити як давні вистави, так і сучасні (твори Івана Франка часто стають дипломними роботами молодих акторів).

Пропонуємо порівняти, наприклад, вистави «Украдене щастя» у постановках Київського обласного музичного академічного театру ім. П.К. Саксаганського, Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І.К. Карпенка-Карого, Луганської державної академії культури і мистецтва, Міського муніципального театру «Київ», Чикагського Українського Драматичного Театру «Гомін».

У Дніпропетровському академічному українському музично-драматичному театрі ім. Т. Шевченка грають «Украдене щастя». Вистава отримала Гран-прі на театральному фестивалі «Січеславна» (2001).

Багато віршів Івана Франка стали **піснями**. Умовно їх можна розділити на дві стилістично-тематичні гілки: **ліричні поезії про кохання та громадянсько-патріотична лірика**. У класичній виконавській традиції увага зосереджена переважно на романах на слова Івана Франка, проте сьогоденні композитори та естрадні виконавці так само поцінують громадянсько-патріотичні твори. Вони є на часі, сприяють національній самоідентифікації, тому до творчості Івана Франка активно звертаються сучасні популярні виконавці.

Серед них поп-виконавці Віталій Козловський, Артур Кульпович, Владислав Левицький та Марина Одольська, Христина Соловій, бандурист Василь Лютий, бард Микола Воронін, фолк-гурти «Один в каное» і «Джалапіта», гурти «Соколи», «КОМУ ВНИЗ», «Воплі Відоплясова», «Плач Єремії», молодіжні виконавці: гурти «Ukulele extended», «ПашКо BAND», «Патриція», «K402», «Крапка», виконавиця Ket; у перекладі польською мовою пісню «Час рікою пливе» виконує гурт «Miazsz» з Любліна тощо.

В академічному і народному стилі пісні на вірші Франка виконують Театр пісні «Джерела», Львівська Державна академічна чоловіча хорова капела «Дударик», Івано-Франківський Муніципальний камерний хор «Галицькі передзвони», Микола Фокін, сестри Байко, Микола Гнатюк, Людмила Маковецька, Олександр Трофимчук, Надія Добридень, Рената Бабак, Іван Жадан, Діана Петриненко, Тарас Конощенко, Михайло Гришко, Дмитро Гнатюк, Володимир Гришко, Олександр Василенко та ін.

Оперу «Мойсей» виконує Національна заслужена академічна капела України «Думка».

Пісня «Ой ти дівчино, з горіха зерня» стала обов'язковою частиною репертуару українських оперних співаків. Інколи її вважають за народну.

Твори Івана Франка є настільки сучасними, що, наприклад, існує дискотечна техноверсія «Чому?» і виконання вірша «Беркут» у стилі симфонічного важкого року гуртом «Untrop».

Існування таких різних музичних треків також допомагає показати, як змінюється музика протягом тривалого часу.

Екскурсійні подорожі можливо здійснити і у віртуальному середовищі. Таким чином, наприклад, школярі можуть побачити Музей-садибу Івана Франка у Нагуєвичах (запис 2012 р.) або дізнатися про традиції родини Франків завдяки програмі «Історична правда з Вахтангом Кіпіані» (2016).

Окремим аспектом вивчення творчої спадщини Івана Франка є **твори, написані для дітей**. Частина цих казок стали основою мультфільмів і лялькових вистав, озвучені для телебачення і радіо.

Нині відбувається показ дитячих вистав за творами І. Франка «Лис Микита та Неситий Вовк», «Підкова на щастя» та «Коли ще звірі говорили» (Івано-Франківський академічний обласний театр ляльок імені М. Підгірянки).

Збереглася аудіо-версія казки «Заєць і їжак» у виконанні Діда Панаса (Петро Вескляров). Поему «Лис Микита» у форматі моно-вистави читає заслужений артист України Олексій Заворотній (Рівненська державна телерадіокомпанія, 2006).

Створено мультіплекційні стрічки «Фарбований лис» (1953), «Заєць та їжак» (1963), п'ятисерійний мультфільм «Лис Микита» (2005) (двадцятишестисерійний анімаційний фільм розділений на 5 частин).

Фільм триває майже сім годин і зроблений, передусім, для телебачення. Поміж інших анімацій для дітей серіал вирізняється тим, що текст класика майже не змінювали, тому герої говорять бойківським діалектом. Музичний супровід стрічки – твори Мирослава Скорика та популярних українських гуртів «Океан Ельзи», «Брати Гадюкіни», «Пікардійська терція».

Не варто, на нашу думку, відмовлятися і від відкритих переглядів літератури у рамках інформаційно-просвітницьких заходів на базі шкільних бібліотек; проведення оглядів бібліотечних експозицій та літературних виставок для висвітлення діяльності Івана Франка; проведення тематичних інформаційних усних журналів, читальних конференцій, класних інформаційних годин, виховних годин, літературних читань, вечорів-портретів, театралізованих дійств, бесід; інформаційно-просвітницьких заходів з популяризації творчої спадщини Івана Франка у форматі освітніх циклів «Франківських читань» тощо.

Головною ідеєю, на нашу думку, у вивченні творчої спадщини Івана Франка є різнобічність жит-

тя і діяльності цієї історичної постаті, що має червоною ниткою проходити через усі заходи, присвячені вшануванню нашого великого співвітчизника.

Відео-ресурси

Аудіо-версія казки «Заєць і їжак» (Казки діда Панаса) – <https://youtu.be/FBuNCZJNFoc>

Безмежнеє Поле (М. Гришко) – <https://youtu.be/Dn5hflEPHmo>, (Тарас Конощенко) – <https://youtu.be/6N8Mc5Oxzo4>

Беркут (Untrop) – <https://youtu.be/LcB3Vea2J2U>

Буктрейлер. «Украдене щастя» – https://youtu.be/TvVVm_iobhM

Буктрейлер. «Тричі мені являлася любов...» – <https://youtu.be/SGBIBQbFaA4>

Вистава «Грішні/Украдене щастя» (Луганська державна академія культури і мистецтва) – <https://youtu.be/zYgeCI-wLRI>

Вистава «Украдене щастя» (Чикагський Український Драматичний Театр «Гомін») – <https://youtu.be/Rqe-Xo5z7hw>, <https://youtu.be/aVP2exdCVJ4>

Вистава «Украдене щастя» (Міський муніципальний театр «Київ») – <https://youtu.be/HA5AwW7VSSQ>, <https://youtu.be/xgSIS2xiwtU>, <https://youtu.be/lwWQ6kpMgyo>, <https://youtu.be/HcTkAYJoo3A>, <https://youtu.be/snHjKFqTifw>

Вистава «Украдене щастя» (Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І.К. Карпенка-Карого) – https://youtu.be/VgIC_Q0xexE

Вистава «Украдене щастя» (Київський обласний музичний академічний театр ім. П.К. Саксаганського) – <https://youtu.be/v60IRcKbi5c>

Вічний революціонер (Ket) – <https://youtu.be/mpUvv8o6IGg>, (Крапка) – <https://youtu.be/r1iukAuu9QE>, (Національна заслужена академічна капела України «Думка») – https://youtu.be/_vveTO000Os

Гей, Січ іде (КОМУ ВНИЗ) – https://youtu.be/KCFdbw_PO04, (Ультрас «Динамо» Київ) – <https://youtu.be/rhLw5AG-tTA>

Гімн (декламують Народні Герої України) – <https://youtu.be/87G52SfjuU>

Гімн Волі (В. Лютий) – https://youtu.be/_qNmXuRPJEM

Гра долі. Та, що поруч – <https://youtu.be/sAVvFCZLKfO>

Гримить (Ukulele extended) – <https://youtu.be/1M-seimqo0>

Декламація-марафон «Каменярі» – <https://youtu.be/Siffpc6rC8E>

Дім, який збудував Франко – <https://youtu.be/HcGkogpNihQ>

Екскурсія: Музей-садиба Івана Франка у Нагуєвичах – <https://youtu.be/p1InopdM8O8>

Жалю мій, жалю (А. Кульпович) – <https://youtu.be/twePyIK3WZk>

Забрала (В. Левицький, М. Одольська) – <https://youtu.be/h8Qk2hMbKyk>

Земле, моя всеплодюча мати (М. Воронін) – <https://youtu.be/mYb19QgOe18>

Знаєш (В. Козловський) – https://youtu.be/ljH62V_oERM

Іван Франко. Львівські сторінки життя – <https://youtu.be/ZzA3zsRkv3c>

Іван Франко: біографічний фільм (1956) – <https://youtu.be/HEPhZ6k22m0>

Каменярі (В. Гонгалюк) – <https://youtu.be/ob3LRLHR6Qw>, (декламують полісмени Києва) – <https://youtu.be/cOcA8TcRhvo>, (декламують прикордонники Донецького загону) – <https://youtu.be/jE3iiYkZeas>, (читає Кирило Ольшанський) – <https://youtu.be/im34HZQT8Vo>, (читає Уляна Біловус) – <https://youtu.be/FELh3ep817Y>

Каменярі. Героям України присвячено... – https://youtu.be/YXT0_K37z4E

Коліскова «Ой, люлі, люлі» (Н. Добридень) – <https://youtu.be/zKm8U1S6698>

Лис Микита (скрайбінг) – <https://youtu.be/YBDsAIJrvMc>

Лірична драма. Іван Франко – <https://youtu.be/9yBsaReVnW>

Місяцю-князю (Джалапіта) – <https://youtu.be/GjNRGGwG3LM>, (М. Фокін) – <https://youtu.be/OExE-gGKm2l>, (Театр пісні «Джерела») – https://youtu.be/29_L2FyHox0

Моно-вистава «Лис Микита» (О. Заворотній) – <https://youtu.be/KnUVE99YbBs>

Моя любов (декламують полісмени Житомира) – <https://youtu.be/ScTeh61UCA0>

Моя пташко (Патриція) – <https://youtu.be/5V9XnXmNtOs>

Мультфільм «Лис Микита» – <https://youtu.be/VpROIAmhDyU>, <https://youtu.be/SqD8OP55XgU>, <https://youtu.be/G1wYJD5rYsc>, <https://youtu.be/LFPLdsDMWaE>, <https://youtu.be/67Z5OXx8Xtc>

Мультфільм «Фарбований лис» (1953) – <https://youtu.be/iysi8rtZmw>

Надходить ніч (ПашКо BAND) – <https://youtu.be/q0XigcEn5IE>

Не знаю, що мене до тебе тягне... (Ю. Черненко) – <https://youtu.be/6sLEkx3OG1s>

Не пора, не пора (гурт «Соколи») – https://youtu.be/i14_I4IbgCw, (Львівська Державна академічна чоловіча хорова капела «Дударик») – <https://youtu.be/BbmoXQ5Huds>

Обличчя української історії: Іван Франко – <https://youtu.be/liSCZtXwqBw>

Ой ти дівчино, з горіха зерня (В. Гришко) – <https://youtu.be/Tn4Ud-WjcbE>, (Д. Гнатюк) – <https://youtu.be/9wStCFB8Ea0>, (Львівська Державна академічна чоловіча хорова капела «Дударик») – <https://youtu.be/nKvKjG55ENU>, (О. Василенко) – https://youtu.be/mpum_DJh0IA

Ой ти, дубочку кучерявий (Сестри Байко) – <https://youtu.be/4pQgWtrA9ek>

Опера «Мойсей» (Національна заслужена академічна капела України «Думка») – <https://youtu.be/CllBnFmOk24>

Орач (КОМУ ВНИЗ) – <https://youtu.be/xXQ44Vnc4XY>

Оце тая стежечка (М. Фокін) – <https://youtu.be/mDwgEhCmIhk>, (Хр. Соловій) – <https://youtu.be/FaAHcPYvUx0>

Пісне моя (Д. Петриненко) – <https://youtu.be/xGtVbTr7eZo>, (Муніципальний камерний хор «Галицькі передзвони») – <https://youtu.be/O8i8Nn7k6Go>

Пролог до опери «Мойсей» (Національна заслужена академічна капела України «Думка») – <https://youtu.be/AM3XTxiE-J8>

Родинні традиції Франків (Історична правда з В. Кіпіані) – <https://youtu.be/GcJrwKZSIIdY>

Розвійтеся з вітром (В. Сильвестров) – <https://youtu.be/vcShWzDKwzo>

Сипле сніг (Т. Конощенко) – <https://youtu.be/4LROLSYPKy8>

Твої очі (В. Сильвестров) – <https://youtu.be/mhYqH-rOwDo>, (Т. Конощенко) – <https://youtu.be/MagqobRejJM>

Твої очі, як те море (Воплі Відоплясова) – <https://youtu.be/GUGCVOvumdQ>

Техноверсія «Чому?» – <https://youtu.be/A6wvA3pDd-4>

Фільм «Для домашнього огнища» – <https://youtu.be/euu6FggdiWo>

Фільм «Захар Беркут» – <https://youtu.be/nPDI00MbMpw>

Фільм «Злочин з багатьма невідомими» – <https://youtu.be/vAx2tOhuq2A>, https://youtu.be/9d5asu_HZNs, <https://youtu.be/OXR2Yf59NAg>, <https://youtu.be/ipPcnqBPWZw>, <https://youtu.be/i9kPzhw82t0>, <https://youtu.be/LmWq22IDQII>, <https://youtu.be/i-F5WMusNwM>

Фільм «Пастка» – <https://youtu.be/6YeHfBggUis>, <https://youtu.be/iQ5ZR0qOkDE>, <https://youtu.be/h39wHszOV34>, <https://youtu.be/Tt4QHykSR0o>, <https://youtu.be/nF7xBlHulWU>

Фільм «Украдене щастя» (1984) – <https://youtu.be/n5S9XYIz4A8>, <https://youtu.be/4MxP-OJvH>

Фільм «Украдене щастя» (2004) – <https://youtu.be/6Vm7TTF-hE0>, https://youtu.be/Fx4Hebo0_uY, <https://youtu.be/G6iPA5sI9pU>, <https://youtu.be/shIu6qaWXiM>

Фільм «Украдене щастя» (1952) – <https://youtu.be/mHegRBFXYMQ>

Фільм про Івана Франка. «Великі Українці» – <https://youtu.be/sToHbw1LLAM>

Час рікою пливе (гурт Miazsz, Люблін) – https://youtu.be/feArZJAqv_o, (М. Гнатюк) – <https://youtu.be/fkNu4TsEJjg>

Червона калино (Л. Маковецька, О. Трофимчук) – <https://youtu.be/P3LZaHItYNQ>

Човен (Один в каное) – <https://youtu.be/ebufx5MnoCo>

Чого являється мені... (В. Козловський) – <https://youtu.be/Y5B2AD1D-do>, (Ю. Ахмедова) – <https://youtu.be/5K9dyqDI6YM>

Як на вулиці зустрінеш (Плач Єремії) – <https://youtu.be/1hwi-8p4pss>

Як почуєш вночі (Р. Бабак) – <https://youtu.be/KdUk02SZetM>, (Ів. Жадан) – <https://youtu.be/ItyUcBFsvhc>

Якби знав я чари (K402) – <https://youtu.be/J1CUJWcZt2o>

Якби ти знав (Молодіжний театр «Мельпомена») – <https://youtu.be/j9xFjISBgn0>

Орач (КОМУ ВНИЗ) – <https://youtu.be/xXQ44Vnc4XY>

Оце тая стежечка (М. Фокін) – <https://youtu.be/mDwgEhCmIhk>, (Хр. Соловій) – <https://youtu.be/FaAHcPYvUx0>

Пісне моя (Д. Петриненко) – <https://youtu.be/xGtVbTr7eZo>, (Муніципальний камерний хор «Галицькі передзвони») – <https://youtu.be/O8i8Nn7k6Go>

Пролог до опери «Мойсей» (Національна заслужена академічна капела України «Думка») – <https://youtu.be/AM3XTxiE-J8>

Родинні традиції Франків (Історична правда з В. Кіпіані) – <https://youtu.be/GcJrwKZSIIdY>

Розвійтеся з вітром (В. Сильвестров) – <https://youtu.be/vcShWzDKwzo>

Сипле сніг (Т. Конощенко) – <https://youtu.be/4LROLSYPKy8>

Твої очі (В. Сильвестров) – <https://youtu.be/mhYqH-rOwDo>, (Т. Конощенко) – <https://youtu.be/MagqobRejJM>

Твої очі, як те море (Воплі Відоплясова) – <https://youtu.be/GUGCVOvumdQ>

Техноверсія «Чому?» – <https://youtu.be/A6wvA3pDd-4>

Фільм «Для домашнього огнища» – <https://youtu.be/euu6FggdiWo>

Фільм «Захар Беркут» – <https://youtu.be/nPDI00MbMpw>

Фільм «Злочин з багатьма невідомими» – <https://youtu.be/vAx2tOhuq2A>, https://youtu.be/9d5asu_HZNs, <https://youtu.be/OXR2Yf59NAg>, <https://youtu.be/ipPcnqBPWZw>, <https://youtu.be/i9kPzhw82t0>, <https://youtu.be/LmWq22IDQII>, <https://youtu.be/i-F5WMusNwM>

Фільм «Пастка» – <https://youtu.be/6YeHfBggUis>, <https://youtu.be/iQ5ZR0qOkDE>,

КАФЕДРА
ПРИРОДНИЧО-
МАТЕМАТИЧНОЇ
ОСВІТИФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ
В КОНТЕКСТІ ВИКОНАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ ТА
ДЕРЖАВНИХ ОСВІТНІХ СТАНДАРТІВ

У загальноосвітніх навчальних закладах України триває реалізація оновленого стандарту базової та повної загальної середньої освіти. Особливістю загальноосвітнього стандарту є те, що він сформований і передбачає розгортання навчально-виховного процесу на основі трьох підходів:

- компетентнісного;
- діяльнісного;
- особистісно зорієнтованого.

Згідно з компетентнісним підходом предметний зміст формується з урахуванням визначеного результату навчання.

Результатом хімічної освіти на базовому рівні є:

- засвоєння учнями знань про речовини та хімічні закони, що визначають перетворення цих речовин, методи наукового пізнання в хімії (**фундаментальна складова**);
- дослідницька складова, досвід специфічної діяльності (**діяльнісна складова**);
- усвідомлення знань з хімії з погляду загальнокультурних цінностей і потреб життєзабезпечення (**аксіологічна складова**).

Фундаментальна складова.
Оновлення змісту навчальної програми з хімії для основної школи відбулося в кількох напрямках, а саме:

- врахування змін у навколишньому світі та базовій науці;
- врахування пізнавальних можливостей учнів;
- раціональний розподіл навчального матеріалу між основною і старшою школою;
- оптимізація складності, обсягу і структури навчального матеріалу;
- вилучення застарілого матеріалу;
- мінімізація числа дидактичних одиниць;
- передбачення проектної діяльності учнів;
- конкретизація результативної частини програми.

Діяльнісну складову змісту курсу хімії поповнили навчальні дослідницькі проекти. Дослідницька самостійна робота сприяє формуванню і розвитку як предметних, так і ключових компетентностей учнів. Водночас для учнів, які не займалися дослідницькою роботою, і для вчителів, які не готували учнів у МАН, така форма роботи є новою і потребує попередньої підготовки.

В аксіологічній складовій посилено увагу до учнів, їх патріотичного виховання, розкриття ролі хімії у вирішенні глобальних проблем людства та життєзабезпеченні кожної людини.

Галузь освіти має стати джерелом соціальної та культурної ініціативи, джерелом активності та творчої еволюції мислення і діяльності.

Петро Щедровицький

Основні наукові досягнення лабораторії біологічної, хімічної та фізичної освіти Інституту педагогіки НАПН України

Удосконалено зміст і структуру навчальної програми з хімії для основної школи за такими основними позиціями:

- **оптимізація** співвідношення теоретичного і практичного матеріалу та його послідовності;
- **вилучення** повторів, зайвих деталей;
- **розвантаження** об'єктів вивчення (хімічних сполук і реакцій), обов'язкових для засвоєння;
- **запропоновано** нову рубрику програми – «Навчальні проекти», **визначено** орієнтовні теми проектів;
- **уточнено і збалансовано** вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів 7-9-х класів з хімії, зокрема посилено діяльнісний і аксіологічний складники;
- **розроблено** методичні рекомендації з упровадження нового змісту освіти в масовій школі; обґрунтовано проектну діяльність учнів згідно з новою навчальною програмою;
- **доопрацьовано** зміст підручників хімії для 8 і 9 класів з урахуванням результатів педагогічного експерименту; підручник «Хімія, 7 клас» підготовлено до всеукраїнського конкурсу підручників для 12-річної школи;
- **скориговано** зміст завдань з хімії для самоконтролю і підсумкового контролю; розроблено комплекти завдань для учнів 7-9-х класів з кожної теми;
- **завершено** підготовку та рецензування рукописів підручників «Хімія, 8 клас», «Хімія, 9 клас» і навчальних посібників «Хімія в завданнях, 7-9 класи» та «Зошит для практичних робіт з хімії, 9 клас».

Згідно з метою освітньої галузі «Природознавство» та її хімічного компонента, визначеною в новій редакції Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, навчання хімії в школі спрямовується на розвиток засобами предмета особистості учнів, формування їхньої загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких навичок. У зв'язку із цим під час

навчання хімії в основній школі розглядаються такі завдання:

- **опанування** наукової хімічної термінології, наукового змісту основних хімічних понять, законів;
- **формування** уявлення про методи хімічної науки;
- **розкриття** ролі хімічних знань у поясненні природи речовин і суті хімічних явищ, значення хімії в житті людини;
- **сприяння застосуванню** хімічних знань на практиці;
- **формування ключових компетентностей учня**, його екологічної культури, навичок безпечного поводження з речовинами;
- **розвиток** здібності до самоосвіти;
- **розвиток** експериментальних умінь;
- **вироблення** критичного ставлення до інформації хімічного характеру;
- **створення** підґрунтя для подальшого навчання хімії в старшій школі.

Упровадження «домашнього експерименту» ще більше зближує науку хімію з практичним життям, розкриває роль хімії в житті людини.

Рекомендації до проведення домашнього експерименту із хімії для учнів 7-9-х класів

Домашній хімічний експеримент – це форма самостійної роботи учнів, що передбачає формування навичок грамотного і обережного поводження з речовинами.

Для успішного проведення дослідів у домашніх умовах в учня має бути теоретичне обґрунтування експериментальних процесів, план проведення дослідів і можливість обговорення та оформлення результатів дослідження.

Учитель має забезпечити наявність завдання, визначити час його виконання, можливість перевірки звіту про виконану роботу.

Досліди для домашнього хімічного експерименту мають бути простими, яскравими і потребувати небагато часу для виконання.

Під час проведення хімічного експерименту бажано використовувати речовини повсякденного вжитку: харчі, засоби побутової хімії, медичні препарати. Посуд у домашній лабораторії – це скляна тара з-під продуктів, що підходить

для зберігання деяких реактивів і проведення дослідів.

Бажано, щоб учитель спочатку сам зробив досліди та обов'язково дав коротку інструкцію щодо правил безпеки в роботі.

Варіант оформлення звіту довільний: написаний, надрукований, представлений в електронному вигляді, з використанням фото- та відеоматеріалів.

Етапи

проведення дослідження:

1. Підготовчий етап (*учень отримує завдання*).
2. Основний етап (*ознайомлення з методикою експерименту, опрацювання теорії. Проведення експерименту із дотриманням правил техніки безпеки*).
3. Заключний етап (*оформлення експерименту та представлення результатів роботи учителю*).

Інструкція для учня:

1. Повністю дотримуватися порядку виконання експерименту.
2. Перед початком роботи уважно прочитати опис досвіду, зручно розмістити все необхідне: посуд, реактиви.
3. Ніколи не пити і не їсти речовини, що використовуються під час дослідів.
4. Слідкувати, щоб маленькі діти не мали доступу до твоєї роботи.
5. Після закінчення експериментів прибрати робоче місце, вимити руки та провітрити кімнату.

Інструкція для вчителя (як швидко оцінити роботу учня):

1. Знання основних питань із теми – 3 бали.
2. Уміння використовувати їх під час пояснення експерименту – 3 бали.
3. Дотримання всіх правил безпеки, виконання та оформлення роботи – 4 бали.
4. Використання фото- та відеоматеріалів, комп'ютерних техно-

логій для оформлення своїх робіт – 2 бали.

Рекомендації щодо застосування нової програми
Справжній учитель не енциклопедичний словник, а Сократ.
П.П. Блонський

Для успішної реалізації шкільного курсу хімії за новою програмою **необхідно**:

1. Посилити практичну спрямованість змісту хімічної освіти, акцентуючи увагу на вивченні явищ, процесів, об'єктів, речовин, з якими стикаються учні в повсякденному житті.

2. Ширше використовувати методику навчання, спрямовані на інтелектуальний розвиток учнів; посилити увагу до формування загальнонавчальних та інтелектуальних умінь.

3. Формувати вміння працювати з різними джерелами інформації.

4. Удосконалити систему контролю навчальних досягнень шляхом використання завдань, що перевіряють різні види діяльності.

5. Збільшити частку завдань на застосування знань для пояснення явищ повсякденного життя; використовувати різноманітні за формою завдання для перевірки, зокрема такі, що подають інформацію у вигляді рисунків, схем, таблиць, графіків і діаграм.

6. Збільшити увагу до виявлення в учнів помилкових уявлень, визначення причин помилок, ширше упроваджувати коригувальну методику навчання.

7. Використовувати всі можливості для проведення хімічного експерименту.

8. Формувати життєву позицію учнів, їхню ціннісну орієнтацію засобами хімії як навчального предмета, шляхом усвідомлення користі та шкоди продуктів хімічного виробництва та промислових хімічних процесів, реальної, а не гіпертрофованої екологічної картини сучасного світу, доцільності застосування хімічних продуктів, можливості змінити життя на краще завдяки хімічним знанням.

9. Організувати цілеспрямоване спостереження, формувати навички спостереження, уміння осмислити результати спостережень і зберігати в пам'яті опрацьовану інформацію.

Перелік основних освітніх ресурсів професійного спрямування

1. <http://www.xumuk.ru> – сайт про хімію для хіміків. Класичні

Далі на стор. 21

підручники з хімії, статті, огляди, методики, реферати.

2. <http://www.chemistry.univer.kharkov.ua/uk/> – хімічний факультет ХНУ ім. Каразіна.

3. <http://www.10ballov.com> – реферати з хімії.

4. <http://www.schoolchemistry.by.ru> – «Шкільна хімія» – незамінний помічник з хімії: хімічні досліди, реферати з хімії, статті про хімічні речовини та елементи.

5. <http://www.chem.msu.ru/rus/elibrary/> – книжки в html, посилання на тематичні ресурси.

6. <http://www.chemister.da.ru> – хімія і токсикологія.

7. <http://www.chemport.ru> – хімічний портал.

8. www.uroki.net/docxim.htm – для вчителя хімії та біології: календарні, тематичні, поурочні плани, розробки уроків для вчителя хімії та біології в школі.

9. <http://www.alhimik.ru/> – корисна та цікава інформація з хімії, допомога в розв'язанні хімічних задач.

10. <http://www.chemsoc.org/viselements/> – англomовний сайт із хімії. Оригінальне падання періодичної системи Д.І. Менделєєва.

11. <http://repetitor.1c.ru/> – репетитор із хімії від компанії 1С Освітні програми. Не безкоштовні!

12. <http://chemicsoft.ru/> – програмне забезпечення навчального курсу «Хімія». Є безкоштовні та умовно безкоштовні програми.

13. <http://www.webelements.com/> – повний опис властивостей елементів та їхніх з'єднань. Англomовний сайт.

14. <http://www.chemistry.narod.ru/> – короткий курс хімії, таблиці, досліди, біографії відомих хіміків. Таблиці-шпаргалки.

15. <http://hemi.wallst.ru/> – освітній сайт із хімії для школярів. Російськомовний.

16. <http://www.iupac.org/> – міжнародне товариство хімії IUPAC. Англomовний сайт.

17. <http://formula44.narod.ru/> – курс органічної хімії. Біографії знаменитих учених-хіміків. Інтерактивні тести з органічної хімії. Російськомовний.

18. www.chem.msu.ru – інформаційна мережа CHEMNET. Є електронна бібліотека навчальних матеріалів до шкільного курсу хімії, електронні підручники, задачі хімічних олімпіад, мультимедійні публікації. Матеріали для студентів. Все у відкритому доступі.

19. <http://him.1september.ru> – газета «Химия» видавництва «Первое сентября» (електронна версія газети, сайт «Я іду на урок хімії»).

20. Нобелевские лауреаты. Премия по химии.

21. <http://www.chem.msu.ru/> – хімічна інформаційна мережа Росії.

22. <http://www.hemi.nsu.ru> – А.В. Мануйлов, В.І. Родіонов «Основи хімії». Електронний підручник.

23. <http://www.chemistry.ssu.samara.ru> – «Органічна хімія» Електронний підручник для середньої школи. (автори: Дерябіна, Кантарія, Соловов. Самарський університет, каф. орг. хімії).

24. <http://www.alhimik.ru> – поради абітурієнту. Вчителю хімії. Довідник (дуже велика підбірка таблиць та довідкових матеріалів). Весела хімія. Новини. Олімпіади. Кунсткамера (безліч цікавих історичних відомостей) та ін.

25. <http://www.alhimik.ru/kunst.html> – ресурс для тих, хто вже вивчає хімію: цікаві досліди, сценарії, хімічні ігри, що стануть у пригоді при підготовці до тижня природничих наук у школі та поглибленого вивчення хімії.

26. <http://allforchildren.ru/sci/> – підбірка фізичних експериментів та хімічних дослідів для молодших школярів.

27. <http://nik-show.ru/moscow/media/video> – цікаві досліди.

Додаткові матеріали для вчителя хімії, опис нових технологій навчання можна відшукати на сторінках фахових видань. Окрім цього, багато можна отримати за допомогою електронних ресурсів. Наприклад:

28. http://osvita.ua/school/lessons_summary/chemistry/

29. http://school.xvatit.com/index.php?title=%D0%A5%D1%96%D0%BC%D1%96%D1%8F_7_%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81

30. <http://subject.com.ua/lesson/chemistry/7klas/>

31. <http://www.teacherjournal.com.ua/multimedijni-urok/5032-xmya-7-klas-tema-qvstupq.html>

32. http://naurok.in.ua/load/khimija/7_klas/44

33. <http://metoduchka.com/category/tochni-nauky/himija/7-klas-himija/>

34. <https://sites.google.com/site/himiaskoli/rozrobki-urokiv>

35. <http://schoolchem.ho.ua/Lessons.htm>

36. <http://metodportal.com/taxo№my/term/36>

Список використаної літератури:

1. Величко Л.П. Предметні компетенції з хімії: перше наближення // Біологія і хімія в школі. – 2011. – № 4. – С. 10-13.

2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392 – <http://mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/149-diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/6091>

3. Наказ МОН України від 27.05.2014 № 648 «Щодо припинення практики та вимагання створення від дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних і позашкільних навчальних закладів документації та звітності, не передбаченої законодавством України».

4. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-9 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013

5. Хімія. 10-11 класи: програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблене вивчення. – Тернопіль: Мандрівець, 2011.

6. Навчальні програми курсів за вибором та факультативів з хімії: Варіативна складова Типових навчальних планів. 5-11 класи / Упор.: О.А. Дубовик, С.С. Фіцайло. – Тернопіль: Мандрівець, 2010.

7. Щодо інформування про організаційні заходи на 2016 рік у рамках реалізації Всеукраїнського проекту «Хмарні сервіси в

освіті». Лист ІМЗО від 01.02.2016 № 21/10-145.

8. Номенклатура органічних сполук: навчальний посібник / В.С. Толмачова, О.М. Ковтун, О.А. Дубовик, С.С. Фіцайло. – Тернопіль: Мандрівець, 2011.

9. Загнибіда Н.М. Метод проектів на уроках хімії / Н.М. Загнибіда. – Тернопіль – Харків: Ранок, 2011. – 128 с. – (Серія «Нові педагогічні технології»).

10. Домашній експеримент із хімії / Упор. І. Філоненко. – К.: Редакції газет природничо-математичного циклу, 2014. – 80 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

11. Доповідна записка про підсумки проведення тематичного вивчення питань «Модернізація змісту хімічної освіти через упровадження особисто орієнтованих програм та підручників, технології ІКТ (хімія 7- клас)» на базі шкіл Інгулецького та Тернівського районів м. Кривого Рогу. Інф. лист від 16.06.2016 № 516 КВНЗ «ДОІППО».

12. Доповідна записка про проведення III етапу Всеукраїнської олімпіади з хімії в 2016 році та завдання для вчителів області щодо реалізації концепції профільного навчання в старшій школі. – Лист КВНЗ «ДОІППО» від 16.05.2016 № 417.

13. Зламанюк Л.М. Особливості професійної діяльності сучасного вчителя хімії // Біологія і хімія в школі. – 2011. – № 3. – С. 18-20.

14. Зламанюк Л.М. Інтерактивні техніки як засіб розвитку самостійного творчого мислення учнів // Біологія і хімія в сучасній школі. – 2012. – № 5. – С. 14-16.

15. Зламанюк Л.М. Мотивація до навчання як умова розвитку творчого мислення учнів різних вікових груп // Біологія і хімія в сучасній школі. – 2013. – № 4. – С. 16-18.

16. Зламанюк Л. Удосконалення процесу навчання хімії. // Джерело № 25-27, липень 2015. С. 12 – 13.

17. Козленко О. Моделювання біополімерів. // Біологія і хімія в сучасній школі. – 2012. – № 2. – С. 20 – 25.

18. Ярошенко О.Г. Збірник задач і вправ з хімії: навчальний посібник / О.Г. Ярошенко. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2015. – 272 с.

Перелік підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів, що друкуватимуться за кошти державного бюджету у 2016 році

(Додаток 1 до наказу Міністерства освіти і науки України від 27.05.2016 № 585)

1. «Хімія» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт.: Лашевська Г.А., Лашевська А.А.).

2. «Хімія» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт.: Попель П.П., Крикля Л.С.).

3. «Хімія» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Гранкіна Т.М.).

4. «Хімія» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт.: Дячук Л.С., Гладюк М.М.).

5. «Хімія» підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Савчин М.М.).

6. «Хімія» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Ярошенко О.Г.).

7. «Хімія» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Буринська Н.М.).

8. «Хімія» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Григорович О.В.).

9. «Хімія для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Бутенко А.М.).

Проблема розробки освітніх стратегій соціалізації особистості громадянського суспільства породжена соціально-економічними умовами сьогодення та необхідністю вирішення важливих завдань реформування змісту вітчизняної освіти. Зокрема, йдеться про нові освітні стандарти, нові педагогічні технології, що кардинально змінюють зміст освіти. Адаптація до світового та європейського освітнього простору потребує від України трансформаційних зрушень не лише у технологічному аспекті, а й у вихованні соціально компетентної особистості.

Концепція переходу України до сталого розвитку потребує виховання відповідальної, толерантної, духовно-зрілої особистості, яка здатна самостверджуватися на засадах цінностей демократичного громадянського суспільства. Тому Програма обласного науково-методичного проекту «Освітні стратегії соціалізації особистості громадянського суспільства» спрямована на удосконалення системи виховання соціально компетентної особистості, що цілком відповідає державній освітній політиці та забезпечує, таким чином, становлення зрілого громадянського суспільства в Україні.

Нові тенденції і глибокі зміни у розвитку освіти потребують переосмислення як повсякденної освітньої практики і методів роботи, так і критичного перегляду фундаментальних теоретичних підходів до освіти, вироблення нових парадигм. Зважаючи на це,

РЕКОМЕНДУЄМО: Редакції обласної педагогічної газети «Джерело»:

• **організувати** роботу постійних рубрик з питань упровадження нових педагогічних технологій у загальноосвітніх навчальних закладах області, України.

• **Кафедри природничо-математичної освіти КВНЗ «Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»:**

• **застосовувати** в практиці роботи педагогічних працівників методичні рекомендації МОН України з питань розвитку творчого мислення учнів різних вікових груп;

• **працювати** над упровадженням скорегованого Державного стандарту, звернувши увагу на формування галузевих компетентностей;

• **посилити** роль інститутів як науково-методичних центрів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, упровадження педагогічної інноватики, розвитку педагогічної творчості;

• **формувати** сучасного педагога через систему підвищення кваліфікації, що передбачає фа-

хову спрямованість, психолого-педагогічний супровід, соціально-гуманітарний цикл та отримання знань з інформаційно-комунікативних технологій;

• **в умовах реалізації моделі освіти розвитку підвищувати** рівень творчості педагогічних працівників, акцентуючи увагу на активному застосуванні досягнень науки, передового педагогічного досвіду, вдосконаленні форм і методів навчально-виховної роботи, розвитку вмінь самостійно аналізувати власну діяльність;

• **працівникам методичної служби** (завідувачам рай(міськ)во, методистам) ширше **застосовувати** технології креативної освіти через курси підвищення кваліфікації керівних кадрів та учителів, на сторінках ЗМІ, досліджувати можливості обміном досвідом між регіонами країни.

Педагогічним працівникам ЗНЗ, науковцям ВНЗ:

• **упроваджувати** інноваційні процеси і навчальні програми: вивчення зразків інноваційного педагогічного досвіду, підтримка й аналіз інноваційної діяльності;

• **сприяти** науково-дослідній роботі в напрямку розробки методології та технології креативної освіти, впровадження отриманих наукових результатів у теорію і практику освітянських закладів;

• **забезпечувати** об'єктивність діагностики навчальних досягнень учнів шляхом упровадження ефективних сучасних методик, зокрема тестування;

• **доцільно застосовувати** в процесі вивчення предметів природничо-математичних дисциплін та трудового навчання історичний підхід до розкриття понять, законів і теорій;

• **спрямовувати** роботу методичних об'єднань на створення цілісної системи психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості школяра для само-реалізації кожної дитини у творчому освітньому середовищі;

• **проаналізувати** зміст чинних програм та підручників для переорієнтації процесу навчання з інформативної форми на активізацію самостійної роботи учнів та студентів через упровадження інформаційних технологій;

• **виявляти, підтримувати та поширювати** передовий педагогічний досвід кращих вчителів, своєчасно поповнювати «банк інформації» з проблеми креативної освіти в регіоні;

• **включати** до плану роботи проведення семінарів, творчих звітів кращих вчителів з питань використання інноваційних технологій і реалізації завдань креативної освіти;

• **упроваджувати** нові дидактико-методичні засоби, що допомагають моделювати навчально-виховний процес для розвитку творчої особистості;

• **проводити** виїзні засідання на базі шкіл, де вчителі природничо-математичного циклу та трудового навчання застосовують інноваційні технології креативної освіти.

Людмила ЗЛАМАНЮК, завідувач кафедри природничо-математичної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент, член Міжнародної асоціації з хімічної освіти

МАТЕМАТИЧНІ ОЛІМПІАДИ: МЕТА, СТРУКТУРА, ПІДГОТОВКА

Математичні олімпіади посідають особливе місце серед усіх учнівських змагань. По-перше, саме математичні олімпіади розпочали історію будь-яких предметних олімпіад. По-друге, щоб стати переможцем математичної олімпіади, не досить досконало знати базовий шкільний матеріал, і, нарешті, по-третє, математичні олімпіади традиційно є «найпрестижнішими» з усіх учнівських олімпіад (що, на жаль, не можна сказати про заняття математикою взагалі).

Математична олімпіада – це змагання, покликане виявити найталановитіших учнів у галузі математики, підвищити мотивацію до вивчення математики та розвитку дослідницьких навичок. Цієї мети неможливо досягнути, якщо пропонувати учням лише «стандартні» шкільні задачі, що найчастіше є чисто технічними і не вводять учнів у світ математики та її застосувань. Видатні вчені та педагоги ще понад 60 років тому розробили тематику олімпіадних завдань, що перебуває «в околі» програми з математики, але дає змогу проявити себе талановитим учням. Здібності до математики виявляються не так у вміннях швидко знайти розв'язання нетривіальної задачі, як у вмінні самостійно опанувати хоча б незначний за обсягом, але принципово новий математичний текст. Усі ці чинники обумовлюють зміст математичних олімпіад (усіх етапів, кожен етап має свої особливості).

Отже, завдання олімпіади мають містити лише матеріал шкільного курсу математики відповідного та попередніх класів. Для першого та другого етапів зміст завдань не може виходити за межі матеріалу першої чверті навчального року, тому вчителям, які готують учнів до другого етапу олімпіади, не треба форсувати вивчення курсу математики. Водночас, учасникам третього етапу бажано опанувати матеріал програми майже всього року. Предметно-методичні комісії (задачні комітети), максимально враховуючи послідовність вивчення матеріалу у відповідному класі, при складанні завдань третього етапу спираються на матеріал того чи іншого класу загалом. Знову підкреслимо, що йдеться лише про третій етап. Завдання орієнтовані на високий рівень, тому бажано при підготовці користуватися підручниками для класів з поглибленим вивченням математики.

Крім того, «олімпіадні» завдання, формально відповідаючи чинній програмі, потребують (для успішного виконання) набуття деяких спеціальних навичок. На сторінці методичної роботи сайту ДОІППО неодноразово оголошувався список додаткових питань, які бажано опанувати при підготовці до математичних олімпіад. Нагадаємо цей список.

Для 6 класу:
– задачі з використанням ідеї парності, задачі на чергування;
– розфарбування;
– найпростіші комбінаторні задачі;
– найпростіші задачі на подільність та залишки;
– найпростіші задачі на принцип Діріхле;
– задачі з графами з використанням ідеї парності;
– найпростіший аналіз ігор (симетричні стратегії, пошук виграшних позицій у простих ситуаціях);

Нещодавно спілкувався з однією достатньо досвідченою вчителькою. Говорили про третій етап олімпіади з математики. Колега вважає, що стати призером на цій олімпіаді неможливо в принципі. Вона була обурена тим, що серед задач були й такі, яких ніколи не було у шкільному підручнику, що до олімпіади була потрібна ще якась особлива підготовка і тим, що серед завдань не було зовсім легких. Спробуємо розібратись, але треба сказати щиро: справді, стати призером математичної олімпіади неможливо – якщо нема здібностей та бажання займатися математикою. І перш ніж говорити далі про олімпіади, зафіксуємо два постулати: **діти, талановиті в галузі математики, є; їхній талант треба виявляти, поважати та розвивати.**

– задачі на геометричну інтуїцію;
– класичні арифметичні задачі (рух, сумісна робота, відсотки, суміші тощо).

Для 7 класу:

– задачі з використанням ідеї парності, задачі на чергування;
– розфарбування;
– найпростіші комбінаторні задачі;
– найпростіші задачі на подільність та залишки;
– задачі на принцип Діріхле;
– задачі з графами з використанням ідеї парності, унікальність;
– аналіз ігор (симетричні стратегії, пошук виграшних позицій у простих ситуаціях);
– найпростіші геометричні задачі;
– неформальне використання геометричних перетворень;
– найпростіші задачі на інваріант;
– найпростіші задачі на принцип крайнього;
– класичні арифметичні задачі (рух, сумісна робота, відсотки, суміші тощо).

Для 8 класу:

– задачі з використанням ідеї парності, задачі на чергування;
– розфарбування;
– найпростіші комбінаторні задачі;
– задачі на подільність та залишки;
– задачі на принцип Діріхле;
– задачі з графами з використанням ідеї парності, унікальність;
– аналіз ігор (симетричні стратегії, пошук виграшних позицій, аналіз з кінця);
– ускладнені геометричні задачі за 7 клас;
– задачі на інваріант;
– найпростіші задачі на напівінваріант;
– найпростіші задачі на принцип крайнього;
– найпростіші нерівності;
– найпростіші задачі з геометричними перетвореннями;
– інтуїтивне використання індукції;
– класичні текстові задачі (рух, сумісна робота, відсотки, суміші тощо).

Для 9 класу:

– задачі з використанням ідеї парності, задачі на чергування;
– розфарбування;
– найпростіші комбінаторні задачі;
– найпростіші задачі на принцип крайнього;
– задачі на подільність та залишки;
– задачі на принцип Діріхле;
– задачі з графами з використанням ідеї парності, унікальність;
– аналіз ігор (симетричні стратегії, пошук виграшних позицій, аналіз з кінця);
– ускладнені геометричні задачі за 8 клас (згідно з програмами 8, початку 9 класу);
– найпростіші задачі з геометричними перетвореннями;
– задачі на інваріант;
– найпростіші задачі на напівінваріант;
– найпростіші функціональні рівняння, метод підстановки;
– найпростіші нерівності;

– класичні текстові задачі (рух, сумісна робота, відсотки, суміші тощо).

Для 10 класу:

– задачі з використанням ідеї парності, задачі на чергування;
– розфарбування;
– комбінаторні задачі;
– задачі на подільність та залишки;
– задачі на принцип Діріхле;
– принцип крайнього;
– задачі з графами з використанням ідеї парності, унікальність;
– аналіз ігор (симетричні стратегії, пошук виграшних позицій, аналіз з кінця);
– ускладнені планіметричні задачі;
– геометричні перетворення та їх застосування;
– задачі на інваріант;
– задачі на напівінваріант;
– графіки рівнянь та нерівностей, ідея симетрії;
– доведення нерівностей, класичні нерівності;
– функціональні рівняння;
– методи розв'язування задач із параметрами (рівень ДПА, ЗНО);
– класичні текстові задачі (рух, сумісна робота, відсотки, суміші тощо);

Для 11 класу:

– задачі з використанням ідеї парності, задачі на чергування;
– розфарбування;
– комбінаторні задачі;
– задачі на подільність та залишки;
– задачі на принцип Діріхле;
– принцип крайнього;
– задачі з графами з використанням ідеї парності, унікальність;
– аналіз ігор;
– ускладнені планіметричні задачі;
– геометричні перетворення та їх застосування;
– ускладнені задачі з основ стереометрії (звернути увагу на проєкції, перетини);
– задачі на інваріант;
– задачі на напівінваріант;
– графіки рівнянь та нерівностей, ідея симетрії;
– доведення нерівностей, класичні нерівності;
– функціональні рівняння;
– методи розв'язування задач із параметрами (рівень ДПА, ЗНО);
– класичні текстові задачі (рух, сумісна робота, відсотки, суміші тощо).

Звертаємо увагу на те, що серед олімпіадних задач можуть бути такі, які містять інші нестандартні питання, що не входять до вищезазначеного списку (такі задачі будуть обов'язково, адже саме вони виявляють найталановитіших учнів), але попередній список охоплює питання олімпіадної «класики», його потрібно обов'язково опрацювати.

Слід зазначити, що математичні олімпіади – це не єдиний вид змагань із математики для талановитих учнів. Відомі також: турніри юних математиків, фестивалі, математичні бої, специфічні конкурси. Кожне змагання має свій фор-

мат. Є він і в математичних олімпіад. Тому, на першому етапі небажано проводити олімпіаду у формі тестування (таке змагання вже не буде математичною олімпіадою). Розв'язання задач на олімпіаді передбачають ґрунтовні аргументовані пояснення на відміну, наприклад, від міжнародного конкурсу «Кенгуру» або нашого Відкритого математичного турніру «Еврика», де оцінюються інтуїтивні ходи, евристика, угадування тощо.

Ще раз нагадаємо формат математичних олімпіад. У другому етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з математики беруть участь учні 6-11-х класів, у третьому – 7-11-х, четвертому – 8-11-х. Змагання передбачають виконання учасниками конкурсної роботи, що складається з 4-5 задач, які представляють усі змістові лінії олімпіадної математики: алгебру, геометрію, комбінаторику, теорію чисел. Перші дві задачі – стандартні «шкільні». Інші мають яскравіший – «олімпіадний» – характер.

Щоб підвищити шанси гідно виступити на олімпіаді для дітей, які не навчаються в спеціалізованих класах, предметно-методична комісія вирішила конкретизувати структуру завдань для другого етапу (не йдеться про третій етап!)

На другому етапі математичної олімпіади 2016-2017 н. р. буде запропоновано таку структуру завдань (порядок буде іншим).

6 клас

1. Класична арифметична задача.
2. Задача на подільність.
3. Задача на перетворення числових виразів.
4. Арифметично-комбінаторна задача або задача ігрового змісту.
5. Задача з геометричним змістом.

7 клас

1. Класична арифметична задача.
2. Задача на подільність.
3. Задача на перетворення алгебраїчних або числових виразів.
4. Арифметично-комбінаторна задача або задача ігрового змісту.
5. Задача з планіметрії.

8 клас

1. Класична «текстова» задача.
2. Алгебраїчна задача (перетворення, рівняння, функції, графіки).
3. Задача з планіметрії.
4. Задача на подільність.
5. Арифметично-комбінаторна задача або задача ігрового змісту.

9 клас

1. Класична «текстова» задача.
2. Алгебраїчна задача (перетворення, рівняння, нерівності, функції, графіки, задачі з параметром).
3. Задача з планіметрії.
4. Задача на подільність.
5. Арифметично-комбінаторна задача або задача ігрового змісту.

- 10 клас**
1. Задача з алгебри та початків аналізу (перетворення, рівняння, нерівності, функції, графіки).
  2. Задача з параметрами (з невеликим обсягом технічної роботи).
  3. Задача з планіметрії.
  4. Задача комбінаторного змісту.
  5. Задача з основ теорії чисел.

11 клас

1. Задача з параметрами (типу задачі з параметрами ЗНО усіх років).
2. Стереометрична задача.
3. Задача з планіметрії.
4. Задача комбінаторного змісту.
5. Задача з основ теорії чисел.

Матеріали для підготовки до олімпіади та відповідні посилання можна знайти на сайті ДОІППО у розділі «Методична робота – Математика». Представлені там матеріали постійно оновлюються.

Не можна оминати питання підготовки до математичних олімпіад. Треба усвідомити, що підготовка в спеціалізованих класах та класах, де є лише 3-4 години на вивчення математики, не може бути однаковою. У профільних класах підготовка може здійснюватися також на факультативах, спецкурсах тощо. Необхідно використовувати якомога більше колективних інтерактивних форм роботи: командні тренінги, математичні бої, математичні регати. Чому саме так? Бо головне в математичних олімпіадах – не саме змагання, де не усі стануть призерами, а підготовка, де кожен учень може відчувати себе причетним до математики і оцінити свої здібності. Зміст таких занять має охоплювати, переважно, специфічні олімпіадні теми, про які вже йшлося. Для учнів 5-7-х класів оптимальною є гуртова форма роботи, що дуже добре розроблена в посібниках, які ми рекомендуємо на сайті.

Зазвичай, після 7-8-х класів більшість здібних до математики дітей обирають спеціальні навчальні заклади (ліцеї, гімназії тощо), де кількість годин на вивчення математики – не менше 5-6. Але у класах, де кількість годин не більше 4, теж навчаються здібні учні. Готуючись до олімпіади, можна використовувати колективні форми, якщо в районі є міжшкільний факультатив або гурток. В іншому разі, підготовка має здійснюватися лише в індивідуальній роботі. Акценти тут мають бути зміщені в бік «поглибленої шкільної математики». Бажано на таких заняттях та під час самостійної роботи опрацьовувати підручники для поглибленого вивчення математики. Знання цього матеріалу достатньо, щоб посісти призове місце у другому та третьому етапах. З базовими евристичними принципами краще ознайомлювати учнів у 5-8-х класах, потім талановиті діти, які претендують на найвищі місця, можуть опанувати відповідний матеріал самостійно.

Останнє. Щоб учитель міг кваліфіковано готувати до олімпіади, ефективно працювати в журі, він сам має опанувати відповідну тематику. Під час проведення курсової перепідготовки для вчителів проводяться лекції, де їх ознайомлюють зі змістом математичних олімпіад, пояснюють деякі принципові положення, а, головне, допомагають визначити пріоритети самоосвіти.

Вадим КІРМАН, доцент кафедри природничо-математичної освіти, кандидат педагогічних наук

ФІЗИКА – ЦЕ ЗВИЧКА ПОСТІЙНО МИСЛИТИ

(методичні рекомендації щодо вивчення фізики та астрономії у 2016-2017 н. р.)

Сучасний світ – світ динамічний, у якому людина постійно вирішує неочікувані проблеми, створює умови для реалізації своїх здібностей. Успішними в такому світі є люди, здатні до творчості. Виховати таку людину – завдання не лише родини, а й школи. Але не випадково в сучасній освіті виникла формула: «Творчий учитель – творчий учень». Це дві грані єдиного процесу життя. Творчий учитель створює освітні ситуації розвитку, він здатний проектувати свою діяльність, змінювати та вдосконалювати її. Характерною ознакою його є зосередженість мислення на педагогічних проблемах та їхньому вирішенні, прийняття педагогічного процесу як цілісного явища, центральне місце в якому посідає особистість дитини. Творча діяльність учителя стимулює яву учня, розвиває оригінальність і гнучкість мислення, формує людину, яка творчо проектує життєвий шлях і досягає успіху.

Важливою особливістю вивчення фізики у 2016-2017 навчальному році буде одночасне використання кількох програм для різних вікових категорій учнів. Це зумовлено упродовженням Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, що створює нову структуру шкільної фізичної освіти. Так, вивчення фізики у 7-8-х класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за новою програмою, яку підготувала робоча група науковців НАПН України та відомих методистів під керівництвом доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПНУ Олександра Ляшенка. Програма затверджена наказом МОН України від 29.05.2015.

Навчання фізики та астрономії в 2016-2017 н. р. у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки України (від 05.02.2009 № 66 «Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 № 132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» та від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня»).

Розподіл кількості годин (тижневе навантаження) на вивчення фізики в основній і старшій школі:

7 кл.	8 кл.	8 клас (поглиблене вивчення фізики)	9 кл.	9 кл. (поглиблене вивчення фізики)	10 кл.			11 кл.		
2	2	4	2	4	рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень	рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень
2	2	4	2	4	2	3	6	2	3	6

Особливістю цієї програми є те, що:

- на вивчення фізики в 7 класі відводиться 2 год. на тиждень (замість 1 год. як було раніше);
- повернуто класичну послідовність вивчення фізики (механіка → теплові → електричні → магнітні → світлові явища → основи атомної фізики), що ґрунтується на знаннях і пізнавальному досвіді, які учні набули під час вивчення природознавства в початковій школі та 5 класі;
- для розвантаження шкільного курсу фізики з програми вилучено другорядний матеріал, що не

Добрий розум робить легким будь-який спосіб життя.

Григорій Сковорода

Будьмо самі шукачами та дослідниками. Як не буде возника у вас – то ви ніколи не запалите його в інших.

Василь Сухомлинський

відповідає віковим пізнавальним можливостям учнів;

– пом'якшено вимоги до виконання фронтальних лабораторних робіт, зважаючи на наявну матеріально-технічну базу фізичних кабінетів, не знижуючи при цьому вимог до експериментальної підготовки учнів (результати виконання однієї з робіт до кожного розділу мають обов'язково оцінюватися).

– особлива увага надається українознавчому аспекту викладання фізики, зокрема розкриттю здобутків вітчизняної фізичної науки та висвітленню внеску українських учених у розвиток природничих наук, що має особливе значення для національного виховання учнів, формування почуття гордості за свою Батьківщину й український народ;

– вилучено з програми навчальні екскурсії, хоча у пояснювальній записці до програми звертається увага на важливість цієї роботи, а тому доцільність проведення екскурсій в позаурочний час вирішує вчитель;

– у більшості розділів запроваджено навчальні проекти, що спонукають учнів до самостійної пошукової роботи. Щодо навчальних проектів, то у пояснювальній записці до програми говориться, що їх виконання передбачає інтегровану дослідницьку, творчу діяльність учнів, спрямовану на отримання самостійних результатів, під керівництвом учителя.

Крім того, сказано, що навчальний фізичний експеримент у шкільному навчанні реалізується у формі демонстраційного і фронтального експерименту, лабораторних робіт, фізичного практикуму, навчальних проектів, позаурочних дослідів тощо. Окремі лабораторні роботи можна виконувати як учнівські навчальні проекти.

Зважаючи на це, можна запропонувати **кілька варіантів виконання навчальних проектів:**

1. Теоретичний. Теми навчальних проектів, запропоновані у програмі, є суто теоретичними і потребують від учнів пошукової роботи з літературою, матеріалами з мережі Інтернет із наступним

узагальненням знайденого матеріалу. Підсумковим етапом є презентація результатів роботи у вигляді доповіді з комп'ютерною підтримкою (слайди, таблиці, схеми тощо). Під час вивчення того чи іншого розділу фізики деякі учні або групи учнів протягом певного часу (наприклад, місяць або семестр) розробляють навчальні проекти. Учитель керує цією роботою і заохочує учнів до пошукової діяльності, допомагає їм визначити мету та завдання навчального проекту, орієнтовні прийоми дослідницької діяльності та знайти інформацію для розв'я-

зання окремих навчально-пізнавальних задач.

2. Дослідницький. Виконання творчих експериментальних завдань у домашніх умовах із наступною презентацією результатів експерименту (наприклад, можна взяти домашні завдання із зошитів для лабораторних робіт).

3. Дослідницький. Виконання експериментальних робіт в умовах кабінету фізики (наприклад, лабораторних робіт, передбачених програмою для 7 класу, які не обов'язкові для оцінювання, або додаткових експериментальних робіт, описаних у «Зошиті для лабораторних робіт» для 8 класу).

Захист навчальних проектів, обговорення й узагальнення результатів відбувається на спеціальних заняттях. Для першого шляху реалізації проектів захист відбувається після закінчення вивчення теми (після контрольної роботи перед уроком узагальнення).

Якщо вчитель вибирає другий або третій варіант, то у 7-му класі доцільно перенести урок «Навчальний проект» із кінця теми у відповідне місце календарного планування після лабораторної роботи, де заслухати звіт кількох учнів про результати домашнього дослідження або про хід та результати лабораторної роботи, а у 8-му класі перенести два уроки «Навчальний проект» із кінця теми у відповідне місце календарного планування, де на одному виконати роботу, а на наступному – заслухати звіт учнів. Оцінювання навчальних проектів здійснюється індивідуально. Кількість таких оцінювань довільна.

Про науково-методичний супровід викладання фізики у 8 класі за новою програмою (2015 р.) і підручниками у 2015-2016, 2016-2017 навчальних роках.

Відповідно Додатку 1 до наказу Міністерства освіти і науки України від 27.05.2016 № 585 «Про затвердження переліку підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів, що можуть друкуватися за кошти державного бюджету» визначено перелік підручників, що друкуватимуться у 2016 році:

«Фізика» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Сиротюк В.Д.).

«Фізика» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт.: Пістун П.Ф., Добровольський В.В., Чопик П.І.).

«Фізика» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт.: Бар'яхтар В.Г., Божинова Ф.Я., Довгий С.О., Кірюхіна О.О., за ред.: Бар'яхтара В.Г., Довгого С.О.).

«Фізика» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт.: Шут М.І., Мартинюк М.Т., Богданенко Л.Ю.).

«Фізика» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт.: Засекіна Т.М., Засекін Д.О.).

«Фізика» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних

закладів (авт.: Головка М.В., Непорожня Л.В.).

«Фізика для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням фізики» – підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт.: Засекіна Т.М., Засекін Д.О.).

Для вчителів фізики загальноосвітніх навчальних закладів з 29 квітня 2016 року на «Репозитарії навчального контенту» відкрито доступ до підручників, що отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Всі вчителі мають змогу ознайомитися зі структурою та змістом підручників «Фізика» для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів.

Підручники для 8-го класу обирали вчителі. Вони відрізняються між собою, мають свій стиль написання, послідовність викладення навчального матеріалу. Під час проведення експертизи підручників не всі автори дослухалися до критичних зауважень експертів і не внесли правки до тексту. Багато експертів формально поставилися до експертизи, тому можна передбачити, що в підручниках будуть неточності, помилки, і вчитель має бути готовим до критичного аналізу того підручника, за яким він працюватиме.

За інформацією методистів області, більшість шкіл обрало підручник авторів В.Г. Бар'яхтара, Ф.Я. Божинової, С.О. Довгого, О.О. Кірюхіної. Отже, календарне планування буде орієнтоване саме на ці підручники.

У минулорічних методичних рекомендаціях зазначалося, **яких змін зазнала програма 7-го класу для її розвантаження, зокрема:**

- вилучено матеріал, щодо похибок, залишено лише поняття про точність вимірювань;
- від учнів не вимагається розрізняти міри й вимірювальні прилади;
- учні мають вміти наводити приклади речовин у різних агрегатних станах;
- питання дифузії не розглядається, але пропонується виконати проект «Дифузія в побути»;
- вилучено поняття обертової частоти;
- вилучено вивчення рівняння рівномірного прямолінійного руху;
- вилучено вивчення швидкості матеріальної точки під час руху по колу;
- дослід Торрічеллі та насоси винесено для виконання проектів;
- учні мають знати умови плавання тіл;
- не вивчається «золоте правило» механіки.

У 8 класі вилучено:

- Абсолютну шкалу температур.
- Рідкі кристали та їхнє використання. Полімери.
- Холодильні машини. Кондиціонер. Теплові насоси.
- Лабораторну роботу «Визначення питомої теплоти плавлення льоду».
- Силу характеристику електричного поля. Формулу напруженості електричного поля.
- Резистори.
- Лічильник електричної енергії.
- Застосування електролізу і струму в газах у практичній діяльності людини.
- Вплив електричного струму на людський організм.
- Лабораторну роботу «Вимірювання сили струму та електричної напруги».

Для полегшення роботи вчителів та учнів **для 7-го та 8-го класів** розроблено «Зошит для лабораторних робіт», що отримав гриф «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» (Протокол засідання методичної ради КВНЗ «ДОІППО» від 01.03.2016 № 1) У вступі коротко описано поняття похибок, хоча їхній обрахунок із лабораторних робіт вилучено. Пропонується два варіанти лабораторної роботи на визначення виштовхувальної сили: «З'ясування умов плавання тіл», що пропонується у програмі та «Вимірювання архімедової (виштовхувальної) сили в рідині», що простіша для виконання. Оскільки вчитель має право замінювати лабораторні роботи рівноцінними, то саме він вирішує, який варіант обрати. Як простий механізм у лабораторній роботі № 12 використовується похила площина, тому залишено назву роботи «Визначення ККД похилої площини».

Для 8-го класу теж розроблено «Зошит для лабораторних робіт». Тут пропонується 5 обов'язкових лабораторних робіт та 5 експериментальних робіт, які можна використати як навчальні проекти для проведення додаткового фронтального експерименту. Ці додаткові роботи є обов'язковими для класів із поглибленим вивченням фізики. Зазначені програми не мають жорсткого поурочного поділу. Розподіл навчальних годин у межах тем здійснює сам вчитель. Він може аргументовано змінювати розподіл годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, послідовність вивчення питань у межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логічна послідовність вивчення навчального матеріалу. Наведений у програмі розподіл годин є орієнтовним, тому учитель має право самостійно визначити кількість годин на вивчення теми або розділу, але без вилучення одних на користь інших. Для тематичного оцінювання, а також для повторення, узагальнення, аналізу та коригування знань учнів можуть використовуватися резервні години.

У таблиці 1 подано кількість годин, мінімальну кількість тематичних та лабораторних робіт, що оцінюються.

Далі на стор. 25

ДОІППО. Кафедра природничо-математичної освіти

Таблиця 1

Клас	Річна кількість годин за навчальними планами та програмами	Кількість годин на тиждень	Мінімальна кількість тематичних	Мінімальна кількість лабораторних робіт, що оцінюються
7	70	2	4	7
8	70	2	6	4
9	70	2	6	8
8 класи з поглибленим вивченням фізики	105-140	4	8	10
9 класи з поглибленим вивченням фізики	105-140	4	8	8

Необхідність збільшення кількості лабораторних робіт, що оцінюються, визначає вчитель.

У 9 класі вивчаються 2 основні розділи: «Електромагнітні явища» та «Атомне ядро. Ядерна енергетика».

Для оптимізації навчального часу перший тематичний бал рекомендуємо виставляти після закінчення підтеми 1.1. «Електричне поле», після вивчення джерел електричного струму у підтемі 1.2. «Електричний струм».

Велике значення для формування глибоких знань у цій підтемі мають розв'язування задач на розрахунок електричних кіл різного з'єднання споживачів та лабораторні роботи, де формуються вміння вимірювати електричні характеристики, експериментально визначати функціональні залежності відповідно до типів з'єднання провідників.

Найскладнішим питанням теми «Струм у напівпровідниках» є вивчення природи електричного струму в напівпровідниках, оскільки потребує певного рівня розвитку абстрактного мислення учнів, міжпредметних знань, зокрема з хімії. Найбільшу увагу при викладанні цієї теми слід звернути на питання практичного значення використання струму в різних середовищах, особливо напівпровідників, без яких неможливо уявити сучасну електро-, радіо- та комп'ютерну техніку.

Для уникнення труднощів у процесі формування понятійного апарату вчителю на уроках варто частіше використовувати ілюстративний матеріал (схеми, плакати, кінофільми, програмно-педагогічні комп'ютерні засоби), що допомагають пояснити сутність різних ядерних явищ. На підсумкових уроках слід підкреслювати значення ядерної фізики як наукової основи сучасної ядерної енергетики та ядерної техніки. Ці уроки варто присвятити екологічним проблемам використання ядерної енергії, дії радіоактивних випромінювань на людину та методам захисту від радіації.

Одним із важливих видів навчальної діяльності є фізичний експеримент. Оскільки матеріальна база фізичних кабінетів не завжди забезпечує виконання всіх лабораторних робіт і робіт фізичного практикуму, вчитель може замінювати окремі роботи рівноцінними, тобто пропонувати власну тематику робіт. Декілька короткочасних лабораторних робіт можна об'єднати у межах однієї теми. Дозволяється проведення експериментальних досліджень на наявному у фізичному кабінеті обладнанні за запропонованою вчителем інструкцією. В експериментальних роботах можуть використовуватися саморобні пристрої (зокрема, ужиткові матеріали та речі) за умов дотримання пра-

вил безпеки. Під час постановки нестандартних експериментальних робіт учитель має враховувати рівень опанування учнями теоретичним матеріалом, знання якого забезпечують успішне її виконання.

В основній школі допрофільна підготовка здійснюється за рахунок варіативної складової навчального плану шляхом упродовження курсів за вибором, факультативних курсів та індивідуальних занять. Кількість годин на вивчення фізики може збільшуватися за рахунок варіативної частини навчального плану. Рішення про використання навчальних годин варіативної частини Типового навчального плану ухвалюють керівники навчальних закладів. Для створення належних умов для упродовження допрофільного навчання, залежно від особливостей та роботи навчального закладу і потреб учнів, учитель може обирати тематику курсів за вибором (факультативів) за посібником «Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії» (Харків: видавничка група «Основа», 2009), а також за програмами, яким надано відповідний гриф МОН України.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів, як і кількість годин, що передбачена у програмах, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту програм, ураховуючи інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи. Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором. Курс за вибором (факультатив), програма якого розрахована на 35 годин і більше, може вивчатися протягом двох років.

Оскільки, відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 26.06.2015 № 1/9-305 для додаткової навчально-методичної літератури гриф не потрібен, вчитель вільний у її виборі й може застосовувати ту, що найкраще, на його думку, втілює його методику навчання. В області розроблено «Посібник з фізики» для 7-го та 8-го класів. У посібниках є опорні конспекти, теоретичні питання, домашні експериментальні завдання, приклади розв'язування задач, диференційовано підібрано задачі за темами та завдання, які допоможуть учням вдосконалити навички розв'язування задач.

10-11 класи

Структура фізичної освіти для учнів 10-11-х класів не зазнала змін, а тому викладання фізики у 2016-2017 н. р. для них відбуватиметься за навчальними програмами, що використовувалися

минулого року. Відмінністю навчання фізики в основній та старшій школі є глибина й обсяг вивчення фізичних теорій і застосування отриманих знань для розв'язку теоретичних та експериментальних завдань. У старшій школі вивчення фізики відбувається залежно від обраного профілю навчання: на рівні стандарту, академічному або профільному рівнях. Зміст навчального матеріалу для 10-х та 11-х класів визначається програмами для загальноосвітніх навчальних закладів, які розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України, а також надруковано в збірнику «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 класи. Фізика. Астрономія» (Київ, 2010).

Зміст навчальної програми рівня стандарту спрямовано на вивчення фізики як елементу загальнолюдської культури, на формування світоглядних уявлень про картину світу. На академічному рівні закладаються основи системних фізичних знань, достатніх для подальшого навчання за напрямками, де потрібна відповідна фахова підготовка. Навчання фізики на профільному рівні має метою формування в учнів фундаментальних знань та навичок, що будуть запорукою успішного подальшого навчання у вищих навчальних закладах, пов'язаних з обранням майбутніх професій у галузі науки, техніки і технологій.

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 27.08.2010 № 834 у 2016-2017 н. р., вивчення фізики у 10-11-х класах відбуватиметься на трьох рівнях.

Профільний рівень: фізичний, фізико-математичний, біолого-фізичний, фізико-хімічний профілі природничо-математичного напрямку – 6 годин на тиждень.

Академічний рівень: універсальний, математичний, екологічний профілі природничо-математичного напрямку – 3 години на тиждень;

Рівень стандарту: біолого-хімічний, географічний, біотехнологічний, хіміко-технологічний та агрохімічний профілі природничо-математичного напрямку, а також усі профілі суспільно-гуманітарного, філологічного, технологічного та спортивного напрямків – 2 години на тиждень.

У таблиці 2 подано кількість годин, мінімальну кількість тематичних балів та лабораторних робіт, що оцінюються відповідно до рівня змісту навчальної програми.

організовується відповідно до інструктивно-методичного листа Міністерства освіти і науки України від 06.02.2008 № 1/9-61.

Згідно з наказом МОН України від 17.05.2005 № 297 вчителі мають право здійснювати календарне планування навчального матеріалу безпосередньо в текстах робочих навчальних програм. Розробка планів проведення навчальних занять є компетенцією педагога, який визначає їхню структуру і форму. В електронному дайджесті «Бібліотека Вчителя Фізики – 2016» наведено планування навчального матеріалу для 7-9-х та 10-11-х класів за рівнем стандарту, академічним та профільним рівнями. Оскільки календарне планування, наведене в цьому спецвипуску, цілком відповідає тексту навчальної програми, то вчитель не має потреби його перепишувати.

За рахунок варіативної складової навчального плану кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена та використовуватися як на подовження часу опанування змістом обраної програми, так і на вивчення певних спецкурсів і факультативів відповідно до обраного профілю. У першому варіанті вчитель має право самостійно змінювати послідовність вивчення окремих питань посеред теми, перерозподіляти години на вивчення окремих тем у межах річної кількості годин (листи Міністерства освіти і науки України від 11.06.2014 № 1/9-303 та від 26.06.2015 № 1/9-305). У другому варіанті вчитель має використовувати програми факультативних занять, затверджені МОН України.

Мінімальна наповнюваність груп для факультативних занять і курсів за вибором у міських загальноосвітніх навчальних закладах становить 8 учнів, а в сільських – 4 (Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128).

За рішенням навчального закладу облік занять з курсів за вибором може здійснюватися на сторінках класного журналу або в окремому журналі. В окремому журналі зазначається склад групи, що відвідує факультативні заняття з предметів та ведеться облік відвідування. Оцінювання навчальних досягнень учнів може здійснюватися за рішенням педагогічної ради (лист МОН України від 11.06.2014 № 1/9-303).

Відповідно до додатку 13 до наказу Міністерства освіти і науки України від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня» в

Таблиця 2

Клас	Програмовий рівень	Кількість годин на тиждень	Мінімальна кількість тематичних	Мінімальна кількість лабораторних робіт, що оцінюються
10	Стандарту	2	6	4
	Академічний	3	8	4
	Профільний	6	10	8
11	Стандарту	2	5	4
	Академічний	3	7	4
	Профільний	6	10	8

Кількість робіт фізичного практикуму, що оцінюються, визначає вчитель залежно від тривалості роботи та її складності.

Навчальні екскурсії та навчальна практика учнів з фізики

однокомплектних навчальних закладах дозволяється створення профільних груп, де відводиться 2 год. на вивчення фізики всім класом (рівень стандарту) та 4 год. у профільній групі (2+4=6 год.,

профільний рівень). Досвід свідчить, що така форма роботи не вдала: неможливо спланувати навчальний матеріал таким чином, щоб для учнів профільної групи було доповнене, поглиблене вивчення навчального матеріалу, що вивчав увесь клас. Тому, в тих закладах, що створюють профільні групи, рекомендуємо вивчати фізику окремо в групі суспільно-гуманітарного напрямку (2 год., рівень стандарту) та окремо в групі фізико-математичного напрямку (4-6 год., залежно від фінансування). Залежно від кількості годин планування навчального матеріалу необхідно здійснювати за програмою академічного рівня, збільшивши кількість годин на розв'язування задач, ґрунтовніше опанування деяких тем, або за програмою профільного рівня. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 18.02.2008 № 99 «Про Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням окремих предметів» створюються в таких закладах за наявності відповідного навчально-методичного забезпечення, з урахуванням нахилів, здібностей і побажань дітей та згоди їхніх батьків або осіб, що їх замінюють. Рішення про формування класів із поглибленим вивченням одного чи кількох навчальних предметів ухвалює педагогічна рада за рекомендацією ради навчального закладу і затверджує керівник закладу своїм наказом.

У цьому навчальному році **учні 9-х класів** навчатимуться за старою програмою, яка створена у 2008 році, а **учні 8-х класів** – за новою програмою, створеною у 2013 році. Ці програми передбачають вивчення предмета у 8-9-х класах по 4 години на тиждень.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня» **навчальний предмет «Астрономія»** входить до інваріантної складової навчальних планів в 11-му класі. У рівні стандарту та академічному рівні на вивчення астрономії відводиться 0,5 години на тиждень, у профільному (фізичному) рівні – 1 година. В усіх інших профілях природничого напрямку (фізико-математичний, біолого-фізичний та ін.) – 0,5 години на тиждень. Календарне планування з астрономії наводиться у електронному дайджесті «Бібліотека Вчителя Фізики – 2016». З огляду на те, що в Україні проводиться олімпіада з астрономії, цей курс рекомендуємо вивчати у I семестрі. Програма рівня стандарту та академічного рівнів передбачає виконання однієї практичної роботи. Учитель може довільно обирати тему цієї роботи з трьох, запропонованих програмою. Водночас, практика свідчить, що доцільно провести комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості відображення на ній небесних світил, використання небесних координат) та прийоми роботи з такою картою. У другій частині практичного заняття бажано продемонструвати учням

вигляд зоряного неба в ділянці північного полюса (сузір'я Малої та Великої Ведмедиць, Полярну зірку тощо), а також у різні пори року.

В електронному дайджесті «Бібліотека Вчителя Фізики – 2016» розроблено конспекти з астрономії, що мають допомогти учням опанувати основні поняття, теорії, моделі, гіпотези, передбачені для вивчення у навчальній програмі. Після кожної теми наведені запитання, які взято зі «Збірника завдань для державної підсумкової атестації з астрономії» (автори А.М. Казанцев, І.П. Крячко). Посібник містить рухому карту зоряного неба та інструкцію з її виготовлення, а також практичну роботу, обов'язкову для виконання.

Звертаємо увагу, що **оцінювання навчальних досягнень учнів** проводиться відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 05.05.2008 № 371 «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти».

Основними видами оцінювання є поточне, тематичне, семестрове, річне та державна підсумкова атестація. Тематичне оцінювання здійснюється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми (частини теми) відповідно до вимог навчальних програм протягом її вивчення з урахуванням поточних оцінок, різних видів навчальних робіт (практичних, лабораторних, самостійних, творчих, контрольних) та навчальної активності школярів. Під час тематичного оцінювання з фізики мають враховуватися результати навчальних досягнень учнів із трьох напрямків: зі знання теорії, вміння розв'язувати задачі та виконувати лабораторні роботи. При цьому проведення окремої тематичної атестації при здійсненні відповідного оцінювання не передбачається, хоча логічним буде проведення контрольної роботи, короткочасної самостійної роботи, усного заліку тощо після закінчення вивчення теми чи її частини. Перед початком вивчення чергової теми вчитель має ознайомити учнів з тривалістю її вивчення (кількість занять); кількістю й тематикою обов'язкових робіт і термінами їх проведення; умовами оцінювання.

До обов'язкових видів робіт можуть належати: лабораторні роботи, роботи фізичного практикуму, залік, конференція, самостійна та контрольна роботи тощо. Відповідно до Інструкції з ведення класного журналу 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496, тематична оцінка виставляється до класного журналу в колонку з написом «Тематична» без зазначення дати. Орієнтовано кількість тематичних оцінювань наведена в календарному плануванні. За підсумками тематичного оцінювання виставляється семестрова оцінка у

відповідні колонки «І (II) семестр», а річне оцінювання здійснюється на підставі семестрових оцінок. При виставленні семестрової та річної оцінок слід урахувувати динаміку навчальних досягнень учнів з предмета, важливість теми (тривалість її вивчення, складність змісту, рівень узагальнення матеріалу тощо). Учні мають право на підвищення семестрової оцінки. Скоригована семестрова оцінка виставляється без дати в колонку з написом «Скоригована» поруч із колонкою «І (II) семестр». Колонки для виставлення скоригованих оцінок відводяться навіть за відсутності учнів, які бажають їх коригувати. Семестрові та річні роботи як окремі підсумкові роботи не проводяться. Річна оцінка виставляється до журналу в колонку з надписом «Річна» без зазначення дати не раніше ніж за три дні після виставлення оцінки за II семестр і не пізніше 6 робочих днів після завершення II семестру на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок.

Коригування результатів річного оцінювання здійснюється за результатами повторного семестрового оцінювання (одного або двох семестрів), що проводиться відповідно до письмових завдань, які мають охоплювати зміст усіх тем, вивчених протягом відповідного семестру, та графіка, що затверджується наказом керівника загальноосвітнього навчального закладу. За наслідками коригування результатів річного оцінювання видається відповідний наказ керівника ЗНЗ (Наказ МОН України від 14.07.2015 № 762). Для учнів, які не мають річної оцінки (не атестовані) з певних причин, за рішенням педагогічної ради та відповідного наказу керівника навчального закладу річне оцінювання проводиться в серпні-вересні. Для недопущення перевантаження учнів та раціонального використання часу інші контрольні роботи (заміри, діагностичні роботи тощо), які організовує керівництво навчального закладу, мають проводитися під час запланованих учителем письмових робіт і містити завдання лише з теми, що вивчається. У такому разі вчитель не має потреби проводити повторні письмові роботи. До додатка до свідоцтва про базову загальну середню освіту й атестата про повну загальну середню освіту виставляються річні оцінки та результати державної підсумкової атестації.

Державна підсумкова атестація з фізики для учнів основної школи у 2015-2016 навчальному році проводилася в письмовій формі за вибором школи за завданнями, які розробили ЗНЗ (наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2016 № 94). Проведення ДПА з фізики в старшій школі не передбачалося. Для охочих вступити до вищих навчальних закладів було проведено ЗНО з фізики. Рішення про доцільність проведення навчаль-

ної практики та навчальних екскурсій загальноосвітні навчальні заклади ухвалюють самостійно. Демонстраційний експеримент, наведений у програмі, є обов'язковим для виконання.

У програмі велика увага надається формуванню практичних навичок школярів, зокрема запропоновано достатню кількість лабораторних робіт. Вчитель може змінювати тематику окремих робіт на рівноцінній, зважаючи на стан матеріальної бази фізичного кабінету, об'єднувати деякі лабораторні роботи, що має бути зазначено в календарних планах. Зважаючи на те, що в пояснювальній записці до нової навчальної програми зазначено, що обов'язковою для виконання всіма учнями класу і відповідно оцінюється як мінімум одна лабораторна робота в кожному розділі програми, вчитель може оцінити учнів вибірково: у 7-му класі – при проведенні семи лабораторних робіт та у 8-му – однієї лабораторної роботи. У 7-му класі це можуть бути такі роботи:

1. «Ознайомлення з вимірвальними приладами. Визначення ціни поділки шкали приладу».
2. «Вимірювання розмірів малих тіл різними способами».
3. «Дослідження коливальних маятників».
4. «Вимірювання маси тіл методом зважування».
5. «Дослідження пружних властивостей тіл».
6. «Визначення коефіцієнта тертя ковзання».
7. «Визначення ККД простого механізму».

Примітка: роботи 2, 3, 6, 7 можна виконати як навчальні проекти.

У 8-му класі можна не оцінювати одну із двох лабораторних робіт другої частини розділу «Електричні явища» («Дослідження електричного кола з послідовним з'єднанням провідників» або «Дослідження електричного кола з паралельним з'єднанням провідників»). Деякі лабораторні роботи з навчальної програми з фізики передбачають спостереження фізичних явищ і процесів, ознайомлення учнів із будовою пристроїв і частково мають репродуктивний характер, то за вибором учителя вони можуть не оцінюватися. Наприклад, можуть не оцінюватися такі лабораторні роботи:

9 клас – «Дослідження взаємодії заряджених тіл», «Складання найпростішого електромагніту і випробування його дії», «Вивчення будови дозиметра і проведення дозиметричних вимірювань».

10 клас. Рівень стандарту – «Вимірювання сил».

11 клас – «Дослідження електричного кола з напівпровідниковим діодом», «Спостереження інтерференції та дифракції світла».

У програмі 10-11-х класів академічного та профільного рівнів у дужки взяті питання, які вчитель може запропонувати для оглядового або самостійного

опрацювання. Також сюди належать і деякі лабораторні роботи, які рекомендуємо виконувати учням самостійно або учителю – демонстраційно, а учням описати явища, які вони спостерігають, чи зробити відповідні розрахунки. Ці роботи можна не оцінювати.

Академічний рівень

10 клас – «Дослідження руху тіла по колу», «Вимірювання сил», «Вимірювання коефіцієнта тертя», «Дослідження пружного удару двох тіл» (у зошитах для лабораторних робіт її замінено на роботу «Вивчення закону збереження механічної енергії»).

11 клас – «Дослідження взаємодії електризованих тіл», «Дослідження електричного кола з напівпровідниковим діодом», «Дослідження магнітних властивостей речовини» (у зошитах для лабораторних робіт її замінено на роботу «Спостереження дії магнітного поля на струм»).

Можна також не оцінювати роботи: «Спостереження інтерференції світла», «Спостереження дифракції світла».

Профільний рівень

Роботи, які зазначені для академічного рівня, а також:

10 клас – «Вимірювання середньої швидкості руху тіла», «Оцінювання розмірів молекул», «Калориметричний метод вимірювання».

11 клас – «Дослідження термісторів», «Вивчення транзисторів та інтегрованих напівпровідникових приладів (схем)», «Вивчення будови електровимірювальних приладів магнітоелектричної системи», «Вивчення будови електродвигуна постійного струму». Наведений перелік робіт фізичного практикуму тривалістю 1 або 2 год. є орієнтовним і може бути змінений у межах годин, визначених у програмі. У школах, де немає відповідного складного обладнання для проведення лабораторного практикуму, передбаченого програмою, дозволяється проведення робіт із доступним обладнанням. Під час проведення лабораторних робіт та робіт фізичного практикуму в 10-11-х класах особливу увагу слід звернути на обчислення похибок вимірювань. У класах фізико-математичного профілю лабораторні роботи можуть виконуватися у вигляді практикуму, а роботи практикуму – фронтально. Поділ лабораторних робіт на фронтальні та лабораторні має умовний характер. Вимоги до перевірки зошитів регламентуються листами Міністерства освіти і науки України від 27.12.2000 № 1/9-529 «Орієнтовні вимоги до виконання письмових робіт і перевірки зошитів із природничо-математичних дисциплін у 5-11 класах».

Звертаємо увагу вчителів на такі моменти:

– у кожному семестрі має бути не менше однієї письмової (контрольної) роботи з фізики;

– у кожного учня має бути не менше 2-х зошитів (для класних і домашніх робіт; лабораторних робіт (практикуму));

– контрольні (письмові) роботи можуть виконуватися як в окремому зошиті, так і на окремих аркушах;

– зошити (аркуші) для письмових і лабораторних робіт мають зберігатися в кабінеті фізики, а в разі відсутності такого – в учителя протягом усього навчального року;

– бал за ведення робочих зошитів у журнал не виставляється.

Перелік рекомендованої літератури в навчально-виховному процесі буде надруковано в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України». Поряд із підручниками та посібниками, що наведені в переліку, в навчальних закладах дозволяється використовувати підручники та посібники, видані у минулі роки та рекомендовані Міністерством освіти і науки України (Лист МОН України від 26.06.2015 № 1/9-305).

Кабінет фізики навчального закладу має відповідати вимогам «Положення про навчальні кабінети» (наказ МОН України від 20.07.2004 № 601) та «Положення про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів» (наказ МОНмолодьспорт України від 14.12.2012 № 1423). Наказом МОН України від 15.10.2015 № 1088 затверджено «Методичні рекомендації щодо забезпечення кабінетів фізики засобами навчання та обладнанням». Цим наказом передбачені зміни до «Базового типового переліку засобів навчання й обладнання кабінету фізики та астрономії». Нагадуємо, що у переліку основних документів кабінету мають бути: акт-дозвіл на проведення занять у кабінеті фізики; паспорт кабінету фізики; журнал проведення інструктажів із безпеки життєдіяльності; інструкція з безпеки для кабінету фізики; інвентарна книга; матеріальна книга.

Звертаємо увагу на виконання вимог наказу Міністерства освіти і науки України від 18.04.2006 № 304 «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 7.07.2006 за № 806/12680, інструктивно-методичних матеріалів «Безпечно проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (Лист МОНмолодьспорт України від 01.02.2012 № 1/9-72), «Правил безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) фізики та хімії загальноосвітніх навчальних закладів», затверджених наказом Міністерства надзвичайних ситуацій України від 16.07.2012 № 992 та «Методичних матеріалів щодо організації навчання і перевірки знань, проведення інструктажів з питань охорони праці, безпеки

життєдіяльності» (Лист МОН України від 16.06.2014 № 1/9-319).

Відповідно до наказів та матеріалів проводяться такі **інструктажі**:

– Первинний інструктаж із безпеки життєдіяльності на початку занять у кабінеті (на першому уроці кожного навчального року). Запис про проведення первинного інструктажу робиться в окремому журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності, що зберігається в кабінеті.

– Первинний інструктаж із безпеки життєдіяльності перед початком кожної лабораторної роботи, роботи фізпрактикуму, який реєструється в журналі обліку навчальних занять на сторінці предмета в розділі про запис змісту уроку.

(Зразки інструкції для проведення такого інструктажу наводяться в електронному дайджесті «Бібліотека Вчителя Фізики – 2016».)

Учитель при проведенні інструктажу наголошує на тих питаннях інструкції, що стосуються цієї лабораторної роботи чи роботи фізпрактикуму).

– Позаплановий інструктаж із безпеки життєдіяльності у разі порушення учнями вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж, у разі нещасних випадків за межами закладу освіти під час проведення екскурсій. Реєстрація позапланового інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів, що зберігається в кожному кабінеті.

– Цільовий інструктаж із безпеки життєдіяльності з учнями у разі організації позанавчальних заходів (олімпіади, екскурсій). Реєстрація проведення цільового інструктажу здійснюється у журналі реєстрації інструктажів.

Під час проведення первинного інструктажу з безпеки життєдіяльності у кабінеті на початку занять учнів потрібно ознайомити з інструкцією з безпеки для кабінету фізики, що розміщена на стенді, затверджена директором школи і має оновлюватися не рідше ніж один раз на 5 років.

Матеріали для підготовки уроків і занять є на сторінках педагогічної методичної преси: у

журналах «Фізика та астрономія в школі» (видавництво «Педагогічна преса»), «Фізика в школах України» (видавнича група «Основа»), газети «Фізика» (видавнича група «Шкільний світ»); у науково-популярних журналах для школярів – «Колобок», «Фізика для допитливих», «Школа юного вченого», «Світ фізики», «Країна знань» тощо.

Опрацьовані і використані в роботі документи:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки.

2. Закон України «Про загальну середню освіту».

3. «Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392.

4. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 27.8.2013 протокол № 4/1-2.

5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.10.2013 № 1456 «Про затвердження Концепції профільного навчання».

6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.02.2015 № 100 «Про розвантаження навчальних програм для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів».

7. «Положення про конкурсний відбір проектів підручників для учнів загальноосвітніх навчальних закладів», затверджене Наказом Міністерства освіти і науки України від 25.12.2015 № 1361, зареєстроване у Міністерстві юстиції України 15.01.2016 за № 59/28189.

8. Накази Міністерства освіти і науки України від 05.02.2016 № 78 і від 22.02.2016 № 144.

9. Наказ Міністерства від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня» зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657.

10. Наказ Міністерства від 03.04.2012 № 409 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня» зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 664.

11. Наказ Міністерства від 23.05.2012 № 616 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня з поглибленим вивченням окремих предметів».

12. Наказ Міністерства від 29.05.2014 № 657 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 27.08.2010 № 834».

13. Наказ Міністерства від 29.05.2014 № 664 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 № 409».

14. Навчальні програми для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, 2015 р. (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти):

– Природознавство і Біологія для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів;

– Природознавство 5 клас для загальноосвітніх навчальних закладів;

– Фізика для 7-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів;

15. Навчальні програми для 8-9 класів для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивчення окремих предметів (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти):

– Фізика. 8-9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів із поглибленим вивченням фізики, 2013 р.

16. Навчальні програми для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів:

– Астрономія: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень;

– Фізика: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень.

17. Навчальні програми курсів за вибором та факультативів:

– Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-12 класи. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – 192 с. – (Серія «Профільне навчання»);

18. Наказ МОН від 27.05.2016 № 586 «Про затвердження переліку підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів, що можуть друкуватися за кошти державного бюджету».

У пригоді учителям стануть такі **інформаційні ресурси**:

<http://www.nas.gov.ua>
http://kyivenergo.ua/shco_take_energoefektivnist
<http://7chudes.in.ua/>
<http://www.expocenter.com.ua/>

Тетяна ПОТАПОВА,
старший викладач
кафедри природничо-математичної освіти

ГЕОГРАФІЯ ТА ЕКОНОМІКА

У 2016-2017 навчальному році вивчення географії у 6, 7, 8 класах відбуватиметься за програмою, що затверджена наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 06.06.2012 № 664, до якої внесені зміни (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2015 № 585).

Особливу увагу слід приділяти 8-му класу, оскільки це перший рік впровадження нової програми.

Вивчення географії у 8 класі (Україна у світі: природа, населення) спрямоване на формування науково-географічної картини своєї держави як складника світової спільноти держав на основі комплексного її вивчення. Цей курс допомагає учневі усвідомити себе громадянином України, сформувати знання про природу та населення країни, свого регіону, виховати повагу до українського народу, його культури, відчуття себе справжнім патріотом своєї держави.

Програма курсу розрахована на 70 годин (2 години на тиждень), із яких 6 годин становлять резерв часу.

Важливим принципом побудови змісту курсу є інтеграція, що реалізується у поєднанні фізико- та суспільно-географічних складників під час вивчення природних комплексів і населення України та свого регіону на основі здобутих з курсу географії, що вивчався у 7 класі, знань про природу материків і океанів, населення країн світу. Зокрема, вивчення населення України здійснюється на основі тем про населення світу в курсах географії у 6-х та 7-х класах завдяки поглибленню їхнього змісту. Особлива роль географії у 8 класі обумовлюється її світоглядним потенціалом і тісними взаємозв'язками змісту із сучасністю та особистим досвідом учнів.

Вивчення географії у 8 класі спрямоване на вирішення таких завдань:

- сформувати в учнів знання та уявлення про Україну як цілісну країну, в якій відбуваються різноманітні глобальні та регіональні природні, суспільно-географічні та екологічні процеси;
- розкрити нові поняття і закономірності та поглибити й узагальнити вже сформовані теоретичні знання з фізичної та суспільної географії;

- сформувати уявлення про окремі поняття суспільно-географічного змісту;

- розвивати практичні уміння та навички самостійної роботи, що сприятимуть активній соціально-відповідальній поведінці учнів у географічному просторі країни.

Програмою передбачено виконання 12 практичних робіт, із яких 4 є обов'язковими для оцінювання. Вони спрямовані на розвиток умінь та навичок роботи з картами та іншими джерелами географічної інформації; виявлення зв'язків природи і суспільства в межах України, їхнього взаємного впливу, що сприятиме подальшому розвитку в учнів навчально-пізнавальної компетенції і формуванню ціннісно-сміислової та соціально-професійної

компетенцій. Запропоновано також завдання творчого характеру (дослідження), які, як і в попередніх курсах, можна оцінювати вибірково. Для ефективного виконання практичної частини програми підготовлений зошит для практичних робіт (автори Кудирко В.І., Скоробогатов А.В., видавництво ТОВ «Інновація»).

У разі несвоєчасного отримання підручників з географії для 8-го класу, що рекомендовані Міністерством освіти і науки освіти у 2016 р., слід використовувати в навчальному процесі підручники 2008 року видання. Вони містять матеріал, що відповідає за змістом першим трьома розділами оновленої програми. Нові підручники як електронні ресурси вже є на українських шкільних сайтах у вільному доступі.

Для опанування цього навчального матеріалу доцільно використовувати сучасну інформацію, що публікується на офіційних сайтах ООН (<http://www.un.org.ua/ua>), Всесвітньої організації охорони здоров'я (<http://www.who.int>), Всесвітнього фонду природи (<http://wwf.panda.org>) та інших міжнародних екологічних організацій.

При вивченні економічних курсів особливу увагу слід приділити **«Фінансовій грамотності»**, що може викладатися наскрізно від початкової ланки і до старших класів. Наказом Міністерства освіти і науки України від 24.03.2016 № 324 «Про розширення бази для проведення дослідно-експериментальної роботи «Науково-методичні засади впровадження фінансової грамотності у навчально-виховний процес навчальних закладів» на період 2012-2019 роки» розширено перелік загальноосвітніх навчальних закладів, що залучені до дослідно-експериментальної роботи. В нашій області на сьогодні їх вже понад 90.

Курс **«Економіка»** інваріантно вивчається в 11 класі. Програмою передбачено виконання 7 практичних робіт, для чого доцільно використовувати зошит (автори Скоробогатов А.В., Сікарьова О.І., видавництво ТОВ «Інновація»). Для формування підприємницьких компетенцій необхідно проводити екскурсії до місцевих підприємств, відділень банків, фінансових управлінь органів місцевого самоврядування.

Радимо активно використовувати під час уроків та підготовки до них фахові видання «Географія. Краєзнавство. Туризм» видавництва «Шкільний світ», «Географія», «Економіка» видавничої групи «Основа».

Андрій СКОРОБОГАТОВ,
старший викладач
кафедри природничо-математичної освіти

ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ, ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДОЗНАВСТВА за новими програмами в 2016-2017 н. р.

Програми надають право викладачам творчо підходити до реалізації їхнього змісту. Враховуючи рівень підготовки учнів, їхні інтереси і нахили, профіль навчального закладу, викладач може запропонувати свою логіку вивчення матеріалу, змінюючи послідовність вивчення окремих питань у межах теми, добирати об'єкти для вивчення та включати до змісту освіти приклади зі свого регіону. Кількість годин, передбачених для вивчення тем або розділів, є орієнтовною і може змінюватися. Ці зміни мають бути об'рунтованими і обов'язково розглядатися на методичних об'єднаннях викладачів предметів природничо-математичного циклу навчального закладу.

Програмами передбачено резерв навчального часу, а також години для повторення, узагальнення й систематизації вивченого матеріалу. Спосіб використання резервного часу викладач може обрати самостійно: для повторення на початку навчального року матеріалу, що вивчався у попередні роки, як додаткові години на вивчення окремих тем, якщо вони важко засвоюються учнями, для проведення інтегрованих уроків, систематизації, узагальнення навчального матеріалу, контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів тощо.

В програмах з біології перелічені демонстраційні досліди, лабораторні та практичні роботи, які є мінімально необхідними і достатніми щодо вимог Державного стандарту повної загальної середньої освіти. Проте, залежно від умов і наявності матеріальної бази кабінетів викладач може замінювати окремі роботи або демонстраційні досліди рівноцінними, використовувати різні їхні можливі варіанти, об'єднувати кілька робіт в одну тощо, пам'ятаючи при цьому, що кожна демонстрація, кожне спостереження або лабораторна робота, кожний дослід має, з одного боку, забезпечити виконання програмових вимог до експериментальної підготовки учнів, а з іншого боку, розвивати в учнів вміння сприймати навчальний матеріал на оптимальному для них за пізнавальними можливостями рівні активності.

При виконанні практичної частини програм викладачі мають більше уваги надавати проведенню ужиткового експерименту – експерименту, під час проведення якого використовують (разом із традиційними) ті специфічні об'єкти та (або) інструменти дослідження, які зазвичай застосовують у побуті.

Використання ужиткових дослідів може допомогти не лише формуванню експериментальних умінь, а й переконати учнів у важливості знань для адекватного вирішення реальних життєвих ситуацій. Учень, виконуючи ужиткові дослідів, забезпечить сучасне і грамотне коригування життєвих уявлень, набуде безцінний життєвий досвід. Ця інформація стане його особистим надбанням, зберігатиметься як резерв довготривалої пам'яті й перебуватиме в стані постійної готовності до актуалізації. Необхідно розширювати самостійне експериментування учнів, використовуючи найпростіше обладнання, і навіть саморобні прилади та побутове обладнання.

Досліди ужиткового характеру, за умови правильного вибору методичних прийомів їх проведення, є вагомим підґрунтям для організації проектної діяльності учнів. Під час виконання таких дослідів формуються вміння:

- порівнювати життєвий досвід і наукову інформацію;
- усвідомлювати своє незнання та долати когнітивний дисонанс;
- оцінювати набуті знання;

Нові навчальні програми орієнтовані на світоглядне сприйняття реальності, розуміння основних закономірностей плину явищ і процесів, загального уявлення про довкілля, його основні теоретичні засади і методи пізнання, усвідомлення ролі природничих знань у житті людини і суспільному розвитку.

- актуалізувати життєвий досвід у відповідних ситуаціях;
- взаємодіяти з усіма суб'єктами навчального процесу.

Однією з вимог до організації освітніх проектів є те, що учні мають обговорювати реальні проблеми і ставити та виконувати актуальні завдання, а їхня діяльність має бути доцільною. Збагачення експерименту елементами ужиткового спрямування створить ситуації успіху для кожного учня.

В цьому навчальному році у **8 класі** ми починаємо вивчати біологію за новими програмами, що передбачають вивчення організму людини за функціональним принципом. Назви тем відповідають важливим функціям організму. Зміст спрямований на формування поняття про організм людини як складну багатокomпонентну цілісну біологічну систему, що функціонує в особливих умовах соціального середовища; формування свідомої мотивації здорового способу життя, відповідальності за своє життя і здоров'я.

Кафедра природничо-математичної освіти розробила на допомогу вчителю **методичні рекомендації з календарно-тематичного планування матеріалу 8 класу. Видавництво «Інновація» друкує робочі зошити з біології за новими програмами**, які склали науковці ДОІППО.

Розробка поурочних планів, проведення навчальних занять є компетенцією педагога, який визначає їхню структуру і форму.

Навчальний процес за новими програмами потребує і робить можливим використання специфічних форм та методів навчання. Можливість їхнього використання зумовлена віковими особливостями учнів, набутими в основній школі навичками самостійної роботи, рівнем розвитку загальнонавчальних і пізнавальних видів діяльності.

Актуальним завданням є формування навичок самостійної роботи, вмінь пошуку необхідної інформації у додаткових літературних джерелах. Його вирішенню допомагають семінарські заняття, які викладач може планувати, враховуючи навчальні можливості учнів, підготовка та презентація учнівських творчих проектів. Необхідно стимулювати самостійну пізнавальну діяльність учнів, спонукати їх до використання матеріалів із засобів масової інформації та науково-популярної літератури, що допоможе їм розуміти та аналізувати сучасні події в світі, розвивати проектну діяльність.

Обов'язковим елементом навчання мають стати індивідуальні завдання з теми. Їх варто пропонувати на завершальному етапі вивчення теми для самостійного опрацювання. Мета завдань – охопити матеріал теми загалом, привернути увагу до головного, дати додаткові приклади і пояснення складних моментів. Варто планувати виконання індивідуальних завдань, що передбачають ознайомлення як із розвитком тієї чи іншої науки в історичному аспекті, так і змістовних. Особливо варто звертати увагу учнів на внесок в розвиток науки вітчизняних вчених та наукових установ України. Такий підхід сприятиме актуалізації навчально-пізнавальної, комунікативної, інформаційної, ціннісно-сміислової та інших ком-

петенцій і суттєво поглиблюватиме загальнокультурні надбання учнів.

Важливим засобом навчання стають контрольні запитання і тестові завдання, що спрямовані не на відтворення означень, фактів, формул, а на з'ясування елементів та структури означень об'єктів; їхні місця в системі інших понять; операцій, що можуть виконувати з об'єктом; його особливостей та властивостей; окремих винятків та тонкощів. Такі контрольні запитання стимулюють продуктивне мислення учнів, сприяють неформальному засвоєнню теоретичного матеріалу, формують навички порівняння, класифікації, узагальнення, застосування природничих понять і об'єктів.

Ефективності засвоєння програмового матеріалу сприятиме застосування сучасних інформаційних технологій, які є визначальними у підготовці особи до життя у постіндустріальному, інформаційному суспільстві. Широке застосування комп'ютерів у навчанні доцільне для проведення експериментів, практичних занять, інформаційного забезпечення, візуального інтерпретування діяльності, проведення досліджень.

Для успішної участі в сучасному суспільному житті людина має опанувати певними прийомами природничо-математичної діяльності та навичками їх застосування до вирішення практичних завдань. Суттєві вимоги до знання предметів циклу у вирішенні практичних завдань ставлять сучасний ринок праці, отримання якісної професійної освіти, подальша освіта на наступних етапах. Одним із головних завдань є забезпечення умов для досягнення кожним учнем практичної компетентності, що є важливим показником природничої підготовки молоді. Вона свідчить про готовність молоді до повсякденного життя, до найважливіших видів суспільної діяльності, до опанування професійною освітою.

Однією з найважливіших ділянок роботи в системі навчання є розв'язування задач. Задачі різних типів можна ефективно використовувати на всіх етапах засвоєння знань: для розв'язування інтересу, творчих здібностей і мотивації учнів до навчання, під час постановки проблеми, що потребує вирішення, в процесі формування нових знань учнів, вироблення практичних умінь, для повторення, закріплення, систематизації та узагальнення засвоєного матеріалу, для контролю якості засвоєння навчального матеріалу чи діагностування навчальних досягнень учнів тощо.

В умовах особистісно орієнтованого навчання важливо здійснити відповідний добір задач, зважаючи на пізнавальні можливості й нахили учнів, рівень їхньої готовності до такої діяльності розвивав би їхні здібності відповідно до освітніх потреб.

Спробою зближення навчальних і життєвих задач, засобом набуття учнями предметної компетентності є використання практично орієнтованих завдань. Це різновид навчального завдання, окремі складові якого: дане чи шукане, відоме чи невідоме, умова чи вимога, вихідний чи кінцевий стан системи, явища, об'єкти, процеси, про які йдеться, – безпосередньо пов'язані з повсякденною реальністю, що оточує учня, з якою він безпосередньо взаємодіє.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється під час виставлення поточних, тематичних, семестрових, річних балів та державної підсумкової атестації. Поточне оцінювання здійснюється за виконання учнями різних видів навчальної діяльності (усні та письмові відповіді, лабораторні, практичні, експериментальні, творчі, контрольні роботи, домашні завдання тощо). Тематичне оцінювання здійснюється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми (частини теми) відповідно до вимог навчальних програм на основі поточних оцінок. Проведення окремого уроку тематичного оцінювання не передбачається (наказ МОН України від 03.06.2008 № 496 «Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів»). Тематична оцінка виставляється у класному журналі в колонці з написом «Тематична» без зазначення дати. Семестрові оцінки виставляються на основі тематичних з урахуванням динаміки навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом семестру, важливості теми, тривалості її вивчення, складності змісту тощо.

Зважаючи на вищезазначене, у 2016-2017 навчальному році **РЕКОМЕНДУЄМО:**

І. Адміністраціям навчальних закладів:

1. Постійно оновлювати нормативно-правову базу та контролювати своєчасне ознайомлення з нею викладачів.
2. Постійно контролювати виконання навчальних програм (особливо практичної складової).
3. Взяти на контроль питання щодо оформлення навчальної та методичної документації, ведення документації з техніки безпеки в кабінетах предметів природничо-математичного циклу.
4. Створювати належні умови для підвищення рівня професійної майстерності викладачів, надаючи особливу увагу молодим фахівцям.
5. Сприяти проведенню моніторингу якості знань, умінь та навичок учнів; посилити контроль за станом викладання предметів.
6. Активізувати роботу з обдарованими та здібними учнями. Провести відповідну роботу, спрямовану на своєчасне виявлення обдарованих учнів та розвиток їхніх здібностей. Забезпечувати участь учнівської молоді в конкурсах творчих робіт, суспільних акціях тощо.
7. Активізувати роботу методичних комісій в умовах переходу на викладання за новими програмами.
8. Створювати викладачам умови для проходження курсів підвищення кваліфікації. Надавати належну увагу підвищенню фахового майстерності педагогів у міжкурсовий період. Стимулювати участь викладачів-предметників у методичних заходах різного рівня (обласних конкурсах, конференціях, семінарах тощо).
9. Систематично поповнювати бібліотечні фонди науковою, дидактичною та методичною літературою, новими дидактичними та методичними посібниками з предметів, збірниками задач. Забезпечити передплату

фахових видань для викладачів, використовуючи бюджетні та позабюджетні кошти.

10. Розглянути можливості оновлення матеріально-технічної бази кабінетів.

II. Викладачам:

1. Зважати на методичні рекомендації щодо викладання біології, екології та природознавства у 2016-2017 н. р.

2. Привести у відповідність до положень інструктивно-методичних листів та інструкцій Міністерства освіти і науки України поурочно-тематичне планування з усіх предметів циклу.

3. Систематично знайомитися з новинками науково-методичної та педагогічної літератури. Підвищувати власний рівень інформаційної культури.

4. Розвивати мережну взаємодію професійної спільноти викладачів. Збільшити спілкування в режимі online, віртуальній освітній мережі Інтернет.

5. Максимально комп'ютеризувати навчально-виховний процес. Сформувати бібліотеку цифрових освітніх ресурсів. При поясненні навчального матеріалу упроваджувати ілюстровані електронні презентації та пропонувати їх учням для використання вдома як додаткове джерело інформації.

6. Поліпшити якість виконання практичної частини програми. Більше уваги на уроці надавати організації експериментальної діяльності учнів, залучати їх до виконання завдань експериментального характеру та домашнього експерименту.

7. Працювати за такими пріоритетними напрямками:

- формування ключових компетентностей засобами наскрізних питань природничих дисциплін; ціннісного ставлення до здоров'я під час вивчення предметів;

- упровадження інноваційних педагогічних технологій на уроках та в позаурочній роботі, зокрема використання ІКТ, інтерактивних методів роботи, проектної та проектно-дослідницької технологій, методів розвитку критичного мислення, створення «ситуації успіху», що збільшують пізнавальну самостійність учнів і мотивацію до вивчення предметів;

- використання міжпредметних зв'язків, завдань професійного та практичного спрямування;

- виявлення здібних учнів; поліпшення роботи з ними через позаурочну роботу з предметів;

- активізація самостійної роботи учнів на уроках та при підготовці до уроків завдяки випереджувальним завданням.

8. Надавати увагу:

- посиленню інтеграції природничих дисциплін;

- розв'язанню розрахункових, експериментальних і розрахунково-експериментальних задач;

- виконанню лабораторних дослідів учнями при поясненні навчального матеріалу;

- узагальненню матеріалу при виконанні лабораторних і практичних робіт;

- ознайомленню учнів із сучасними досягненнями науки;

- формуванню екологічної культури учнів;

- використанню програмних педагогічних засобів та інтерактивних методів у навчальному процесі;

- об'єктивності оцінювання навчальних досягнень учнів.

9. Особливу увагу надавати підвищенню своєї професійної компетентності. Проводити самоаналіз педагогічної діяльності.

Альберт ГРИГОРОВ, методист біології навчально-методичної лабораторії природничих дисциплін

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНІЙ ТЕХНОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ УЧНІВ

Серцевиною навчально-виховного процесу вчені справедливо вважають метод, що є об'єднуючою ланкою між спроектованою метою та кінцевим результатом. У педагогічній науці метод (від грецького *methodos*) розглядають, як шлях дослідження або пізнання, теорія, вчення – сукупність прийомів або операцій засвоєння дійсності.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови метод педагогічної діяльності визначається як деяке поєднання процесу навчання і виховання, що спирається на знання про людину, закони природи і суспільства, а також практичний педагогічний досвід і характеризує такі особливості цього процесу, що визначається метою застосування даного методу в певному навчально-виховному процесі. Розглядаючи метод навчання як складне, багатогранне явище, І. Підласий порівнює його із діамантом, що відбиває зміст, активність мети й завдання, закони, правила, джерела, шляхи, прийоми, способи, засоби, майстерність. Саме комплекс методичних засобів, якими опанував вчитель, визначає організацію діяльності учасників процесу навчання – від передачі та здобуття знань, умінь, навичок до розвитку рис особистості та ціннісних орієнтацій учня.

З погляду педагогіки та психології, фундаментальна категорія «розвиток» включає три підходи до її осмислення: біологізаторський, обумовлений природними, генетичними чинниками, що визначають програму і вектор психічного розвитку; соціологізаторський, заснований на організації певним чином життя та діяльності, спрямований на формування бажаних властивостей і рис; інтегральний, що ґрунтується на зближенні двох чинників – внутрішніх даних індивіда і зовнішніх умов. В енциклопедичному словнику «Освіта дорослих» «розвиток» визначається як особливий тип незворотних, поступальних, цілеспрямованих змін складних системних об'єктів, пов'язаний зі структурним і функціональним оновленням, поліпшенням, удосконаленням, зростанням цих об'єктів, перетворенням їх у якісно нові (Ю. Молчанова); процес якісних і кількісних змін у структурі особистості; інтегрований результат дії внутрішніх (становлення) і зовнішніх (формування) умов розвитку особистості (О. Мерзлякова).

Методи виховання – це цілеспрямований вплив на свідомість, самосвідомість, відчуття, цінності, інтереси, по-

Краще зовсім не думати про пошук якихось істин, ніж робити це без будь-якого методу.

Рене Декарт

треби, мотиви, що формують норми поведінки, систему поглядів, переконань, ставлення людини до навколишніх явищ, до себе, спонукають до певних дій, виробляють звички.

Спрямованість сучасної технологічної освіти на соціалізацію і розвиток особистості учня у процесі предметно-перетворювальної діяльності актуалізують активні та інтерактивні методи навчання. У сучасному розумінні «якості освіти» зростає цінність не лише передавання знань, умінь та навичок, а й опанування широкою палітри способів діяльності, спрямованих на розвиток творчої особистості.

Аналіз педагогічної літератури свідчить, що при використанні різних методів, ефективність освітнього процесу визначає не так класифікація методів за певними ознаками або ефективністю самого методу, як вміння робити оптимальний вибір, або створення системи методів відповідно до навчальної ситуації та мети. Алгоритм вибору методів навчання запропонував Ю. Бабанський: 1) ухвалення рішення про те, як вивчатиметься матеріал: самостійно чи під керівництвом педагога; 2) визначення співвідношення репродуктивних і продуктивних методів; 3) визначення індуктивної та дедуктивної логіки, аналітичного і синтетичного шляхів пізнання; 4) визначення способів поєднання словесних, наочних і практичних методів; 5) ухвалення рішення щодо необхідності використання методів мотивування та стимулювання діяльності учнів; 6) визначення термінів і методів контролю і самоконтролю; 7) пошук «запасних варіантів» у разі відхилення реального процесу навчання від запланованого.

Опанування технологіями на високому рівні, різними методами, прийомами, засобами, вмінням їх комплексно використовувати дає вчителю нові можливості оновлювати методику викладання, педагогічну творчість. Найважливішим чинником ефективності навчально-виховного процесу є вибір методів, що стимулюють учнів не лише до індивідуальної роботи, а й до активної групової навчальної діяльності та самоосвіти.

Педагогічний процес, зважаючи на соціальні запити, сучасні соціокультурні цінності, норми, використовуючи методи навчання, виховання та розвитку, спря-

мовується, перш за все, на розвиток різних типів мислення учнів. Це передбачає створення в учнів стану інтелектуальної напруги, з використанням методів визначення і вирішення проблемних завдань, методів позитивного впливу на емоційну сферу, підтримання інтересу, з акцентом на інформацію, знання та рівень розвитку особистості учнів. Навчально-виховний процес відбувається за принципом: «Що питатимуть?», «Що оцінюватимуть?» «Що будемо виконувати?»; з орієнтацією на творчий підхід у процесі педагогічної взаємодії; з вітленням у методі емоційно-ціннісного ставлення до світу, позитивного досвіду спілкування в процесі діалогу та співпраці; з опорою на процедуру рефлексії (оцінювання результатів освітньої діяльності, що передбачає порівняння учнями вихідного та засвоєного нового змісту, способів, перехід до нового рівня діяльності).

Виконання зазначених вимог дає змогу: адаптувати будь-яку методику навчання до умов, що постійно змінюються; вибудувати педагогічний процес у єдності змісту, форм і методів; використовувати не лише репродуктивні методи, але й органічно поєднувати їх із продуктивними, пошуковими, дослідницькими; створювати умови для формування в учнів суб'єктності у предметно-перетворювальної діяльності.

Дієвим інструментом вирішення сучасних завдань технологічної освіти є інтерактивні методи навчання, що передбачають перенесення акцентів зі слухання, сприймання нової інформації на активне продукування власної думки, пов'язаної з власним досвідом, новими знаннями, стимулюючи емоційну, ціннісну, мотиваційну, інтелектуальну, комунікативну, рефлексивну сфери особистості учня. Використання інтерактивних методів сприяє сприятливим взаємонавчанням у групі.

Використання інтерактивних методів у професійній діяльності потребує ретельної підготовки, широкого світогляду та подолання негативних комунікативних стереотипів. Методи, засновані на діалозі, співпраці, створюють нові можливості в освіті, зокрема формуванні комунікативних рис учнів.

Інтерактивні технології мають потужний потенціал, що допомагає змінювати дидактичні підходи до процесу навчання,

виховання, розвитку учнів, організації спільної інтелектуальної, творчої, емоційної діяльності.

Поняття «інтерактивне навчання» визначається як навчання, що ґрунтується на взаємодії учня з навчальним оточенням, що є середовищем опанування досвіду. Інтерактивне навчання можна визначити як створення спеціальних умов, що сприяють урізноманітненню форм, способів, прийомів опанування дійсності (активна діалогічна взаємодія учасників у спільній навчальній діяльності, обмін інформацією, вирішення проблем, оцінювання дій колег та самооцінка, атмосфера ділової співпраці).

Серед методів активізації творчого процесу у перетворювальної діяльності учнів можна виділити метод проектування, що передбачає осмислення певної проблеми та вибір найкращих варіантів виготовлення об'єктів. Для цього визначається характеристика бажаного майбутнього стану обраного об'єкту, зважаючи на вимоги, вносять пропозиції щодо удосконалення його конструкції, технологічної обробки, дизайнерських рішень тощо.

Серед визнаних педагогічною наукою дієвих методів розвитку рис особистості учня на чільному місці перебуває гра. **Завдяки грі:** 1) проявляються риси особистості; 2) керуючи змістом і правилами гри, можна опосередковано впливати на розвиток важливих особистісних якостей учнів, стимулювати ініціативу, самостійність гравців під час виконання ігрових завдань. У навчальній ігровій діяльності учасники мають змогу для самовияву, самоствердження, самовизначення, самореалізації. Процес вирішення завдань у грі є пошуковим, дослідницьким, тому в технологічній освіті дидактичні та ділові ігри можуть бути ефективними та продуктивними.

Використання інтерактивних методів навчання може впливати на: усвідомлення своїх цінностей та цінностей інших людей у процесі групової взаємодії, виявлення інтересів та пріоритетів учнів, підвищення мотивації до навчання; формування та реалізацію потреб у спілкуванні,

співпраці, уміння слухати іншу людину, поважати альтернативну думку, аргументовано обстоювати свою думку, мати конструктивні стосунки; пошук спільного вирішення проблем.

Застосування інтерактивних технологій стає джерелом взаємозбагачення учнів: відбувається обмін знаннями, життєвим і професійним досвідом; проявляються та усвідомлюються негативні стереотипи мислення, поведінки та настанови, засвоюється інноваційний досвід в навчальній діяльності учнів; активізуються функції аналізу, самоаналізу в процесі групової та індивідуальної рефлексії, формується позитивна особистісна сутність, почуття самоповаги, адекватна самооцінка, необхідні для подальшого самовдосконалення.

Для подолання неефективних шаблонів педагогічної взаємодії учителя й учнів, стереотипів професійної діяльності вчителя, варто залучати учнів до виконання різних видів завдань та вправ. Наприклад: дати визначення поняття, порівняти, виявити та проаналізувати проблемну ситуацію, обґрунтувати позицію або думку, переконати, сформулювати питання, обговорити та запропонувати варіанти можливих рішень, дати оцінку, визначити чинники та своє ставлення, довести, доповнити, спрогнозувати, трансформувати, висловити інший погляд, продемонструвати метод, дати інтерпретацію (пояснити значення), організувати, визначити зміни, зробити висновок, запропонувати вдосконалення, усвідомити результати навчання. Зазначений перелік завдань стимулює формування власної думки в учнів, сприяє інтелектуальному засвоєнню нової інформації та опануванню новими способами навчальних дій, спонукає учнів до активності, сприяє розвитку їхнього мислення та спрямуванню до діяльно-креативного типу взаємодії.

Отже, професійна позиція, культура мислення, професійні дії, особистісні та професійні риси, вміння організувати позитивну спільну діяльність, сприятливі комунікативні взаємини з учнями, проектне мислення, спрямованість до лідерства, рефлексія власної діяльності вчителя, реалізовані через систему методів, дають поштовх для підвищення ефективності технологічної освіти учнів, створюють умови для стимулювання їхньої продуктивної діяльності і, водночас, сприяють розвитку професійної майстерності вчителя технологій.

Ірина КОВАЛЬЧУК,
старший викладач кафедри
природничо-математичної освіти

ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

КАФЕДРА КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УСПІШНОЇ РОЗБУДОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Люди з ОМЖ мають особливі освітні потреби – це потреби в умовах, необхідних для оптимальної реалізації когнітивних, енергетичних і емоційно-вольових можливостей дитини з ОМЖ в процесі навчання.

Когнітивні (пізнавальна сфера) складові – це опанування розумовими операціями, можливості сприйняття і пам'яті (збереження сприйнятої інформації), активний і пасивний словник, накопичені знання і уявлення про навколишній світ.

Енергетичні складові – розумова активність і працездатність.

Емоційно-вольова сфера – спрямованість активності дитини, його пізнавальна мотивація, а також можливості зосередження і стійкої уваги.

Саме специфічні закономірності визначають важливу особливість дітей з обмеженими можливостями – особливі освітні потреби, які варіюються за своїм характером в залежності від типу дизонтогенезу, вираженості дефекту та індивідуальних особливостей дитини. Вони втілюються у конкретних вимогах до спеціальних освітніх умов, змісту і темпу педагогічної роботи, необхідних для всіх дітей з ОМЖ: 1) медична (лікувальна і профілактична) допомога; 2) підготовка дітей до опанування шкільної програми шляхом пропедевтичних занять (тобто формування у них необхідних знань); 3) формування пізнавальної мотивації та позитивного ставлення до навчання; 4) уповільнений темп подання нових знань; 5) менший обсяг «порцій» подання знань, а також всіх інструкцій і висловлювань педагогів з урахуванням того, що закон «магічного числа 7 ± 2 » для дітей з вадами розвитку не діє, тобто обсяг інформації, яку вони запам'ятовують, менше; 6) використання найефективніших методів навчання (зокрема, посилення наочності в різних її формах, активна практична діяльність, застосування на доступному рівні проблемного підходу); 7) організація занять таким чином, щоб уникати втоми дітей; 8) максимальне обмеження сторонньої щодо навчального процесу стимуляції; 9) контроль розуміння дітьми всього, особливо вербального, навчального матеріалу; 10) си-

За останнє десятиліття соціальна політика багатьох європейських країн щодо осіб з обмеженими можливостями життєдіяльності (ОМЖ) зазнала суттєвих змін. Україна також ратифікувала Конвенцію про права потреби інвалідів, ухвалену ООН 2006 р., і цим затвердила «зміну парадигми» щодо підходів до осіб з ОМЖ.

туація навчання має враховувати сенсорні можливості дитини, що передбачає оптимальне освітлення робочого місця, наявність звукопідсилювальної апаратури тощо.

Зі зміною концептуальних основ спеціальної освіти виникла необхідність по-новому вирішувати проблеми соціалізації дітей з ОМЖ: інтеграція чи інклюзивна освіта, можливості вибору батьками форми навчання, типу і виду освітньої установи для своєї дитини, розвиток психолого-медико-педагогічного (ПМП) супроводу дитини та її сім'ї в процесі виховання і навчання.

Упровадження інтеграції (інклюзії) в освітню практику ЗНЗ виявило низку проблем, найважливіші з яких такі: неготовність учителя загальноосвітньої школи до нового виду професійної діяльності; неможливість впровадити інклюзивне навчання адміністративним рішенням і шляхом простого переведення дітей з ОМЖ зі спеціальної школи до масової; необхідність суттєвої й тривалої організаційно-методичної роботи з цими дітьми. Необхідно наголосити, що інтеграція дітей з ОМЖ в ЗНЗ має відбуватися з урахуванням рівня розвитку кожної дитини і забезпеченням реального вибору моделі інтеграції.

У зв'язку з цим необхідно розробити інтеграційну концепцію, що відтворюватиме перехід від «когнітивного» поділу дітей на категорії за видами порушень у розвитку до розуміння і обліку характеру вимог до такої дитини з боку соціуму.

Особливого значення набуває не так організація спільної провідної для певного віку діяльності (ігрової, навчальної), як спільного світу життя дітей. Інклюзія ґрунтується на ідеях єдиного освітнього простору для всіх дітей, де є різні освітні маршрути; це не адаптація учнів з ОМЖ до труднощів у навчанні в масовій школі, а реформування всієї школи і пошук інших педагогічних підходів до навчан-

ня, які б найповніше зважали на особливі освітні потреби учнів з ОМЖ.

Для успішності інтеграції та інклюзії дітей з ОМЖ використовуються різні програми і створюються спеціальні умови, які можна визначити як **основні вимоги інклюзивної освіти**: системний підхід (освітній, соціальний, нормативно-правовий, економічний); законодавче реформування системи освіти відповідно до завдань інтеграції; зміни в підготовці вчителя, психолога та інших фахівців масової школи; соціальне партнерство масової та спеціальної шкіл; соціально-психологічний аспект – формування толерантності, зміна менталітету; командна робота фахівців (адміністратор, учитель, психолог, спеціальний педагог, логопед та ін.) щодо супроводу учнів; організаційні, методичні та дидактичні перетворення в масовій школі; система ранньої комплексної допомоги тощо. Одна з основних умов інтеграції в культуру однолітків – корекція стосунків учасників процесу (дітей, їхніх педагогів і батьків) один до іншого. Взаєморозуміння, взаємоповага і взаємодія – три складових успіху соціальної інтеграції та інклюзії для дітей з ОМЖ.

Однією з умов, що забезпечує повноцінну інтеграцію й інклюзію, є точна диференціальна психодіагностика кожної дитини. Це може бути лише за наявності кваліфікованої діагностичної служби. Така служба має не лише визначити діагноз, але й давати висновок для школи або іншого навчального закладу, куди передбачається направити дитину відповідно до діагнозу; висновок має містити рекомендації до індивідуального плану навчання.

Для вдосконалення психолого-педагогічної діагностики дітей з різною патологією, запобігання вторинним відхиленням, вивчення індивідуальних особливостей, визначення перспектив інклюзивної освіти, вибору засобів педагогічної та психокорекційної роботи з дітьми в ма-

сових школах доцільно створювати діагностичний клас (1-й рік навчання). Такі класи успішно функціонують у багатьох європейських країнах (наприклад, у Фінляндії). Навчання дітей з ОМЖ у діагностичному класі сприяє: адаптації дитини до школи і нових видів діяльності; формуванню комунікативних умінь і навичок; організації та проведенню систем корекційно-розвиткових занять; формуванню у батьків учнів толерантного ставлення до особливостей розвитку дітей з ОМЖ і оптимальних підходів до включення їх у середовище однолітків з нормальним розвитком; формуванню первинних академічних знань і компетенцій з урахуванням реальних можливостей учнів; корекції відхилень у розвитку дітей, індивідуальному та диференційованому підходам; розвитку і оптимальному включенню в діяльність збережених фізичних і психічних функцій.

Спільне навчання в одному класі ефективніше для дітей із невеликими порушеннями життєдіяльності (слабозорі, слабчучі, з легкою формою церебрального паралічу тощо), за наявності добре налагодженої служби супроводу учнів у школі.

Для дітей із важкими формами патології розвитку, наприклад, з помірною та важкою розумовою відсталістю, аутизмом, складними комплексними порушеннями, переважною моделлю стала соціальна інтеграція і частково інтернальна (всередині системи спеціальної освіти) форма педагогічної інтеграції.

Важливий аспект інклюзивної освіти – розвиток системи супроводу, яка зараз зазнає труднощів, пов'язаних із методичною незабезпеченістю діагностики, браком тих конструктивних чинників, що допомагають знайти вирішення проблеми.

Смислове призначення системи супроводу при інклюзивній освіті пов'язане з навчанням дитини методам самостійного пошуку і вирішення проблем розвитку. Звідси постає завдання діагностичної оцінки результативності супроводу. У цій галузі найперспективнішим є підхід, який орієнтує педагога і психолога не так на дослідження внутрішнього світу дитини, як на аналіз способу і зовнішніх характеристик її взаємодії з середовищем. Неодноразове обстеження в ПМП комісії та динаміка психолого-педагогічної діагностики, вивчення потенційних можливостей учнів до навчання в школі є дуже важливим компонентом науково-аргументованого, практико-орієнтованого підходу до інклюзивного навчання в ЗНЗ.

Ефективна соціальна інтеграція в подальшому сприяє успішній освітній інклюзії цих дітей під час навчання в масовій школі.

Основна освітня програма визначає зміст і організацію освітнього процесу і спрямована на формування загальної культури, духовно-моральної, соціальної, особистісної і інтелектуальної розвитку учнів. Вона містить обов'язкову частину і частину, яку формують учасники освітнього процесу. Зокрема, до неї належить програма корекційної роботи, яка розробляється при організації навчання та виховання в освітньому закладі дітей з ОМЖ. Базові принципи інтегрованого навчання: рання корекція; освітня психокорекційна допомога кожній дитині; обґрунтований ПМП відбір дітей для інтегрованого навчання; позитивна система стосунків у соціумі тощо.

Програма корекційної роботи спрямована: на корекцію недоліків у фізичному і (або) психічному розвитку дітей з ОМЖ, на надання їм допомоги в освоєнні основної освітньої програми; на виявлення їхніх особливих освітніх потреб та індивідуальний ПМП супровод цих дітей в освітньому процесі в різних умовах навчання (диференційованого, інтегрованого, інклюзивного, надомного, дистанційного тощо).

Важливо усвідомити, що перехід до інклюзивної освіти потребує участі всіх фахівців

Далі на стор. 31

системи освіти, наявності фундаментальних теоретичних досліджень і рекомендацій та їхнього експериментального упровадження. Однак, практичні працівники під впливом адміністративного тиску органів освіти почали здійснювати інклюзію занадто швидкими темпами. Широке, а іноді й напівлегальне проникнення в масову загальноосвітню школу дітей з ОМЖ призводить до суттєвих труднощів в організації інклюзивної освіти, особливо зважаючи на те, що воно в Україні досі не має необхідної нормативно-правової бази.

Для вирішення цієї проблеми необхідно розробити системи комплексних заходів: юридичних, економічних, соціальних, а також психолого-педагогічних, спрямованих на зміну думки спільнот вчителів та батьків про те, де і чому мають вчитися діти з ОМЖ. Безумовно, велике значення для упровадження інклюзивної освіти мало б створення державних освітніх стандартів як сукупності вимог, обов'язкових до освоєння, змісту і умов основної освітньої програми, забезпечення умов для індивідуального розвитку всіх учнів, особливо тих, хто найбільше потребує спеціальних умов навчання – дітей з ОМЖ.

Таким чином, внаслідок суттєвих змін системи освіти для дітей з ОМЖ сьогодні в Україні є вибір освітніх варіантів і закладені правові основи навчання: в спеціальних (корекційних) школах та інтернатах (диференційоване навчання, або інтернальна інтеграція); загальноосвітніх школах (екстернальна інтеграція – спеціальний клас або інклюзивне навчання – в загальноосвітньому класі); надомне навчання (зокрема, дистанційне або змішане).

При цьому важливим компонентом успішного навчання дитини з ОМЖ в середовищі здорових однолітків є психолого-педагогічна підготовка до нього учасників навчально-виховного процесу: за допомогою навчальних програм підвищення кваліфікації для фахівців установ і програм удосконалення батьківської компетентності.

Література

1. Михальченко К.А. Інклюзивное образование – проблемы и пути решения // Теория и практика образования в современном мире: материалы междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). – СПб.: Реноме, 2012. – С. 77-79.

2. Крижановська Т.В. Соціалізація дітей з вадами зору в Україні: досвід та перспективи// Педагогіка здоров'я / 36. наук. праць Всеукраїнської наук.-практ. конф., присвяченої 170-річчю від дня народження І.І. Мечнікова, 15 травня 2015 р., – Харків, 2015, С. 655-660.

3. Крижановська Т.В. Діти з вадами зору в інклюзивній освіті// Діти з особливостями у розвитку в загальноосвітньому просторі. Довідковий матеріал з досвіду роботи медпрацівників спеціальних навчальних закладів, – Дніпропетровськ, 2015, С. 36-64.

4. Крижановська Т.В. Досвід та актуальні проблеми соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями в Україні// Освітній простір, регіональні та інформаційні аспекти. Науково-методичний журнал. Випуск 15. – Чернівці, 2014, С. 36-41.

Тетяна КРИЖАНОВСЬКА,
доктор медичних наук, професор
кафедри корекційної педагогіки

НА ШЛЯХУ ДО ІНКЛЮЗІЇ

Ще зовсім недавно основними формами навчання дітей з особливими освітніми потребами були спеціальні (корекційні) заклади освіти, після закінчення яких діти не були готові до реалій сучасного життя. Сьогодні збільшується кількість країн, які прагнуть, щоб школи мали інклюзивний характер. В Україні інклюзивна освіта стрімко розвивається та має досить позитивні результати.

Під поняттям «інклюзивна освіта» слід розуміти «гнучку індивідуалізовану систему навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання».

Основне завдання інклюзивної освіти – підтримка дітей, пізнавальні можливості яких істотно ускладнені різними вадами, що мають різноманітні хвороби, зокрема й інвалідність. Ця форма освіти в Україні з'явилася на вимогу суспільства і базується на чинних нормативних документах і положеннях.

Навчання відбувається за індивідуальними навчальними планами та забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, що відповідає потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

При організації інклюзивного навчання необхідно унеможливити будь-яку дискримінацію, забезпечити рівне ставлення до всіх людей, створити гнучкість підходів до навчання дітей, які мають особливості в навчанні.

Корекційно-розвиткову роботу з дітьми з особливими освітніми потребами здійснюють за принципами:

- Системності корекційних, профілактичних і розвиткових завдань.
- Єдності діагностики та корекції.
- Пріоритетності корекції причинного типу.
- Урахування вікових, психологічних та індивідуальних особливостей дитини.
- Комплексності методів психологічного впливу.
- Активного залучення соціального середовища до участі в корекційній програмі.

Саламанська декларація наголошує: «...Кожна дитина, підліток і дорослий повинні мати змогу скористатися перевагами, які дає освіта, ... що дає як базові навчальні навички (читання, письмо, рахунок), так і основні складові (знання, вміння, система цінностей і поглядів), які необхідні людині для виживання, розвитку своїх здібностей, гідного існування і роботи, повноцінної участі в громадській діяльності, поліпшення якості життя, ухваленні рішень і подальшому навчанні».

- Опори на різні рівні організації психічних процесів.

- Програмного навчання.
- Зростання складності, урахування обсягу та рівня різноманітності матеріалу.

Дітей з особливими освітніми потребами зараховують до класу з інклюзивним навчанням у порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872.

Згідно з цим документом діти з особливими освітніми потребами навчаються в класі, наповнюваність якого не перевищує 20 учнів. Навчання відбувається за моделлю постійної інтеграції дітей із особливими освітніми потребами, які не отримують індивідуального навчання внаслідок різних обставин, натомість їхній індивідуальний розвиток відповідає рівню вікової норми.

Відповідно до Порядку організації інклюзивного навчання в ЗНЗ особистісно зорієнтоване спрямування навчально-виховного процесу для дітей із вадами, які навчаються в загальноосвітніх класах, забезпечує асистент учителя. За моделлю постійної неповної інтеграції у школі навчаються діти, рівень розвитку яких нижче рівня вікової норми однолітків та які потребують професійної корекційно-педагогічної роботи спеціалістів.

Діти з особливими освітніми потребами, які перебувають на інклюзивній формі навчання в ЗНЗ, потребують постійного психолого-педагогічного супроводу, який охоплює:

- Діагностико-психологічне обстеження дітей, колективів, моніторинг індивідуального розвитку дітей, вивчення причин, що ускладнюють розвиток і навчання.

- Корекційно-розвиткова робота – організація психолого-медико-педагогічних заходів для усунення відхилень у психофізичному індивідуальному розвитку та поведінці, профілактика правопорушень, корекція девіантної поведінки.

- Консультативно-методична робота – надання всім учасникам навчально-виховного процесу допомоги з питань навчання та виховання дітей і підлітків.

- Реабілітація – надання психолого-педагогічної допомоги дітям, які потрапили у кризові ситуації, для адаптації до нових умов життя.

- Прогностика – розроблення, апробація та упровадження моделей поведінки груп та особи в різних умовах навчання, проектування змісту та напрямків індивідуального розвитку дітей.

- Профілактика – своєчасне запобігання порушенням психофізичного розвитку та становленню особистості, міжособистісним труднощам, конфліктним ситуаціям.

- Просвітницько-пропагандистська робота – підвищення психологічної культури в навчальному закладі.

- Превентивне виховання (формування в учнів орієнтації на здоровий спосіб життя, захист психічного здоров'я).

В нашій області створена комплексна система соціальної адаптації та навчання

дітей та молоді з особливими потребами. Упроваджуються інноваційні освітні програми, завдяки яким діти та молодь з особливими потребами навчаються у звичайних дитсадках, школах та вищих навчальних закладах. Створюються робочі місця, щоб випускники могли максимально реалізувати свої знання й навички. Обласна влада підвищує стандарти життя людей із обмеженими можливостями.

В області на інклюзивній формі навчання в ЗНЗ перебуває 178 дітей, з них – 159 відвідують загальноосвітні навчальні заклади, а 19 – дошкільні навчальні заклади.

Для вирішення низки проблем, пов'язаних із навчанням дітей з особливими освітніми потребами, перш за все, необхідні спеціалісти, які будуть працювати та втілювати проект інклюзії. Така підготовка здійснюється в КВНЗ «Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» на кафедрі корекційної педагогіки, де діє навчально-методична лабораторія спеціальної освіти. Співробітники лабораторії постійно проводять конференції, семінари-практикуми, тренінги з питань інклюзивної освіти. Для усіх слухачів курсів діє спецкурс «Інклюзивна освіта».

Навчаючись у системі інклюзивної освіти, діти з особливими освітніми потребами стають відкритішими, краще пристосовуються до життя в суспільстві. Інклюзивне навчання передбачає включення всіх дітей до єдиної доступної системи освіти.

Слід пам'ятати, що **інклюзія в школі передбачає:**

- визнання рівноцінності для суспільства всіх дітей;
- визнання, що всі діти мають навчатися і в них є рівні можливості;
- підготовку та адаптацію навчальних приміщень загалом;
- адаптацію системи освіти до потреб дитини;
- право дітей навчатися за місцем проживання.

Людмила ФЕДОРЧЕНКО,
завідувач навчально-методичної лабораторії спеціальної освіти;
Яна БАРАНЕЦЬ,
Яна ПОЛУПАНОВА,
методисти

КАФЕДРА ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ
МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

В умовах ринкової трансформації українського суспільства без соціально об'рунтованої маркетингової стратегії діяльність управління у сфері регулювання освіти приречена бути ситуативною.

Управління освітою в умовах стратегічної невизначеності часто призводить до засилля адміністративних методів, прагнень до уніфікації, і, зрештою, – втрати керованості розвитком освіти у ринковій варіативній і суттєво саморегульованій ситуації. Саме ізоляція освіти від загальної соціальної ситуації та ринкових трансформацій українського суспільства привела до непослідовності та концептуальної обмеженості управлінських заходів щодо її реформування.

Державна стратегія управління, що орієнтується на маркетингові методи регулювання, принципово відрізняється від авторитарного стилю управління освітою, оскільки ґрунтується не на задоволенні запитів держави, а на задоволенні попиту споживачів. Під стратегією маркетингу управління сучасні дослідники розуміють логічну структуру, що визначає магістральні шляхи досягнення перспективних маркетингових цілей, які стоять перед суб'єктами управління. Відповідно тактикою маркетингового управління є сукупність завдань конкретного характеру, а також послідовність їхнього вирішення для досягнення стратегічної мети (цілей).

Маркетингова стратегія управління освітою концентрується навколо проблематики вибору найоптимальніших цілей розвитку освіти та способів їх досягнення з погляду інтересів суспільства загалом в умовах поєднання державного та ринкового регулювання галузі. Таким чином, сенсом стратегічного управління в освіті з використанням маркетингу є поєднання основних чинників освіти (бажання людей вчитися, підготовка педагогів, наявність приміщень тощо) для досягнення стратегічних цілей шляхом формування, розподілу та ефективного використання ресурсів. Це є основний перелік проблематики маркетингового управління освітою на рівні маркетингової стратегії.

Першочерговою проблемою є вибір цільових пріоритетів розвитку галузі в умовах ринку. Маркетинг є найдосконалішим механізмом саме для формування управлінських цілей та конкретних способів їх досягнення.

Специфікою державного стратегічного маркетингу в освіті є необхідність використання маркетингового інструментарію для досяг-

Традиційно для нашого суспільства стратегія управління у галузі освіти розроблялася на основі державно-патерналістського підходу до всіх учасників освітнього процесу. Він обґрунтовувався потребами народного господарства, суспільства загалом, конкретних галузей економіки. Інтереси основних суб'єктів – власне виробників освітніх послуг та громадян – були на другому плані. Офіційно задекларовані пріоритети реально втілювали потреби державних органів управління, що монополюючи засновували, фінансували освітні установи, диктували їм свою волю і потрібні погляди владних інтересів моделі освітньої діяльності.

нення загальносоціальних цілей. Маркетинговий статус останніх породжує наявність конкретних ринкових вигод для всього суспільства від загалом некомерційного розвитку галузі. З погляду макроекономіки суспільні вигоди від вкладень в освіту набагато вищі, ніж конкретно-практичні, приватні. На практичному рівні маркетингова стратегія є системою об'рунтування і визначення цілей маркетингу в довгостроковій перспективі й адаптованих для їх досягнення управлінських рішень щодо використання інструментарію діяльності.

На основі маркетингової стратегії розробляються конкретні плани маркетингових дій з відповідними організаційними заходами та бюджетом.

Зі змістовного боку в основі стратегії має бути вирішення проблем особистості як головного споживача освітніх послуг.

Методологічною основою визначення стратегії маркетингової діяльності є дані про ієрархію потреб сучасної людини. Для їхнього аналізу скористаємося відомою класифікацією ієрархії потреб за Абрагамом Маслоу. За нею можна виділити наступні **потреби людини в освітніх послугах для життя в сучасному світі**:

1. Освіта як засіб виживання та заробляння коштів, необхідних для задоволення фізіологічних потреб.

2. Освіта як гарантія впевненості у завтрашньому дні, гарантія безпеки у соціальному сенсі.

3. Освіта як характеристика соціального статусу та групової належності, отже – визначення соціальної суті людини.

4. Освіта як психологічно-особистісна характеристика, атрибут визнання та самооцінки.

5. Освіта як засіб самореалізації особистості, самопізнання себе та навколишнього світу, визначення цілей та формування сенсожиттєвих орієнтирів, міра соціальності в людині та гуманістичності в соціумі.

Відповідно до цих потреб мають визначатися критерії оцінки освітніх послуг як основного об'єкта стратегічного управлін-

ня. Найпримітивніша освітня послуга – це просте надання документа про освіту. Трохи вищим рівнем буде формування суми знань різного асортименту та рівня опанування. Далі – забезпечення людини інструментарієм пізнання і практичної дії на основі її творчих зусиль. Найвищий рівень – формування широкого спектру пізнавальних, практичних, самотворчих та комунікаційних компетенцій високого рівня адаптованих та самотрансформування.

Соціально-маркетингова адаптація особистісного підходу до стратегічного маркетингу в освіті найоптимальніше може бути здійснена в межах концепції людського капіталу, яку започаткували Т. Шульц і Г. Бекер. Концепція дає змогу інтерпретувати освіту як інвестування в індивідів, що дає віддачу, як і будь-яке інше капіталовкладення. Найголовніше, що дає теорія людського капіталу для стратегічного маркетингу – це можливість перевести в категорії маркетингового управління завдання задоволення особистих потреб споживачів освітніх послуг.

Маркетингову стратегію суттєво обумовлює характер освітньої діяльності, де доцільно виділити кілька чинників її системотворення:

1. Суттєва роль обмінних процесів у суб'єктів освіти робить пріоритетом співпрацю виробників освітніх послуг.

2. Маркетингові дії у галузі освіти мають бути корисними не лише для їхніх безпосередніх учасників, а й для усієї спільноти суб'єктів освітнього маркетингу, ширше – для суспільства загалом. При цьому органи державного управління мають вносити до маркетингового визначення цілей освітніх суб'єктів соціально важливий зовнішній ефект (екстерналітіс), що сприяє розвитку соціуму загалом.

3. Інтенсивні обмінні процеси роблять одним із завдань маркетингу стимулювання динамізму всіх освітніх суб'єктів та орієнтацію їх на випереджуючі зміни у наданні освітніх послуг.

4. Ринок освітніх послуг як відкрита система обмежує конкуренцію, робить співіснування основною її формою (потенційна конкуренція) і доповнює конкуренцію виробників освітніх послуг співпрацею.

Для того, щоб маркетинг у галузі освіти був соціально-орієнтованим, розробка державної маркетингової стратегії має ґрунтуватися на таких принципах:

1. Будь-які принципові нововведення у системі освіти здійснюються лише за умови обговорення й узгодження їх із суспільством, зокрема з науково-педагогічною громадськістю. Органи виконавчої влади та представники освіти мають спільно здійснювати систематичне обговорення у спеціально створених органах координації. Органи влади і управління всіх рівнів мають забезпечувати прозорість фінансових потоків у галузі освіти, для чого створюють відповідні механізми й умови суспільного контролю.

2. Доктрина соціальної освіти робить необхідним і можливим узаконення освітньої громадськості у вигляді певних органів, через які безпосередньо формується проблематика освіти для державного управління і здійснюється контроль за державними рішеннями.

3. Державні органи влади співпрацюють із педагогічною громадськістю у процесі формування в суспільстві думки щодо освіти як показника розвитку суспільства, дотримання й захисту прав людини, безпеки самого суспільства.

4. Міра соціальності – глобальний управлінський показник розвитку освіти, основний критерій маркетингової оцінки ефективності освіти та її окремих компонентів, освітньої культури суспільства і держави. Держава забезпечує «рівні стартові можливості» в освітньому процесі всім громадянам країни, соціальну рівність, але не зрівнялівку. Створення гідного життя, розгортання «вільного розвитку людини», реалізація освітнього потен-

ціалу особистості забезпечується розвитком різних освітніх структур і різних каналів фінансування отримання освіти.

Сама маркетингова стратегія має здійснювати захист загальнонаціональних освітніх інтересів на основі використання таких методів маркетингу у галузі освіти:

– утвердження освіти та освітніх інтересів громадян як головного цивілізаційного чинника розвитку особистості та суспільства;

– забезпечення системної багатofункціональності, єдності культосвітнього, морального, професійно-практичного аспектів освіти;

– забезпечення цілісності та фундаментальності змісту освіти;

– дотримання рівноваги між традиціями і нововведеннями, пріоритету національних традицій та культурних цінностей української освіти;

– упровадження прозорості державного управління освітою та роботи освітніх установ, усієї системи освіти; механізмів громадського контролю в галузі освіти;

– системне використання соціально орієнтованого маркетингу для надання нової якості управлінню сферою освіти та через нього – стимулювання оптимального напрямку ринкової трансформації освіти в Україні.

Упровадження стратегічного маркетингу в управління освітою потребує системної перебудови всієї управлінської діяльності в галузі, що надасть їй нову якість. Складовими цього процесу є: поєднання науково-теоретичних розробок, організаційно-управлінських і структурних змін; докорінний перегляд та реформування бюджетного механізму; відповідне законодавче та нормативно-правове закріплення внесених змін; спрямованість на створення чіткої системи визначення мети, делегування повноважень і розподілу відповідальності, свободи використання ресурсів, контролю та мотивації, критеріїв результативності; формування політики та процедур державних органів і установ у межах, що допускає стратегічна мета національного рівня.

Найважливішою характеристикою концепції стратегізації є упровадження маркетингового принципу надання максимальних (стратегічних) повноважень тим органам управління, що перебувають якнайближче до свого об'єкта.

Катерина РОМАНЕНКО, завідувач кафедри освітнього менеджменту, доктор наук з державного управління, доцент

У 2016-2017 навчальному році стартує новий ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЕКТ «МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ»

(НАКАЗ МОН УКРАЇНИ ВІД 30.06.2016 № 733)

Проект розпочинає новий етап взаємозв'язку науки та практики, що характеризується залученням педагогів ЗНЗ до науково-дослідної роботи, організації та проведення педагогічних експериментів. Усе це потребує розвитку методологічної культури вчителя, його готовності до впровадження нових навчальних програм, підручників, інноваційних педагогічних технологій.

Практика діяльності сучасної школи свідчить про недостатню готовність вчителя до роботи в таких умовах, що створює низку суперечностей:

- між модернізаційними процесами в Україні та недостатньою методологічною культурою вчителя, низьким рівнем методологічних знань, досвіду рефлексії самосвідомості, практики вирішення завдань дослідницького характеру;

- між зростанням вимог до професійної компетентності вчителя та недостатнім рівнем функціональної ефективності педагогів ЗНЗ у контексті інноваційно-емпіричного досвіду, ставлення до методологічної культури як нової професійної цінності;

- між необхідністю впровадження інноваційних педагогічних технологій в ЗНЗ та реальним станом педагогічної практики, що свідчить про недостатність методологічної культури педагогів.

Отже, реформування освітньої галузі потребує нового змісту діяльності вчителя, що характеризується методологічною культурою вчителя як основою наукового мислення педагога, і яка проявляється в здатності на високому рівні проектувати та організовувати навчально-виховний процес, провадити наукові дослідження, втілювати стратегії державної освітньої політики в Україні.

Провідною ідеєю Проекту є положення про те, що розробка і втілення нової моделі розвитку методологічної культури вчителя є важливою передумовою зростання професійної компетентності вчителя в умовах нових соціокультурних змін.

Основні концептуальні ідеї:

- спрямованість на розвиток методологічної культури вчителя як основи його професійної компетентності;

- узгодженість чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ навчального закладу, що впливають на розвиток методологічної культури вчителя;

- дотримання цілісного підходу до формування методологічної культури вчителя, що передбачає опанування вчителями-практиками методами науково-дослідницької діяльності, розвиток культури професійного мислення, формування методичної рефлексії;

- процес розвитку методологічної культури вчителя відбувається на основі співпраці та партнерства між школою, громадськими організаціями, науково-методичними центрами та вищими

Актуальність Проекту пов'язана, насамперед, із новими вимогами до вчителя як «головного архітектора» навчально-виховного процесу. Тому виконання основних завдань, що поставили перед сучасною школою, суттєво залежать від культури професійного мислення педагога, його методологічної культури як основи професійної компетентності.

опанування основними методами експериментальних досліджень у педагогіці;

- на психологічному рівні – наявності стійкої внутрішньої мотивації до позитивних змін, волевих зусиль та емоційної стабільності, готовності ризикувати;

- на рівні особистості – інтелектуальним потенціалом (рівень та структура інтелекту, уважність, пам'ять, спостережливість тощо), соціальною компетентністю (відповідальність, уміння налагоджувати міжособистісні стосунки, спрямованість на конструктивну діяльність, морально-етичні чинники).

Головний механізм Проекту – це функціонування ефективної системи розвитку методологічної культури вчителя, у рамках якої проектується і створюються найсприятливіші умови для його професійного зростання.

Передбачається, що створення моделі розвитку методологічної культури вчителя в системі сучасної шкільної освіти здійснюватиметься за науковим супроводом, який розробили фахівці Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти та науково-методичним супроводом ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Зважаємо на те, що сучасний учитель – це архітектор освітнього простору школи. Саме він проектує траєкторію індивідуального розвитку учня, організовує навчально-виховний процес, забезпечує його ефективність, розвиває в учнів самостійність, ініціативу, творчі здібності. Тому опанування методологічною культурою стає необхідною умовою ефективності педагогічної праці. Адже методологічна культура – це й вищий рівень професіоналізму і сучасна характеристика професійної компетентності вчителя.

В управлінні процесом розвитку методологічної культури вчителя беруть участь менеджери шкільної освіти, вчителі, громадськість, науковці вищих навчальних закладів. Кожен елемент системи взаємодіє з іншими елементами і має своє функціональне призначення. Погодження діяльності відбувається через розподіл та делегування повноважень.

Управлінська підсистема школи є системотворчим чинником, від якого залежить якість та ефективність формування методологічної культури вчителя.

Відповідно до цього визначено навчальні заклади, що стали базовими у проведенні дослідно-експериментальної роботи з

реалізації Всеукраїнського проекту «Модель розвитку методологічної культури вчителя в системі сучасної шкільної освіти». Серед них:

1. НВК № 102, м. Дніпро (директор Ірина Олександрівна Бондаренко).

2. Спеціалізована школа № 134 гуманістичного навчання та виховання, м. Дніпро (директор Лариса Михайлівна Кульбач).

3. НВК № 3, м. Кам'янське (директор Людмила Володимирівна Нагай).

4. СЗШ № 19, м. Кам'янське (директор Любов Федорівна Сухракова).

5. СЗШ № 25, м. Кам'янське (в.о. директора Ірина Євгенівна Беседина).

6. Криворізька спеціалізована школа № 9 з поглибленим вивченням економіки, права та англійської мови (директор Інесса В'ячеславівна Лозивець).

7. Криворізька СЗШ № 61 (директор Олена Вікторівна Галицька).

8. Криворізька СЗШ № 128 (директор Світлана Василівна Остапенко).

9. Булахівська СЗШ Павлоградського району (директор Наталя Анатоліївна Масловська).

10. Лозуватська СЗШ Криворізького району (директор Надія Русланівна Фуголь).

11. Калинівська СЗШ Ширококівського району (директор Галина Олексіївна Усик).

12. Бабайківська СЗШ Царичанського району (директор Валентина Володимирівна Ковтун).

13. Степнянська СЗШ Ювілейної селищної ради Дніпропетровського району (директор Валентина Миколаївна Обух).

14. Ювілейна загальноосвітня школа ІІ-ІІІ ст. смт Ювілейне Дніпропетровського району (директор Світлана Вікторівна Голєндяєва).

15. Ювілейна загальноосвітня школа І ст. № 2 смт Ювілейне Дніпропетровського району (директор Валентина Миколаївна Полупанова).

16. Гімназія-інтернат № 13 Солом'янського району Києва (директор Світлана Володимирівна Алексієнко).

17. Балашівський НВК «Колегіум» – загальноосвітня школа І-ІІ ступенів» Березнівського району Рівненської області (директор Алла Вікторівна Драганчук).

18. Млинівська гуманітарна гімназія Млинівського району Рівненської області (директор Микола Володимирович Кравчук).

19. Котівська СЗШ Рівненського району Рівненської області (директор Оксана Володимирівна Мазур).

Однією з умов втілення моделі розвитку методологічної культури вчителя в системі сучасної шкільної освіти є ефективне використання системи післядипломної освіти як системотворчого чинника становлення професійної компетентності педагога. Процес розвитку методологічної культури вчителя суттєво прискориться, якщо будуть виявлені **основні чинники компетентнісного підходу**, що суттєво впливають на формування досвіду рефлексії самосвідомості, та буде впроваджено технологію розвитку методологічної культури вчителя.

Серед таких чинників:

- взаємоузгодження цілей саморозвитку педагога з цілями розвитку педагогічного колективу;

- створення ефективної системи мотивації до інноваційної діяльності; виявлення чинників, джерел та механізмів творчої активності вчителя;

- забезпечення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу як кожного вчителя зокрема, так і педагогічного колективу загалом.

До важливих умов, що суттєво впливають на розвиток методологічної культури вчителя, належить зорієнтованість освітнього простору школи на співвіднесення шкільного життя із цінностями суспільства, держави, людства загалом. У навчальному закладі створена цілеспрямована система розвитку творчого потенціалу вчителя. Повністю забезпечується потреба вчителя у саморозвитку та самореалізації.

Специфіка методологічної культури вчителя обумовлена тим, що у процесі методологічного пошуку формується суб'єктивність педагога щодо розуміння педагогічних явищ взаємозв'язку пізнавального процесу з реальним життям, розумінням важливості та відповідальності за результати педагогічної праці.

Успішне втілення Концепції допоможе ефективно впровадити модель розвитку методологічної культури вчителя та збагатити сучасну шкільну освіту новими підходами до розвитку професійної компетентності вчителя. Будуть виявлені основні закономірності та принципи процесу розвитку методологічної культури вчителя в освітньому середовищі сучасної школи. Буде розроблено комплекс методичних матеріалів щодо проектування процесу розвитку методологічної культури вчителя на засадах аксіологічного, діяльнісного та компетентнісного підходів і визначено перспективи розвитку професійної компетентності вчителя, підвищення рівня його методологічної культури.

Лідія ВОЗНЮК,
науковий керівник Проекту,
доцент кафедри освітнього менеджменту, кандидат педагогічних наук, доцент

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Суттєвими ознаками, що розкривають сутність поняття «організація методичної роботи» у підготовці педагогічних кадрів, можна назвати: 1) наявність мети (цілей) педагога в організації навчального процесу; 2) конкретне втілення інноваційної стратегії організації процесу навчання та виховання учнів; 3) сукупність педагогічних технологій з реалізації комунікативної поведінки вчителів; 4) правила, що регулюють стосунки між усіма учасниками навчального процесу, стимулюючи активність вчителя до саморозвитку педагогічної культури.

Організацію методичної роботи визначають як цілісну систему, що охоплює «зовнішню» і «внутрішню» структуру організації підвищення професійного рівня педагогічної діяльності вчителя.

Аналізуючи внутрішню структуру організації методичної роботи, ми використовували теоретико-методологічні принципи (принцип детермінізму, цілісності, системності та структурності, необхідності вивчення, співставлення загального і часткового).

Внутрішня структура методичної роботи складається з двох базових рівнів, що передбачають розгляд особливостей організації методичної роботи.

«Внутрішня» організація методичної роботи розглядається з організаційно-технологічного та психолого-педагогічного погляду. Такий підхід дає змогу виділити два базових рівні у «внутрішній» організації методичної роботи.

Перший рівень «внутрішньої» організації методичної роботи складається з чотирьох компонентів:

1. Планування діяльності методичної роботи у навчальному закладі.
2. Керівництво методичною роботою у школі.
3. Контроль діяльності учасників методичної роботи.
4. Корекція і координація методичної роботи.

Другий рівень «внутрішньої» структури організації методичної роботи визначається у психолого-педагогічній готовності керівників і вчителів до участі у методичній роботі.

1. Мотиваційний показник до управління педагогічним колективом у методичній роботі.
2. Змістовний показник усвідомлення знань про інноваційне управління методичною роботою.
3. Знання, уміння і навички здійснювати інноваційну стратегію організації навчальної діяльності.
4. Особистісний показник – розвиток інноваційного мислення і гуманістичної спрямованості вчителя.

Сучасні тенденції розвитку України, демократизація суспільства ставлять перед вітчизняними педагогами нові завдання, одним з яких є вдосконалення процесу професійної підготовки вчителів школи.

У процесі реформування національної освіти в Україні важливе значення має організація методичної роботи у навчальних закладах, головною метою якої: допомога педагогам у розвитку професійної компетентності, вдосконалення і підвищення педагогічної майстерності та активізація їхнього творчого потенціалу.

Зазначимо, що автори використовують термін «організація» в найзагальнішому вигляді, без належного аналізу його суттєвих ознак. Причина такого стану, з нашого погляду, в тому, що тривалий час забезпечення методичною роботою здійснювалось адміністративно-управлінським стилем, тому поняття «організація» мало одностороннє розуміння як виконання документів, положень, програм вищих керівних організацій.

Вирішення цих проблем актуалізує значення методичної роботи у закладах освіти, яка має підвищити професійну кваліфікацію педагогів.

Як свідчить аналіз педагогічної практики, традиційна система організації методичної роботи в школі не задовольняє запити сучасної нової освіти.

Традиційна організація методичної роботи обмежується лише проведенням уроків, написанням методичних розробок, відповідно реалізованою є лише функція повідомлення, констатування теоретичних положень, методичних пропозицій. Проте, стійкі стереотипи традиційної організації методичної роботи залишають поза увагою найголовнішу функцію методичної роботи – створення творчого педагогічного колективу однодумців, що спроможний вирішувати складні педагогічні задачі, координувати активність педагогів для порозуміння у процесі формуванні єдиних вимог, критеріїв і стандартів педагогічної культури.

Традиційна організація методичної роботи визначається як комплекс адміністративно-командних розпоряджень керівників методичної роботи, спрямованих на розробку методичного забезпечення навчального процесу. З цього визначення можна зробити висновки, що організація здійснюється за принципом суб'єкт-об'єктної взаємодії керівників із вчителями, де керівники є суб'єктами (вони є активними), а вчителі – об'єктами управління як виконавці (вони є пасивними). Взаємодія керівника й учителя є автономною: керівники знають, що вони будуть робити, а вчителі лише сприймають те, що вони мають робити.

Ефективною методична робота може бути за умови перебудови традиційного підходу керування методичною роботою на інноваційний, що зумовить формування педагогічної культури вчителів. Вчений В.К. Буряк називає такі основні ознаки педагогічної культури: «педагогічна культура є інтегративною характеристикою педагогічного процесу, що включає єдність як безпосередньої діяльності людей з передачею накопиченого соціального досвіду, так і результати цієї діяльності у вигляді знань, умінь, навичок і спеціальних інститутів такої передачі від одного покоління до іншого».

Теоретичним об'рунтуванням змісту педагогічної культури у нашому дослідженні послужила думка вченого про те, що «педа-

гогічна культура є культурою виховання й освіти». Отже, рівень педагогічної культури людини визначається тим, наскільки ця людина виконує роль вихователя й педагога, що залежить від низки чинників, серед яких можна назвати:

- 1) обсяг знань, які має людина;
- 2) його життєвий досвід, людська мудрість;
- 3) навички й уміння передачі власних знань.

Упровадження інноваційної організації методичної роботи відбувається шляхом розвитку педагогічної культури вчителя. Концепція, яку запропонував В.К. Буряк, визначається формулою «МИ» як показником суб'єкт-об'єктної педагогічної діяльності. Концепція є логічним продовженням педагогіки співпраці і водночас є новою спіраллю у діалектичному розвитку інноваційної педагогіки.

Узявши цю теорію за орієнтир, ми доповнюємо її такими ознаками поняття педагогічної культури – це особистісне утворення вчителя, що характеризується гуманістичними стосунками з усіма учасниками методичної роботи, щоб створити конкурентоспроможний колектив, в якому панує позитивний соціально-психологічний клімат, що зумовлює ефективну працездатність.

Вчителі, як наслідок, мають професійні знання, опанували методику викладання фахової дисципліни, використовують комп'ютер і готові допомогти кожному учню розкрити свій потенціал. Ми спираємося на положення про розвиток творчого мислення педагога, вміння адаптуватися до навчально-виховного процесу у складних психолого-педагогічних ситуаціях, що допомагає йому, педагогу, повноцінно сприймати динамічні зміни фахової, психологічної та педагогічної наук, реалізувати себе відповідно до позиції гуманістичного підходу у взаємодії з учасниками навчального процесу.

Суттєві ознаки, що розкривають суть поняття «інноваційна організація методичної роботи», складаються з:

- 1) мети організації методичної роботи;
- 2) утілення інноваційної стратегії організації процесу навчання вчителів у методичній роботі;
- 3) сукупності педагогічних технологій з реалізації нової філософії освітньої діяльності, нового типу стосунків між вчителями і учнями, нової «технології» опанування знань, нової організації навчального процесу, що характеризує «прозорість»;

4) правил, що регулюють стосунки між усіма учасниками навчального процесу, стимулюючи вчителів до активної участі в методичній роботі.

Порівняння суттєвих чинників організації методичної роботи у традиційній (а) та інноваційній (б) стратегіях

Параметри організації методичної роботи

1. Організація навчання у методичній роботі (дієвий показник)

а) автономна взаємодія в організації методичної роботи. Керівник знає, що треба зробити, планує і розподіляє завдання методичної роботи. Вчителі не обговорюють завдання, а сприймають їх як обов'язкові для виконання;

б) корпоративна взаємодія в організації методичної роботи. Керівник і вчителі обговорюють програму методичної роботи, коректують, уточнюють і розподіляють її виконання за календарним і особистим планами.

2. Стилі спілкування (особистісний показник)

а) командно-адміністративний, управлінський, авторитарний (скритий, відкритий); егоїстичний підхід у виборі пріоритетів;

б) демократичний, особистісно зорієнтований підхід у взаємодії; гуманістичне ставлення до особи, колективістичний вибір пріоритетів.

3. Зміст діяльності організації методичної роботи (мотиваційний, особистісний, когнітивний, операційний показники)

а) змістова сторона діяльності методичної роботи спрямована на виконання планів, наказів, рекомендацій тощо. Результати методичної роботи представлені у репродуктивному вже набутих науково-методичних досягнень;

б) змістова сторона діяльності у методичній роботі спрямована на саморозвиток людини, творчу реалізацію її професійних здібностей. Результати методичної роботи представлені в новаторських розробках навчання учнів.

4. Контроль та оцінка організації методичної роботи

а) суб'єктивна оцінка результативності методичної роботи подана керівником;

б) об'єктивна оцінка результативності методичної роботи подана самооцінкою вчителя, оцінкою педагогічного колективу і керівника.

На нашу думку, ефективність розвитку педагогічної культури вчителів залежить, з одного боку, від готовності керівників до інноваційної організації діяльності, а з

другого – від готовності вчителів активно брати участь у ній.

Водночас, є недооцінка підготовки керівників до управління процесом організації підвищення рівня професійної підготовки вчителів. Важливо усвідомити, що процес підвищення професійної кваліфікації педагогів має відбуватися на основі цілісного підходу, що допомагає розглядати всі дидактичні засоби як засіб професійного становлення педагогічної культури. Сучасна система організації методичної роботи такої змоги не дає, оскільки управління цим процесом здійснюється примусово-виконавчим і адміністративно-командним стилем, у процесі якого вирішуються специфічні завдання без урахування творчого потенціалу педагогічного колективу. Згідно з цим принципом кінцевий результат методичної освіти вчителів виокремлює із загальної структури їхньої професійності лише інформативний аспект, а розвитковий потенціал підвищення кваліфікації педагогів не враховується. Проте сьогодні педагогічна наука ще не знайшла аргументованої відповіді на низку питань щодо підготовки керівників до організації методичної роботи, зокрема на питання щодо виявлення сутності готовності керівників до підвищення професійності вчителів школи.

Готовність до організації методичної роботи розглядається нами як складне особистісне утворення, що містить знання і вміння оперувати плануванням, керуванням, контролем і корекцією змісту освітньої програми методичної роботи та вмінням вирішувати завдання, що виникають у процесі підвищення професійного рівня вчителів.

Критерій готовності до інноваційної організації методичної роботи представлений такими структурними компонентами:

– **мотиваційний показник:** позитивна мотивація і спрямованість керівників на інноваційну організацію методичної роботи, позитивна мотивація вчителів брати участь у методичній роботі;

– **змістовний показник знань, умінь і навичок (когнітивний і дієвий):** знання керівників про технологію наукового управління педагогічним колективом; знання учасників методичної роботи про інноваційну технологію навчання та її роль у професійній діяльності педагога (рівень усвідомленості, практичної важливості, глибина і всебічність знань) уміння керівників ефективно керувати організацією методичної роботи, уміння створювати позитивний соціально-психологічний клімат, уміння впроваджувати педагогічну технологію розвитку особистості; уміння втілювати інноваційні технології, уміння використовувати комп'ютерну техніку;

– **особистісний показник:** спрямованість змісту методичної роботи на всебічний

Далі на стор. 35

розвиток творчої особистості вчителя; на формування комунікативних умінь і гуманістичної спрямованості.

Визначені критерії дали змогу описати такі **рівні організації методичної роботи**.

Примусово-виконавчий (низький рівень) характеризується відсутністю наукової організації управління, стихійним виконанням завдань, егоїстичною спрямованістю у визначенні пріоритетів у виконанні завдань з методичної роботи, непослідовністю суворого дотримання мети і здійснення контролю за своїми діями, провокує дискомфорт та негативний соціально-психологічний клімат, використовує традиційний підхід у навчанні учнів.

Репродуктивно-виконавчий (нижчий за середній) відзначається адміністративно-командним стилем управління методичною роботою, репродуктивним виконанням завдань, егоцентричною спрямованістю у визначенні пріоритетних цілей і завдань методичної роботи, відсутністю особистісної позиції та провокуванням суперечності у взаємодії з учасниками методичної роботи, використанням традиційної організації навчання.

Ініціативно-особистісний (середній рівень) визначає адміністративно-командний стиль управління методичною роботою, творче ставлення до виконання завдань із методичної роботи, намагання створити нове, оригінальне для навчально-виховного процесу, егоцентричну спрямованість у визначенні пріоритетних цінностей, намагання підтримувати позитивний соціально-психологічний клімат, зацікавленість у провадженні передового педагогічного досвіду, хоча й без наукового обґрунтування.

Інноваційно-творчий (високий рівень) характеризується науково-методичним підходом до управління методичною роботою і намаганням створити конкурентоздатну команду вчителів, творчим виконанням завдань у методичній роботі; створенням позитивного соціально-психологічного клімату, упровадженням інноваційних технологій.

Отже, суть інноваційної організації методичної роботи принципово відрізняється від традиційної організації, оскільки:

1) на першому плані перебуває змістовний матеріал методичних занять, в яких розкривається сутність нової філософії освітньої діяльності, нові принципи організації навчального процесу, новий тип стосунків між вчителем і учнем, нові «технології» опанування знань, це унеможливорює репродуктивні методи навчання, це – прозорість навчального процесу,

2) на другому плані організації методичної роботи перебувають завдання щодо вироблення потреби у вчителя формувати **педагогічну культуру** в організації навчально-виховного процесу методичної роботи,

3) на третій план організації методичної роботи виносять питання з формування **свідомого розуміння важливості особистісно-орієнтованої позиції** в навчальному процесі, в якому переважає організаційна і стимулююча функція (кожний учасник навчального процесу постає як цілісна особистість, що взаємодіє з іншими),

4) на четвертому плані організації методичної роботи – функціональні педагогічні завдання, що стимулюють активність вчителів у розвитку педагогічної культури.

Світлана МАЙДАНЕНКО,
доцент кафедри
освітнього менеджменту,
кандидат педагогічних наук

ЯНУШ КОРЧАК ТА ЙОГО «ВИХОВАННЯ СЕРЦЕМ»

Я, як і всі, хто читав його праці, був вражений його творами і життєвою долею. Мабуть, завдячуючи йому та авторам інших моїх дитячих літературних уподобань, я став частиною того, чим я став сьогодні, коли виріс, і ніколи не шкодував, що в дитинстві я пізнав радості та смутки короля Матіуша і його духовного батька, яким був великий педагог – Януш Корчак.

Тому, сьогодні, знову й знову, я вкотре хочу і Вас, шановні колеги педагога, долучити до великих порад і думок Януша Корчака, адже вони актуальні і сьогодні, і завтра, і через сотні років.

ВИХОВАННЯ СЕРЦЕМ

Януш Корчак (польською: Janusz Korczak, справжнє ім'я – Генрік Гольдшміт, польською: Henryk Goldszmit) – польський педагог, лікар, письменник та мислитель. Народився 1878 року у Варшаві (тоді перебувала у складі Російської імперії). Помер 1942 року в таборі смерті «Треблінка» (один з чотирьох головних «таборів смерті» на території окупованої нацистами Польщі) у газетній камері разом із 200 дітьми – вихованцями його «Дім сиріт». Старий Доктор (ще один псевдонім Генріка Гольдшміта) не зміг урятувати своїх дітей, але й не кинув їх самих перед обличчям смерті – так само, як і до цього не залишав їх перед різними життєвими ситуаціями. Його ім'я стало символом педагогічної мудрості та сили духу, героїчної та щирої любові до дитини. Саме польський педагог Януш Корчак заговорив про права дитини задовго до того, як Організація Об'єднаних Націй ухвалила «Декларацію про права дитини» (20.11.1989 р.).

Свою суспільну діяльність Я. Корчак починав лікарем у дитячих лікарнях Польщі. Саме там він побачив, за його словами, «з якою гідністю, по-дорослому і мудро вміє помирятися дитина...», і надихнувся любов'ю до дитячої душі. Відвідуючи дитячі притулки по всій Європі, визначив собі велику і гуманну мету: забезпечити знедоляним дітям гідні умови життя. У 1911 році Януш Корчак створив у Варшаві «Дім сиріт» (своєрідну дитячу республіку) та керував ним до кінця свого життя, залишаючись вірним своїм дітям навіть під час нацистського голокосту. Я. Корчак відкинув усі пропозиції великих шанувальників свого таланту вивести його з варшавського гетто та сховати в іншій частині Варшави.

Я. Корчак за своє життя написав понад 20 книжок, викладаючи у них свій досвід гуманістичного лікаря та педагога. Гуманістичні ідеї його головних праць – «Король Матіуш Перший» (для дітей), «Як любити дітей» та «Право дитини на повагу» (для дорослих) актуальні й дотепер, хоча й були написані ще на початку минулого століття. До речі, «Як любити дітей» створено під час його перебування в Україні у часи Першої світової війни 1914-1918 рр.

Педагогічну концепцію Корчака можна визначити за допомогою однієї простої гуманістичної істини: **треба любити дитину**. А як це робити – про це змушують замислитися його книжки та життєвий приклад. У працях Януша Корчака ви не знайдете порад щодо «догляду та виховання» або рекомендацій щодо «виращування слухняних геніїв». Він вчить батьків слухати своє серце. Чи не тому педагогіку Януша Корчака називають «педагогікою серця»?

«Дім сиріт». Щасливих!

Аналогів «Дому сиріт» у Європі не було. Створений 1911 року на кошти небагудужих заможних людей, «Дім сиріт» став справжнім домішкою не лише для 200 дітей, але й для самого Януша Корчака – до дня його смерті. Під час Другої світової війни притулок Януша Корчака був своєрідною оазою доброти до дитячої душі серед загального дорослого зла і руйнування. Я. Корчак всіма силами підтримував дітей – не давав їм занепасти духом. А ще вчив їх «любити і

Беручи участь в обласному етапі «Вчитель року» у номінації «Історія», що відбувся у красивому і технологічному місті Кривий Ріг у січні 2016 року, неодноразово ловив себе на думках та згадках про видатного польського педагога Януша Корчака.

Я. Корчак ще за життя набув особливої слави, як педагог, як письменник як людина, яка пройшла через пекло, встояла перед найбільшими спокусами цього світу.

поважати себе, людей» і давав натхнення до праці та оптимізму. І усім допомагав стати гідними людьми. Як? Річ у тім, що «Дім сиріт» жив за особливими правилами...

Дитяче самоврядування. У притулку діяв дитячий товариський суд (а при ньому ще й рада), ухвали якого були обов'язковими і для керівництва будинку. «Підсудними» могли стати не лише діти, але й вихователі. Дитячий суд був судом без покарань, адже у дитячій республіці вважали: «Якщо хтось зробив щось погане, краще пробачити його. Якщо зробив погане, бо не знав, що це погано – тепер знатиме. Якщо зробив погано неумисно – у майбутньому буде обережнішим. Якщо зробив погано, бо йому важко звикнути – намагатиметься далі не робити цього. Якщо зробив погано, бо його підмовили – більше не послухається».

Поведінка. Бійки у цій громаді не заборонялися, але існували обмеження: сильний не може бити слабшого, не можна використовувати небезпечні предмети – виховувалася «шляхетність поєдинку» (як у аристократів), ганебними були помста і жорстокість.

Праця. Прибирання діти робили самостійно, усі мали навички самообслуговування.

Система стимулів самовиховання. Наприклад, існували «списки раннього вставання» та «списки бійок», «списки подяку» та «вбачення», поштові скриньки для спілкування з вихователями та товаришами, «шафа знахідок» (усі ці педагогічні прийоми рекомендують і сучасні психологи).

Симпатії. Особливо цікаві «плекісцити доброти та антипатії» – щось на зразок таємного голосування, під час якого діти оцінюють ставлення одне до іншого, і таким чином виявляються симпатії та антипатії у групі. Наприклад, кожну дитину одногрупники оцінювали за шкалою: «товариш», «мешканець», «байдужий мешканець», «обтяжливий новачок» тощо.

Але найголовніше: у «Домі сиріт» **не було жодних криків та примусу з боку вихователів** – лише особистий приклад, авторитет, бесіди та любов.

Любов – це...

Януш Корчак вважав, що виховання, перш за все, – це процес постійного пізнання дитини і розвитку її природних здібностей плюс повага до її особистості. Він писав про те, чого нам сьогодні так бракує – про любов до дітей. Не «любви-виховання-доглядання», а «любви-розуміння», «любви-самовідданості», «любви-прийняття». А це – відвертості, мудрості та моральності, дбайливого ставлення до великого серця маленької людини. І розуміння того, що діти мають право на свою думку і навіть на протест. Януш Корчак підкреслював: «Треба вчити дитину впізнавати неправду, цінувати правду, і не лише любити, але й ненавидіти, не лише поважати, але й зневажати, не лише погоджуватися, але й обурюватися, не лише підкорятися, але й бунтувати». Адже діти – це, перш за все, – люди. Ба більше, діти, переконаний педагог, насправді мудріші за дорослих – чистіші та глибші: «Дитина у сфері почуттів перевершує дорослого, у нього немає гальм. У сфері ж інтелекту дитина не поступається дорослому, просто йому бракує досвіду... Не узагальнюйте, не абсолютизуйте, немає «дітей взагалі», ми виховуємо конкретного

індивідуума. І кожен із них потребує індивідуального підходу». Тому у спілкуванні з дітьми дорослі мають не опускатися до їхнього рівня, як зазвичай вважають, а навпаки – «підніматися до їхніх почуттів»: «Підніматися, ставати навшпиньки, тягнутися. Щоб не образити».

І, насамкінець, варто навести слова Януша Корчака, у яких відбита уся глибина його мудрості:

«Ми не даємо вам Бога, бо кожен має сам знайти його у своїй душі. Не даємо Батьківщини, бо її ви маєте надбати працею свого серця і розуму. Не даємо любові до людини, бо немає любові без прощення, а прощення є тяжкою працею, і кожен має взяти її на себе. Ми даємо вам одне – даємо прагнення до кращого життя, якого немає, але яке колись буде, до життя по правді та справедливості. І, може бути, це прагнення приведе вас до Бога, Батьківщини та Любові».

10 заповідей Старого Доктора:

1. Не сподівайся, що твоя дитина буде такою, як ти, або такою, як ти хочеш. Допоможи йому стати не тобою, а собою.

2. Не вимагай від дитини плати за все, що ти для неї зробив. Ти дав йому життя – як він може віддячити тобі? Він дасть життя іншому, той – третьому, і це вічний закон вдячності.

3. Не зганяй на дитині свої образи, щоб у старості не їсти гіркий хліб. Бо що посієш, те і виросте.

4. Не будь зверхнім до проблем дитини. Життя дано кожному по його силах, і, будь певний, для неї воно важке не менше, ніж для тебе, а може, й важче, бо у неї немає досвіду.

5. Не принижуй дитину!

6. Не забувай, що найважливіші зустрічі людини – це її зустрічі із дітьми. Звертай на них більше уваги – ми ніколи не можемо знати, кого зустрічаємо у дитині.

7. Не картай себе, якщо не можеш чогось зробити для своєї дитини. Картай, якщо можеш – але не робиш. Пам'ятай: для дитини зроблено недостатньо, якщо не зроблено усе.

8. Дитина – це не тиран, який заволодіває усім твоїм життям, не лише плідді та кров'ю. Це та дорогоцінна чаша, яку Життя дало тобі на збереження і розвиток у ній творчого вогню. Це вивільнена любов матері та батька, у яких буде зростати не «наша», а «своя» дитина – душа, віддана їм на збереження.

9. Умій любити чужу дитину. Ніколи не роби чужій того, чого не хотів би, щоби робила твоєї.

10. Люби свою дитину будь-якою – неталановитою, нещасливою, дорослою. Спілкуйся із нею, радуйся, бо дитина – це свято, яке поки що із тобою.

Література:

«Інтернет», Режим доступу:

1. <https://tronkblog.wordpress.com/2011/05/03/януш-корчак-виховання-серцем/>

2. Статтю взято із сайту: <http://www.uaia.info>, автор – Катерина Аніщенко, оригінал – журнал «Мир семьи», березень 2010 р.

Іван БЕЗЕНА, старший викладач кафедри освітнього менеджменту

СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ ЗМІСТУ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Наука чітко визначає критерії компетентності директора навчального закладу, директора-менеджера, директора-лідера, директора-новатора.

Сучасний лідер знає теорію менеджменту, маркетингу, проєктні, організаційно-адміністративні, соціально-психологічні технології.

Проте, в умовах євроінтеграційних процесів швидкоплинний час несе постійні зміни в житті країни, суспільства, в усі сфери людської діяльності, зокрема й в управлінську.

Так 2015-2016 роки входять в історію України як початок корінних реформ в освіті, зокрема і середньої школи.

Загалом – це прийняття та набуття чинності Закону «Про вищу освіту», інновації у вступній кампанії, особливості ДПА і ЗНО, новий підхід до підготовки підручників, початок розробки нових стандартів навчання.

Головне в системі сьогоднішніх реформ – модернізація змісту освіти. Міністр освіти і науки України Лілія Гриневич пояснила значення модернізації змісту освіти як одного з пріоритетних завдань сучасної школи.

Новий зміст освіти зорієнтований на формування ключових компетентностей людини XXI століття. Окрім традиційних компетентностей (знання рідної та іноземної мов, математична грамотність), актуальним є формування підприємницької та фінансової грамотності і, найважливіше, – культурної та громадянської компетентності, що відбувається протягом усіх років навчання.

Міністерство освіти і науки України посилається на гасло прогресивних країн – «Освіта – для життя». Серед завдань в освіті, визначених у свій час ЮНЕСКО, найважливіше – **НАВЧИТИ**:

- отримувати знання (вчити вчитися);
- працювати і заробляти (навчання для праці);
- жити (навчання для суспільного буття);
- жити разом (навчання для спільного життя).

Уміння і потреба вчитися дає змогу учням успішно самореалізуватися у дорослому житті.

Реформи в середній освіті пов'язані з процесом децентралізації місцевої влади в Україні. Умови функціонування загальноосвітніх навчальних закладів в рамках децентралізації визначені постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 року, згідно з якою місцеві громади матимуть більше повноважень і коштів та зможуть самі вирішувати питання фінансового та матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів.

В освітню галузь входить новий термін: **опорна школа** –

Як стверджують науковці та свідчить практика життя, найскладнішим видом людської діяльності є управління. Проблеми управлінської діяльності змістовно розкрито у працях науковців Л. Онищука, Л. Даниленка, В. Кричевського, В. Маслова, Т. Шамової, М. Мартиненка, М. Поташика, В. Симонова та інших, що свідчить про важливість і соціальне значення проблеми. Не втрачає сьогодні своєї ваги думка М. Мартиненка: «Мистецтво управління – це дар божий».

освітній центр для місцевих громад. Опорна школа 3-го ступеня.

Статус опорної надається тій школі, де напрацьовано інноваційний досвід організації та здійснення навчально-виховного процесу, є достатній кадровий та матеріально-технічний потенціал, забезпечено підвезення учнів.

У кожному населеному пункті, де є достатньо учнів, функціонуватимуть школи I та II ступенів, що стануть філіями опорної школи. Опорна школа матиме статус юридичної особи, рахунки в органах Казначейства, самостійний баланс, штамп, печатку. Учителі опорної школи матимуть змогу викладати протягом тижня не лише в опорній школі, але і у філіях.

Звичайно, що головною особою опорної школи є директор, якого орган місцевого самоврядування призначає за конкурсом.

Цей чинник передбачає забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, збільшених повноважень педагогічних та батьківських рад, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура і стиль регіонального управління.

Зусилля керівника такої школи збільшуються в разі завдяки багатогранності його діяльності як керівника навчального закладу з кількома філіями.

На керівника навчального закладу місцева громада покладає місію модернізації навчально-виховного процесу в опорній школі та філіях і, найголовніше, – приведення його у відповідність до потреб часу, запитів громади.

Керівнику опорної школи необхідно відійти від стереотипів, адаптувати навчальний заклад до роботи в нових умовах, визначити в них місце закладу, його роль, розробити стратегію та концепцію його розвитку, зважаючи на соціальні запити, з урахуванням найкращого світового досвіду й особливостей розвитку освіти в області.

Науковці вважають, що стратегія менеджменту – це масштабні прогнози щодо розвитку навчального закладу у довготривалій перспективі, надання якісних освітніх послуг, які стабільно задовольняють потреби споживачів, а саме – громади.

Влітку керівнику школи, перш за все, треба спільно з громадою розробити змістовний план підготовки до нового навчального року не лише опорної школи, але й філій.

Важливо також в нових умовах управління **внести зміни до**

кадрового забезпечення як в основній школі, так і у філіях, а саме: створити команду однодумців, мотивувати діяльність учасників навчально-виховного процесу до творчої праці, розробити систему інноваційного науково-педагогічного зростання кожного педагогічного працівника, налагодити дієву систему комунікації всіх ланок навчального процесу, визначитися з упровадженням найрезультативніших інноваційних технологій навчання і виховання учнів, наслідком яких є суттєве підвищення результативності діяльності навчального закладу.

Як свідчить практика, формувати якісну команду працівників – і мистецтво, і технологія одночасно.

Творчому керівнику слід **впроваджувати нову етику управління, партнерський стиль стосунків в управлінні**. У XXI столітті не можна керувати роботою професіоналів, її можна спрямовувати в потрібному напрямку.

Зважати на те, що століття інформаційних технологій – це час адаптування управління навчальним закладом на основі інформаційних та комунікативних технологій, на засадах відкритості й толерантності.

Сучасні керівники школи, відчувачи вплив ринкових стосунків, усвідомлюють, що управлінські процеси не обмежуються внутрішньошкольним управлінням. Посилюється вплив соціуму, громадськості на управлінську діяльність. Тому особливій уваги керівників шкіл потребує залучення педагогів, батьків учнів, громадськості до вирішення шкільних проблем. І знову в діяльність керівників входить новий термін **«технологія управління громадсько-активною школою»**. Сім'я, громада та школа мають спільну мету – виховати всебічно розвинену гармонійну людину, здатну реалізувати себе в професійному, громадянському і сімейному аспектах.

В умовах реформ в освіті залишаються актуальними слова Василя Сухомлинського: «Час і батькам, і вчителям глибоко усвідомити, що ні школа без сім'ї, ні сім'я без школи не можуть виконати найтонше, найскладніше завдання – становлення людини».

Якість навчання – одна з актуальних проблем батьківської та педагогічної спільноти, що вирішується шляхом створення умов для оптимізації методів і технологій навчального процесу, що

відповідає потребам країни і світовим стандартам.

Співпраця – це постійні спільні інвестиції: батьків до життя класу їхньої дитини та школи; школи – до життя родини школяра. Спільно з громадою визначається контингент учнів, питання розвитку матеріально-технічного забезпечення, складання бюджету школи, розвитку шкільної економіки, засобів підвезення учнів.

За сучасних умов керівник школи має формувати технології роботи з громадськістю, засобами масової інформації, взаємодії з органами місцевого самоврядування і навіть з бізнесом, підприємствами та комерційними структурами. Пригадаймо слова науковця В. Буняка: **«Змінюйтесь – або припините існувати»**.

Отже, до основних характеристик керівника-лідера належать: компетентність (знання справи); інтелектуальні здібності; рішучість, енергійність; гнучкість; відповідальність; уміння керувати собою; комунікабельність; здатність до співпраці.

Не втрачає свого значення в управлінській діяльності вислів давньоримського поета Публіція Сира, який сказав: **«Божевільний той, хто, не вміючи управляти собою, хоче керувати іншими»**.

Успішну школу формує успішний директор. Його успіх не може бути індивідуальним, успіх – лише у співпраці з громадою, батьками, вчителями, учнями.

Зазначені рекомендації щодо змін в управлінні стосуються керівників усіх загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема й вечірніх (змінних) шкіл.

В умовах децентралізації, бюджетних змін місцева влада намагається заощадити, закриваючи вечірні школи. Але долі у людей різні.

Конституційне право молоді – отримувати освіту за різними формами навчання: денною, вечірньою, дистанційно, екстерном, індивідуально. Сьогодні, в умовах нестабільності, частина молоді потребує психолого-педагогічної підтримки, допомоги школи. Тому директор вечірньої школи спільно з місцевою громадою має, перш за все, визначити контингент молоді, якій потрібна середня освіта.

Також необхідно адаптувати навчально-виховний процес до

запитів молоді. Зазвичай, підлітки можуть навчатися і за денною формою, і за вечірньою. А працююча молодь отримує освіту переважно у вечірній час, заочно. Дистанційне навчання в умовах незабезпеченості шкіл інформаційно-комунікаційними засобами поки що доступне не для всієї молоді. Директор школи разом із місцевою владою мають вирішуватися питання матеріально-технічного забезпечення вечірніх шкіл.

Якщо ж класи з вечірньою формою навчання створюються при денних школах, то управляти ними має фахівець.

Керівник школи має знати, що у вечірніх чи заочних класах необхідно адаптувати навчальні плани і форми навчання відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України від 21.09.2011 № 1093 «Про внесення змін до Положення про вечірню (змінну) школу», листа МОН України від 09.06.2016 № 1/9-296 «Про структуру 2016-2017 навчального року та навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів».

Робочі навчальні плани розробляються у тій же формі та за тими ж рекомендаціями, що і в минулі роки.

На цьому шляху **нормативна база** виконує функцію правил дорожнього руху, якою треба керуватися в сучасній управлінській діяльності. Це:

Проект Закону України «Про освіту»;

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5.02.2015 № 157;

Постанова КМУ від 13 жовтня 2015 року № 827 «Про затвердження Порядку призначення на посаду керівників загальноосвітніх навчальних закладів державної форми власності за результатами конкурсного відбору»;

Положення про освітній округ;

Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 роки;

Лист МОН України від 24 березня 2016 року № 1/3-148 «Про відзначення 25-ї річниці незалежності України»;

Лист МОН від 30.12.2015 № 1/9-633 «Про формування органів управління освітою»;

Наказ МОН від 12 січня 2016 року № 8 «Про затвердження Положення про індивідуальну форму навчання»;

Наказ Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України від 21.09.2011 № 1093 «Про внесення змін до Положення про вечірню (змінну) школу»;

Лист МОН від 09.06.2016 № 1/9-296 «Про структуру 2016-2017 навчального року та навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів».

Майя НЕХОРОША, методист навчально-методичної лабораторії технологій освітнього менеджменту

РОЛЬ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА У СТВОРЕННІ УМОВ ДЛЯ УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ

Соціалізація для учня – це збагачення його суспільного досвіду та реалізація як особистості. Людина є клітиною соціуму, її розвиток відбувається лише у взаємодії з іншими людьми. Водночас, кожна людина бажає відчувати себе як кравкою індивідуальністю, неповторність якої цінують та поважають інші.

Ці прагнення складають три групи завдань успішної соціалізації:

1) *соціальна адаптація* – активне пристосування до умов соціального середовища у відповідності до потреб суспільства та згідно з

Проблема соціалізації учнів в освітньому просторі набуває сьогодні великого значення. Успішна соціалізація особи – один із головних чинників збереження духовних орієнтирів нації, формування інститутів громадянського суспільства, утвердження державності.

працює з класом. Тут допоможе **цикл зустрічей** – «Твої вчителі». І щоб під час цих зустрічей вчителі, як і сам класний керівник, розповіли про своє дитинство, про навчання і проблеми, що були в них, про свою педагогічну освіту і про те, як розпочинали роботу в школі, як живуть тепер, чим захоплюються.

Буває й так: шукаємо героїв для зустрічей, для класних годин деінде, а проте, не можна забувати, що в кожному педагогічному співтоваристві живуть, працюють свої герої. Адже саме вчитель, оповідаючи про свої життєві ситуації, може переконливо розповісти про діалектику життя. І навіть одна така зустріч допоможе вирішити цілий комплекс педагогічних завдань:

- показати життєвий шлях людини як сходження до «себе – кращої», як наполегливий саморозвиток;
- побачити життя людини не як некерований потік, а як «ріку життя», де людина прагне бути капітаном своєї долі.

Батьківська громадськість класу – важливий союзник класного керівника у вихованні та соціалізації школярів.

Класний керівник і батьки учнів мають чітко уявляти основні напрямки співпраці:

- розвиток гуманного виховного середовища класу, яке створює можливості для задоволення потреб дитини у пізнанні, спілкуванні та забезпечує вільний самовияв у різноманітній діяльності;
- контроль за дотриманням прав дитини у школі та в сім'ї, унеможливлення

будь-якого – морального, фізичного – насильства над дитиною;

- створення можливостей для

розумного і культурно-ціннісного дозвілля дітей;

- контроль за дотриманням належних умов для зміцнення здоров'я дітей, за посиленням заходів збереження і зміцнення здоров'я у школі;
- створення і розвиток постійних зв'язків класу із соціальним середовищем.

Стратегічні напрямки своєї педагогічної турботи класний керівник може реалізувати завдяки згуртуванню батьківського колективу для досягнення загальних виховних цілей.

Допоможуть тут батьківські збори, проведення яких має відбуватися у формі неформальних зустрічей, бесід за «круглим столом», спілкування, обміну досвідом. З усіма батьками на зборах достатньо зустрітись двічі на семестр, а проблеми, що постають в процесі роботи, необхідно вирішувати індивідуально.

Важливо залучати батьків до проведення різних заходів, свят, походів, екскурсій, зустрічей. Доцільною і корисною є також організація вечорів запитань і відповідей, днів відкритих дверей, консультацій для батьків, батьківських конференцій, психолого-педагогічних практичних занять тощо.

Олена ХОМІЧ, старший викладач кафедри педагогіки та практичної психології; Тетяна РИГА, методист НМІ виховних технологій кафедри виховання та культури здоров'я

Три групи завдань успішної соціалізації

Соціалізація для учня – це збагачення його суспільного досвіду та особистісна реалізація

1. Соціальна адаптація
2. Індивідуалізація
3. Інтеграція

власними потребами, інтересами, мотивами;

2) *соціальна індивідуалізація* – реалізація сукупності установок на себе, виділення себе з групи;

3) *інтеграція* – досягнення взаємодії між особою та колективом, поєднання особистих інтересів з інтересами інших людей.

Головну роль у створенні умов для успішної соціалізації учнів в освітньому просторі відіграє класний керівник.

Класний керівник – педагог-професіонал, духовний посередник між суспільством і дитиною в освоєнні культури, накопиченої людством. Це – педагог-професіо-

ум, що освоєє дитина, необхідно зрозуміти співтовариством, де можна вчитись формувати взаємини – дискуту-

Згуртування класного колективу

Однією з умов успішної соціалізації є згуртування дитячого колективу та створення для кожного учня реальних умов щодо виявлення ним своїх найкращих рис і набуття впевненості в собі.

вати і поступатись, сперечатись і миритись.

Завдання класного керівника – згуртувати дитячий колектив класу та створити для кожного учня умови

для виявлення найкращих своїх рис і набуття впевненості в собі.

Класний колектив є джерелом позитивного соціального досвіду. Приходячи до школи, дитина стає членом класного колективу та змушена приймати ті правила та норми, що притаманні цьому колективу. Водночас, учень може обстоювати свою позицію, що інколи буває протилежною думці більшості. Таким чином, колектив створює можливості накопичення досвіду колективної поведінки в позиціях підпорядкування, активної взаємодії та керівництва. Зрештою, це має призвести до формування таких соціально важливих якостей, як громадянськість, гуманізм, ініціативність, відповідальність, соціальна активність тощо.

У дружньому, згуртованому колективі систему стосунків визначають розумне поєднання особистих і суспільних інтересів, уміння підпорядковувати особисте суспільному. Така система формує впевнену позицію кожного члена колективу, який

знає свої обов'язки, долає суб'єктивні та об'єктивні перешкоди.

Однією з провідних потреб дитини є потреба **самовияву**. Саме вона є головним інструментом психічного розвитку людини.

Надати учневі змогу самовияву у навчально-пізнавальній та іншій діяльності – це забезпечити психічний розвиток, інтенсивне зростання як особистості, зокрема, формування основного внутрішнього регулятора – **почуття гідності**. Гідність формується як поєднання у свідомості дитини **шанобливого ставлення** до неї інших і **самоповага**.

За умови становлення гідності як стійкої характеристики особистості дитини, формуються доброзичливі стосунки з оточенням і стабільне позитивне ставлення її до себе самої.

Лише в такому класі, де багато дитячої творчості, де діє життєрадісна самоорганізація учнівського співтовариства, де кожна дитина шанує за те, що вона творець добрих справ і має якийсь талант, – немає причин для заздрощів, ворожнечі, агресії; тут панують злагода і справжня дружба.

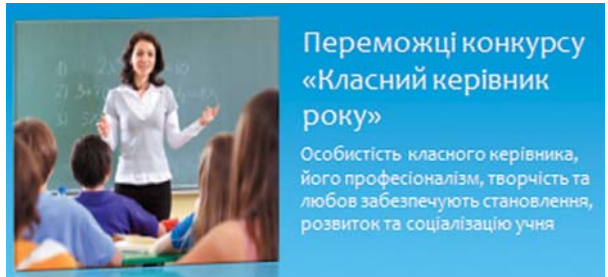
Досить важливим є також «усунення» усіх можливих очікуваних дитиною, ризиків спілкування з учителями. **Гуманні стосунки учителя з учнями передбачають вміння педагога:**

- сформувати в собі щире ставлення до дитини, що забезпечує її довіру до наставників;
- не принижувати дитину, особливо в присутності однолітків і батьків;
- уникати настійливої оцінки поведінки чи діяльності дитини.

Забезпечити кожній дитині перспективу поглиблення самоповаги і поваги інших – це одне з найважливіших завдань класного керівника.

Важливою для сучасної освіти є необхідність розвитку **сентенцій людини**, яка зростає. Це соціально-особистісні потреби, прагнення досягти своєї мети, реалізувати себе у навчанні, у праці, здатність до творчої діяльності – тобто **сутісні сили особистості**, що визначають основу її життєвої енергії, соціальної мобільності, життєтворчості.

Основні складові **сутісних сил** – це духовно-моральний потенціал

Переможці конкурсу «Класний керівник року»

Особистість класного керівника, його професіоналізм, творчість та любов забезпечують становлення, розвиток та соціалізацію учня

нал, який організує систему стосунків через різноманітні види діяльності класного колективу; створює умови для індивідуального самовияву кожної дитини.

Як засвідчив проведений у 2015-2016 н. р. конкурс «Класний керівник року», саме так розуміють свою місію кращі класні керівники області. Це – переможці конкурсу: **Н.В. Павлич**, СЗШ № 61, м. Кривий Ріг; **О.М. Ломако**, СЗШ № 22, м. Дніпро; **О.В. Мар'їна**, фінансово-економічний ліцей, м. Дніпро; **В.А. Комісаров**, СЗШ № 6 м. Тернівка; **Ю.П. Дубовик**, Солонянська СЗШ № 2; **І.В. Сулімова**, СЗШ № 5, м. Нікополь; **А.М. Бондарчук**, СЗШ № 101, м. Дніпро; **Н.О. Гошкодар**, спеціалізована школа № 144, м. Дніпро; **О.Г. Більницька**, СЗШ № 37, м. Кам'янське; **Ю.А. Баглай**, Чумаківська СЗШ Томаківського району; **Т.В. Гавриш**, Чапаєвська СЗШ Широкопольського району, **Р.П. Дорошенко**, СЗШ № 10, м. Жовті Води, **Н.І. Голінько**, Дніпровська СЗШ Верхньодніпровського району; **А.В. Овечко**, Оленівська СЗШ Магдалинського району.

Важливим завданням для сучасної школи є повернення до неї духу доброти і порозуміння, статусу «теплого дому», де діти опановують досвід

Зростання особистості дитини

Умовою успішної соціалізації є розвиток сентенцій людини, яка зростає. Становлення сутісних сил дитини – завдання класного керівника.

ФАКУЛЬТЕТ ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ ТА СТАЖУВАННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

ОДУХОТВОРЕННЯ ОСВІТИ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Духовність покликана олюднювати особистість. Її прикметами є наявність миролюбних міжособистісних і міжгрупових соціальних зв'язків, захищеність слабких (дітей, жінок, літніх людей, інвалідів, малочисельних народів), поєднання суверенності особи і соціальних інститутів, дбайливе ставлення до довкілля.

Щоб краще зрозуміти суть духовності, можна скористатися методом від зворотного, наприклад, розглянути категорію «бездуховна людина». Бездуховна людина обмежується виключно задоволенням життєвих потреб, нею управляють інстинкти та емоції. Це людина, що живе одним днем. Їй немає діла до інших людей, суспільство цікавить її настільки, наскільки воно може надати їй якісь вигоди. Їй байдуже до минулого і майбутнього свого народу, соціального прогресу, до глобальних проблем людства.

Щоб учень став духовним, потрібно багато умов. Але насильно прищепити духовні риси неможливо – потрібна ціла система, що сприяє становленню людини. В цій системі значну роль грає школа, яка має займатися не лише накопиченням знань і збільшенням обсягу пам'яті дитини. Її надзадача в тому, щоб «запалити світильник» учня, щоб він самостійно рухався шляхом становлення людини, тобто займався самопізнанням, самоосвітою, пошуком істини, фізичним і духовним самовдосконаленням. Для цього він має стати носієм етнокультури. Кожен народ створив культуру для формування внутрішнього змісту людини. Поза межами етнокультури не може бути руху до духовності.

Школа покликана захопити учнів до прагнення встати на шлях до своєї справжньої (тобто людської) природи, щоб звільнитись від негативних рис, щоб відшукати духовну свободу через пізнання себе і світу, щоб сформувані відчуття гідності.

Саме у роки незалежності українська школа отримала право виховувати дітей на традиційних духовних цінностях.

На ініціативу Міністерства освіти і науки України 2005 року про введення курсів духовно-морального спрямування Дніпропетровський обласний інститут відповів активними діями.

До появи програми МОН з християнської етики для 5-6-х класів за прикладами інших регіонів України (Києва, Запоріжжя, Полтави, Автономної республіки Крим та ін.) у ДОІППО

Людина завжди по-особливому сприймає «круглі дати». Двадцять п'ять років – це приблизно той час, коли відчувається дорослість життя. Двадцять п'ять років у шлюбі – це поважний родинний ювілей срібної якості. Двадцять п'ять років незалежності України – це також подія не мала. Про цей період незалежності в Україні зараз говориться багато. Проведено безліч соціологічних досліджень, що дають певний матеріал для аналізу. Проте хотілося б зупинитись на фундаменті майбутнього країни – на освіті. Звісно, проаналізувати всю освіту надто складно, а от виявити найбільш важливе в ній – вкрай актуально. Що ж, на нашу думку, є найбільш важливим? Без вагань зазначимо, що це духовно-ціннісний зміст освіти.

була створена регіональна програма з «Християнської етики» для 1-12-х класів (авт. О.Г. Рогова), яка отримала схвалення МОН України для використання в ЗНЗ (лист від 01.03.2006 № 14/18.1-155).

В газеті «Джерело» № 21 (листопад 2005 року), № 1-3 (січень 2006 року), № 17 (вересень 2006 року), № 1-4 (січень 2007 року) були надруковані методичні матеріали з «Християнської етики» для 5 та 6 класу (II семестр) відповідно до регіональної програми.

У 2006 році були створені методичні об'єднання викладачів курсів морально-духовного спрямування, а за рік в ДОІППО була створена посада методиста етики та основ християнської етики.

У 2007-2009 рр. ДОІППО підготував та випустив електронні посібники з християнської етики для старшокласників «Основи благочестя» та «Основи християнської етики» для 5-го класу відповідно до програми МОН України (автори Романенко М.І., Братаніч Б.В., Рогова О.Г.).

Для підвищення рівня духовності дітей та підлітків та поширення факультативних курсів духовно-морального спрямування ДОІППО провів три конференції та одинадцять семінарів обласного рівня в Дніпрі, Кам'янському, Кривому Розі, Новомосковську, Павлограді, Новомосковському, Криворізькому районах.

Протягом 2005-2016 років методисти ДОІППО провели низку виїзних семінарів з проблеми: «Формування духовної особистості школяра засобами курсів морально-духовного спрямування» у Кам'янському, Павлограді, Новомосковську, смт Межова, Васильківському р-ні (Чаплинська СЗШ), Новомосковському, Юр'ївському районах та Індустріальному районі м. Дніпро.

У 2008-2013 рр. ДОІППО очолював Архангело-Михайлівські філософсько-богословські читання й започаткував проведення під час читань науково-методичних семінарів з проблем викладання курсів морально-духовного спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах.

У 2012 році відбувся конкурс «Вчитель року» в номінації «Етика», перше місце в якому на обласному рівні виборола вчитель Криворізької СЗШ № 71 та Зеленопільської НСЗШ Криворізького району Олена Володимирівна Гродікова. Вона гідно представила Дніпропетровщину на всеукраїнському турі, посівши сьоме місце з двадцяти п'яти.

12-13 березня 2013 р. відповідно до плану роботи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (лист від 21.01.2013 № 1/9-32) на базі Дніпропетровського навчально-реабілітаційного центру «Шанс» (директор К.В. Рейда), НВК № 33 (директор Н.І. Полєвікова), НВК № 57 (директор В.Г. Шипко) м. Дніпро відбувся Всеукраїнський семінар «Людинотворчий потенціал курсів духовно-морального спрямування», в роботі якого брали участь методисти обласних (міських) інститутів післядипломної педагогічної освіти та керівники обласних (міських) методичних об'єднань вчителів курсів духовно-морального спрямування.

Відповідно до Закону України про «Загальну середню освіту» предмети духовно-морального спрямування викладають вчителі загальноосвітніх навчальних закладів, які здобули відповідну педагогічну підготовку на базі обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. Протягом 2006-2013 рр. у ДОІППО таку курсову підготовку здобули 419 вчителів.

Відповідно до наказу Департаменту освіти і науки Дніпро-

петровської обласної державної адміністрації від 30.12.2013 № 996/0/212-13 «Про створення мережі експериментальних шкіл області» педагогічні колективи 42 навчальних закладів області з 1 вересня 2013 р. розпочали дослідно-експериментальну роботу на тему: «Створення системи розвитку аксіосфери особистості на засадах традиційних духовних цінностей», що триватиме до 2020 р.

Завданнями експерименту є:

- здійснення експериментальної перевірки ефективності системи шкільної та позашкільної роботи як середовища духовно-ціннісного саморозвитку дитини;
- апробація навчально-методичних посібників з факультативного курсу духовно-морального спрямування «Біблійна історія та християнська етика» для різних вікових категорій в системі роботи навчальних закладів;
- розробка науково-методичних рекомендацій щодо системи розвитку аксіосфери учнів на засадах традиційних духовних цінностей для практичного застосування в роботі інших навчальних закладів.

Для забезпечення ефективного викладання курсів духовно-морального спрямування та продуктивної реалізації завдань експериментальної роботи розроблені плани-конспекти уроків з 4-го по 11-й класи та навчальний посібник для 7-го класу з курсу «Біблійна історія та християнська етика». Із жовтня 2013 року до грудня 2015 року підписано листи МОН України про надання грифу «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» (протоколи від 03.07.2013 № 5 та від 26.11.2013 № 6) до орієнтовних планів-конспектів уроків для 4-11-х класів з факультативного курсу «Біблійна історія та християнська етика» та посібника для 7-го класу з цю-

го курсу, що є розробками вчителів Дніпропетровщини під керівництвом кафедри філософії ДОІППО (завідувач кафедри О.Г. Рогова).

Найактивніше працювали на цій ниві вчителі: Н.М. Скакун (НВК № 33 м. Дніпро), Є.А. Сурело (Чаплинська СЗШ Васильківського району), О.В. Гродікова (СЗШ № 41 м. Кривий Ріг), Л.Г. Гриценко (СЗШ № 15 м. Новомосковськ), Ю.І. Суханова (Орлівшанська СЗШ Новомосковського району), І.І. Удовенко (СЗШ № 1 м. Першотравенськ).

В останні роки в області зростає зацікавленість вчителів, батьківської спільноти в існуванні курсів духовно-морального спрямування («Основи християнської етики», «Біблійна історія та християнська етика», «Християнська етика в українській культурі»). Про це свідчать, насамперед, статистичні дані: в 2006-2007 н. р. 59 ЗНЗ (в них 116 класів та 2007 учнів) області відчували необхідність відродження духовності на засадах традиційних цінностей держави, а в 2015-2016 н. р. – 168 ЗНЗ (в них 396 класів та 7404 учні).

ДОІППО протягом років незалежності докладав чимало зусиль до одухотворення освіти. Проте сказати, що духовно-ціннісна освіта посіла належне місце в навчальних закладах, було б необачно.

Є й об'єктивні чинники, що суттєво ускладнюють не лише поширення, а й існування значених курсів, а саме: в оновлених типових навчальних школах скорочено варіативну частину, за рахунок якої відбувається викладання курсів духовно-морального спрямування; регіональні фінансові органи практично скасовують цю вкрай скорочену варіативну складову навчальних планів; освітні установи не забезпечені навчально-методичними матеріалами з курсів духовно-морального спрямування.

Але в складних умовах опинились не лише школи Дніпропетровщини. Проте в будь-яких обставинах головним залишається людський чинник. Чи прагнемо ми, педагоги, одухотворення освіти? Чи робимо щось для цього?

Якщо все ж таки прагнемо, якщо мріємо, щоб біолог не працював над бактеріологічною зброєю, лікар не чекав хабара, а рятував життя, програміст створював корисні продукти, а не віруси й хакерські програми тощо, то використовуємо такі

Далі на стор. 39

системні аспекти одухотворення сучасної освіти:

- змістовний аспект включає розробку змісту духовно-морального виховання та освіти на рівні окремого навчального курсу; у вигляді «наскрізної» складової, інтегрованої у всі шкільні предмети; профільну освіту; виховання;

- інституційний аспект передбачає включення духовно-моральних компонентів у виховну діяльність всіх соціальних інститутів: сім'ї, різних рівнів системи освіти, державних установ і загальнодержавних організацій;

- кадровий аспект передбачає поетапну реалізацію системи заходів з підготовки та перепідготовки фахівців різного рівня (управлінців і практичних працівників освіти, охорони здоров'я, культури) в питаннях духовно-морального виховання та освіти дітей і молоді;

- організаційно-соціальний аспект. Перспективним є створення системи духовно-морального виховання на рівні області, в рамках регіонального компоненту освіти. На основі чинних і нових нормативно-правових документів можлива реалізація комплексних регіональних програм з духовно-морального виховання;

- економічний аспект системного підходу дає змогу знайти кошти на реалізацію комплексної програми духовно-морального виховання з різних джерел, зокрема, з цільових фондів розвитку духовно-моральної культури й освіти;

- управлінський аспект дає змогу включити в процес вирішення проблеми всі структури (соціальні та інституційні) і забезпечити нові форми організації взаємодопомоги у справі духовно-морального виховання.

Вважаємо, що лише комплексний, системний підхід до організації духовно-морального виховання дітей та молоді може принести справжні плоди. А від того, яка міра духовності стане основою життя особистості, залежить майбутнє української нації. Адже моральність нації – основа духовної стійкості та спадкоємності її історичного буття.

Володимир ДОЛГОПОЛІЙ,
перший проректор
ДОІППО, заслужений
учитель України;
Олена РОГОВА,
завідувач кафедри
філософії освіти

УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФСЬКА ТРАДИЦІЯ РОЗУМІННЯ КРИТЕРІЇВ РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Координаторам експериментальних навчальних закладів «Створення системи розвитку аксіосфери особистості в сучасному навчальному закладі на засадах традиційних духовних цінностей»; викладачам курсів духовно-морального спрямування та усім небайдужим освітянам.

У вітчизняній філософській традиції інтерес до проблеми становлення духовності людини завжди був дуже потужним, а моральна проблематика посідала і посідає істотне місце. Уже за часів Київської Русі мислителі уявляли досконалий образ людини з перевагою духовного над матеріальним, всебічно підтримуючи духовні основи життя («Повість минулих літ», «Слово про закон і благодать»). Глибокі й оригінальні думки філософії серця, розкриті Григорієм Сковородою, розвинуті у творчості Миколи Гоголя, Пантелеймона Куліша, Памфіла Юркевича та ін., дали розгорнуте філософське обґрунтування того, що сфера розуму не обіймає все духовне життя, основою якого є сфера серця. Серце передує розуму у творчості, визначає моральне життя людини; воно породжує енергію, емоції, почуття, сприяє пізнанню. Філософія серця є основою українського характеру, української ментальності.

У сучасній філософській думці проблема духовності дуже актуальна. Це пов'язано із загальним антропологічним поворотом, що відбувся у філософії ХХ ст., із прагненням перебороти раціоналізм та ірраціоналізм у розумінні людини, пошуками виходу із загальної духовної кризи, що вразила сучасну цивілізацію. Набирає силу дослідження проблеми духовності і в українській філософії, з'являється дедалі більше праць, присвячених проблемі людини, її стилю життєдіяльності, способам формування духовності особистості.

Філософсько-освітній супровід становлення духовно-ціннісної сфери особистості неможливий без чіткого усвідомлення освітянами конструктивних ретрансляцій релігійної категорії «духовність» в державній світській школі.

Ця ретрансляція потребує визначення самої категорії «духовність», і це завдання не є формальним, бо виховання без мети – річ безпредметна і навіть небезпечна (Костянтин Ушинський). Для того, щоб допомогти дитині у становленні духовності, педагог має чітко уявляти, становленню чого саме він допомагає. Якщо вчитель сьогодні спробує з'ясувати поняття «духовність» за допомогою словників, енциклопедій, он-лайн-пошукачів тощо, то може констатувати ціннісний хаос,

що панує в царині визначення цього поняття в світському тлумаченні. Християнський контекст поняття є відомим та однозначним, але потребує певного тлумачення, щоб адаптуватися до завдань державної школи. Спробуємо зупинитись на деяких акцентах означення цієї категорії, зважаючи на той факт, що йдеться про українську філософську традицію розуміння духовності особистості.

Духовність можна визначити як здатність людини до самотрансценденції («виходу поза межі себе» на зустріч іншій людині або певному сенсу), самовизначення, самотворчості, що відбиває прагнення до гармонізації внутрішнього світу і взаємин з оточуючими, надутилітарний (більше ніж прагматичний) ціннісний зміст і спрямованість життєдіяльності, що відбивається у «вчинковій царині».

Усвідомлення цього поняття може відбуватись на уроках предметів гуманітарного циклу, а особливо при викладанні курсів духовно-морального спрямування (насамперед, християнської етики) за такими напрямками:

1. Духовність, як вихід за межі загальноприйнятих норм суспільного життя. Ця теза походить від біблійного заклику: «Хто хоче взяти в тебе сорочку, віддай йому і верхній одяг. І хто буде змушувати тебе йти з ним мило, йди з ним дві» (Мф. 5,40-41). На перший погляд, навіть дорослій людині цей заклик сприйняти дуже важко, проте пояснення його досить просте: «Дай більше, ніж прийнято». Таким чином духовність в цьому контексті можна визначити, як вихід за межі норм моралі в позитивному напрямку або формулою «добро +» (як перевиконання узвичаєних у суспільстві норм добра).

2. Духовність, як спрямованість на іншого. Під іншим в українській філософській традиції усвідомлювався Бог і ближній. Саме тому кодекс десяти заповідей угрупується за двома напрямками: «Возлюби Господа Бога твого всім серцем твоїм і всією душею, і всім розумом твоїм... Возлюби ближнього твого, як самого себе» (Мф. 22,37-39). Як життя батьків спрямоване на благополуччя дитини, а життя щасливих шлюбів зазвичай відзначається спрямованістю

чоловіка й дружини на підтримку один одного, так і справжні друзі ніколи не бувають егоїстами, бо їхнім великим пріоритетом є життя іншої людини. Чим більше ця спрямованість на життя *іншого* накреслена в аксіосфері особистості, тим духовнішою є людина.

3. Духовність, як рівень витривалості в життєвих випробуваннях. Має своє походження від настанови зі Святого Письма: «Якщо хто хоче йти за Мною, хай зречеться самого себе, візьме хрест свій і йде за Мною» (Мф. 17,24). Зазначимо, що при зреченні від християнських цінностей в суспільстві втрачено й культуру сприйняття життєвих випробувань, що бувають у житті кожної людини. Звідси жакливе зростання кількості психозів, неврозів й дитячих суїцидів. Будь-яке маленьке випробування стає катастрофою життя і для підлітка, і для дорослої людини в сучасному секуляризованому світі. Відродження культури сприйняття випробувань має сприяти формуванню навичок зустрічі, подолання та перемоги над життєвими труднощами.

4. Духовність, як здатність до самоорганізації. Для наших пращурів мав велике значення відомий заклик апостола Павла: «Усе мені дозволено, але не все корисне; усе мені дозволено, але ніщо не мусить володіти мною» (1 Кор.6,12). Як часто трапляються ситуації, де людина не вміє керувати своїми почуттями, емоціями, не здатна обмежити нескінченно зростаючі бажання, не має внутрішніх гальм.

Духовність зростає завдяки засвоєним цінностям. Цінності є гранично-ідеальним проявом світогляду особистості: це те, що є для людини найдорожчим, особисто сакральним, у що вона вірить, до чого прагне, без чого не бачить повноцінного життя. Духовні цінності – це світ надутилітарних значень, завдяки якому дитина залучається до більш важливого й нешвидкоплинного, ніж миттєве існування; це успадкована система відчуттів, емоцій, ідей, суттєвих для даного суспільства, сприйняття якої сприяє піднесенню людини, залученню її до

світу духовності, як способу й зразку справжнього буття. Засвоєння духовних цінностей допомагає дитині не ставитись однаково до протилежностей, які є у світі. Орієнтуючись на цінності, вона стає здатною давати перевагу позитивному началу: добру, а не злу; правді, а не кривді; милосердю, а не жорстокості; любові, а не ворожнечі; прощенню, а не помсті тощо.

Експериментальним навчальним закладам, що працюють за темою «Створення системи розвитку аксіосфери особистості на засадах традиційних духовних цінностей» **рекомендуємо** зважати, що відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою і вивченням етики чи курсів духовно-морального спрямування (додаток ІЗ до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 № 409 в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664) у 2016-2017 навчальному році в 5-6-х класах пропонується вивчення предмета «Етика» або курсів духовно-морального спрямування, в інших класах – за рахунок варіативної складової. Для шкіл, що користуються іншими Типовими планами, ці курси можуть вивчатись у будь-яких класах також за рахунок варіативної складової. МОН рекомендує декілька програм: «Етика» (Київ, «Перун», 2005), «Християнська етика в українській культурі» (видавництво «Сім кольорів», 2013), «Біблійна історія та християнська етика» (Полтава, «АСМІ», 2011), «Основи християнської етики» (видавництво «Літера ЛТД», 2011). Нагадуємо, що викладання основ християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах відбувається за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя. Предмети духовно-морального спрямування слід викладати в тісній співпраці з батьками, інформувати їх про особливості християнської етики, давати можливість відвідувати уроки і позакласні заходи з предмета.

Головними інтегральними аспектами духовно-моральної освіти та виховання є сприяння розумінню дитиною себе і усвідомлення потужності впливу цього розуміння на розвиток особистості людини на підставі життєвого самовизначення через ціннісне осмислення пережитих подій, самореалізацію відповідно до ухваленого рішення і розуміння відповідальності за свій вибір, що є проявом українського характеру й віддзеркаленням української ментальності.

Олена РОГОВА, завідувач кафедри філософії освіти, кандидат філософських наук, доцент

РОДИНА І ШКОЛА: ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ У РЕФОРМОВАНІЙ ОСВІТІ

Все частіше, коли йдеться про економічну кризу, згадуємо кризу в освіті, пошуки виходу через реформи. На Міжнародних та Всеукраїнських конференціях постає питання права дитини на якісну освіту. Це питання актуалізується сьогодні на тлі безробіття, міграції, збільшення кількості сімей, які перебувають у складних обставинах, зростання кількості дітей з особливими потребами, скорочення фінансування соціальної сфери, зменшення кількості соціальних працівників, загрози появи безпритульних дітей. Головне завдання школи, батьків і всіх соціальних інституцій сьогодні: посилити профілактичну роботу і забрати дітей з вулиці, запобігти повторення гіркого досвіду дев'яностих років.

Постає тема інклюзивної освіти – освіти дітей з особливими освітніми потребами. Тому, «зважаючи на упровадження інклюзивного навчання, що передбачає залучення батьків, як активних учасників навчально-виховного процесу, в теорії та практиці педагогічної науки виникла необхідність активного вивчення сім'ї, яка виховує дитину з особливими потребами. Фахівців цікавлять не лише питання формування у дітей нових умінь та навичок. Вони розглядають сім'ю як основний стабілізуючий чинник адаптації дитини». Актуальність робіт з питань співпраці з батьками зростає, адже важливо досягти корінних змін у практиці співпраці. Але більшість з них обмежуються пропозиціями щодо зміни технології, методики. Є необхідність розглянути співпрацю школи і батьків у площині філософських аспектів.

Дослідження Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) свідчить: є нагальна потреба в забезпеченні комплексної державної політики формування здорового способу життя молоді й упровадження програм психологічної підтримки дітей та підлітків в Україні. Дослідники доводять, що важлива роль належить батькам, вчителям і засобам масової інформації. І актуальним завданням є виховання усвідомленого батьківства з використанням потенціалу навчальних закладів, громадських і батьківських організацій. Статистичні дані свідчать: майже половина учнів шкіл витрачають свої кишенькові гроші без контролю батьків. Третина матерів учнів не знає, чим займаються їхні діти у вільний час, батьки 50 відсотків учнів шкіл не знають, де їхні діти бувають після навчання. Майже кожен четвертий підліток ніколи не грає вдома у спільні ігри з батьками. Спільне обговорення проблем та новин у щоденному спілкуванні в сім'ї зменшується з віком. Ці та інші проблеми потребують системного вирішення, що визначено в Концепції сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012-2021 роки. У документі підкреслено, що сім'я належно не виконує виховні функції внаслідок відсутності цілеспрямованої, поетапної, організованої системи підготовки майбутніх батьків до виконання соціальних ролей чоловіка і дружини, батька і матері; відсутністю умов для підвищення свого загальнокультурного і педагогічного рівня. При цьому у державному документі акцентовано, що «можливості реалізації українською сім'єю виховної функції вкрай обмежені й через зниження загального культурно-освітнього рівня більшості населення.

Сучасні батьки мало зважають на підвищення своєї педагогічної культури». Тому держава головним завданням у спільній роботі школи і родини «визначає пріоритетність сімейного виховання, гуманізацію взаємин педагогів і батьків». Водночас, дослідники у галузі виховання вважають цінність сім'ї найважливішою, де кожна

сім'я самодостатня і самоцінна, де кожна дитина самостійна цінність.

Дослідники відзначають, що більшість принципів виховання продиктовані потребою суспільства знайти певний баланс між потребами колективу та індивідуальними планами його членів. Успіх конкретних методик обумовлює підтримка широких мас. «Виховувати дітей набагато легше, якщо суспільство має бажання поділитися з вами відповідальність». Окрім батьків і педагогів, важливо залучати до взаємодії дітей. Так, міжнародні тренінги за участю Всеукраїнського фонду «Крок за кроком» використовують методологію поширення інклюзії у загальноосвітньому навчальному закладі, що забезпечує залучення до колективу кожної дитини. Особлива увага надається тим, хто переживає особисту кризу чи має проблемну поведінку (Міжнародний навчально-практичний тренінг «Коло друзів», 10-12 грудня 2015 року, м. Ірпінь, Україна).

Необхідно зважати на досвід країн, що забезпечили високу якість освіти і мають здобутки у площині взаємодії школи і батьків. Так на сайті фінських шкіл розміщено методичні рекомендації навіть для батьків-іммігрантів, де підкреслено: за благополуччя дітей перш за все відповідають батьки (або опікуни).

Основа співпраці – щоденне спілкування між школою і батьками за різними формами (особисте спілкування з різними фахівцями закладу або через щоденник, в тому числі електронний, консультації, співбесіди, участь у нарадах, роз'яснення специфіки роботи і вимог до дітей конкретних класів і категорій).

У країнах ЄС багато уваги надається роботі батьків з учнями рідною мовою, адже мова виконує не лише функцію обміну інформацією, але, що важливіше, транслює певні соціальні і культурні цінності. Французька дослідниця Барбара Касен у роботі «Більше однієї мови» підкреслює цінність і самодостатність опису світу кожною мовою, але підкреслює: цей же опис іншими мовами, іншими словами не буде тожним.

Дослідження центру «Neven» в Шотландії свідчить, що комуні-

кація між дітьми та батьками є найважливішою частиною процесу соціалізації та залучення дитини до соціального середовища. Найбільший вплив має той із батьків, хто має високий рівень адаптованості у соціумі.

Обов'язок школи у Нідерландах – горизонтальна відповідальність, перед учнями і їхніми батьками, а не перед Міністерством. Тому і батьки розуміють, що вони відповідають за виховання і освіту їхньої дитини. «Частина батьків мають спільні зі школою погляди на навчання та виховання своїх дітей. Наслідком залучення батьків як партнерів є взаємне інвестування, прагнення до взаємного пізнання, яке ще називають «симпатією» за феноменологією симпатій М. Шелера, що передбачає контакт, діалог, комунікацію, готовність до взаємопізнання та налагодження стосунків. І якщо події розгортаються належним чином, довіра між партнерами зростає. Як наслідок, у виграші – дитина». Головним у цьому дослідженні є не технології, методики (хоча і про це йдеться), а – комунікація, адже сьогодні комунікація віддзеркалює нашу взаємозалежність у суспільстві.

Так ми переходимо у площину філософії. Це підтверджує український підручник: «комунікативна філософія прагне довести обґрунтування моральних норм. І це розглядається не лише як завдання філософської науки, а як завдання всього суспільства». Більше, батьки як суб'єкти навчально-виховного процесу освітнього закладу і члени суспільства мають всі права для вибору і нових форм навчання, в тому числі й альтернативних форм, що створює і певні ризики.

Поняття ризику не випадково вводиться до теорії неперервної освіти, адже у суспільстві, що трансформується і визначає своїм завданням використати потенціал усіх його громадян, підвищується ймовірність помилкових дій з негативними наслідками. Найчастіше страхувальниками на випадок ризиків для конкретної людини стають сім'я, соціальне мікросередовище, держава. Індивідуальна відповідальність за ризики – це моральна, правова, адміністративна або інша відповідальність конкретної людини (у цьому разі

батьків) за конкретний вчинок або бездіяльність.

Ми звикли чути критику в бік середньої школи, як одного з освітніх інститутів, за відсутність визначеної позиції щодо різних систем цінностей – світських або релігійних тощо. Важливо, що внаслідок такої критики школа втрачає свій авторитет не лише як навчальний заклад, але й виховний – місце масової соціалізації дітей. Варто згадати дослідження вчених, що критикують обмеженість та зайвий консерватизм будь-якої інституталізованої освітньої діяльності. Вони акцентують на схованому навчальному плані, що закріплює відтворення тих систем цінностей, знань, навичок, або компетенцій, що обслуговують замовлення певної соціальної групи. Чим різноманітніше суспільство, тим більше різних систем цінностей транслюється за допомогою освіти. А це створює можливість безконтрольних маніпуляцій з боку різних політичних сил, тому люди мають бути інформовані про повний зміст їхньої освіти та освіти їхніх дітей.

Сьогодні **проект Закону України «Про освіту»** допускає право батьків на вибір форм та методів навчання, що дає нагоду розглянути місце і роль домашнього навчання за вибором батьків як альтернативного навчання. На думку частини дослідників діяльність учителів має суперечливий характер, де є непорозуміння та механічне виконання навчальних планів. Завищені вимоги до навчання учнів мобілізують всі розумові та фізичні сили дитини, не залишивши місця для формування їхньої суті. Так, К. Ясперс акцентує: «...у школі учителі наполягають на індивідуалізації більш ніж потрібно, проте, не можуть досягти того, що безглуздо перетворюють у мету вольового напрямку – формування особистості. Внаслідок того, що дитину смікають у різні боки, вона виявляє лише уламки традицій, але не світ, у який вона може вступити з довірою».

Така форма навчання, де діти не навчаються у школі, а батьки організують для них цей процес, в останній час є цікавою для багатьох країн світу. Експерти прогнозують таке навчання як перспективну форму сучасного навчання. Критикуючи усталену систему

освіти, дослідники не закликають до закриття шкіл, а лише відмовляють їм у праві на монополію, порушуючи важливі питання взаємних визначень суті людини і природи сучасних соціокультурних інститутів. Суспільна освіта лише б виграла від звільнення суспільства від обов'язковості шкіл. І Ілліч акцентує на виграші, що матимуть завдяки таким процесам сім'я, політика, безпека, віра та спілкування. Якщо ми дивимося на дітей тільки для того, щоб бачити, як вони виконують наші вимоги, то не помітимо найцікавіші та суттєвіші риси їхніх характерів. Батьки, які навчають дітей вдома, виконують це завдання краще: у них є час та бажання пізнати своїх дітей, їхні інтереси, реагувати на їхні емоції. У дослідженні Д. Холста пропонується переглянути підходи до традиційних завдань педагога: догляду, контролю, арбітражу.

Соціокультурні контексти взаємодії школи та сім'ї потребують залучення до співпраці державних та недержавних організацій, фондів для соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей з особливими потребами, дітей із малозабезпечених сімей. Потребують удосконалення форми та методи превентивної роботи із сім'ями, підходи до запобігання соціальному сирітству, реабілітація та реінтеграція дітей для створення безпечного дитинства, удосконалення міжнародної співпраці у галузі освіти, підвищення ефективності міжнародних проєктів та програм, що покликані вирішувати ці питання.

Різні підходи до домашнього навчання як альтернативної форми освіти в тих країнах, де дозволяється вчити дітей вдома, та в Україні, що сьогодні реформує свою систему освіти і ще не задекларувала законодавчі підходи до цього складного питання, спонукають до подальших досліджень становлення домашньої освіти із залученням фахівців з питань філософії освіти, педагогіки, психології, соціології, економіки, державного управління, юридичних питань.

Інститутам післядипломної педагогічної освіти необхідно акцентувати увагу на формуванні кадрового потенціалу, що здатний працювати за новими стандартами з врахуванням соціокультурних контекстів та розширення сфери взаємодії сім'ї та школи для розвитку соціального партнерства саме через комунікації у системі післядипломної педагогічної освіти, де необхідно навчитися обміну смислами, що складають основу буття людства. Цей кадровий потенціал незалежно від своєї фахової орієнтації має опанувати або згадати феноменологію симпатій М. Шелера, трактовку соціального П. Сорокіна, діалогізм М. Бахтіна і М. Бубера, навчитися шукати разом з роботами Н. Лумана і Ю. Хабермаса сенс суспільного життя.

Валентина САГУЙЧЕНКО,
доцент кафедри
філософії освіти,
кандидат філософських наук

ГРОМАДСЬКО-АКТИВНА ШКОЛА

Кожна школа прямує своїм шляхом розвитку, адже кожна школа – органічна структура, яку творить ентузіазм персоналу, бачення лідерської команди і потреби місцевої громади.

Всеукраїнський Фонд «Крок за кроком» разом із міжнародними партнерами розробили стандарти для громадсько-активних шкіл, що допомагають школам визначити найкращі практики та шляхи для подальшого розвитку. Сьогодні Стандарти успішно використовуються у понад 10 країнах світу, серед яких: Боснія та Герцеговина, Великобританія, Вірменія, Молдова, Монголія, Казахстан, Польща, Росія, Чехія, Україна. **Ключовими ознаками за міжнародними стандартами якості діяльності ГАШ є:**

Лідерство

Концепція розвитку школи, стратегія, підтримка та ресурси для роботи.

Партнерство

Школа тісно співпрацює з іншими організаціями, здійснюючи спільну діяльність, обмінюючись інформацією та ресурсами.

Соціальна інклюзія

Усіх учнів заохочують до участі в житті школи із шанобливим ставленням до їхнього етнічного походження, релігійних вірувань, соціального класу, фізичних та інтелектуальних можливостей, гендерних особливостей тощо.

Послуги

Школа та її партнери пропонують перелік послуг відповідно до потреб громади.

Волонтерство

Учні й дорослі працюють разом, щоби підтримати розвиток місцевої громади, намагаючись зробити своє оточення кращим для життя, роботи та навчання.

Навчання протягом усього життя

Школа реалізує концепцію навчання протягом усього життя: для академічних досягнень, покращення професійних навичок, задоволення.

Розвиток громади

Школа підтримує громаду, щоби виявити та вирішити спільні проблеми.

Залучення батьків

Школа тісно співпрацює з батьками, допомагаючи усунути бар'єри до участі в житті школи й забезпечуючи для дітей середовище, що підтримує навчання.

Шкільна культура

Громадсько-активна школа є відкритою та сприятливою для змін. Демократичні принципи використовуються в усіх сферах шкільного життя.

Наша школа залучилася до цього проекту у 2014 році. Спочатку було розроблено програму роз-

витку школи як громадсько-активної. Розробкою проекту займалася Олена Володимирівна Пиріг, яка на той час працювала педагогом-організатором школи та координувала роботу шкільної дитячої громадської організації «МІГ».

Директор школи Таїсія Гаврилівна Малиновська стала учасником Всеукраїнського клубу директорів ГАШ.

У 2015 році, у зв'язку з розширенням у школі та її мікрорайоні категорій дітей, які входять до «групи ризику», виникла необхідність долучитися до проекту «Створення інклюзивного безпечного середовища в навчальних закладах і громадах». У рамках цього проекту ми взяли участь у навчально-практичному тренінгу «Кола друзів», який організували Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» за підтримки Фонду «Інститут Відкритого Суспільства» та Фонду Чарльза Стюарта Мотта. В цьому році до проекту було залучено представників громадсько-активних шкіл Дніпропетровської, Харківської, Донецької, Запорізької, Луганської областей. Навчання проводили тренери з Великобританії Джекі та Колін Ньютон.

«Кола друзів» – це методологія поширення інклюзії в загальноосвітньому навчальному закладі, що забезпечує залучення до колективу кожної дитини («фокусної дитини») будь-якого віку, яка має труднощі у школі внаслідок індивідуальних особливостей розвитку (порушення розвитку), особисту кризу чи проблемну поведінку.

Такі «Кола друзів» у нашій школі проводяться в тих класах, де є потреба у подоланні проблем в колективі: в 1 класі (конфліктна дитина), в 2 класі (відкинута дитина), в 3 класі (дитина з кризовою ситуацією в сім'ї), в 4 класі (гіперактивна дитина). До кінця навчального року вдало закінчилися три кола. Самою яскравою стала історія дівчинки з 3 класу, яку спочатку не обрали «фокусною дитиною», але в процесі роботи з класним колективом з'ясувалося, що

саме вона потребує свого «Кола друзів». Дитина була замкненою, відчуженою, байдужою до всього оточуючого, ніколи не усміхалася, хоча й ні з ким не конфліктувала. З'ясувалося, що вона із сім'ї, в якій мама – вихованка інтернатного закладу, тато – учасник АТО, її вихованням переважно займається бабуся. Мама дівчинки

не знає як і не вміє спілкуватися з дитиною, вона може дві години просидіти з дитиною і мовчати. Створене коло «Сонечко» (так назвали його діти-добровольці, які захотіли допомогти дівчинці) допомогло їй соціалізуватися та долучитися до класного колективу. Одна з учасниць цього кола після декількох занять сказала: «Ми не лише допомагаємо іншим – ми допомагаємо й собі». Коло завершило роботу тоді, коли дитина стала почуватися впевнено у своєму середовищі, середовищі однолітків – усміхається, радіє життю і готова допомогти іншим. А найголовніше, що вона бачить тих, кому потрібна допомога.

З інтерв'ю з Аліною:

– Який настрій у тебе?

А. Гарний (усміхається)!

– Чому?

А. Тому що у мене багато друзів (називає тих, хто входить до кола).

– Тобі подобалося бути в колі?

А. Так! Бо ми там грали, говорили компліменти.

– Який комплімент тобі найдужче сподобався?

А. Здорова, слухняна, красива.

– Що тобі дало коло друзів?

А. Я стала краще вчитися, більше перебуваю в колективі, багато хто став зі мною дружити.

– Кому б допомагала ти?

А. Всім!

– Кого, ти вважаєш, треба включити в коло?

А. Віталію.

– Чому?

А. Тому що з нею ніхто не дружить.

– Ти б їй допомагала?

А. Так. Проводили б разом час, дружила.

Історія цієї дівчинки була представлена як досвід реалізації методичних матеріалів на робочій зустрічі з тренером-наставником «Кола друзів» Коліном Ньютоном у травні 2016 р. в Харкові.

Методику «Кола друзів» представили вчительському та батьківському колективам школи під час проведення тематичного «круглого столу». Перші результати роботи за цією методикою презентували вчителіям початкової школи під час проведення районного семінару в стінах нашої школи в лютому 2016 р.

Участь у проекті «Проектний менеджмент» в рамках проекту Всеукраїнського фонду «Крок за кроком» – «Створення інклюзивного безпечного середовища в навчальних закладах і громадах» стало наступним кроком у розширенні партнерства школи з місцевою громадою.

Результати оцінки потреб громади засвідчили, що більшість вважає актуальною проблемою соціально-правову незахищеність осіб, які прибули до нашої громади з Донецької та Луганської областей, адаптацію військовослужбовців, які повертаються з антитерористичної операції, та бездоглядність дітей із родин, які опинилися у складних життєвих обставинах. Серед них чимало сімей військовиків: учасників АТО та тих, хто повернувся із зони бойових дій. За даними РАГС, у нашій громаді різко збільшилася кількість розлучень у сім'ях, батьки яких беруть або брали участь

у антитерористичній операції, а звідси: підвищення рівня конфліктності та агресії в сім'ях, зниження рівня успішності дітей в школі, емоційні зриви та психологічні стреси, бездоглядність дітей з боку батьків, що спричиняє ризиковану поведінку, конфліктність у

дитячому середовищі, конфлікти дітей з дорослими та інше.

Соціальну незахищеність цих категорій посилює віддаленість від районного центру – м. Новомосковська (відповідно і від районних соціальних служб) та брак коштів на поїздки.

Відсутність в м. Перещепині та Новомосковському районі сучасного центру обмежує можливості отримання правової та соціальної

безкоштовної допомоги особами, які цього потребують.

Перещепинська СЗШ № 1 взяла на себе відповідальність щодо створення умов для надання соціально-правової допомоги незахищеним верствам населення для успішної адаптації у нашій громаді шляхом організаційної роботи шкільного соціально-психологічного центру «Довіра».

Актуальність проекту в тому, що члени нашої громади: сім'ї внутрішньо переміщених осіб, родини учасників АТО залишаються сьогодні наодинці з проблемами незахищеності, неприйнятності: змушені повністю змінювати свій звичний спосіб життя, формувати нове коло знайомих, а це дуже часто пов'язане зі стресом, страхом перед змінами.

Центр буде надавати такі послуги:

– поширення інформації (виготовлення буклетів, інформаційних бюлетенів, оголошень, повідомлень на сайтах, ЗМІ), необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги), а саме: про види соціальних виплат (якщо сім'я або особа має на них право відповідно до чинного законодавства); про заклади та умови отримання соціальних послуг;

– проведення навчання для батьків: лекцій, показ відеомате-

ріалів щодо подолання кризи сім'ї, негативного впливу сімейних негараздів на розвиток дитини, зміцнення інституту сім'ї, поширення засад відповідального, усвідомленого батьківства;

– поширення інформаційно-просвітницьких матеріалів про права дітей ВПО та дітей учасників АТО, щодо відповідальності батьків за невиконання батьківсь-

ких обов'язків, жорстокого поводження з дітьми, насильства, також матеріали щодо прав дітей, внутрішньо переміщених сімей та учасників антитерористичної операції;

– інформування про ресурси громади, служби, організації, заклади, установи, що працюють у сфері захисту прав дітей тощо;

– залучення дітей із проблемних категорій, які мають труднощі адаптації до нових умов життя та спілкування, до проведення «кіл друзів».

Яких результатів для громади ми очікуємо? Цей проект вже затвердив Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Його бюджет склав приблизно 77 тисяч гривень (55 з яких надав Фонд), на які закуплено обладнання для кабінету: інтерактивну дошку, ноутбук, принтер, фотоапарат, фліпчарт, робочий стіл, канцтовари. Складено меморандуми про співпрацю із соціальними службами РДА, районним відділом освіти, громадськими організаціями.

Відкриття ІШЦСПД «Довіра» приурочено до 25 річниці Незалежності України.

Довготривалим результатом буде:

– зниження рівня тривожності дітей із сімей ВПО та АТО шляхом впровадження методики «Кола друзів»;

– зниження рівня тривожності (конфліктності) у громаді;

– підвищення рівня соціально-правової грамотності членів громади;

– збільшення обсягів пропагандистських матеріалів у засобах масової інформації щодо використання можливостей шкільного соціально-психологічного центру «Довіра»;

– належний рівень задоволення запитів відповідних груп населення місцевої громади.

Життя триває, життя змінюється, життя рухається вперед!

Запрошуємо всіх небайдужих до творчої активної співпраці, обміну досвідом, думками і проблемами. Ми – люди, ми – можемо помилятися, але не помиляється той, хто не працює.

Любов ПЛАХОТІНА,
керівник проекту, заступник директора з виховної роботи Перещепинської СЗШ № 1, Новомосковський район

КАФЕДРА ВИХОВАННЯ ТА КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ, ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ, БЕЗПЕЧНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

У сучасних умовах інтенсифікації, високої мобільності, соціально-політичної конфліктності, кліматичних змін, техногенних катаклізмів завдання збереження і зміцнення здоров'я людини потребують першочергового вирішення. Саме категорія здоров'я в сучасному цивілізованому суспільстві виступає «візитною картою» соціально-економічної зрілості, культури і процвітання держави, а технології збереження здоров'я посідають пріоритетне місце в навчально-виховних і соціальних ініціативах держави.

Зміни соціоecологічного середовища існування людей спричинили настільки істотний вплив на здоров'я населення, що сьогодні це розглядається як глобальна проблема сучасного світу. Найбільше потерпає від цього населення тих країн, які поки що не мають достатньо економічних ресурсів для відновлення ушкодженого довкілля і забезпечення всім своїм громадянам належного рівня соціального захисту. Перш за все від цього страждає молоде покоління, це створює загрозу майбутньому сталому розвитку таких суспільств.

В Україні, яка за короткий період часу пережила Чорнобильську катастрофу, зазнала глибокої соціально-економічної трансформації, переживає сьогодні військову агресію від сусідньої держави, гостро відчувається і погіршення здоров'я як усього населення, так і молоді. У зв'язку із цим постає проблема поліпшення здоров'я молоді шляхом пошуку нових підходів, а саме: упровадження проектів із формування здорового життя, заснованих на сучасних теоретико-методологічних положеннях, новому погляду на феномен здоров'я населення, на роль і місце різних суспільних інститутів.

Україна має враховувати і враховує багатий європейський досвід та рекомендації щодо здоров'язбереження, зокрема положення і рекомендації Оттавської Хартії (1986, Канада), яка визначила п'ять основних напрямків для ФЗСЖ (формування здорового способу життя): сприяння упровадженню «здорової» політики; створення сприятливих природних і соціальних середовищ; роз-

В умовах глобалізації, нових цивілізаційних викликів рівень здоров'я нації суттєво впливає на її майбутній розвиток, спроможність до духовного й культурного вдосконалення. У третьому тисячолітті здоров'я людини розглядається не лише як найбільша соціальна цінність, але і як вирішальний чинник економічного розвитку, конкурентоспроможності й продуктивності праці, росту добробуту країни і рівня життя її громадян.

виток активності громад і організацій; розвиток персональних навичок здорового способу життя; переорієнтація пріоритетів системи охорони здоров'я від лікування на профілактику. Водночас Хартія визначила 8 передумов здоров'я, що мають бути забезпечені в суспільстві для того, щоб кожна людина була в змозі якнайповніше реалізувати свій потенціал здоров'я: мир, дах над головою, соціальна справедливість, освіта, харчування, дохід, стабільна екосистема, сталі ресурси.

Україна також керується Всесвітньою декларацією з охорони здоров'я (1998 р.), що була детально розроблена і викладена в документі «Здоров'я-21: Основи політики досягнення здоров'я для всіх у європейському регіоні ВООЗ». Політика «Здоров'я-21» має основну мету – досягнення всіма людьми якомога повнішої реалізації індивідуального потенціалу здоров'я, визначає особливості діяльності щодо покращення здоров'я населення світу у XXI столітті.

Так, важливою особливістю проблеми здоров'язбереження є те, що на сучасному етапі існування людства на Землі з'явилося безліч нових чинників, що призводять до різноманітних процесів руйнації в організмі людини.

З одного боку, освіта покликана надавати знання, формувати навички здоров'я і безпеки, та водночас, з іншого боку, спеціалісти констатують, що наприкінці навчання в школі більше 80 % випускників не можна назвати абсолютно здоровими.

Аналіз структури захворюваності учнів в Україні також переконливо свідчить, що під час навчання в школі зростає кількість хвороб дихальних шляхів, захворювань очей, патологій органів травлення, порушення постави, нервово-психічних розладів. Постійно реєструється підвищення рівня захворюваності й поширення серед підлітків та молодих лю-

дей хвороб крові, кровотворних органів, недоброякісних новоутворень, хвороб сечостатевої та кістково-м'язової систем, кровообігу; почастишали ускладнення вагітності, пологів і післяпологового періоду, наявні вроджені вади розвитку. Залишається високим рівень захворювань, що передаються статевим шляхом.

Подібні стани здоров'я не лише результат тривалого несприятливого впливу соціально-економічних і екологічних чинників, а й низки таких педагогічних чинників, як: стресова тактика авторитарної педагогіки; інтенсифікація навчального процесу; невідповідність програм і технологій навчання функціональним і віковим особливостям учнів, недотримання елементарних фізіологічних вимог до організації навчального процесу; недостатня кваліфікація педагогів у питаннях розвитку та охорони здоров'я дитини; необізнаність вчителів зі здоров'язбережними технологіями навчання та виховання; масова безграмотність батьків у питаннях збереження здоров'я дітей; істотні недоліки в системі фізичного виховання і в роботі медичних служб.

Великою проблемою у школі і щодо навчання, і щодо погіршення здоров'я, емоційного стану є також соматично ослаблені діти, які часто хворіють. Безумовно, вони потребують і особливої уваги, і професійної підтримки педагогів, адже захворювання нерідко призводять до порушень у різних сферах: фізіологічній (астенія); психологічній (зниження самооцінки, зростання тривожності); педагогічній (труднощі в навчальній діяльності); соціальній (низький соціальний статус у класі). Для профілактики виникнення ситуативної тривожності важливо заздалегідь готувати дітей до різних травматичних, публічно-оціночних подій (відповіді біля дошки, контрольні роботи тощо), обговорювати з ними можливі

труднощі, навчати конструктивним способом вирішення виникаючих проблем. Доцільно попередити «програвання» найбільш важких ситуацій, уникання психотравматичних ситуацій. Так, вчитель може замінити відповіді біля дошки для соматично ослаблених дітей відповіддю з місця або індивідуальною роботою у профілактики відчуття емоційного неблагополуччя у таких учнів.

Після частоті або тривалоті відсутності дитини в школі внаслідок хвороб важливою є робота по її реадaptaції, що може включати в себе педагогічну підтримку для надолуження пропущеного матеріалу, використання спеціальних ігор та вправ для залучення дитини до соціального колективу класу, згуртування учнівського колективу тощо. Така робота потребує і високих відповідних компетентностей педагогів, і комфортних характеристик освітнього середовища в цілому.

Тому актуальною проблемою сучасної педагогічної науки є пошук та упровадження інноваційних, здоров'язбережних методик, нових підходів до організації навчально-виховного процесу в школі, спрямованих на гуманізацію, демократизацію освіти, що забезпечить створення оптимальних умов для духовного зростання особистості, повноцінної реалізації психофізичних можливостей, збереження та зміцнення здоров'я. Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (Указ Президента України від 09.02.2016 № 42/2016) орієнтує суспільство, освіту зокрема, до активного і всебічного формування здорового способу життя як основи відновлення та збереження здоров'я нації, і перш за все – засобами освіти.

Саме тому одним із пріоритетних завдань системи освіти має стати створення умов для збере-

ження і зміцнення здоров'я дітей, формування у них ставлення до здоров'я як до головної людської цінності.

Основними напрямками зміцнення здоров'я учнів є: формування цінності здоров'я і здорового способу життя у діяльності освітньої установи; нормалізація навчального навантаження; розробка й упровадження інноваційних програм та здоров'язбережних технологій, спрямованих на охорону і зміцнення здоров'я дітей, їхній повноцінний розвиток, ефективне навчання; створення здоров'язбережних умов середовища, спеціальних умов адаптивності для дітей, які мають обмежені можливості, ослаблене здоров'я і проблеми у розвитку; створення системи та механізмів спільної діяльності школи та сім'ї з формування культури здоров'я, безпечної способу життя учнів, їхніх батьків, педагогів.

Одним із сучасних підходів в освіті щодо здоров'язбереження та безпеки є превентивний підхід. Превентивне виховання набуває сьогодні особливого значення й виникає гостра потреба у пересмісленні його концептуальних засад та визначенні стратегічних дороговказів його розвитку в системі освіти України.

Концепція превентивного виховання побудована на відмові від методологічної ортодоксальності й переході до новітніх гуманістичних психолого-педагогічних технологій, спрямованих на допомогу особистості у вирішенні як індивідуальних, так і колективних проблем на основі соціально важливої системи цінностей.

Традиційні методи навчання, що базуються на методиці набуття знань, на сьогодні є неефективними в підготовці вчителів до упровадження превентивних проектів.

Тому кафедра виховання та культури здоров'я в основу підготовки вчителів щодо упровадження превентивних проектів поклала дві високотехнологічні методики:

- розвитку життєвих навичок;
- прискореного навчання на основі опорних когнітивних схем.

У процесі викладання курсів з превентивних проектів через інноваційні технології навчання слухачі

Далі на стор. 43

ДОІППО. Кафедра виховання та культури здоров'я

опрацьовують основні життєві навички, що сприяють активному засвоєнню навчального матеріалу учнями.

Для підвищення ефективності навчального плану в системі підвищення кваліфікації вчителів ми рекомендуємо такі **інтерактивні методи навчання**: інформаційне повідомлення, міні-лекції, «мозковий шторм», аналіз історій та ситуацій, інтерактивні презентації, рольові ігри, запитання та відповіді, дебати, рухливі ігри; основними формами роботи є групова робота, робота в парах, індивідуальна.

Підготовка вчителів, які б опанували інтерактивні методи навчання, і могли ефективно їх використовувати на позакласних заходах, стала актуальним і першочерговим завданням у системі підвищення кваліфікації педагогів нашої області, яке системно реалізується і, зокрема, через здійснення якісної підготовки вчителів за превентивними проектами, починаючи з 2006 року. На сьогодні великого значення набувають також програми євроінтеграційного спрямування.

Отже, важливим і перспективним є завдання збереження, зміцнення здоров'я учнів, як за допомогою організації і здійснення особистісно орієнтованого педагогічного процесу з урахуванням основних валеологічних принципів, так і виховання відповідального ставлення до свого здоров'я як до найвищої індивідуальної та суспільної цінності.

Реалізація цих завдань у Дніпропетровській області здійснюється через **упровадження комплексної системи виховання, здоров'язбереження, безпечної життєдіяльності та інноваційної фізичної культури**.

Вищезазначені завдання втілюються в життя, перш за все, такими засобами освіти:

- викладання учням 1-9-х класів обов'язкового предмета «Основи здоров'я» на основі ефективної технології ООЖН – освіти на основі розвитку життєвих навичок;
- системне навчання вчителів за програмою з основ здоров'я та педагогічних різних спеціальностей за програмами превентивних оздоровчих проектів на курсах-тренінгах за технологією ООЖН;

- комплексне запровадження здоров'язбережних, миротворчих превентивних проектів: «Рівний – рівному», «Вчимося жити разом», «Дорослішай на здоров'я», «Я – моє здоров'я – моє життя», «Маршрут Безпеки» «Створення безпечного освітнього середовища», «Захисти себе від ВІЛ», «Fair Play – Чесна Гра»;

- реалізація превентивних програм євроінтеграційного спрямування та виховання конкурентоспроможності, навичок гармонійного входження в соціальний, культурний, професійно-орієнтований світовий простір, вміння бути адаптивними та захищеними у різних ситуаціях в умовах різних країн («Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»; «Кроки до порозуміння»; «Шкільна академія підприємництва»; програма виховної роботи з підлітками щодо питань протидії торгівлі людьми (для учнів професійно-технічних навчальних закладів);

- запровадження оздоровчого спрямування інноваційної фізичної культури;

- посилення оздоровчого спрямування виховних заходів, запровадження спеціальних акцій, використання можливостей свят, українських традицій тощо;

- створення здоров'язбережних освітнього простору у навчальних закладах, сприятливих умов для розвитку, навчання та виховання дітей та учнів (школи культури здоров'я; школи, дружні до дитини; школи сприяння здоров'ю тощо);

Проблеми здоров'язбереження в Україні сьогодні загострюють військовий конфлікт на сході, мільйони переселенців, дітей-переселенців, дітей-сиріт, які навчаються в наших школах. Адже Дніпропетровщина належить до, умовно кажучи, прифронтових областей. І ми маємо враховувати загрози воєнних дій, небезпек від провокаційних вибухів, від надзвичайних ситуацій, що потребують і глибоких знань, і конкретних вмінь та навичок поведінки як дорослих, так і дітей. Тому нам належить серйозно враховувати зазначені факти, особливу увагу надавати і дітям-переселенцям, і взагалі дітям, допомагаючи їм жити і адаптуватися до сучасних умов, вчитися жити разом, бути миролюбними і водночас – вміти відстоювати себе і свою землю, чому навчатиме і новий проект «Вчимося жити разом».

Саме здоров'язбережним принципом розбудови освітньо-виховного процесу в усіх навчальних закладах слід надавати увагу, завжди пам'ятаючи про те, що збереження здоров'я є глобальною проблемою всього людства і, водночас, – основною умовою успішного розвитку, навчання та виховання здорового юного покоління.

Опираючись на законодавство України щодо забезпечення здоров'язбереження та безпеки дорослих і дітей в країні, враховуючи багатий досвід освітніх областей щодо розбудови навчальних закладів культури здоров'я, запровадження в освітній простір області передових стратегій здоров'язбереження та безпеки, кафедра виховання та культури здоров'я освітянам області **РЕКОМЕНДУЄ:**

Спеціалістам управлiнь, відділів освіти з питань фізичної культури, основ здоров'я, безпечної життєдіяльності, валеології, превентивних проектів:

- провести регіональну інструктивно-методичну нараду з вчителями фізичної культури, основ здоров'я, валеології, основ безпеки життєдіяльності, з координаторами превентивних проектів, проаналізувавши стан виконання в навчальних закладах державних та регіональних документів, спрямованих на поліпшення здоров'я дітей та учнівської молоді у 2015-2016 н. р. та визначити завдання на 2016-2017 н. р., опираючись на Указ Президента України «Про національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація», враховуючи також результати роботи обласної серпневої науково-методичної конференції (серпень-вересень, 2016);

- в нинішній ситуації кризового, соціально небезпечного стану суспільства, наявності військово-терористичних загроз необхідно чітко виконання освітянами всіх законодавчих актів щодо існуючих ризиків та способів їх уникнення (постійно);

- на виконання наказу МОН України (від 11.01.2016 № 5) та наказу ДОН Дніпропетровської ОДА (від 05.02.2016 № 770/212-16) всебічно сприяти запровадженню у базових закладах освіти проекту з міжнародною підтримкою «Вчимося жити разом» через предмет «Основи здоров'я» (1-9-ті класи) та класні години (факультатив, спецкурс тощо) у 10-х класах (вересень-грудень 2016 року);

- працювати над удосконаленням кадрового забезпечення навчальних закладів висококваліфікованими спеціалістами та запровадженням посад інструкторів з фізичної культури, з плавання у дошкільній навчальній закладі (постійно);

- проводити роботу з активізації участі учнівської молоді, молодих вчителів фізичної культури у Всеукраїнських конкурсах для підвищення рівня опанування фізичною культурою, знань з олімпійської освіти (постійно);

- визначити чітку стратегію роботи і контролю в області щодо обов'язкового поширення і запровадження євроінтеграційних проектів, гуманістичних принципів здоров'язбережної освіти на основі розвитку життєвих навичок (ООЖН) у викладанні навчальних предметів «Фізична культура», «Основи здоров'я», а також при реалізації проектів: «Захисти себе від ВІЛ», «Я – моє здоров'я – моє життя», «Рівний – рівному», «Дорослішай на здоров'я», «Маршрут Безпеки», «Створення безпечного освітнього середовища», «Fair Play – Чесна Гра», «Вчимося жити разом», а також при проведенні масових заходів, акцій, конкурсів тощо (наказ МОН від 01.06.2009 № 457);

- особисто контролювати запровадження в кожній школі факультативного курсу з профілактики ВІЛ-інфекції за програмою превентивного проекту «Захисти себе від ВІЛ» (наказ МОН України від 21.11.2012 № 1314), в рамках проекту «Рівний – рівному» за програмами: «Я – моє здоров'я – моє життя» для учнів 5-6 класів та «Сприяння просвітницькій роботі «рівний-рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя» для учнів 7-11-х класів (наказ МОН України № 741 від 12.08.2009), «Дорослішай на здоров'я», «Маршрут Безпеки», «Створення безпечного освітнього середовища», «Fair Play – Чесна Гра», «Вчимося жити разом» (постійно).

Керівникам методичних об'єднань вчителів основ здоров'я, валеології

- проводити засідання методичних об'єднань вчителів фізичної культури та вчителів основ здоров'я, практично-методичні семінари, згідно з планом, залучаючи до цієї роботи педагогів-тренерів, фахівців методичних, соціально-психологічних служб, працівників правоохоронних органів та ДАІ, громадських організацій, що опікуються здоров'ям юного покоління, та використовуючи для цього базові освітні заклади з основ здоров'я, валеології, кращі тренінгові кабінети, тренінгові центри (постійно);

- систематично вивчати стан проблеми щодо ефективної організації роботи з питань формування здорового способу життя, профілактики шкідливих звичок та ризикованої поведінки, профілактики насильства в сім'ї та шкільному середовищі, безпечної життєдіяльності, попередження травматизму у школярів області;

- сприяти інтенсивній підготовці вчителів початкових класів на

спеціальних курсах-тренінгах за програмою «Основи здоров'я» та вчителів, які викладають фізичну культуру в початкових класах за програмою «Фізичне виховання» з використанням технології «освіта на основі розвитку життєвих навичок» (ООЖН) (візні курси в канікулярний час).

Координаторам превентивних проектів

- здійснювати організаційні заходи щодо запровадження в навчальних закладах області превентивних програм євроінтеграційного спрямування, безпечної життєдіяльності та проектів «Захисти себе від ВІЛ», «Формування толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних дітей в системі шкільної та дошкільної освіти», «Дорослішай на здоров'я», «Рівний – рівному», «Я – моє здоров'я – моє життя», «Створення безпечного освітнього середовища» (профілактика насильства) (наказ МОН від 01.06.2009 № 457, лист від 20.07.2012 № 1/11-12028), «Маршрут безпеки», «Fair Play – Чесна гра» (постійно);

- надати особливу увагу запровадженню з 1 вересня по 30 грудня 2016 року у базових навчальних закладах області нового проекту «Вчимося жити разом» (вересень-грудень 2016 року);

- проводити інструктивно-методичні наради, зустрічі з вчителями-тренерами для обміну досвідом з питань організації та реалізації в навчальних закладах області превентивних програм та проектів, проводити майстер-класи (протягом року);

- сприяти створенню у кожному освітньому закладі необхідних умов для відпрацювання за тренінговою технологією превентивних програм (МОН від 01.06.2009 № 457; ГУОН від 05.03.2008 № 196) (протягом року);

- проводити роботу з підготовки волонтерів за превентивними проектами в навчальних закладах області (протягом року);

- брати активну участь в роботі педагогічних колективів області у проведенні серед дітей та учнівської молоді виховних заходів превентивної спрямованості щодо формування здорового способу життя, профілактики нещасних випадків, травматизму у школі, вдома, на дорогах та місцях відпочинку, профілактичної роботи із запобігання насильству в сім'ї та шкільному середовищі (постійно).

Навчальним закладам

- проаналізувати роботу педагогічних колективів кожного закладу з питань виконання завдань, визначених у державних документах, спрямованих на здоров'язбереження юного покоління у 2015-2016 н. р. та сприяти подальшому їхньому виконанню у 2016-2017 н. р.;

- визначити формування, збереження і зміцнення здоров'я дітей та учнівської молоді на гуманістичних принципах одним із пріоритетних напрямків розвитку сучасного навчального закладу;

- сприяти створенню у кожному закладі сприятливих, здоров'язбережних умов для розвитку, виховання та навчання всіх школярів;

- орієнтувати та направляти вчителів початкових класів підвищувати кваліфікацію на спеціальних курсах-тренінгах за програмою «Основи здоров'я» та вчителів, які викладають фізичну культуру

в початкових класах, за програмою «Фізичне виховання» з використанням технології «освіта на основі розвитку життєвих навичок» (ООЖН) (візні курси в канікулярний час);

- керівникам базових освітніх закладів надати особливу увагу проекту «Вчимося жити разом», який почнеться запровадитися в області з вересня 2016 року через предмет «Основи здоров'я», і створити у закладі сприятливі умови відповідно до концепції проекту та рекомендацій МОН України щодо реалізації проекту (вересень-грудень 2016);

- вчителям основ здоров'я системно використовувати інтерактивні методи навчання учнів у 1-9-х класах, застосовуючи перш за все: технологію ООЖН (освіта на основі розвитку життєвих навичок); тренінги, креативні методи, групове навчання, метод «рівний – рівному»;

- надати особливу увагу дітям, які часто хворіють, ослабленим дітям, дітям-сиротам та дітям-переселенцям; організувати роботу з ними за напрямками: виявлення і вирішення типових проблем, пов'язаних з виникненням у дітей тривожності, шкільної неуспішності і проявів шкільної дезадаптації; підвищення їхньої самооцінки, зокрема, використовуючи «ситуації успіху»; розвиток навичок саморегуляції та релаксації, підвищення рівня стресостійкості; психолого-педагогічна робота для профілактики емоційного неблагополуччя у дітей в школі (доброзичливе ставлення до учнів, створення сприятливої психологічної обстановки в класі, емоційна підтримка учнів, допомога їм при виникненні труднощів у будь-якій сфері: навчальній, соціальній, особистісній (постійно);

- сприяти запровадженню у закладі принципів толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних дітей в системі дошкільної, шкільної, професійно-технічної освіти (постійно);

- орієнтувати педагогічні колективи навчальних закладів на проходження курсів з превентивних проектів: «Захисти себе від ВІЛ»; «Я – моє здоров'я – моє життя»; «Рівний – рівному»; «Дорослішай на здоров'я»; «Маршрут Безпеки»; «Створення безпечного освітнього середовища»; «Fair Play – Чесна Гра»; «Вчимося жити разом»; «Шкільна академія підприємництва» (українсько-польський проект); «Долаємо прірву: інструменти для об'єднання розділених громад» («Кроки до порозуміння»); «Упровадження програми з попередження торгівлі людьми в інститутах післядипломної педагогічної освіти» (програма для учнів профтехучилищ); програма «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (для учнів ЗНЗ) (постійно);

- сприяти поширенню передових досвідів роботи педагогічних колективів з питань превентивної освіти в регіонах.

Лариса ЛАВРОВА,
завідувач кафедри виховання та культури здоров'я;
Наталія МІКУЛАК, доцент;
Вікторія САВЧЕНКО, доцент кафедри;
Світлана СВІТИЧ, доцент кафедри;
Свєтлія ВЕЛИКОДНА, доцент кафедри;
Світлана КУШНІКОВА, старший викладач кафедри

ВИХОВНА РОБОТА В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОБЛАСТІ

Суспільство як соціальне об'єднання людей може існувати, діяти і розвиватися лише за умови цілеспрямованої і систематичної, організованої роботи з виховання кожної особистості. Ще Ян Амос Коменський зауважував, що зневаження виховання веде до загибелі людей, сімей, держав і всього світу. Тому виховання не варто розглядати як вплив на людину для використання її для задоволення меркантильних потреб, адже, перш за все, виховання за своєю спрямованістю є виявом турботи про всебічний розвиток кожної людини, становлення її як вільної особистості.

Серед виховних напрямів сьогодні найактуальнішими є національно-патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку свого особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін.

Рекомендуємо заступникам директорів з виховної роботи, педагогам-організаторам, класним керівникам, вихователям опрацювати методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах; заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді (додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641), обласний проєкт з національно-патріотичного виховання «Наша Батьківщина – велика родина» (наказ КВНЗ «Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти від 12.04.2016 № 95»).

Важливо, щоб кожен навчальний заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві. Героїчні й водночас драматичні й навіть трагічні події останнього часу спонукають до оновлення експозицій шкільних музеїв та кімнат бойової слави, зокрема щодо інформації про учасників АТО та волонтерів з відповідної території.

Основним законом держави, що закріплює її суспільний і державний устрій, права, свободи і обов'язки громадян, організацію державної влади і місцевого самоврядування, є Конституція. На виконання Указу Президента України від 15 березня 2016 року № 94/2016 «Про відзначення 20-ї річниці Конституції України» та для формування високого рівня правової свідомості та правової культури дітей та учнівської молоді, виховання в учнів поважного ставлення до Основного Закону України необхідно протягом року вжити заходів щодо відзначення 20-ї річниці Конституції України.

Український інститут національної пам'яті визначив 2016 рік – Роком Державності (Украї-

За останні роки проблеми виховання юного покоління зазнали суттєвих змін. Унікальні дослідження, праці відомих учених, педагогів, психологів, соціологів, філософів, створення наукових шкіл, моделей освітнього процесу, різноманітних педагогічних практик у навчальних закладах всіх типів і видів зажадали виховання. Стерженням цього є стратегічне завдання освіти – випереджати запити суспільства, конструювати виховні системи так, щоб особистість дитини отримувала запас моральних, інтелектуальних, громадянських сил, які необхідні не лише для того, щоб адаптуватися, «вписатися» в сьогоденні ринкові стосунки, але й активно діяти в умовах, що постійно змінюються, спрямовуючи їх на користь суспільства.

на відзначає 25-річчя незалежності) – на честь низки історичних подій, що привели до проголошення, а потім відновлення Україною незалежності у XX столітті, рекомендуємо у час відзначення національних свят та пам'ятних дат, зокрема Дня захисника України, Дня Гідності і Свободи, Дня Збройних Сил України, Дня Соборності України керуватися методичними матеріалами Українського інституту національної пам'яті; організувати наукові конференції, семінари, «круглі столи»; проводити військово-спортивні змагання, фестивалі-конкурси патріотичної пісні, прози і поезії, творів образотворчого мистецтва; відвідувати музеї бойової слави; вшанувати сучасних героїв-захисників України та пам'ять загиблих за свободу, єдність та незалежність українського народу.

Інформуємо, що Національний музей «Меморіал жертв Голодомору», що відкритий у 2008 році у м. Києві, є пам'ятником жертвам катастрофи українського народу. Музей розробив уроки-екскурсії, виховні години для учнів різного віку (м. Київ, вул. Лаврська, 3 тел. (044) 2544512, E-mail: memoholod@ukr.net). Рекомендуємо включити ці екскурсії до планів виховної роботи та організувати відвідування музею групами учнів, студентів.

Провідним документом виховної роботи класних керівників є Основні орієнтири виховання учнів 1-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, метою яких є створення цілісної моделі виховної системи на основі громадянських та загальнолюдських цінностей як орієнтовної для **проєктування моделей виховних систем у загальноосвітніх навчальних закладах**. З огляду на це бажано: *по-перше*, виокремити, як один з найголовніших напрямів виховної роботи, національно-патріотичне виховання – справу, що за своїм значенням є стратегічним завданням. Не менш важливим є повсякденне виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів – Герба, Прапора, Гімну; *по-друге*, необхідно виховувати в учнівської молоді національну самосвідомість, налаштованість на осмислення моральних та культурних цінностей, історії, систему вчинків, що мотивуються любов'ю, вірою, волею, усвідомленням відповідальності; *по-четверте*, важливим аспектом формування національно-самосвідомої особистості є виховання поваги та любові до державної мови. Знання української мови має стати пріоритетним у виховній роботі з дітьми. Мовне середовище має впливати на формування учня-громадянина, патріота України;

по-п'яте, формувати моральні якості особистості, культуру пове-

дінки, виховувати бережливе ставлення до природи, розвивати мотивацію до праці.

Для вирішення цих глобальних завдань необхідна системна робота, що передбачає забезпечення гармонійного поєднання різних напрямів, засобів, методів виховання дітей у процесі навчання і позакласної діяльності.

Окремої уваги заслуговує волонтерська діяльність педагогів, учнів, батьків, яка через конкретну, практичну діяльність сприяє встановленню соціальних зв'язків, опануванню дітьми новими навичками, формуванню у них прагнення до відповідальної патріотичної поведінки, моральних та духовних якостей, світогляду справжнього громадянина України.

Важливу роль у вихованні дітей та учнівської молоді грає **класний керівник**, його особистий приклад, його погляди та практичні дії, що мають бути взірцем для наслідування. Класний керівник має супроводжувати навчально-виховний процес становлення учня як патріота, державотворця.

Рекомендуємо запланувати та провести методичні об'єднання для класних керівників за темами: «Культурологічні проблеми сучасної національної освіти», «Практичне використання сучасних виховних технологій», «Розвиток духовності школярів на основі засвоєння соціокультурних досягнень вітчизняної та світової культури», «Індивідуальна виховна робота з учнями різних вікових груп», «Особливості методики підготовки та проведення позакласних заходів на засадах народної педагогіки», «Особистісна культура вихователя як основна умова ефективності навчально-виховного процесу», «Формування здорового способу життя у сучасних умовах», «Класний керівник і батьки: стосунки партнерства і співпраці у вихованні через діалогічне спілкування», «Методика розкриття творчого потенціалу школярів шляхом реалізації проєктів».

Сім'я посідає центральне місце у формуванні особи неповнолітнього. Сім'я – це перший колектив. Вона надає дитині уявлення про життєві цінності, про те, що потрібно знати і як себе поводити. Тому батьки мають стати не лише гостями на заходах, не лише спостерігачами успіхів їхніх дітей, вони мають безпосередньо впливати на формування молодого покоління своїм досвідом та прикладом. Цілеспрямована робота має проводитися щонайменше у двох напрямках: педагогічна проєкція батьків з використанням сучасних форм і методів та активне залучення їх до виховної роботи; підготовка юного покоління до дорослого, сімейного життя. Рекомендуємо тематику батьківських всеобучів: «Формування свідомого ставлення

до свого здоров'я як найвищої цінності», «Формування навичок самоменеджменту: як правильно організувати навчання та відпочинок, щоб уникнути перенавантаження?», «Роль сім'ї та школи у підготовці учнів до свідомого вибору професії», «Труднощі адаптації п'ятикласників до школи», «Виховання в учнів національної самосвідомості, гідності на основі звичаїв, традицій українського народу та засобів етнопедагогіки», «Морально-правове виховання дітей – запорука формування повноцінної особистості».

Рекомендуємо впроваджувати у навчальних закладах **програми підготовки молоді до подружнього життя та формування відповідального батьківства**. Зокрема, розроблено комплекс навчальних програм сімейного виховання «Сімейні цінності» для 8-9-х класів, схвалений для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України від 03.07.2012 № 14.1/12-Г-156); навчально-методичний посібник до навчальної програми «Сімейні цінності» для педагогічних працівників (лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України від 15.05.2013 № 14.1/12-Г-166). Методичні матеріали з цієї проблематики розміщено на офіційному сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua) у розділі «Навчально-методичне забезпечення виховної роботи».

Формування навичок здорового способу життя передбачає систематичний комплекс заходів, спрямованих на усвідомлення здорового способу життя як цінності шкільного колективу, що сприятиме гармонійному розвитку психофізичних здібностей учнів. Пропонуємо орієнтовну тематику педагогічних рад: «Становлення духовного потенціалу здоров'я учнів як основа формування здорового способу життя»; «Здоров'язбережне середовище в загальноосвітньому навчальному закладі – шлях збереження і зміцнення здоров'я учнів та виховання громадської відповідальності»; «Навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу в контексті здорового способу життя учнів». Працювати над підготовкою та виступами агітбригад «Молодь обирає здоров'я». Класним керівникам, плануючи виховну діяльність в класі, використовувати тематичний зміст виховної діяльності Основних орієнтирів виховання.

Звертаємо увагу класних керівників на орієнтовні форми роботи з учнями щодо формування навичок здорового способу життя: індивідуальні, колективні бесіди, профілактичні консультації та зустрічі з медпрацівниками («Алкоголізм та наркоманія», «Поради лікаря»

тощо); диспути, дискусії, обмін думками та обговорення матеріалів преси, книжок «Здоровий спосіб життя – здорові звички»; години роздумів «Що буде зі мною, якщо...»; виховні справи «Українська хата здоров'ям багата»; дні, тижні, місяці профілактики шкідливих звичок; дебати і турніри ораторів «Чи модно бути здоровим?». В області створено асоціацію педагогів-тренерів за проєктом «Рівний – рівному». Тому методистам ММК/РМК рекомендуємо планувати семінари просвітницької роботи педагогів-тренерів, які працюють за проєктом «Рівний – рівному»: «Формування в учнів культури збереження і вдосконалення свого здоров'я»; «Здоровий спосіб життя в середовищі неповнолітніх», «Залучення підлітків до просвітницької діяльності серед однолітків». І надалі втілювати проєкти комісії спорту та здорового способу життя шкільних/міських/районних рад лідерів учнівського самоврядування.

Учніське самоврядування забезпечує залучення особистості до соціального середовища, її адаптацію, освоєння соціальних обов'язків, подолання громадянської інфантильності молоді. Важливим критерієм ефективності учнівського самоврядування є сформованість елементарного рівня організаційної культури учнів-лідерів (відповідальність, організованість, цілеспрямованість, емоційна єдність, дисциплінованість, багатий внутрішній духовний світ, потреба у творчості та виявленні ініціативи). Виконання цього завдання можливе за умови визнання самоврядування як школи підготовки юних організаторів, управлінців, участі всіх членів колективу в обговоренні завдань; застосування практики переходу колективу від організації простих справ до дедалі складніших з урахуванням творчих можливостей колективу; неприйняття рішення без обговорення всіх запропонованих учнями альтернатив.

Рекомендуємо координаторам шкільних/міських/районних рад здійснити аналіз та оцінку реального стану організації учнівського самоврядування; вивчати досвід участі учнів в організації учнівського самоврядування; вивчати науково-методичну літературу з проблем організації учнівського самоврядування, проведення педагогічних рад, засідань методичних об'єднань координаторів учнівського самоврядування.

Заступникам директорів з виховної роботи, класним керівникам, педагогам – організаторам спрямувати свою діяльність на:

- продуктивний підхід до формування ключових компетентностей учнів як здатність жити в нових умовах. Вони можуть бути такими: пізнавальна компетентність; громадянсько-суспільна компетентність; соціально-корисна компетентність; культурно-дозвольна, здоров'язбережувальна, ціннісно-смысловая компетентність, соціальна компетентність;
- виокремлення пріоритетів виховної роботи в 2016-2017 н. р., визначених підходами державного замовлення на надання освітніх послуг та основними нормативно-правовими документами;

- упровадження системи організації виховного процесу, що відповідає сучасним тенденціям розвитку освітньої галузі, досягненням вітчизняної психолого-педагогічної науки і практики, науково об'рунтованим концепціям соціалізації та формуванню ключових компетентностей особистості демократичного суспільства;

- підготовку педагогів області до подальшого упровадження основних ідей обласного науково-методичного проекту «Освітні стратегії соціалізації особистості громадянського суспільства»;

- визначення головних тенденцій підвищення професійної компетентності організаторів виховного процесу щодо активізації методичної роботи в області;

- ознайомлення з досвідом роботи загальноосвітніх навчальних закладів області в умовах сучасних соціально-економічних тенденцій розвитку суспільства;

- виховання у молодого покоління почуття любові до Батьківщини, гордості за свою країну, шанобливого ставлення до державних і суспільних цінностей;

- формування активної громадянської позиції учнів і почуття патріотизму, активізувати пізнавальний інтерес учнів до державотворчих подій історії України;

- сприяння упровадженню сучасних виховних технологій, традиційних та нетрадиційних методів і форм виховання дітей та учнівської молоді;

- використання моделі виховних систем закладів району (міста) з урахуванням особливостей регіону на концептуально-методологічних та організаційно-педагогічних засадах;

- сприяння розвитку дитячих і молодіжних громадських організацій та об'єднань, як простору самореалізації особистості, становлення її соціальної активності;

- удосконалення системи виховної роботи з питань сімейного, родинного виховання у навчальних закладах різного рівня;

- систематичне проведення моніторингу якості та ефективності виховної діяльності, рівня вихованості й загальної культури особистості;

- аналіз та упровадження накопиченого у процесі роботи педагогічного досвіду.

Для створення моніторингу ефективності виховного процесу навчального закладу надаємо приблизні **критерії його оцінювання**.

Ефективність виховання – співвідношення між метою виховання і результатами, досягнутими у процесі формування особистості, соціальних груп. Для оцінювання результатів виховного процесу необхідно мати чітке уявлення про визначення рівнів вихованості учнів, їхньої свідомості, поведінки; вміння бачити зміни в її поведінці внаслідок виховних впливів; обирати найефективніші форми і методи виховання.

Вихованість – комплексна характеристика особистості, враховує наявність і рівень сформованості в неї суспільно важливих якостей. Серцевина вихованості – моральні якості (рівень набутого морального досвіду, моральної зрілості).

Результати процесу виховання різні, оскільки залежать від індивідуальних особливостей вихованців, їхнього ставлення до навколишнього світу, виховних впливів, однолітків, батьків, педагогів.

Критерії вихованості кожної особистості – не лише знання законів, правил, норм поведінки, а й конкретні дії відповідно до визначених норм і правил. Такі критерії не можуть бути універсальними, адже в кожному соціальному середовищі є свої норми і правила, а відповідно, і показники вихованості людини. При цьому слід зважати на вік, рівень соціального досвіду людини тощо. Критерії вихованості – ознаки, за якими роблять висновок про рівень вихованості людини, оцінюють результати виховного впливу.

Рівень вихованості – рівень сформованості в учня відповідно до вікових можливостей найважливіших якостей особистості, що є показниками вихованості.

Рекомендації методичним службам області
Провести організаційно-методичні наради, семінари (конференції) районів (міст), де розглянути такі питання:

- науково-методичне забезпечення компетентних практичних дій педагогів щодо створення виховного середовища та виховного простору для особистісного розвитку учнів та молоді;

- моделювання виховних систем навчальних закладів району (міста);

- активізація краєзнавчо-виховної діяльності в навчальних закладах району (міста), упровадження її різноманітних форм – походів, пошукових експедицій, зльотів, конкурсів, туристично-краєзнавчих таборів, змагань, конференцій в районі (місті);

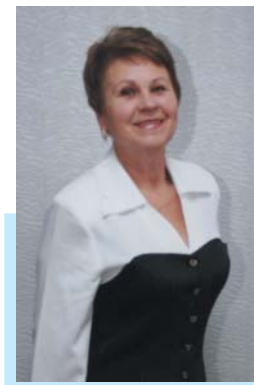
- узагальнення досвіду роботи шкіл із питань використання проектно-програмних технологій та методичного супроводу діяльності організаторів виховного процесу.

Рекомендована література

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.
2. Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013.
3. Бех І.Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 1. – С. 12-17.
4. Дичківська І.Д. Інноваційні педагогічні технології: підручник для вищої школи / І.М. Дичківська, 2012. – 349 с.
5. Калошин В.Ф. Розвиваємо інтерес дитини / В.Ф. Калошин. // Виховна робота в школі. – 2015. – № 4 (125). – С. 2-5.
6. «Нива знань». Науково-методичний альманах / Промінь, 2015. – 32 с.
7. Серган В.Г. Інтерактивні форми виховання: семінар для вчителів. – Класному керівнику. Усе для роботи. – 2011. – № 8.
8. Сімейні цінності: навчально-методичний посібник / В.І. Прит, С.І. Тесленко, 2014.
9. Теорія і практика організації інноваційного процесу виховання: наук.-метод. зб. / упоряд. О.І. Чешенко. – О., 2014. – 327 с.
10. Уроки з підприємницьким тлом: Навчальні матеріали / За заг. ред. Є. Бобинської, Р. Шияна, М. Товкало. – Варшава: Сова, 2014. – 398 с.
11. Ягоднікова В.В. Розвиток мотивації педагогів до інноваційної виховної діяльності / В.В. Ягоднікова. – 2013 – 114 с.

Світлана ГАВРИЛЮК, завідувач навчально-методичної лабораторії виховних технологій кафедри виховання та культури здоров'я; Людмила ШАБАСВА, Олена ЯШИНА, старші викладачі кафедри виховання та культури здоров'я

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ РОБОТИ ВЧИТЕЛІВ «МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА» ТА «МИСТЕЦТВА» на 2016-2017 навчальний рік

Зміни освітнього процесу в нашій державі потребують іншого ставлення до дитини, її освіченості, розвитку її здібностей та обдарованості.

Завдання вчителів предметів художньо-естетичного циклу – не лише надати базові знання учням, а й навчити їх використовувати на практиці та удосконалювати протягом усього життя.

Велике значення у вирішенні даного питання має особистість вчителя предметів «Музичне мистецтво» і «Мистецтво», його підготовка, сучасність викладання предметів, професіоналізм, прагнення до поглиблення знань, самовдосконалення, самоосвіти.

Лише вчитель, який опанував усім комплексом знань і навичок у різних галузях музично-педагогічної діяльності, зможе кваліфіковано проводити уроки музики.

Необхідно пам'ятати, що діяльність вчителя музики характеризується не лише загальними і спеціальними здібностями, а й індивідуальними особливостями, професійною придатністю, індивідуальними рисами характеру.

У процесі діяльності вчителя поступово можуть відбуватися зміни природних властивостей, що в подальшому складуть структуру його особистості як фахівця.

Особливе місце в структурі особистості вчителя музики належить вмінню аналізувати, мислити, накопичувати музично-слухове уявлення, знати досягнення суміжних наук (дидактики, фізіології, психології, естетики тощо), використовувати їх у своїй практичній діяльності.

Вчитель музичного мистецтва і мистецтва це не лише хороший музикант, але й педагог, який має знання в галузі теорії музики, історії, літератури; мистецтвознавець, який опанував діалектикою розвитку художніх стилів (бароко, класицизм, рококо, романтизм тощо), сучасних напрямків в мистецтві.

Професія вчителя музики синтетична та комплексна. Іноді, виявляючи себе в якійсь одній галузі музично-педагогічної діяльності (наприклад, доброму володінні інструментом, голосом, аналізом музичних творів), вчитель має труднощі у підборі мелодій на слух, транспонуванні їх, в питаннях теорії та методики музичного виховання учнів загальноосвітньої школи. Займаючись самоосвітою, вчителю необхідно особливу увагу надати усуненню виявлених недоліків, поглибленню своїх професійних вмінь і навичок.

Підготовка вчителя неодмінно включає опанування навичками виконавської та концертмейстерської діяльності. Але практика свідчить, що все менше вчителів демонструють свої вміння грати на інструментах, замінюючи їх прослуховуванням музичних творів в аудіо- та відеозаписі.

Також великі ускладнення викликає читання вчителем музичних творів (з аркуша) та транспонування партії акомпанементу, підбір на слух мелодій і супроводу популярних пісень, аранжування музики для виконання.

За роки своєї діяльності вчитель проводить тисячі уроків, і до кож-

ного він має ретельно готуватися, щоб не лише естетично розвивати учнів, але й самому отримувати задоволення та радість від своєї праці.

Але для успішного проведення уроків замало ретельно продумати та вибудувати структуру уроку. Вчителю необхідно розвивати здібності до педагогічної імпровізації та педагогічного експерименту на уроці.

План кожного уроку для вчителя музики має бути обов'язковим. В залежності від емоційного стану всього класу в даний момент та від поведінки учнів вчителю необхідно імпровізувати, тому що спілкування з мистецтвом не терпить штампів, і лише опанування різними видами музично-виконавчої діяльності і словесним експромтом дасть змогу учням за своїти матеріал уроку.

На сьогодні урок є основною формою організації навчання, і без використання нових інноваційних технологій не можливо уявити сучасний урок музичного мистецтва і мистецтва. Застосування нових форм і методів роботи на уроці дало змогу перенести акцент з вивчення самого предмета на використання його як засобу творчої ініціативи учнів, їхньої самостійності, творчості, самореалізації, самовдосконалення.

Традиційні уроки змінюють уроки нестандартні. Розширили свої функції уроки поліхудожньої діяльності учнів, що дають змогу для розвитку в учнів не лише музичних здібностей, але й якомога повніше розкрити внутрішній світ дитини, виховати її емоційно-чуттєву сферу (чуйність, душевність, співчуття).

Таким чином, вчителю необхідно, насамперед, виявити ставлення учнів до змісту матеріалу, що вивчається, їхню зацікавленість і розуміння, прагнення до самостійного поповнення та поширення знань з теми, яку вивчає. Вчителю необхідно надати увагу розвитку пізнавальної та практичної діяльності.

Робота вчителя музики неможлива без прагнення до самоосвіти та постійного самовдосконалення професійної майстерності, що стають життєвою потребою та необхідністю.

Велике значення у професіоналізмі вчителя музичного мистецтва має колектив, в якому він працює. Ставлення адміністрації та колег до предметів художньо-естетичного циклу, їхньої важливості для розвитку сучасної всебічно розвиненої особистості.

Прикладом тісних стосунків адміністрації, колективу та вчителя музики є перш за все базові школи, де проводиться практика вчителів музики в період курсової перепідготовки. Це:

– НВО № 28 (вчитель-методист Л.А. Позументщикова);

– СЗШ № 16 (вчитель-методист Т.Г. Кисельова);

– СЗШ № 1 (вчитель-методист Н.А. Гаврилова);

– СЗШ № 43 (вчитель-методист Л.О. Попкович),

та школи, вчителі яких постійно беруть участь у роботі серпневих нарад керівників методичних об'єднань вчителів музичного мистецтва, на яких діляться досвідом роботи, новими аудіо- та відеоматеріалами, аматорськими вокальними творами. Такими вчителями є:

– С.В. Машошина, вчитель-методист академічного ліцею № 15 м. Кам'яanske;

– Л.О. Гунько, вчитель-методист Криворізької СЗШ № 26 м. Кривого Рогу;

– Н.В. Шаповал, вчитель-методист Башмачанської СЗШ Солонянського району;

– Н.С. Кривляк, вчитель музики Явдотівської СЗШ Широківського району.

Одним із видів роботи з поглиблення професійної майстерності вчителя є курсова перепідготовка на базі Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Специфіка предмета та професія вчителя музики потребує суто стаціонарного навчання, тому що багато видів діяльності можливі лише під час гурткової форми навчання.

Тому в плани роботи курсів внесені групові заняття (тренінги, творчі звіти, конференції, парні та групові заліки), що дають змогу краще ознайомитись з досвідом роботи кожного вчителя, поповнити багаж знань та навичок групової роботи. Отже, проходження курсової перепідготовки за індивідуальним планом небажано, тому що воно не призводить до зростання знань, відновлення навичок.

В період курсової перепідготовки вчителям музики пропонуються уроки педагогічного моделювання, на яких розігруються ті чи інші ситуації на уроці. Використання методу педагогічного моделювання сприяє розвитку педагогічної майстерності вчителя, стимулює творче мислення, уяву, інтуїцію, швидку реакцію та інше.

2016-2017 навчальний рік – знаковий для вчителів музики. Наказом Міністерства освіти і науки України від 14.06.2016 за № 668 призначено проведення конкурсу «Учитель року – 2017» у номінації «Музичне мистецтво». Кращі вчителі музичного мистецтва області мають змогу взяти участь у відбіркових турах, представляти нашу область на III турі та стати переможцем.

Бажаю натхнення та успіху!
Галина ЗІГМОНТ, методист навчально-методичної лабораторії виховних технологій

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА, НАРОДОЗНАВСТВА, КРАЄЗНАВСТВА

у 2016-2017 навчальному році

У новому навчальному році, як і раніше, викладання українознавства здійснюється за «Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство. 1-4 класи» (автори Кононенко П.П., Присяжнюк Т.М.), рекомендованою Вченою радою Національного науково-дослідного інституту українознавства та комісією з української літератури науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол від 27.12.2013 № 14.1/12-Г-686) та «Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство. 5-12 класи» (автори Кононенко П.П., Касян Л.Г., Семенюченко О.В.), рекомендованою МОН України (протокол від 26.03.2014 № 1). Структурування навчального матеріалу передбачає дотримання принципів наступності та послідовності між початковою, основною і старшою школою та враховує вікові особливості школярів і міжпредметні зв'язки.

Для кожного класу в програмі зазначено загальну кількість годин на вивчення кожного з тематичних блоків, уроки тематичного оцінювання та узагальнення навчальних досягнень учнів. Запропонована кількість годин на вивчення окремої теми є орієнтовною, вчитель може змінювати її у межах загальної кількості часу (35 год., 1 год. на тиждень). Резервний час він може використовувати на власний розсуд.

Як і раніше, при викладанні народознавства педагоги користуються Програмою українського народознавства за ред. С.П. Павлюка, рекомендованою Міністерством освіти і науки України (лист від 06.08.1998 № 1/11-1954). Програми краєзнавчого змісту, укладені педагогами області, мають затверджуватися Вченою радою ДОІППО.

Новий підхід до вивчення українознавчих дисциплін – актуальна проблема сучасної школи. Успішність її вирішення забезпечують: оновлена методика викладання, пошуки вдалих форм і методів проведення уроків та позаурочних заходів, принципів вимоги до особистості вчителя і, звичайно, рівень національної системи освіти й виховання. До проведення уроків українознавства, народознавства, краєзнавства можуть залучатися вчителі історії та географії України, української мови і літератури, художньої культури, образотворчого мистецтва, музики тощо.

На жаль, у деяких закладах освіти, навіть у таких відповідальних і складних час самозбереження і консолідації нашого суспільства, немає належного розуміння необхідності вивчення українознавства – предмета, що сприяє вихованню гідних громадян новітньої Української держави.

У Міжнародному конкурсі з українознавства цього року

Українознавство є важливою навчальною дисципліною, інтегрованою системою знань про буття українського народу в історичному розрізі – від найдавніших часів до сьогодення. Українознавство сприяє формуванню цілісного світогляду нашої молоді. Воно охоплює майже всі складові життя нашого народу: його походження, розселення, місце та роль у розвитку світової цивілізації, матеріальну і духовну культуру, господарсько-економічну та виробничо-трудова діяльність, побут, обряди, звичаї, традиції. Предмет дослідження українознавства – соціально-культурний досвід народу у його динаміці, адже кожне покоління вносить щось своє, нове в історію вітчизняної та світової матеріальної і духовної культури.

взяло участь 18 школярів нашої області. Переможцями I (заочного) етапу стали 3: Марк Водяний, учень 8 класу (Ленінська СЗШ I-II ступенів Апостолівського району, керівник – Олександр Василівна Свитка, вчитель української мови і літератури), Володимир Гончар, учень 10 класу (Томаківська СЗШ № 2, керівник – Людмила Іванівна Стельмах, учитель історії), Даниїл Трус, учень 11 класу (Криворізький Жовтневий ліцей, керівник – Олена Олександрівна Кузьменко, учитель української мови і літератури). Серед учасників II (очного) туру Конкурсу у виконанні текстових завдань стали переможцями Марк Водяний і Володимир Гончар.

Серед 1933 учасників конкурсу «Соняшник-учитель» – 2015 були 38 педагогів із нашої області. За підсумками конкурсу II місце посів Олег Михайлович Андрішко, заступник директора з навчально-методичної роботи, учитель української мови та літератури СЗШ № 123 м. Дніпро. У 2016-2017 навчальному році VII Всеукраїнський конкурс фахової майстерності для вчителів-україністів «Соняшник-учитель» – 2016 відбудеться 4 жовтня 2016 р.

У минулому навчальному році лабораторія українознавства, народознавства і краєзнавства підготувала методичні матеріали щодо проведення першого уроку у День знань, а також методичні рекомендації до Дня Гідності і Свободи, Дня Соборності України та Дня шанування героїв Крут, розроблено сценарії шкільних свят до Дня пам'яті і примирення та Дня захисника України. Учителі предметів українознавчого і краєзнавчого змісту брали участь у конкурсі учительської й учнівської поезії «Нас еднає любов до України», в обласному семінарі «Роль шкільного народознавчого музею у вихованні національної свідомості школярів» на базі СЗШ № 46 м. Дніпро. На обласному радіо прозвучав цикл радіопередач: про традиції святкування різдвяних та новорічних свят, про Міжнародний день рідної мови, про підсумки поетичного конкурсу «Нас еднає любов до України».

Навчальні програми курсів з підвищення кваліфікації вчи-

телів українознавства, народознавства і краєзнавства «Оптимізація навчально-виховних завдань краєзнавчого напрямку освіти» та «Використання інноваційних методів навчання та виховання на уроках українознавства і народознавства» оновлені лекціями з національно-патріотичного виховання та тренінгами українознавчого і краєзнавчого спрямування.

У 2016 році наш народ відзначає ювілейні дати доленосних для України подій: 25-річчя Проголошення незалежності України та 20-річчя Конституції України, ухвалені 1996 року. Ці події у навчальних закладах мають обов'язково відзначатися на належному рівні.

Керуючись нормативно-правовою базою МОН України щодо викладання українознавства, народознавства, краєзнавства у 2016-2017 навчальному році,
РЕКОМЕНДУЄМО:

1. Керівникам міських (районних) управлінь (відділів освіти), методичним службам, відповідальним за вивчення українознавства, народознавства, краєзнавства:

– планувати навчально-виховну роботу у новому навчальному році відповідно до нормативно-правових документів МОН України та контролювати їх виконання;

– посилити увагу до національно-патріотичного виховання в закладах освіти, враховуючи заходи обласного проекту з національно-патріотичного виховання «Наша Батьківщина – велика родина»;

– реалізувати мету і завдання обласної науково-методичної проблеми «Освітні стратегії соціалізації особистості громадянського суспільства»;

– сприяти розширенню мережі шкіл із викладанням українознавства, народознавства, краєзнавства;

– забезпечити вчасне проходження фахових курсів вчителів українознавства та народознавства і керівниками краєзнавчих гуртків;

– залучати загальноосвітні навчальні заклади до нових освітніх проектів для підвищення рівня якості навчально-виховного процесу в закладах освіти області.

2. Керівникам шкіл та поза-шкільних навчальних закладів:

– включити до навчальних планів закладу освіти такі навчальні дисципліни, як українознавство, народознавство, краєзнавство;

– створити умови для вчасного проходження фахових курсів вчителями українознавства та народознавства і керівниками краєзнавчих гуртків;

– використовувати регіональний краєзнавчий компонент для відродження кращих звичаїв і традицій, народної педагогіки українців;

– організувати проведення урочистих заходів до 25-річчя проголошення незалежності України та інших знаменних дат;

– сприяти узагальненню і поширенню кращого педагогічного досвіду вчителів українознавчих дисциплін;

– упроваджувати інноваційні технології для виконання навчально-виховних завдань українознавства, народознавства, краєзнавства;

– співпрацювати з державними та громадськими організаціями і установами у справі національного відродження українського народу.

3. Вчителям українознавства, народознавства та керівникам краєзнавчих гуртків:

– планувати навчально-виховну роботу з українознавства, народознавства, краєзнавства, керуючись нормативно-правовими документами МОН України;

– провести урочисті заходи до 25-річчя незалежності України із залученням батьків та громадськості;

– творчо використовувати у роботі навчально-виховний потенціал українознавчих дисциплін для виховання гідних громадян українського суспільства;

– сприяти самопізнанню і саморозвитку школярів, використовуючи навчально-виховні можливості українознавства, народознавства, краєзнавства;

– урізноманітнювати форми і методи навчання при викладанні українознавчих дисциплін;

– удосконалювати професійну майстерність, використовуючи кращий педагогічний досвід та новітні комп'ютерні технології;

– активно співпрацювати з батьками, громадськими організаціями у проведенні навчально-виховних заходів.

Рекомендована література

1. Указ Президента України від 12.06.2015 № 334 «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді».

2. Постанова Верховної Ради України від 12.05.2015 № 373-VIII «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді».

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.09.2000 № 439 «Про затвердження рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України».

4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах».

5. Лист МОН України від 29.07.2014 № 1/9-382 «Про особливу відповідальність педагогічних та науково-педагогічних працівників».

Лист МОН України від 23.04.2015 № 1/9-211 «Про відзначення Дня пам'яті та примирення і Дня Перемоги над нацизмом в Європі».

Лист МОН України від 08.05.2015 № 1/9-235 «Щодо відвідування музеїв та навчально-тематичних екскурсій».

Лист МОН України від 22.05.2015 № 1/9-255 «Про перегляд підходів з організації діяльності музеїв історичного профілю».

Лист МОН України від 24.06.2015 № 1/9-302 «Щодо протидії пропаганді сепаратизму та антиукраїнській ідеології в системі освіти».

Дедов І.Н., Мінченко Т.А. Ігри та конкурси з українознавства. – Чернівці: Технодрук, 2012.

Кононенко П.П., Козлов А.В., Ковпик С.І. «Українознавство в школі». Навчально-методичний посібник для вчителів. – Кривий Ріг, 2006.

Культура українського етносу в умовах сучасної глобалізації / В.П. Капітон, О.В. Капітон, В.Ю. Федюк. – Дніпропетровськ: Дн. держ. фін. акад., 2014.

Мінченко Т.А. Україна – земля моїх предків. – Чернівці: Технодрук, 2013.

Стражний О. Український менталітет. – К: Либідь, 2014.

Жанна КРИЖАНОВСЬКА, методист НМЛІ виховних технологій кафедри виховання та культури здоров'я

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОШУК ТВОРЧОЇ МАЙСТЕРНІ ШКІЛЬНИХ БІБЛІОТЕКАРІВ «ІТ-БІБЛІОТЕКА МАЙБУТНЬОГО»

Сучасний шкільний бібліотекар має вміти:

– грамотно працювати з інформаційними ресурсами, знаходячи та представляючи інформацію в такому вигляді, в якому вона необхідна користувачу;

– створювати власні інформаційні продукти (електронні каталоги і картотеки, електронні бібліотечні уроки, електронні сторінки для різних категорій користувачів);

– підтримувати комп'ютерну техніку в робочому стані, вміти працювати на всіх видах техніки, що є у бібліотеці.

Саме для виконання цих завдань було створено творчу майстерню шкільних бібліотекарів, що функціонує на базі Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

До майстерні увійшли досвідчені методисти, відповідальні за діяльність шкільних бібліотек: Алла Олексіївна Леонтєва, лауреат Всеукраїнського конкурсу «Шкільна бібліотека – 2014» у номінації «Методист-порадник», методист Криворізького районного науково-методичного кабінету; Анна Анатоліївна Серафимович, методист відділу освіти Синельниківської міської ради; Тетяна Миколаївна Юрич, методист відділу освіти і науки Нікопольської міської ради, а також шкільні бібліотекарі.

Завданням творчої майстерні є поширення інноваційних технологій серед бібліотекарів області, адже використання ІКТ допомагає урізноманітнити бібліотечні форми роботи, застосовувати ефективніші та раціональніші прийоми бібліотечної роботи.

У структурі творчої майстерні працюють три лабораторії.

Робота лабораторії «**Бібліотечна медіаторність**» (керівник Лариса Володимирівна Окунь, завідувач бібліотеки СЗШ № 63, м. Дніпро), пов'язана із проведенням майстер-класів зі створення буктрейлерів, аудіокнижок, організацією та проведенням фестивалів, конкурсів.

«**Бібліотечні уроки з мультимедійним супроводом**» (керівник Ольга Володимирівна Козарик, завідувач бібліотеки Криворізької СЗШ № 116) – лабораторія, що допоможе бібліотекарю зорієнтуватися у розмаїтті бібліотечних уроків, дасть змогу переглянути всі бібліотечні уроки та використати їх у своїй роботі.

Сучасна людина не мислить себе без використання у своїй роботі та житті різноманітних джерел інформації. У час стрімкої інформатизації всіх суспільних процесів особливого значення набуває готовність бібліотекаря до суттєвих змін в організації бібліотечного процесу, що має відповідати потребам та запитам користувачів.

Майстерня «**Веб-сайт шкільної бібліотеки**» (керівник Алла Степанівна Какуша, завідувач бібліотеки Жовтоводської гуманітарної гімназії імені Лесі Українки з поглибленим вивченням іноземних мов) надасть допомогу зі створення сайту чи блогу шкільної бібліотеки, допоможе виявити та усунути недоліки. У серпні 2015 року після презентації веб-сайтів шкільних бібліотек, обміну матеріалами об'єднання веб-сайтів шкільних бібліотек створило «**Єдиний інформаційний портал шкільних бібліотек Дніпропетровської області**» (адміністратор порталу Оксана Ігорівна Тиханова, бібліотекар Шевченківської СЗШ Синельниківського району).

Для створення інформаційного порталу Оксана Ігорівна доклала багато праці, часу. Саме цій натхненній людині бібліотечна спільнота області завдячує тим, що може поділитися своїми напрацюваннями з широким колом користувачів, дистанційно надати якісні послуги, залучити сучасні методи розвитку читачьких інтересів школярів.

Діяльність обласної творчої майстерні, спрямована на розкриття й популяризацію кращих надбань бібліотекарів, дасть поштовх для стимулювання професійного зростання бібліотечних працівників, націлить їх на творчу активність, сприятиме створенню підґрунтя для відшліфування ними власної творчої лабораторії, становлення бібліотекаря-майстра, а не ремісника, захопить до подальшої участі у фахових конкурсах.

Важливість роботи творчої майстерні сьогодні пов'язана з тим, що **2016-2017 навчальний рік можемо назвати «Роком шкільного бібліотекаря»**, адже відповідно до наказів Міністерства освіти і науки України від 23.05.2016 № 559 «Про затвердження номінацій та критеріїв оцінювання Всеукраїнського конкурсу «Шкільна бібліотека – 2017», департаменту освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації від 07.06.2016 № 445/0/212-16 «Про проведення II етапу та

участь у III етапі Всеукраїнського конкурсу «Шкільна бібліотека – 2017» оголошено **конкурс фахової майстерності шкільних бібліотекарів.**

Саме тому до **переліку важливих, змістовних напрямів методичної служби, відповідальної за діяльність бібліотек, керівників загальноосвітніх навчальних закладів належить:**

– створення у кожному навчальному закладі сучасного бібліотечно-інформаційного середовища навчального закладу, вдосконалення традиційних і опанування нових бібліотечних технологій;

– створення сайтів бібліотек навчальних закладів, блогів бібліотекарів, що сприятимуть оптимізації діяльності бібліотек, створенню бібліотечно-інформаційного середовища навчального закладу, формуванню інформаційної, бібліотечно-бібліографічної культури учасників навчально-виховного процесу;

– здійснення заходів щодо модернізації матеріально-технічної бази та інформаційно-технологічної інфраструктури бібліотек, шкільних бібліотечно-інформаційних центрів;

– сприяння підвищенню ролі бібліотекаря та його діяльності в системі формування інформаційної, бібліотечно-бібліографічної, читачької культури учнів (базовий нормативний документ для виконання – «Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення стабільного розвитку України», схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 219-р, та «Стратегія розвитку обласного наукового бібліотечно-інформаційного центру Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти на період до 2025 року», схвалена на засіданні Вченої ради КВНЗ «Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти», протокол від 16.05.2016 № 4);

– стимулювання ініціативи творчих бібліотекарів, заохочення

їх до участі у Всеукраїнському конкурсі «Шкільна бібліотека – 2017».

Сьогодні зростає роль методичних об'єднань шкільних бібліотекарів, головною метою роботи яких є створення умов для особистого та професійного росту шкільних бібліотекарів.

Під час серпневих конференцій у рамках засідань методичних об'єднань шкільних бібліотекарів

РЕКОМЕНДУЄМО:

– ознайомити з умовами проведення та критеріями оцінювання матеріалів I (міського, районного) етапу Всеукраїнського конкурсу «Шкільна бібліотека – 2017»;

– започаткувати проведення щорічних районних, міських конкурсів професійної майстерності бібліотекарів (за спільним рішенням бібліотекарів міста чи району) та враховувати їхні результати при атестації бібліотечних працівників й визначенні рейтингу навчальних закладів;

– використовувати інтерактивні методи («коло ідей», «мозковий штурм», «аукціон ідей», «відкритий мікрофон» тощо), визначити актуальні напрямки, стратегічні завдання для оновлення бібліотечного процесу; змісту діяльності бібліотек щодо реалізації науково-методичної проблеми на навчальний рік з урахуванням результатів конкурсу та визначити шляхи їхньої реалізації;

– обговорити найдоцільнішу структуру методичної роботи з бібліотекарями в регіоні; кожному бібліотекарю визначитися щодо участі в різних формах методичних формувань (школа молодого чи новопризначеного бібліотекаря; творчій, динамічній чи проблемній групі; клубі творчих бібліотекарів, школах підвищення професійної майстерності чи школах передового досвіду тощо);

– організувати майстер-класи бібліотекарів, досвід яких вивчався на рівні регіону, області, а також переможців Всеукраїнського конкурсу «Шкільна бібліотека»;

– ознайомити з досвідом роботи:

Алли Олексіївни Леонтєвої, методиста Криворізького районного науково-методичного кабінету Криворізької районної ради, лауреата Всеукраїнського конкурсу «Шкільна бібліотека» у 2013-2014 навчальному році в номінації «Методист-порадник» на тему: «Інноваційні форми і методи науково-методичного супроводу діяльності шкільних бібліотек»;

Свєнїї Володимирівни Крічкєвич, методиста відділу освіти, молоді та спорту Дніпропетровської райдержадміністрації на тему: «Використання ІКТ в управлінській діяльності методиста»;

Алли Степанівни Какуші, завідувача бібліотеки Жовтоводської гуманітарної гімназії імені Лесі Українки з поглибленим вивченням іноземних мов, лауреата Всеукраїнського конкурсу «Шкільна бібліотека» у 2013-2014 навчальному році в номінації «Бібліотечний веб-ресурс», представленого у статтях «Електронний щоденник у практиці шкільної бібліотеки» та «Ключові аспекти роботи бібліотеки для надання послуг у вивченні іноземних мов та підготовці до ДПА та ЗНО» (Шкільний бібліотечно-інформаційний центр, 2014, № 8; 2016, № 6);

Ірини Іванівни Роганової, завідувача бібліотеки Криворізької гімназії № 91, Ірини Олександрівни Малашиної, бібліотекаря на тему: «Забезпечення інформаційної підтримки навчально-виховного процесу гімназії».

Досвід роботи буде розміщено на сайті «Єдиний інформаційний портал шкільних бібліотек Дніпропетровської області»: <http://librarydp.blogspot.com>

Шановні бібліотекарі! Пам'ятаймо, що упровадження інноваційних технологій в роботу сучасної шкільної бібліотеки створить нові можливості для залучення учнів до читання, допоможе не втратити свого читача, переконати його в тому, що спілкування з книжкою забезпечить його духовний розвиток і саморозвиток як особистості, навчить мистецтву творити себе і своє життя. Отож, до роботи, хай вона буде небуденною, а творчою, професійною, врешті-решт – інноваційною.

**Тамара ТКАЧЕНКО,
методист навчально-методичної лабораторії
виховних технологій**

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

У сучасній літературі є вагомий напрацювання з моніторингу якості шкільної освіти. Але є й багато невирішених питань, що потребують вивчення та дослідження. Моніторинг – цілісний управлінський інструмент, до складу якого входять: діагностика, дослідження, оцінювання, контроль, тестування. Варто пам'ятати, що **моніторинг – не контроль чи інспектування навчального закладу, адже головна його мета – виявити, проаналізувати, допомогти, з'ясувати, вивчити, виправити.**

В Україні у XX ст. постійно проводилося оцінювання діяльності ЗНЗ та якості освіти на рівні статистичної інформації. Найчастіше з'ясовувався рівень знань, умінь і навичок учнів, що, зазвичай, визначався відсотком успішності. Ще й сьогодні дехто *традиційний внутрішньошкільний контроль вважає внутрішньошкільним моніторингом*, об'рунтовуючи це тим, що у добре налагодженій роботі керівника ЗНЗ інформація накопичується роками, аналізується у вигляді довідок перевірки, наказів тощо. На цій підставі ухвалюються управлінські рішення, проте вони недостатньо ефективні, оскільки такий моніторинг має епізодичний характер, залишає без уваги сам процес навчання та виховання.

Усвідомлюючи важливість якості освіти, Україна розпочала активно розбудовувати національну систему моніторингу, що має стати інформаційною базою в структурі системи управління її якістю.

Система моніторингових досліджень у ЗНЗ упроваджується згідно з вимогами провідних нормативних документів у галузі освіти, зокрема:

Указу Президента України від 04.07.2005 № 1013 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні»;

Указу Президента України від 20.03.2008 № 244 «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні»;

Безглуздо порівнювати себе з іншими. Краще «порівнювати себе із собою вчорашнім».

Китайська мудрість

Указу Президента від 30.09.2010 № 926 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні»;

постанови Кабінету Міністрів України від 31.12.2005 № 1312 «Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти»;

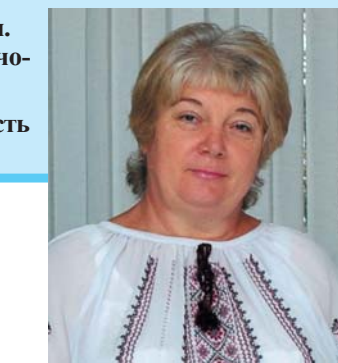
постанови Кабінету Міністрів України від 08.07.2015 № 533 «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України»;

розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.02.2016 № 72-р «Деякі питання участі України у міжнародному дослідженні якості освіти PISA-2018».

Система моніторингу якості освіти підпорядкована ієрархічним зв'язкам освітньої системи та діє на різних рівнях. Для втілення в області державної політики щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти та створення системи моніторингу якості освіти відділ моніторингу якості освіти КВНЗ «ДОППО» організовує та проводить обласні моніторингові дослідження, здійснює організаційне та науково-методичне забезпечення моніторингових різного рівня, оприлюднює отримані результати; вивчає, узагальнює вітчизняний та зарубіжний досвід з питань моніторингу, надає інформаційно-методичний супровід зовнішнього тестування. У районних, міських методичних кабінетах,

центрах області є координатори з питань моніторингу якості освіти, які здійснюють аналіз, коригування та прогнозування діяльності освітніх закладів. Важливим завданням, зважаючи на потреби сьогодення, є створення належних умов для упровадження моніторингових технологій у практику діяльності навчальних закладів, адже проблеми якості освіти й моніторингу мають розглядатися комплексно: починаючи від загальнодержавного та обласного рівнів, територіальних громад і закінчуючи рівнем навчального закладу.

Важливою передумовою створення системи моніторингу якості освіти на рівні навчального закладу є нормативно-правове (положення про внутрішній моніторинг, рішення педагогічної ради, накази, протоколи), організаційне (планування, координація планів; дієвість) та науково-методичне забезпечення (теоретична і практична підготовка всіх працівників моніторингу через різні форми роботи (постійні консультаційні пункти, тематичні курси, семінари, тематичні дискусії, «круглі столи», тренінги тощо). Зміст моніторингу визначає адміністрація навчального закладу, залежно від мети і конкретних завдань. Саме тому адміністрація має розібратися у чималій кількості фактів, провести їх сортування, відсіяти несуттєве, виділити головне, оцінити їх з погляду впливу на процес і наслідки освітнього процесу і лише тоді ухвалювати об'рунтовані й оптимальні рішення. Для проведення такого детального аналізу всіх аспектів діяльності навчального закладу важливим є питання створення служб шкільного

моніторингу (моніторингова група, центр тощо), основними завданнями яких є формування та виведення на відповідний рівень потоків інформації, забезпечення повного циклу моніторингу (від послідовного збирання інформації до підготовки проекту методичних рекомендацій щодо корекційних заходів для різних категорій респондентів). Ігнорування або спотворення будь-якого з етапів негативно впливає на якість моніторингу, управлінські рішення.

Для того, щоб моніторинг став реальним чинником, він, як певна система діяльності, має бути організований. Організація моніторингу передбачає визначення різних форм, видів і способів моніторингу, зважаючи на особливості конкретної навчально-педагогічної ситуації. Моніторингова модель діяльності навчального закладу має охоплювати всі напрямки діяльності об'єктів оцінювання, зважати на зміни та відповідно до них здійснювати поточну діагностику й коригування процесів розвитку, ухвалювати виважені управлінські рішення. Проектування (планування) системи моніторингових досліджень має залежати від реальних потреб і проблем навчального закладу, відповідно до завдань та вимог освітніх нормативно-правових документів. На підставі отриманих результатів необхідно проаналізувати діяльність загальноосвітнього навчального закладу щодо розвитку освіти, визначити ті

чинники, критерії, що можуть змінювати, вдосконалювати, підвищувати рівень освіти, оперативно реагувати, ухвалюючи виважені управлінські рішення.

Комплекс критеріїв оцінювання якості шкільної освіти містить інваріантні та варіативні показники. Відповідно до вимог держави, суспільства, учнів та їхніх батьків до якості освіти, серед інваріантних показників мають бути ознаки, що характеризують:

- якість результатів освіти (соціокультурного, психічного та фізичного розвитку школярів);
- якість навчально-виховного процесу (зміст освіти, організація процесу, якість викладання, виховної дії тощо);
- якість умов навчально-виховного процесу (матеріально-технічного оснащення, навчально-методичного забезпечення, кваліфікованості працівників тощо);
- варіативні показники якості шкільної освіти мають відбивати індивідуальність школи, специфіку умов її діяльності та розвитку.

Найважливішою умовою успішності моніторингу якості шкільної освіти є адекватність критеріїв та оптимальність підбору діагностичних методик, що становлять комплекс критеріїв та оцінок. Також варто пам'ятати, по-перше, що моніторингові дослідження не є самоціллю, вони потрібні для педагогічного прогнозування й ухвалення адекватних управлінських рішень щодо перебігу та наслідків навчально-виховного процесу; по-друге, моделі (системи) моніторингу, що передбачають вивчення лише результатів і порівняння їх з результатами інших респондентів дослідження, безперспективні, оскільки призводять до помилкових висновків. Саме тому краще «порівнювати себе із собою вчорашнім» та прогнозувати подальший розвиток.

Людімила ШВИДУН, завідувач навчально-методичного відділу моніторингу якості освіти; Інна СОТНІЧУК, методист відділу

МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯЛЬНІ МОНІТОРИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

Такий моніторинг суттєво відрізняється не лише метою і завданнями, технологією, організацією та проведенням, а також поданням і поширенням результатів дослідження, способами ухвалення та виконання державно-управлінських рішень на підставі вивчення отриманої інформації.

А тому: необхідно відповідно підготувати спеціалістів як на державному, так і на регіональному та локальному рівнях.

Стратегія якості освіти – основа освітньої політики країн світу.

Однією з особливостей освіти у багатьох розвинутих країнах світу є підвищена увага до питань якості та ефективності освіти.

Так, до XIX століття освіта була елітною – її отримувала переважно аристократія. У XIX ст. більшість країн світу переймалися подоланням неписьменності громадян. У XX ст. головні зу-

Розвиток національної системи освіти є важливим ресурсом поліпшення добробуту людей, інструментом забезпечення національних інтересів, зміцнення конкурентоздатності Української держави на міжнародній арені. Якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки країни. Досвід міжнародних моніторингових досліджень засвідчив, що моніторинг в освіті стає основою оцінювання державою та громадськістю освітніх послуг та забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

силля були спрямовані на охоплення дітей шкільного віку різними формами освіти. Цей показник у розвинених країнах наблизився до 100%. У XXI ст. відбувається перехід до моделі інноваційного суспільства сталого розвитку, що є передумовою успішності та конкурентоспроможності країн світу і потребує якісної освіти, що стимулює розвиток креативності, інноваційності, підприємливості, ініціативності, відповідальності.

Основою освітньої політики країн світу є наступні стратегії:

1. Автономія навчальних закладів та прозорість і підзвітність їхньої діяльності.
2. Створення ефективних національних систем моніторингу якості освіти.
3. Удосконалення системи ЗНО.
4. Культура освітніх вимірювань.
5. Перехід від репродуктивних методів навчання до компетентнісних.

6. Розбудова якісної освіти як справа громадянського суспільства.

Освіта стає стратегічною сферою, що забезпечує національну безпеку. Рівень конкурентоспроможності країни у багатьох сферах її життя залежить від рівня освітньої підготовки молодого покоління.

Глобалізація економіки та освітньої сфери призвела до інтенсифі-

кації міжнародних моніторингових досліджень в освіті. Наймасштабнішими є дослідження якості загальної середньої освіти, зокрема: TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), дослідження якості природничо-математичної освіти, що проводились у 1995, 1999, 2003, 2007, 2011, 2015 pp.; PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study), дослідження якості читання та розуміння тексту (2001, 2006, 2011, 2016 pp.); PISA (Program for International Student Assessment), міжнародна програма з оцінювання навчальних досягнень учнів (2000, 2003, 2006, 2009, 2012, 2015 pp.).

Складається міжнародна система моніторингу якості освіти, до як залучено майже 70 країн світу. Організаторами цієї системи є: Міжнародна асоціація з оцінювання навчальних досягнень – IEA

Далі на стор. 49

Навчально-методичний відділ моніторингу якості освіти

(The International Association for the Evaluation of Educational Achievement) та організація економічного співробітництва та розвитку – OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). Країни об'єднують зусилля для розроблення методологій, технологій та інструментарію міжнародних порівняльних досліджень якості освіти. Основна увага – не ранжуванню країн за рівнем підготовки учнів, а поясненню відмінностей, що існують між країнами, та виявленню чинників, що впливають на результати навчання. Міжнародні порівняльні дослідження допомагають оцінити стан системи освіти в національному та міжнародному контексті за підсумками досліджень, що проводиться на представницьких вибірках учнів країн-учасниць з використання інструментарію, який створюється з урахуванням міжнародних пріоритетів в освіті. Міжнародні дослідження допомагають виявляти сильні та слабкі сторони освіти країн-учасниць і на основі аналізу результатів розробляти шляхи її вдосконалення.

Характеристика світових та європейських підходів до моніторингу якості освіти

Дослідження за програмами освітнього моніторингу здійснюють впливові міжнародні організації, серед яких:

- Інститут освіти ЮНЕСКО;
- Міжнародна асоціація з оцінювання шкільної успішності (IEA);
- Міжнародна асоціація з оцінювання якості освіти (IAEA);
- Міжнародний інститут планування освіти (MIPO);
- Організація економічної співпраці та розвитку (OECD);
- Міжнародний дитячий фонд ЮНІСЕФ;
- Інститут економічного розвитку Всесвітнього банку.

Європейська система забезпечення якості освіти базується на Європейських стандартах і рекомендаціях (ESG).

В Європі історично сформувалися «англійська» модель якості освіти, що базується на внутрішній самооцінці академічної спільноти, і «французька» модель, що ґрунтується на зовнішній оцінці навчального закладу з погляду його відповідальності перед суспільством.

У міжнародній педагогіці існує низка інструментів вимірювання навчальних досягнень учнів, що використовуються у багатьох країнах світу, зокрема:

- **PISA** – Міжнародна програма оцінки знань та умінь учнів за напрямками: «грамотність читання», «математична грамотність» та «природничо-наукова грамотність»;
- **TIMSS** – Міжнародне дослідження якості природничо-математичної освіти;
- **PILS** – Міжнародний проект «Вивчення якості читання та розуміння тексту»;
- **IEAP** – дослідження порівняльної оцінки математичної підготовки учнів;
- **CIVICS** – порівняльна оцінка громадянської освіти випускників середньої та основної школи;
- **SITES** – порівняльне дослідження інформаційних та комунікаційних технологій в освіті.

Різні види національних систем моніторингу якості освіти формуються в певних політичних контекстах, залежать від рівня підзвітності влади громадянам, уваги суспіль-

ства до проблем освіти, рівня розвитку методик і технологій збирання інформації, аналізу та використання результатів моніторингу для ухвалення управлінських рішень.

Незважаючи на різноманіття національних систем моніторингу якості загальної середньої освіти, можна виділити загальні засади їхньої побудови.

1. Цілі освіти, визначені на загальнодержавному рівні, конкретизуються у державних освітніх стандартах. Зазвичай, існують три типи стандартів освіти: стандарти змісту освіти (на основі яких розробляються навчальні програми, підручники), стандарти навчальних досягнень (плановані рівні освітніх результатів тих, хто навчається, усієї системи, ринку праці), стандарти можливості навчатися (вхідні ресурси та умови навчання).

2. Моніторинг якості освіти враховує контекстуальну інформацію, дані про вхідні ресурси і навчальний процес. Збирання та аналіз інформації проводиться на підставі системи освітніх показників, основними категоріями яких є **показники контексту**: демографічного, соціального, економічного, в якому перебуває система освіти; ресурсів: фінансових і людських, інвестованих у систему освіти; **процесу**: доступ до освіти, участь у навчанні, навчальний прогрес, умови навчання, методики навчання, програми та підручники; **освітніх результатів**: навчальні досягнення, перехід на інший ступінь освіти, працевлаштування; **довготермінових освітніх результатів**: рівень зайнятості, рівень заробітної плати, цінності та ставлення. У національних системах моніторингу якості загальної середньої освіти існують системи показників для різних рівнів управління освітою, а також для навчального закладу.

3. Збирання інформації за визначеними показниками відбувається з трьох типів джерел даних за допомогою відповідних форм проведення моніторингу:

а) дані про навчальні досягнення, отримані через: міжнародні порівняльні дослідження якості освіти; національні моніторингові дослідження якості освіти; іспити; внутрішньошкільне оцінювання (підсумкове і поточне);

б) дані освітньої статистики, що збираються, обробляються і зберігаються в інформаційних системах управління освітою;

в) дані опитувань, отримані шляхом застосування таких форм моніторингу: міжнародні та національні експертні обговорення і висновки;

опитування цільових груп; інспектування; самооцінювання навчальних закладів; атестація закладів освіти; атестація педагогічних працівників; мотиваційний моніторинг діяльності учня, що здійснює педагог.

4. Система моніторингу є багаторівневою. Вона передбачає збирання та аналіз інформації на рівнях учня, групи учнів, навчального закладу, на регіональному, національному і міжнародному рівнях.

5. Дані, отримані з різних джерел і за допомогою різних форм моніторингу, інтегруються в інформаційній системі управління освітою різних рівнів, що здатні обмінюватися даними між собою.

6. Національні системи моніторингу якості освіти мають відповідне інституційне забезпечення: інституції, що здійснюють збиран-

ня, збереження й аналіз даних про систему освіти та є утримувачем інформаційної системи управління освітою; інституції, що проводять моніторингові дослідження якості освіти, зовнішні іспити тощо.

Вищезазначені функції може поєднувати одна інституція. Спеціалізовані інституції, що забезпечують моніторинг якості освіти, зазвичай, створені як на національному, так і на регіональному рівнях. Вони можуть здійснювати обмін інформацією з органами управління освітою відповідних рівнів.

У різних національних систем моніторингу якості загальної середньої освіти є відмінності у способах реалізації різних форм моніторингу, застосування різноманітних методик оцінювання якості роботи навчального закладу, інспектування, атестації, самооцінювання шкіл.

Свої особливості має збирання інформації про навчальні досягнення на національному рівні. Для отримання порівняльної інформації, зазвичай, застосовують зовнішнє оцінювання, що здійснюється в масштабах країни, є централізованим і стандартизованим, тобто організованим із центрального рівня управління за єдиними вимогами до змісту, процедур і критеріїв оцінювання, а також проводять зовнішню щодо шкіл інституцією.

Національне оцінювання може бути спрямоване, по-перше, на конкретний результат кожного конкретного учня (прикладом є іспити для отримання свідоцтва про певний рівень освіти чи для поділу учнів на групи для подальшого навчання у різних типах закладів), по-друге – на сукупний результат груп учнів, що визначається для виявлення певних тенденцій у системі освіти і формування напрямів освітньої політики на різних рівнях управління, по-третє – на відбір до наступного етапу навчання.

Для сертифікації та відбору проводять державні іспити. У більшості країн світу їх використовують також і для моніторингу. Функцію моніторингу може виконувати система загальнонаціонального оцінювання як вибірково, так і всіх учнів. Моніторингове оцінювання є систематичним вимірюванням типових (а не індивідуальних) рівнів успішності учнів.

Між іспитами і моніторинговим оцінюванням чимало спільного. Вони можуть охоплювати ті ж навчальні програми, застосовувати такі ж методики і технології оцінювання.

Відрізняються вони за рівнями агрегування даних та використанням результатів. Іспити надають інформацію про навчальні досягнення конкретних людей, а моніторингове дослідження, зазвичай, оцінює результати системи загалом. Результати іспитів використовуються для ухвалення рішення щодо конкретного учня. Результати моніторингового оцінювання застосовують для оцінки загального стану освіти і для вжиття заходів щодо удосконалення освітніх стандартів та освітнього процесу в цілому.

Обидва підходи, застосовані для моніторингу якості освіти (оцінювання усіх учнів чи оцінювання репрезентативної вибірки), мають свої переваги і недоліки.

Національні оцінювання всіх учнів певного року навчання (певного віку) у вигляді іспитів надають інформацію про навчальні досягнення учнів на різних рівнях: індивідуальному; рівні класу; навчального закладу; регіональному та національному.

Оскільки є повна інформація про всі школи, легко виявити ті з них, де рівень навчальних досягнень найнижчий. При цьому можна обґрунтовано корегувати освітній процес у таких школах. Причини проблем можуть бути виявлені на підставі аналізу результатів оцінювання і даних анкетування учасників навчально-виховного процесу, а також іншої інформації, згрупованої за відповідними показниками.

Використання фіксованих результатів загальнонаціонального оцінювання для оцінювання якості роботи шкіл у міжнародній практиці вважається не зовсім коректним. Адже результат іспиту зумовлюється трьома групами чинників: 1) індивідуальними (здатність особи до навчання, її попередні навчальні досягнення); 2) суспільними (соціальний вплив родини, груп однолітків); 3) шкільними (кваліфікація вчителів, методика викладання, умови навчання). Тому для інтерпретації результатів оцінювання з метою моніторингу дуже важливим показником є «**додана освітня вартість**», що визначає індивідуальний освітній прогрес учня протягом навчання з урахуванням впливу різних груп вищезазначених чинників. Проте для її застосування необхідно мати систему загальнонаціональних оцінювань усіх учнів країни на певних роках їхнього навчання (або віку).

Так, у Великобританії відбувається загальнонаціональне централізоване оцінювання навчальних досягнень учнів у віці 7, 11, 14 і 16 років. Подібні підходи запроваджують і постсоціалістичні країни Європейського Союзу. Наприклад, у Польщі з 2002 року проводять зовнішні іспити після закінчення початкової школи, гімназії (основної школи) та ліцею (старшої школи).

Вітчизняний та регіональний досвід участі України в міжнародних моніторингових дослідженнях.

Результати досліджень
Важливість участі України в міжнародних моніторингових дослідженнях обумовлена інтеграцією нашої держави до світового та європейського освітніх просторів та модернізаційними процесами, що відбуваються останнім часом. Засади участі українських школярів у міжнародних моніторингових дослідженнях визначають такі **документи**:

1. Постанова Верховної Ради України від 16.03.2016 № 1031-VII «Про рекомендації парламентських слухань на тему «Правове забезпечення реформ освіти в Україні»».

2. Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2010»».

3. Указ Президента України від 30.09.2010. № 926 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні», де передбачено участь школярів у міжнародних порівняльних дослідженнях.

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.02.2016 № 72-р «Деякі питання участі України у міжнародних дослідженнях якості освіти PISA-2018».

5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.02.2016 № 149 «Про організацію та проведення міжнародних досліджень якості освіти PISA-2018».

6. Дорожня карта освітньої реформи (2015-2025), що передбачає «входження української системи освіти в міжнародні програми оцінювання навчальних досягнень: PISA (2018), TIMSS (2019), PIRLS (2021)».

Уперше учні 4-х та 8-х класів України стали учасниками міжнародного дослідження якості природничо-математичної освіти (програма TIMSS) у 2007 році. У 2011 році участь у TIMSS брали лише 8-і класи.

Важливим наслідком участі в міжнародних дослідженнях, інструментарій яких розробляється спільно з провідними фахівцями світу, стає, як свідчить досвід, розвиток теорії та практики педагогічних вимірювань, що збагачує, відповідно, і повсякденну педагогічну практику.

Розглянемо напрямки досліджень, що проводилися та проводяться в Україні.

Міжнародна програма PISA

Організація з економічного співробітництва та розвитку (OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development) упроваджує Міжнародну програму оцінки знань та умінь учнів (Program for International Student Assessment), основною метою якої є отримання об'єктивних відомостей про результати навчання у різних країнах світу, які можна порівняти на міжнародному рівні. Передбачається, що отримана інформація надасть можливість країнам-учасницям ухвалювати обґрунтовані рішення для визначення перспектив розвитку освітньої галузі.

Вимірювання знань проводиться серед учнів 15-річного віку. Це обумовлено тим, що у багатьох країнах до цього віку закінчується обов'язкове навчання в школах і навчальні програми мають чимало спільного. Особливістю дослідження є визначення рівня знань та умінь, що можуть бути корисними для учнів у майбутньому, а також уміння самостійно здобувати знання, потрібні для успішної адаптації в сучасному світі. Оцінка підготовки 15-річних підлітків стандартизована. Матеріали розробляються спільно з країнами-учасницями міжнародної програми. Цікаво, що із 32-х країн, у яких планується тестувати по 4500-10000 учнів, 28 є членами Організації з економічного співробітництва та розвитку.

Дослідження проводиться за трьома напрямками: «грамотність читання», «математична грамотність» та «природничо-наукова грамотність». Особлива увага передбачена виявленню рівня розуміння учнями основних понять, опанування основними методами в рамках вищезазначених напрямків та вміння використовувати свої знання в різних ситуаціях. (Тобто, вимірюється не рівень опанування конкретним змістом навчальних дисциплін, а рівень ширших знань та умінь, що накопичені під час вивчення шкільних предметів і потрібні для дорослого життя). Велика увага також надається оцінці міжпредметних компетентностей учнів.

Основним методом є письмова форма контролю – тести. Для їх виконання учні мають 120 хвилин. Тести складаються з двох типів завдань: із готовими відповідями, серед яких треба вибрати правильну, та завдань, на які учень повинен дати власну стислу або повну відповідь. Деякі завдання складаються з низки питань різної складності щодо конкретної життєвої ситуації.

Участь в PISA-2018 допоможе громадянам України і, зокрема, спеціалістам освітньої галузі, об'єктивно оцінити стан середньої освіти в країні, усвідомити значення поступових перетворень у цій

галузі, політикам – ухвалювати обґрунтовані рішення.

Уряд доручив Міністерству освіти і науки забезпечити участь України у міжнародному дослідженні якості освіти PISA-2018 та визначив відповідальним за його проведення Український центр оцінювання якості освіти. (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2016 року № 72-р «Деякі питання участі України у міжнародному дослідженні якості освіти PISA-2018»).

Перші результати тестування українських учнів будуть доступні у 2018 році.

TIMSS

Найважливішим міжнародним дослідженням з оцінки якості освіти у 90-х роках XX століття вважається TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) – в перекладі «Тенденції в міжнародній математичній та природничій освіті». TIMSS – проект Міжнародної асоціації вимірювань навчальних досягнень, започаткований 1995 р.

Мета цього дослідження – порівняльна оцінка природничо-математичної підготовки учнів середньої школи в країнах з різними системами освіти та виявлення чинників, що впливають на цей рівень. Завдання дослідження реалізуються поетапно:

1) збір, аналіз та узагальнення інформації про системи освіти в країнах;

2) аналіз та порівняння систем природничо-математичної освіти на рівні визначення мети, планування змісту освіти та вимог до підготовки учнів (аналіз навчальних планів, програм та підручників природничо-математичних предметів);

3) аналіз навчального процесу з математики та природничо-наукових предметів (організація навчального процесу; методи викладання; можливості, надані учням під час навчання; забезпечення навчального процесу літературою та іншими засобами навчання тощо);

4) оцінка результатів навчання, що включає оцінку навчальних досягнень учнів та виявлення її залежності від попередніх чинників;

5) аналіз взаємозв'язку між запланованими та досягнутими рівнями освіти і результатами навчання.

Під час дослідження аналізується зміст шкільної математичної та природничо-наукової освіти, оцінюється математична та природничо-наукова підготовка учнів початкової освіти (3-4 класи), основної школи (7-8 класи), а також випускників середньої школи. Водночас оцінюються навчальні досягнення під час виконання учнями практичних робіт. Результати досліджень TIMSS для початкової, основної та старшої школи з аналізом результатів практичного тесту узагальнюються у міжнародних звітах.

Починаючи з першого дослідження 1995 року, TIMSS презентує що чотири роки досягнення учнів 4-х і 8-х класів у країнах по всьому світу. Міжнародні шкали результатів учнів побудовані в 1995 році з урахуванням того, що середнє значення середніх балів

всіх країн-учасниць дослідження становитиме 500 зі стандартним відхиленням 100. Результати всіх наступних досліджень відтворюються на шкалі 1995 року, що забезпечує порівняння результатів і виявлення тенденцій змін.

Порівнюючи результати участі України в TIMSS 2007 та 2011 років, слід зазначити, що українські 8-класники покращили результати з математики (на 17 балів) і з природничих дисциплін (на 16 балів): середній бал з математики – 479 балів, а з природничих наук – 501 бал. Це підвищило місце в загальному рейтингу країн-учасниць з математики – з 25 місця у 2007 році до 19 у 2011 році, а з природничих дисциплін – з 19 до 18 місця.

Результати України за середнім балом можна порівняти з результатами Швеції (484 бали з математики і 509 балів з природничих наук) та Норвегії (475 та 494).

PIRLS

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) – програма вивчення якості читання та розуміння тексту.

Це моніторингове дослідження організувала Міжнародна асоціація з оцінювання навчальних досягнень IEA (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement).

Метою проекту є:

– порівняння рівня та якості читання й розуміння тексту учнями початкової школи в країнах світу;

– виявлення й пояснення відмінностей у національних освітніх системах для вдосконалення процесу навчання читати;

– виявлення чинників, що впливають на результати освіти.

Аналізуються якість читання та розуміння тексту учнів 4-х класів.

Оцінюються чотири групи читачьких умінь:

– знаходження потрібної інформації;

– формулювання висновків;

– інтерпретація та узагальнення інформації;

– аналіз і оцінка змісту, мовних особливостей і структури тексту.

Дослідження проводиться циклічно – що п'ять років і вже відбулося тричі: в 2001, 2006 та 2011 роках. Процедура оцінювання стандартизована.

За підсумками дослідження можна отримати відповіді на питання:

– наскільки добре читають випускники початкової школи порівняно зі своїми однолітками з інших країн;

– які рівні читацької грамотності опанували учні й чи люблять четвертокласники читати;

– як сім'я сприяє розвитку грамотності дітей;

– як організовано навчання читання в школах;

– чи має навчання читання національні особливості і якщо так, то які;

– чи відрізняються методи навчання, що використовують учителі в початковій школі у різних країнах.

Узагальнюючи інформацію, що характеризує основні напрямки розвитку міжнародної системи моніторингу якості освіти, зазначимо, що участь країн у міжнарод-

них дослідженнях допомагає не лише одержати об'єктивні та порівняльні дані про рівень підготовки учнів за визначеним напрямком, а й отримати актуальну інформацію про сучасний стан розвитку систем освіти інших країн; порівняти зміст освіти та освітні стандарти різних країн світу, світові тенденції розвитку освіти взагалі. Результати моніторингових досліджень дають змогу урядам країн реально оцінити свої досягнення та недоліки, визначити стратегії змін у державній політиці, забезпечити конкурентоздатність національних освітніх систем та підвищити їхній міжнародний авторитет.

Безумовно, Україна зробила крок уперед. За всіма показниками є тенденція до зростання. І хоча у загальному рейтингу дослідження серед 42-х країн нижче України опинилися 23 учасники за результатами тесту з математики і 24 країни за результатами тесту з природничих дисциплін (серед яких – заможні ОАЕ, Катар, Саудівська Аравія), результати нашої країни можуть бути кращими. І не лише в методиці навчання.

Найвищі показники індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП), за яким Програма розвитку ООН порівнює рівень соціального й економічного розвитку різних країн, мають Австралія, Нідерланди, США, Нова Зеландія, Канада, Ірландія, Ліхтенштейн, Німеччина, Швеція.

Тільки Норвегія і Швеція за результатами TIMSS – 2011 мають такі ж показники, як і Україна, всі інші країни – набагато вищі.

Сім пострадянських країн взяли участь у дослідженні 2011 року: Азербайджан, Вірменія, Грузія, Казахстан, Литва, Росія та Україна. Високі показники мають Росія та Литва. Досвід участі у дослідженні TIMSS з 1995 року та участь у всіх міжнародних дослідженнях в освіті дає певні переваги цим країнам. Найбільші тенденції до зростання рівня навчальних досягнень мають Росія та Україна.

Участь закладів освіти Дніпропетровщини в TIMSS – 2007

Початком систематичних, різнопланових і цілеспрямованих досліджень у різних етапах навчання стала участь 11 навчальних закладів нашої області в міжнародному порівняльному дослідженні якості природничо-математичної освіти за проектом TIMSS – 2007. У дослідженні брали участь 310 учнів 4-х та 314 учнів 8-х класів, 25 адміністраторів тестування – працівники обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Методичного центру управління освіти і науки Дніпропетровської міської ради, три національних та два міжнародних експерти якості.

Як змінилися результати участі українських школярів у TIMSS – 2011 у порівнянні з попереднім дослідженням 2007 року?

З природничих дисциплін Україна досягла середнього міжнародного балу, проте піднялась у міжнародному рейтингу лише на одну сходинку. Рейтинг України з математики піднявся на 6 пунктів, що є безперечним досягненням, проте ми так і не досягли середнього міжнародного балу.

Після проведення TIMSS – 2007 чимало зроблено для аналізу результатів дослідження. Організовано науково-методичні семінари для методистів обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, «круглі столи» з розробниками програм і авторами підручників, навчання вчителів на курсах підвищення кваліфікації з питань моніторингових досліджень в освіті.

З 2008 року у підручниках з'явилось більше задач практичного змісту, тестових завдань різних форматів, цікавих задач на застосування знань у нестандартних ситуаціях; розробляються нові збірники для проведення державної підсумкової атестації з предметів природничо-математичного циклу з урахуванням рекомендацій, наданих після аналізу результатів дослідження TIMSS – 2007.

Все це разом із систематичною роботою проєкторів з моніторингу та методистів обласних інститутів післядипломної освіти, вчителів математики та природничих наук тих класів, що брали участь у пілотній та основній сесії міжнародного порівняльного дослідження, та завдяки самовідданій праці робочої групи з організації та проведення TIMSS – 2011 сприяло підвищенню результатів та рейтингу України.

Як змінилися результати учнів при переході з початкової до середньої школи?

Тут також є позитивні зрушення. Результати учнів 8-х класів 2011 року виявилися кращими за результати учнів 4-х класів 2007 року. Це прогрес, адже в багатьох країнах ці показники, навпаки, знизилися.

Проте, якби Україна брала участь у дослідженні TIMSS – 2015, то їй ні з чим було б порівнювати результати восьмикласників, бо учні 4-х класів не брали участь у дослідженні 2011 року.

Які чинники впливають на рівень навчальних досягнень учнів з природничо-математичних дисциплін?

Участь в TIMSS – 2007 та 2011 засвідчила, що одним із основних чинників, що впливають на якість освіти, є соціально-економічний статус сім'ї. Забезпечена родина, сильна школа, кваліфікований небайдужий учитель, підвищений інтерес та мотивація до навчання – ось запорука успіху. Сільська школа зі слабким матеріально-технічним і кадровим забезпеченням (навіть з одним комп'ютером на одного учня), відсутність вищої освіти у батьків, родина з добробутом нижче середнього, невмотивованість учня – дорога у безвихідь. І це є найгострішою проблемою для України. Розшарування суспільства веде до розшарування шкіл.

Проблема рівного та справедливого доступу до освіти є однією з найакцентованіших в останні роки в міжнародних документах з питань розвитку освіти.

Участь України у міжнародних порівняльних дослідженнях має велике стратегічне значення для розвитку освіти в країні, зокрема – природничо-математичної.

Отримані результати допомагають робити висновки про якість освіти в нашій країні та її відносне положення у світовій системі освіти;

– аналітичні матеріали щодо програм, підручників та вимог до навчальних досягнень учнів у різних країнах світу допомагають спеціалістам України ухвалювати обґрунтовані рішення щодо реформування змісту освіти та створення освітніх стандартів;

– використання технологій педагогічних вимірювань сприяє створенню в Україні національної системи моніторингу якості освіти на рівні світових стандартів.

Завдання участі України в міжнародних моніторингових дослідженнях:

– об'єктивна оцінка якості освіти в Україні на основі міжнародної системи критеріїв і показників, відповідно до науково обґрунтованих методик;

– оцінка відповідності рівня якості освіти в Україні державним і міжнародним стандартам, потребам суспільства, вимогам ринку праці;

– об'єктивне порівняння рівня якості освіти в Україні й інших країнах світу;

– забезпечення відкритості та доступності об'єктивної інформації про стан освіти в Україні для всіх зацікавлених осіб, зокрема для ухвалення обґрунтованих політичних рішень у галузі освіти.

Забезпечення подальшої участі України в міжнародних порівняльних дослідженнях потребує:

а) нормативно-правового врегулювання;

– створення національної системи якості освіти та впровадження єдиної системи статистики і параметрів якості освіти на основі міжнародних стандартів, рекомендацій та принципів;

– опрацювання системи показників (індикаторів) якості освіти на основі аналізу і урахування міжнародних стандартів ISO щодо ефективного менеджменту в галузі освіти, рекомендацій OECD і передового світового досвіду у створенні НСМЯО (Великої Британії, Польщі, Росії, США та інших країн);

– покладення в основу якості освіти набуття учнями ключових компетентностей;

б) забезпечення принципів: ефективності; збалансованості; автономізації; відкритості; взаємодії і взаємовідповідальності;

в) фінансового забезпечення; г) НСМЯО має бути оснащена автоматизованою інформаційною системою якості освіти (AIC, Якість освіти).

В умовах реформування української системи освіти якість стає наріжним каменем, що визначає перспективність визначених завдань та ефективність їх виконання. Вона обумовлює потребу в формуванні національної системи моніторингу якості освіти на основі поєднання національних моніторингових досліджень (ЗНО, національні моніторингові дослідження за напрямками розвитку освіти, регіональних, територіальних та локальних моніторингові) з міжнародними моніторинговими програмами (TIMSS, PIRLS, PISA тощо).

Людмила ШВИДУН, завідувач навчально-методичного відділу моніторингу якості освіти; Любов СИТНИК, методист відділу

ПРОФТЕХОСВІТА ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ у 2016-2017 навчальному році

Професійно-технічна освіта, яка є «молодою» галуззю освіти, має свої особливості діяльності у новому навчальному році. Хочеться наголосити, що державні обов'язки, визначені Конституцією України, професійно-технічна освіта може виконати так, як цього потребує суспільство, економіка регіону.

Закон України «Про державний бюджет на 2016 рік» передбачає децентралізацію управління професійно-технічною освітою, зміну джерел її утримання.

Процес децентралізації, на жаль, відбувається складно, інколи боляче, перш за все, для керівників, педагогів професійно-технічних навчальних закладів.

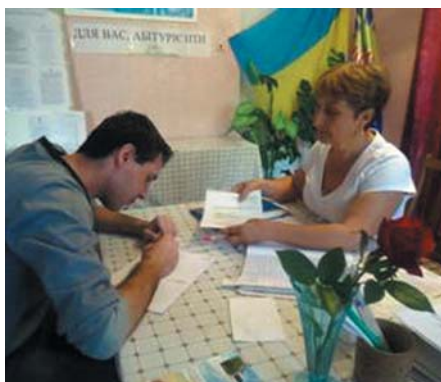
Проте, завдяки патріотам-керівникам, педагогам, керівникам органів державної влади та місцевого самоврядування рівня робиться усе можливе, щоб складнощі не відбивались на вихованцях, щоб не було втрачене все, що напрацьоване десятиліттями.

Керівництво Уряду, Міністерства освіти і науки України визначили своїм пріоритетом модернізацію системи підготовки робітничих кадрів.

Ситуація, що склалась у професійно-технічній освіті, була обговорена 1 червня у Верховній Раді України на парламентських слуханнях на тему: «Професійно-технічна освіта як складова забезпечення кадрового потенціалу України. Проблеми та шляхи вирішення».

Першого вересня починається новий навчальний рік. Усі галузі освіти від дошкільної до вищої формулюють свої завдання, визначають їх виконавців. При цьому усі зусилля спрямовані на задоволення потреб населення та соціального замовлення суспільства.

Шляхи реорганізації системи ПТО визначено у проекті Закону України «Про професійну освіту», що активно обговорюється в суспільстві.

2016 року в області завершили навчання 10 тисяч вихованців професійно-технічної освіти, переважна більшість яких скористались правом на своє першочергове працевлаштування.

Для більшості випускників-сиріт та напівсиріт створено умови соціального захисту.

Зараз у ПТНЗ відбувається прийом на навчання 10,3 тисяч молодих людей, що навчатимуться у 2016-2017 н. р.

Майже завершено роботу з оновлення підходів, з формування обсягів прийому

спільно з містами – суб'єктами фінансування витрат на підготовку молодих робітничих кадрів.

Спектр запропонованих молоді послуг профтехосвіти з отримання робітничих професій зорієнтований на ринок праці та бажання молоді.

Розширені можливості молоді на отримання у 2016 році професій галузі послуг (26 % від загального обсягу). Приблизно 40 % професій, запропонованих закладами, це професії промисловості.

Багатьом ПТНЗ вдалося запропонувати нові професії, дефіцитні на ринку праці.

В новому навчальному році для вихованців ПТО зберігаються усі державні обов'язки щодо соціального забезпечення.

Педагогічні колективи, зважаючи на підсумки минулого навчального року, зауваження роботодавців, корегують зміст навчання. На це педагогів орієнтують скореговані нормативні документи, спрямовані на демократизацію навчально-виховного процесу, розширення можливостей, творчості педагога, врахування побажань учнів.

Методична служба професійно-технічної освіти, координуючи зміст навчально-виробничого процесу в дер-

жавних ПТНЗ, створює умови для розвитку творчо обдарованих учнів, їхнього подальшого навчання.

Так, з урахуванням нових умов проведення зовнішнього незалежного оцінювання середньої освіти, яку більшість учнів ПТНЗ отримують паралельно із набуттям робітничої професії, переглянуто робочі навчальні плани для прийому 2016 року таким чином, щоб завершення опанування предметами середньої школи збігалось із завершенням навчання в професійному закладі.

Зважаючи на рекомендації Міністерства освіти і науки України, у новому навчальному році запроваджуються нові виховні проекти захисту прав молоді.

Окремі проблемні питання функціонування закладів ПТО успішно вирішують творчі, професійні керівники.

Такими новими завданнями педколективів ПТО є навчання молоді із окупованих територій, функціонування соціального житла для переселенців, надання робітничих професій учасникам АТО.

Всі педагогічні колективи відкриті для співпраці з батьками випускників, соціальними партнерами заради досягнення головної мети – задоволення потреб молоді в отриманні бажаної професії.

Віктор ВАСИЛИНЕНКО,
директор навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області

ЗАСНОВНИК ОБЛАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ГАЗЕТИ «ДЖЕРЕЛО» — ДЕПАРТАМЕНТ ОСВИТИ І НАУКИ ОБЛАДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ

Редакційна колегія:
В.М. ВАСИЛИНЕНКО, М.Г. ВАТКОВСЬКА, В.Г. ДОЛГОПОЛИЙ,
О.В. ПОЛТОРАЦЬКИЙ, М.І. РОМАНЕНКО, В.Г. СЕРЕДНЯ

Головний редактор З.В. МАРЧИШИНА
Заступник редактора С.А. ШУЛЬГА
Фотокори Г.Г. та А.Г. КРЮЧЕНКИ
Дизайн і верстка Н.О. АНТОНЕНКО

САЙТ ОБЛАСНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ГАЗЕТИ
«ДЖЕРЕЛО»:
gdjerelo.jimdo.com

Свідоцтво про реєстрацію
ДП № 66 від 13.12.1993.

Формат А 3.

Обсяг 5,1 ум. др. арк.

Адреса редакції:
49006, Дніпропетровськ,
вул. В. Антоновича, 70, к. 216.
Телефон/факс: 732-47-61,
732-48-48.

E-mail: GDjerelo@ukr.net